

Saurashtra University

Re – Accredited Grade 'B' by NAAC
(CGPA 2.93)

Joshi, Harina L., 2004, ગુજરાત રાજ્યનો વ્યવસાય સંતોષનો તુલનાત્મક અભ્યાસ thesis
PhD, Saurashtra University

<http://etheses.saurashtrauniversity.edu/id/eprint/4>

Copyright and moral rights for this thesis are retained by the author

A copy can be downloaded for personal non-commercial research or study,
without prior permission or charge.

This thesis cannot be reproduced or quoted extensively from without first
obtaining permission in writing from the Author.

The content must not be changed in any way or sold commercially in any
format or medium without the formal permission of the Author

When referring to this work, full bibliographic details including the author, title,
awarding institution and date of the thesis must be given.

Saurashtra University Theses Service
<http://etheses.saurashtrauniversity.edu>
repository@sauuni.ernet.in

**A COMPARATIVE STUDY OF JOB-STRESS,
JOB-INVOLVEMENT AND JOB-
SATISFACTION OF B.E.D. TRAINEE AND
B.ED. TRAINED TEACHERS OF
SAURASHTRA REGION OF GUJARAT STATE**

ગુજરાત રાજ્યનો વ્યવસાય સંતોષનો તુલનાત્મક અભ્યાસ

**A THESIS SUBMITTED TO
THE SAURASHTRA UNIVERSITY FOR THE DEGREE OF
DOCTOR OF PHILOSOPHY IN EDUCATION UNDER
THE FACULTY OF EDUCATION**

By
Ms. HARINA L. JOSHI, B.Sc., B.A., M.Ed .
Head Mistress
G.T. HIGH SCHOOL FOR GIRLS
Trikon Buag, Rajkot-360 001.

Guided by
Dr. J. L. MAKWANA , B.Sc., M.Ed., Ph.D.
Lecturer in Education
Shree D. G. Shikshan Mahavidyalaya, ALIYABADA
(DIST. JAMNAGR)

**Shree D. G. Shikshan Mahavidyalaya, Aliyabada.
saurashtra university**

REGISTRATION NO. 2623: 6th September - 2001

FEBRUARY – 2004

DECLARATION

I hereby declare that research work presented in this thesis is prepared by me after studying various references. The descriptions and narrations found therein are entirely original. Therefore, I declare them authentically as original. Moreover, I am responsible for the opinions and the other details found in this thesis

Date :

Place : Aliyabada

Ms. HARINA L. JOSHI

Head Mistress
G. T. High School for Girls
Trikon Baug
Rajkot

CERTIFICATE

This is to certify that work embodied in this Thesis entitled " A COMPARATIVE STUDY OF JOB-STRESS, JOB-INVOLVEMENT AND JOB-SATISFACTION OF B.Ed. TRAINEE AND B.Ed. TRAINED TEACHERS OF SAURASHTRA REGION OF GUJARAT STATE" has been carried out by Ms. HARINA L. JOSHI under my direct guidance and supervision. I also declare that the work done and presented in this Thesis is original and independent.

Date :
Place: Aliyabada

Dr. J. L. MAKWANA
Lecturer in Education
D. G. Shikshan Mahavidyalaya
ALIYABADA (Dist. Jamnagar)

Forwarded by :

The Principal
D. G. Shikshan Mahavidyalaya
ALIYABADA (Dist. Jamnagar)

k 6: JLSFZ

સંશોધન કોઈ એક વ્યક્તિના પ્રયત્નોથી થઈ શકતું નથી. સંશોધન પ્રક્રિયા એક સહિયારો પ્રયાસ છે. એ માત્ર સંશોધકનાં જ પુરૂષાર્થનું પરિણામ હોતું નથી. પ્રસ્તુત સંશોધન પણ ઘણા વ્યક્તિઓ તેમજ સંસ્થાઓનાં માર્ગદર્શન અને સહકારથી સંભવ બન્યું છે, માટે આ તકે સંશોધનકાર્યમાં ઉપયોગી થનાર તેમજ સહકાર આપનાર પ્રત્યેકનો આભાર માનતા હર્ષ તેમજ ક્તજતાની લાગણી અનુભવું છું અને તમામનો ઋણસ્વીકાર કરું છું.

સૌપ્રથમ, મારાં કુશળ અને વિદ્વાન આદરણીય માર્ગદર્શકશ્રી ડૉ. જનકકુમાર એલ. મકવાણા સાહેબનો ખૂબ જ ક્તજતાપૂર્વક હાર્દિક આભાર માનું છું. તેઓશ્રીના અતિ ઉપયોગી, પ્રેરણાદાયી અને અમૂલ્ય માર્ગદર્શનથી જ આ સંશોધનકાર્ય યશસ્વી રીતે પાર પાડી શકાયું છે.

શ્રી ડી. . શિક્ષણ મહાવિદ્યાલય, અલિયાબાડાનાં આચાર્યશ્રી ડૉ. જાની સાહેબ તથા પ્રાધ્યાપકગણનો પણ મને ખૂબ જ સહકાર મળ્યો છે, તમામનો આ તબે હું આભાર માનું છું.

સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીના શિક્ષણશાસ્ત્ર ભવન તથા મનોવિજ્ઞાન ભવનના અધ્યાપકોએ પણ મને અમૂલ્ય માર્ગદર્શન પૂરું પાડ્યું છે. એમ.એડ., એમ.એ., એમ.ફિલ. તથા પીએચ.ડી.ના શોધનિબંધોના અભ્યાસ માટે તેઓના ભવનની લાયબ્રેરીના ઉપયોગ માટે સહકાર બદલ પણ હું તેઓની આભારી છું.

પ્રસ્તુત અભ્યાસની માહિતી એકત્ર કરવાની જટિલ સમસ્યા સરળ બનાવવામાં ઉપયોગી થનાર તથા સહકાર આપનાર માધ્યમિક શાળાનાં આચાર્યશ્રીઓ તથા વિવિધ બી.એડ. કોલેજનાં આચાર્યશ્રીઓનો પણ આ તકે આભાર માનું છું. આ સંશોધનકાર્ય પ્રત્યુત્તરદાતાઓનાં પ્રમાણિક સહકાર વગર સંભવ ન હતું. તમામ પ્રત્યુત્તરદાતાઓનો હું ક્તજતાપૂર્વક આભાર માનું છું.

મારા સંશોધનકાર્યમાં સમગ્રપણે જે સંશોધનોનો ઉપયોગ થયો છે તે તમામ વિદ્વાનો અને એમ.એ., એમ.એડ., એમ.ફીલ. તથા પીએચ.ડી. સંશોધકોપ્રતિ પણ હું ઋણ વ્યક્ત કરું છું. આ તકે શ્રી ડી. . મહાવિદ્યાલય તેમજ સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીનાં ગ્રંથાલય સ્ટાફ, વિશેષતઃ ગ્રંથપાલશ્રીઓ, પ્રતિ હું આભાર વ્યક્ત કરું છું.

આ કાર્યમાં પ્રથમથી હરપળ મને સાથ અને સહકાર આપનાર મારા કુટુંબીજનો, વિશેષતઃ મારી દિકરી હેતશ્રીનો પણ હું આભાર માનું છું, કારણ કે આ સંશોધન તેણીનાં આશા અને ઉત્સાહપૂર્ણ સહકાર વગર સંભવ બની શક્યું ન હોત.

પ્રસ્તુત સંશોધન અહેવાલ ઉત્તમ રીતે, કાળ પૂર્વક ટાઈપ કરી આપનારશ્રી રાજેશ સોલંકીનો પણ અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનું છું. અંતે, આ કાર્યમાં પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે ઉપયોગી થનાર તમામ વ્યક્તિઓ અને સંસ્થાઓનો આભાર માનતા હર્ષ અનુભવું છું.

હરિણા એમ. જોશી

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	વિગત	પાના નં.
	Declaration	ii
	Certificate	iii
	ઋણસ્વીકાર	iv
	સારણીસૂચિ	V - XV
	આકૃતિસૂચિ	xvi
પ્રકરણ- 1	વિષય પ્રવેશ	1 - 27
1.1	પ્રસ્તાવના	2
1.2	સમસ્યા કથન	3
1.3	અભ્યાસના હેતુઓ	5
1.4	અધ્યયનની ઉત્કલ્પનાઓ	5
1.5	વ્યવસાય મનોભાર એટલે શું ?	9
1.6	વ્યવસાય સામેલગીરી એટલે શું ?	11
1.7	વ્યવસાય સંતોષ એટલે શું ?	12
1.8	સંશોધનનું ક્ષેત્ર	14
1.9	અગત્યના પદોની વ્યાખ્યા	15
1.10	અધ્યયનના પરિવર્ત્યો	18
1.11	પ્રસ્તુત સંશોધનની અગત્યતા	19
1.12	પ્રસ્તુત અધ્યયનની મર્યાદા	24
1.13	અધ્યયનનું આયોજન	26

પ્રકરણ- 2 સંશોધન સાહિત્યની સમીક્ષા	28 - 81
2.0 પ્રસ્તાવના	28
2.1 વ્યવસાય મનોભાર અંગે થયેલા અભ્યાસો	30
2.2 વ્યવસાય સામેલગીરી અંગે થયેલાં અભ્યાસો	39
2.3 વ્યવસાય સંતોષ અંગે થયેલાં અભ્યાસો	48
2.4 શિક્ષણ વિષયક સંશોધનો	57
2.5 વ્યવસાય મનોભારની સૈ િતિક ભૂમિકા	62
2.6 વ્યવસાય સામેલગીરીની સૈ િતિક ભૂમિકા	70
2.7 વ્યવસાય સંતોષની સૈ િતિક ભૂમિકા	76
પ્રકરણ- 3 સંશોધન યોજના, પ્રક્રિયા અને પૃથક્કરણની પદ્ધતિ	82-106
3.0 પ્રસ્તાવના	82
3.1 સંશોધન યોજના	83
3.2 સંશોધન સમષ્ટિ	86
3.3 સંશોધન નિદર્શ	87
3.4 સંશોધનના સાધનો	89
3.5 અધ્યયનના પરિવર્ત્યોનું માપન	96
3.6 આંકડાશાસ્ત્રીય પ્રયુક્તિઓ	98
3.7 માહિતી એકત્રીકરણની પ્રક્રિયા	105
પ્રકરણ -4 સંશોધનનું પૃથક્કરણ,અર્થઘટન અને પરિણામ ચર્ચા	107-251
4.0 પ્રસ્તાવના	107
4.1 પ્રત્યુત્તરદાતાની સામાન્ય માહિતી ટકાવારીમાં	109

4.2	બી.એડ. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કાર્લપિયર્સન પ્રયુક્તિ દ્વારા મેળવેલ સહસંબંધની રજૂઆત.	116
4.3	બી.એડ. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેના આંશિક સહસંબંધની રજૂઆત.	135
4.4	2×2×2 આવયવિક યોજનાની ANOVA સારણી દ્વારા રજૂઆત.	150
4.5	બી.એડ. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યો અને પરતંત્ર પરિવર્ત્યોની ' t ' કસોટીની રજૂઆત.	204
4.6	બી.એડ. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટાડવા માટેના સૂચનો.	242
4.7	બી.એડ. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ સુધારણા માટેના સૂચનો.	243
4.8	શૈક્ષણિક ફલિતાર્થો.	244
પ્રકરણ-5	સંશોધન સારાંશ, તારણો અને સૂચનો	252- 273
5.0	પ્રસ્તાવના	252
5.1	સંશોધન સારાંશ.	253
5.2	સંશોધનના તારણો	255
5.3	શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટાડવા માટેના સૂચનો.	270

5.4	શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વધારવા માટેના સૂચનો.	270
5.5	ભાવિસંશોધન માટેના સૂચનો.	271
5.6	સંશોધન ફલિતાર્થો.	272
**	BIBLIOGRAPHY	274-284
**	MODELS 1 – 7	285-291
**	APPENDIX (Inventory)	

કોષ્ટકસૂચિ

કોષ્ટક ક્રમ	કોષ્ટક વિગત	પાના નં
2.1	સંશોધનના ક્ષેત્રો પ્રમાણે સંશોધનની સંખ્યા	58
2.2	માહિતી એકત્રીકરણના સ્ત્રોત પ્રમાણે સંશોધનના સારાંશ	59
2.3	શાળાના વિષયો પ્રમાણે સંશોધનનો સારાંશ	60
2.4	શિક્ષણ પ્રોગ્રામ (કાર્યક્રમ) પ્રમાણેના સંશોધનોનો સારાંશ	61
3.1	2 x 2 x 2 આવયવિક યોજનાના પરિવર્ત્યો અને તેની કક્ષાઓ	87
3.2	2 x 2 x 2 આવયવિક યોજના (N=240) સંશોધન નિદર્શ	87
3.3	નિદર્શની સંખ્યા	91
3.4	વ્યવસાય મનોભારસૂચિના વિવિધ ચાર પાસાંઓ અને તેમાં સમાવિષ્ય વિષયોની સંખ્યા	93
3.5	વ્યવસાય મનોભારસૂચિની વિ વસનીયતા	94
3.6	વ્યવસાય મનોભારસૂચિના ઘટકોની કસોટી પુનઃકસોટી વિ વસનીયતા	94
3.7	અત્યંત નિમ્ન મનોભારજૂથ અને અત્યંત ઉચ્ચ મનોભારજૂથની "t" કસોટી.	95
4.1	ઉંમર પ્રમાણેની ટકાવારી	110
4.2	લગ્ન દરજ્જા પ્રમાણેની ટકાવારી	111
4.3	કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા પ્રમાણેની ટકાવારી	111
4.4	શૈક્ષણિક લાયકાત પ્રમાણેની ટકાવારી	112
4.5	શૈક્ષણિક અનુભવ પ્રમાણેની ટકાવારી	113
4.6	શૈક્ષણિક અનુભવ પ્રમાણેની ટકાવારી	113

4.7	અધ્યયન/અધ્યાપનના વિસ્તાર પ્રમાણેની ટકાવારી	114
4.8	શાળા/કોલેજના સંચાલનના પ્રકાર પ્રમાણેની ટકાવારી	115
4.9	શાળા/કોલેજના પ્રકાર પ્રમાણેની ટકાવારી	115
4.10	બી.એડ. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધ	117
4.11	બી.એડ. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક	118
4.12	બી.એડ. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક	119
4.13	બી.એડ. તાલીમાર્થીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક	120
4.14	બી. એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક	121
4.15	બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક	122
4.16	બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક	123
4.17	સ્ત્રી અને પુરૂષ શિક્ષકોના મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધ.	124
4.18	સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક	125

4.19	સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક	126
4.20	સ્ત્રી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક	127
4.21	પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક	128
4.22	પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક	129
4.23	બી.એડ. પુરૂષ શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક	130
4.24	બી.એડ. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકો વચ્ચે વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધ (N=240)	131
4.25	બી.એડ.તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક	132
4.26	બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક	133
4.27	બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક	134
4.28	બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે આંશિક સહસંબંધ (N=120)	136

4.29	સ્ત્રી અને પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે આંશિક સહસંબંધ (N=120)	141
4.30	બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે આંશિક સહસંબંધ (N=240)	147
4.31	2×2×2 આવયવિક યોજના અને બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક— વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભારના વિચરણ પથકકરણનું પરિણામ	152
4.32	સ્વતંત્ર પરિવત્યોની કક્ષા પ્રમાણે બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટકના પ્રાપ્તાંકના મધ્યકો વચ્ચેના તફાવત	152
4.33	2×2×2 આવયવિક યોજના અને બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક— શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભારના વિચરણ પથકકરણનું પરિણામ	160
4.34	સ્વતંત્ર પરિવત્યોની કક્ષા પ્રમાણે બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટકના પ્રાપ્તાંકના મધ્યકો વચ્ચેના તફાવત	161
4.35	2X2X2 આવયવિક યોજના અને બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક— શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્નના વિચરણ પથ રણનું પરિણામ	168

4.36	સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યોની કક્ષા પ્રમાણે બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક— શૈક્ષણિક વાતાવરણના પ્રાપ્તાંકના મધ્યકો વચ્ચેના તફાવત	169
4.37	2 X2 X2 આવયવિક યોજના અને બી.એડ.તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય ચોથા ઘટક(પરીક્ષા કાર્યો અને અન્ય પરિસ્થિતિ જન્ય પરિવર્ત્ય) સંલગ્ન મનોભારના સંલગ્નના વિચરણ પથકકરણનું પરિણામ	176
4.38	સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યોની કક્ષા પ્રમાણે બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક— શૈક્ષણિક વાતાવરણના પ્રાપ્તાંકના મધ્યકો વચ્ચેના તફાવત	177
4.39	2 X 2 X 2 આવયવિક યોજના અને બી.એડ. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના વિચરણ પથકકરણનું પરિણામ	184
4.40	સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યોની કક્ષા પ્રમાણે બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર પ્રાપ્તાંકના મધ્યકો વચ્ચેના તફાવત	184
4.41	2x2x2 આવયવિક યોજના અને બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના વિચરણ પથકકરણનું પરિણામ	191
4.42	સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યોની કક્ષા પ્રમાણે બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો વચ્ચેના તફાવત	191

4.43	2 x 2 x 2 આવયવિક યોજના અને બી.એડ. તાલીમાર્થી અનેબી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના વિચરણ પથકકરણનું પરિણામ	198
4.44	સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યોની કક્ષા પ્રમાણે બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો વચ્ચેના તફાવત	198
4.45	બી.એડ. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યોની અને તેના વ્યવસાય મનોભારની 't' કસોટી	206
4.46	બી.એડ. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યોની અને તેની વ્યવસાય સામેલગીરીની "t" કસોટી	219
4.47	બી.એડ. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યોની અને તેના વ્યવસાય સંતોષની "t" કસોટી	231

આકૃતિસૂચિ

- (1) શિક્ષણ મનોવિજ્ઞાનના પાંચ ઘટકો.
- (2) કાર્લ પિયર્સનનું 't' મોડેલ.
- (3) શિક્ષકો (બી.એડ. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકો)ના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેના આંશિક સહસંબંધનું મોડેલ.
- (4) બી.એડ. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યો તથા પરતંત્ર પરિવર્ત્યો વચ્ચેના સંબંધનું મોડેલ.
- (5) શિક્ષકોની જાતિયતા અને પરતંત્ર પરિવર્ત્ય વચ્ચેના સંબંધનું મોડેલ.
- (6) શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકાર અને પરતંત્ર પરિવર્ત્યો વચ્ચેના સંબંધનું મોડેલ.
- (7) શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યો અને વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષના 't' પરીક્ષણનું પરિણામ.

પ્રકરણ-1

વિષય પ્રવેશ

- 1.1 પ્રસ્તાવના
- 1.2 સમસ્યા કથન
- 1.3 અભ્યાસના હેતુઓ
- 1.4 અધ્યયનની ઉત્કલ્પનાઓ
- 1.5 વ્યવસાય મનોભાર એટલે શું ?
- 1.6 વ્યવસાય સામેલગીરી એટલે શું ?
- 1.7 વ્યવસાય સંતોષ એટલે શું ?
- 1.8 સંશોધનનું ક્ષેત્ર
- 1.9 અગત્યના પદોની વ્યાખ્યા
- 1.10 અધ્યયનના પરિવર્તો
- 1.11 પ્રસ્તુત સંશોધનની અગત્યતા
- 1.12 પ્રસ્તુત અધ્યયનની મર્યાદા
- 1.13 અધ્યયનનું આયોજન

1.1 પ્રસ્તાવના :

શિક્ષણ એ કોઈપણ સમાજની પ્રાથમિક જરૂરિયાત છે. યોગ્ય શિક્ષણના અભાવમાં વ્યક્તિ કે સમાજનો વિકાસ સંભવ નથી. આજનો યુગ મહદ્અંશે ઔપચારિક શિક્ષણનો યુગ છે. ઔપચારિક શિક્ષણના કુલ ચાર મુખ્ય અંગો છે – વિદ્યાર્થી, શિક્ષક, સંચાલક મંડળ અને સરકાર. શિક્ષક એ શાળાકીય ક્ષેત્રે અતિ અગત્યનું અંગ છે. વિદ્યાર્થીઓ ઉપર શિક્ષકનો પ્રભાવ વિશેષ હોય છે. વિદ્યાર્થીઓ કે જે આવતીકાલના સમાજના નાગરિકો છે, તેના સુ¹ઢ, સુસંસ્કારી વ્યક્તિઓના વિકાસનો મુખ્ય આધાર તેના શિક્ષકોના સ્વસ્થ વર્તન ઉપર રહેલો છે. જો શિક્ષક જ સતત મનોભાર અને અસંતોષથી પીડાતો હશે, પોતાના કાર્યમાં બરાબર સામેલ થઈ શકતો નહીં હોય તો તે સંપૂર્ણ સ્વસ્થ રહી ન શકે. જો શિક્ષક ઓછો મનોભાર ધરાવતો હશે અને પોતાના કાર્યમાં ઓતપ્રોત થઈ શકતો હશે તો જ તે પોતાની જવાબદારી સંપૂર્ણ સ્વસ્થતાથી નિભાવી શકે તેમજ વ્યવસાય સંતોષ પણ પામી શકે.

આજનો યુગ સ્પર્ધાત્મક યુગ છે. દરેક માનવી બીજા માનવી કરતા કંઈક વધારે મેળવવાની આકાંક્ષા પાછળ દોડી રહ્યો છે. માનવીની જરૂરિયાતનું પ્રમાણ વધતું જાય છે. માનવી પોતાની બધી જ આકાંક્ષાઓ કે વધતી જતી જરૂરિયાતોને સંતોષી શકતો નથી. ભૌતિક વિજ્ઞાનનો નિયમ છે કે કોઈપણ વસ્તુ કે કારણ બીજી વસ્તુ કે કારણ સાથે કર્તા હોય છે. કાર્યને કારણ અને પરિણામ સાથે પણ સંબંધ હોય છે. આ નિયમ મુજબ જ્યારે વ્યક્તિ પોતાની આકાંક્ષાઓ કે જરૂરિયાતો સંતોષી ન શકે ત્યારે વ્યક્તિને હતાશા, સંઘર્ષ તથા ચિંતાનો ભોગ બનવું પડે છે. ઉપરાંત આજના સમાજની સામાજિક, આર્થિક અને રાજકીય પરિસ્થિતિ પણ એવી છે કે જેમાં શિક્ષકની નિષ્ઠાનું મૂલ્ય ક્રમશઃ ઘટતું જાય છે. આવી પરિસ્થિતિ સતત ચાલુ રહેવાના કારણે કાર્યની ગુણવત્તા ઘટે છે. પરિણામે વ્યક્તિમાં મનોભારનું પ્રમાણ વધે છે અને વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષનું પ્રમાણ ઘટે છે.

કૂપર અને યૈની (1978)ના ઘણા અભ્યાસોએ દર્શાવ્યું છે કે વ્યવસાય મનોભાર કર્મચારીની વ્યવસાય સામેલગીરી ઘટાડે છે. લાંબા સમય સુધી અનુભવાતો મનોભાર વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષમાં ઘટાડો કરે છે. આમ, વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય

સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષના પરિબલોની ઉપેક્ષા કરવાનું શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં પાલવે તેમ નથી.

શૈક્ષણિક સંશોધનની સીમાઓ ખૂબ જ વિસ્તરેલી છે. આજના ચિંતાગ્રસ્ત અને સ્પર્ધાત્મક યુગમાં શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં ખૂબ જ સંશોધનો થઈ રહ્યાં છે અને તેની આવશ્યકતા પણ વધતી જાય છે. શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ – આ ત્રણેય બાબતોને ધ્યાનમાં રાખીને ઓછા સંશોધનો થયા છે. તેમાં પણ બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો માટે આ પ્રકારનું સંશોધન હાથ ધરવાના બહુ જ જૂજ પ્રયત્નો થયાં છે. આમ, આજના યુગની સમસ્યા – પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને સંશોધકે આ સમસ્યા તરફ ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું છે.

બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે શું તફાવત છે, આ ત્રણેય પરિવર્ત્યોની એકબીજા પર શું અસર થાય છે ? અને વ્યક્તિગત – સામાજિક પરિવર્ત્યોની તેના પર શું અસર થાય છે ? તે જાણવાના પ્રયોજનથી પ્રસ્તુત સંશોધન હાથ ધરવામાં આવેલ છે. બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોને લક્ષમાં લઈને પ્રસ્તુત સંશોધન હાથ ધરવાનો નમ્ર પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે.

1.2 સમસ્યા કથન :

માત્ર ભારતમાં જ નહીં પરંતુ વિશ્વમાં અન્ય સ્થળોએ પણ અનેક સદીઓ સુધી શિક્ષણ વ્યવસ્થા અનૌપચારિક તથા અવૈધિક રહી છે. જ્ઞાન-વિજ્ઞાનના ઝડપી વિકાસ, સમાજની સંકુલતા, વ્યવસાયોના વિશિષ્ટીકરણ અને વૈવિધ્યના કારણે શિક્ષણ દિનપ્રતિદિન ઔપચારિક તથા માળખાગત થતું ગયું. આજનું આ ઔપચારિક શિક્ષણ મુખ્યત્વે ચાર સ્તરોમાં વહેંચાયેલું છે – પ્રાથમિક શિક્ષણ, માધ્યમિક શિક્ષણ, ઉચ્ચ માધ્યમિક શિક્ષણ અને મહાવિદ્યાલયિન શિક્ષણ.

શિક્ષણના દરેક સ્તરે, દરેક તબક્કામાં વિદ્યાર્થીઓમાં ચોક્કસ બૌદ્ધિક, નૈતિક તથા સામાજિક ગુણોનો વિકાસ થાય તે અતિ આવશ્યક છે. વિદ્યાર્થીઓના સર્વાંગી વિકાસમાં શિક્ષક

એક આગવી ભૂમિકા ભજવે છે. શિક્ષકોએ સમાજ માટે ઉત્તમ નાગરિકોનું ઘડતર કરવાનું અગત્યનું કાર્ય કરવાનું છે.

જો શિક્ષકની આસપાસનું વાતાવરણ તેમજ પરિસ્થિતિ સુસમાયોજિત હશે તો જ શિક્ષકોમાં વ્યવસાય સંતોષ તથા વ્યવસાય સામેલગીરીનું પ્રમાણ વધારે જોવા મળશે. જ્યારે બધી રીતે સમતુલાની પરિસ્થિતિ જોવા મળે ત્યારે જ મનોભારનું પ્રમાણ હળવું બને છે. જો શિક્ષકોનું વ્યક્તિત્વ તંદુરસ્ત ન હોય, તેની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ ન હોય તો વળતરરૂપે સમાજને બેદરકાર નાગરિકો જ મળે, તે સ્વાભાવિક છે.

તેથી જ શિક્ષણ ક્ષેત્રે શિક્ષકોમાં વ્યવસાય મનોભારનું પ્રમાણ ઘટે અને વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષનું પ્રમાણ વધે તે માટે શિક્ષણ સુધારણાના કાર્યક્રમો હાથ ધરવામાં સરકાર પણ મહત્વનો ભાગ ભજવવા લાગી છે.

શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં અનેકવિધ સંશોધનો થયા છે અને થતાં રહે છે. પ્રસ્તુત સંશોધનમાં બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ અંગેનો અભ્યાસ હાથ ધરવામાં આવેલ હતો. પ્રસ્તુત સંશોધનનું શીર્ષક આ મુજબ નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું.

**"ગુજરાત રાજ્યના સૌરાષ્ટ્ર પ્રદેશના બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ
અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય
સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષનો તુલનાત્મક અભ્યાસ"**

**"A COMPARATIVE STUDY OF JOB STRESS, JOB
INVOLVEMENT AND JOB SATISFACTION OF B.ED.
TRAINEES AND B.ED. TRAINED TEACHERS OF
SAURASHTRA REGION OF GUJARAT STATE"**

1.3 અભ્યાસના હેતુઓ :

પ્રસ્તુત અભ્યાસના નીચે મુજબના હેતુઓ નિયત કરવામાં આવ્યા હતાં :

- (1) બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ / તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષનો અભ્યાસ કરવો.
- (2) બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરવો.
- (3) બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ ઉપર તેની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની અસર તપાસવી.
- (4) બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનાં સહસંબંધ તથા આંશિક સહસંબંધનો અભ્યાસ કરવો.
- (5) બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ પર તેના વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યોની અસર તપાસવી.

1.4 અધ્યયનની શૂન્ય ઉત્કલ્પનાઓ :

સંશોધન સમસ્યાના હેતુઓ અને શીર્ષક નક્કી થયા બાદ સંશોધક પોતાના અભ્યાસના હેતુઓના સંદર્ભમાં પ્રાપ્ત થનાર પરિણામો અંગેના અનુમાનો રજૂ કરે છે. જેને ઉત્કલ્પના કહેવામાં આવે છે. ઉત્કલ્પના એ કામચલાઉ ધારણા છે. જેની ચકાસણી કરવાની બાકી હોય છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસના હેતુઓને ધ્યાનમાં રાખીને વિવિધ સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યો માટે શૂન્ય ઉત્કલ્પનાઓ રચવામાં આવી છે. અહીં કુલ 112 શૂન્ય ઉત્કલ્પનાઓ છે, પરંતુ મુખ્ય શૂન્ય ઉત્કલ્પનાઓનો ઉલ્લેખ નીચે કરવામાં આવ્યો છે.

1. બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે પરસ્પર સાર્થક સહસંબંધ નથી. (N = 120)

2. બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે પરસ્પર સાર્થક સહસંબંધ નથી. (N = 120)
3. સ્ત્રી બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે પરસ્પર સાર્થક સહસંબંધ નથી. (N = 120)
4. પુરુષ બી.એડ્.તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે પરસ્પર સાર્થક સહસંબંધ નથી. (N = 120)
5. બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે પરસ્પર સાર્થક સહસંબંધ નથી.(N= 240)
6. બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે પરસ્પર સાર્થક આંશિક સહસંબંધ નથી. (N = 120)
7. બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે પરસ્પર સાર્થક આંશિક સહસંબંધ નથી. (N = 120)
8. સ્ત્રી બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે પરસ્પર સાર્થક આંશિક સહસંબંધ નથી. (N = 120)
9. પુરુષ બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે પરસ્પર સાર્થક આંશિક સહસંબંધ નથી. (N = 120)
10. બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે પરસ્પર સાર્થક આંશિક સહસંબંધ નથી. (N = 240)

11. બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો, સ્ત્રી અને પુરૂષ શિક્ષકો, સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા શિક્ષકોના વિદ્યાર્થી વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર (વ્યવસાય મનોભારના પ્રથમ ઘટક)ના પ્રાપ્તકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.
12. શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની વિવિધ આંતરક્રિયાત્મક અસર અને તેના વિદ્યાર્થી વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના પ્રથમ ઘટક)ના પ્રાપ્તકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.
13. બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો, સ્ત્રી અને પુરૂષ શિક્ષકો, સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા શિક્ષકોના શિક્ષક વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર (વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક)ના પ્રાપ્તકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.
14. શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની વિવિધ આંતરક્રિયાત્મક અસર અને તેના શિક્ષક વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર (વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક)ના પ્રાપ્તકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.
15. બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો, સ્ત્રી અને પુરૂષ શિક્ષકો, સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા શિક્ષકોના શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર (વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક)ના પ્રાપ્તકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

16. શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની વિવિધ આંતરક્રિયાત્મક અસર અને તેના શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર (વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક)ના પ્રાપ્તિઓના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.
17. બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો, સ્ત્રી અને પુરુષ શિક્ષકો, સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા શિક્ષકોના પરીક્ષા કાર્યો અને અન્ય પરિસ્થિતિજન્ય પરિવર્ત્યો સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર (વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક)ના પ્રાપ્તિઓના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.
18. શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની વિવિધ આંતરક્રિયાત્મક અસર અને તેના પરીક્ષા કાર્યો અને અન્ય પરિસ્થિતિજન્ય પરિવર્ત્યો સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર (વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક)ના પ્રાપ્તિઓના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.
19. બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તિઓના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.
20. સ્ત્રી અને પુરુષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તિઓના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.
21. સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તિઓના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.
22. શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની વિવિધ આંતરક્રિયાત્મક અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તિઓના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

23. શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યો જેવા કે— ઉંમર, લગ્ન દરજ્જો, કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા, શૈક્ષણિક લાયકાત, શૈક્ષણિક અનુભવ, માસિક આવક, અધ્યયન/ અધ્યાપનનું સ્થળ, શાળા/કોલેજનું સંચાલન અને શાળા/કોલેજનો પ્રકાર— અને તેના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તિઓના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

1.5 વ્યવસાય મનોભાર :

મનોભારનું અર્થઘટન વ્યક્તિએ વ્યક્તિએ અલગ અલગ થતું જોવા મળે છે. તેથી મનોભારનો સર્વસામાન્ય અર્થ તારવવાનું કે સર્વસામાન્ય વ્યાખ્યા આપવાનું ઘણું જટિલ છે.

રોજબરોજના વ્યવહારમાં લોકો ટેન્શન, તંગદીલી, ઉગ્રતા, ગુસ્સો, ચિંતા જેવા શબ્દો દ્વારા મનોભાર અંગે વાત કરતાં હોય છે. અર્થાત્ સામાન્ય રીતે મોટાભાગના લોકો મનોભારને બાહ્ય ઉપીપક પરિસ્થિતિ તરીકે જુએ છે. પરંતુ મનોભારની પારિભાષિક સમજ બહુ જ ઓછા લોકો ધરાવે છે. મનોભારની સમજૂતી આ મુજબ આપી શકાય.

"જ્યારે મુશ્કેલીઓનો તુરંત જ ઉકેલ ન મળે ત્યારે જે માનસિક અવસ્થા ઉદ્ભવે છે તેને મનોભાર કહેવામાં આવે છે."

"મનોભાર એટલે વ્યક્તિ જ્યારે નિશ્ચિત ધ્યેય સુધી પહોંચવા માટે અસમર્થ હોય ત્યારે અનુભવાતો એક પ્રકારનો ભાર કે દબાણ."

આધુનિક જીવનની અચોક્કસતા, જરૂરિયાત અતૃપ્તિની વેદના, વ્યાવસાયિક અસલામતિ, આકસ્મિક—અણધારી ઘટના વગેરે ઘટકો વધુને વધુ મનોભાર તરફ લઈ જાય છે.

મનોભાર મુખ્યત્વે ત્રણ પરિસ્થિતિમાંથી ઉદ્ભવે છે.

(1) હતાશા (2) સંઘર્ષ (3) દબાણ.

ઘણીવાર આ ત્રણેય પરિબળોની સંયુક્ત અસર મનોભાર માટે જવાબદાર હોય છે. અનુભવનું સાપેક્ષ પ્રત્યક્ષીકરણ મનોભાર માટે જવાબદાર ઘટક છે.

બેરોન (1986)ની મનોભારની સમજૂતી મુજબ મનોભાર શબ્દનો ઉપયોગ બે વિશિષ્ટ રીતે કરવામાં આવે છે. પ્રથમ રીતે મનોભાર શબ્દનો ઉપયોગ દબાણ ઉત્પન્ન કરનારા બાહ્યસ્ત્રોતોની હાજરીનો ઉલ્લેખ કરે છે. બીજી રીતે મનોભાર શબ્દનો ઉપયોગ દબાણ ઉત્પન્ન કરનાર સ્ત્રોતોને કારણે થતી આંતરિક પ્રતિક્રિયા માટે થાય છે.

ડિઝેચ્યુઈઝન (1982)ના મત મુજબ મનોભાર એ બહુશાસ્ત્રીય ખ્યાલ છે. જુદી જુદી વિદ્યાશાખાઓ પોતાના ¹ષ્ટિકોણ પ્રમાણે મનોભારની સમજૂતી આપે છે. આમ, મનોભારની સંપૂર્ણ કહી શકાય તેવી કોઈ વ્યાખ્યા નથી. મનોભારની વ્યાખ્યાના સંદર્ભમાં ત્રણ અભિગમો પ્રવર્તે છે.

પ્રથમ અભિગમમાં મનોભારને એક પ્રતિચાર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. સાલ્વે (1976) મનોભારની વ્યાખ્યા આપતાં જણાવે છે કે "મનોભાર એ શરીર ઉપર થતી કોઈપણ પ્રકારની માંગણીઓની અચોક્કસ પ્રતિક્રિયા છે." આ અભિગમ શારીરિક પ્રતિક્રિયાઓ અંગે સારો પ્રકાશ ફેંકે છે.

બીજા અભિગમમાં મનોભારને એક ઉપીપક તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. ગ્રીફ (1974)ના મત મુજબ મનોભારને એવા વાતાવરણીય પરિબલો સાથે સંબંધ છે જે અસ્વસ્થ્ય વ્યક્તિગત પ્રતિક્રિયાઓને ઉદ્દિપ્ત કરે છે. અહીં વાતાવરણની અસરો વ્યક્તિને કઈ રીતે પ્રભાવિત કરે છે તેના પર ધ્યાન આપવામાં આવે છે. તેથી આ અભિગમને પ્રથમ અભિગમના સહાયક તરીકે જોઈ શકાય છે.

ત્રીજો અભિગમ પ્રત્યક્ષીકરણ ઉપર આધારિત છે તે લેઝારસ (1966) દ્વારા આપવામાં આવ્યો છે. લેઝારસના મત મુજબ કોઈ ચોક્કસ ઘટના ત્યારે જ તનાવપૂર્ણ બને જ્યારે વ્યક્તિ તેનું તનાવપૂર્ણ રીતે પ્રત્યક્ષીકરણ કરે. આ અભિગમ વધારે સ્વીકૃત બન્યો છે.

આમ, ત્રણેય અભિગમો પોતપોતાની રીતે મનોભારની સમજૂતી આપે છે.

એક રીતે જોઈએ તો વાતાવરણ સમાયોજન સાધતા જે હતાશા, સંઘર્ષ અને દબાણ પડે છે તેની સંયુક્ત અસર એટલે મનોભાર. આરનોલ્ડ અને ફેલ્ડમેન (1986)ના મતે "વ્યવસાય

મનોભાર એટલે વ્યક્તિના કાર્ય વાતાવરણના નવા કે ભયજનક પરિબળો પ્રત્યેની તેની પ્રતિક્રિયા.

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના સમગ્રતા મનોભારને નહીં પરંતુ તેઓની કાર્ય પરિસ્થિતિમાંથી ઉત્પન્ન થતાં મનોભારના સંદર્ભમાં વ્યાખ્યા સ્વીકારવામાં આવી છે.

1.7 વ્યવસાય સામેલગીરી :

આજના યુગમાં આર્થિક ઉપાર્જન માટે દરેક વ્યક્તિને કાર્ય કરવું પડે છે. આ કાર્ય શારીરિક તથા માનસિક બંને પ્રકારનું હોઈ શકે. કાર્યને માત્ર યાંત્રિક તથા આર્થિક પાસાં જ નથી તેની સાથે મનોવૈજ્ઞાનિક ખ્યાલો પણ જોડાયેલા છે. આ મનોવૈજ્ઞાનિક લક્ષણો કાર્ય બજાવવા ઉપર અસર કરે છે. કાર્ય પર અસર કરનાર મનોવૈજ્ઞાનિક પરિબળો પૈકીનું એક પરિબળ કાર્યસામેલગીરી છે. વ્યવસાયમાં ઉત્સાહપૂર્વક સામેલ થઈને કાર્યતત્પરતા માટેનું વિધાયક વલણ એ વ્યવસાય સામેલગીરી કહી શકાય.

એક જ સંસ્થામાં કાર્ય કરતા અને સમાન સવલતો મેળવતા કર્મચારીઓ પોતાના વ્યવસાયમાં પોતાની જાતને ઓતપ્રોત કરવાની બાબતમાં ભિન્નતા ધરાવે છે. વ્યક્તિગત રીતે કર્મચારી એ સંસ્થાનો પાયાનો એકમ છે. સંસ્થાની સફળતા કે નિષ્ફળતા કર્મચારીની વ્યક્તિગત વ્યવસાય સામેલગીરી ઉપર મહત્તમ આધારિત છે. આમ, કર્મચારીની વ્યવસાય સામેલગીરીનો ખ્યાલ ખૂબ જ મહત્વનો બન્યો છે.

વ્યવસાય સામેલગીરીનો ખ્યાલ ઘણો જ જટિલ છે. વ્યવસાય સામેલગીરીની વ્યાખ્યાના સંદર્ભમાં જુદાં જુદાં મનોવૈજ્ઞાનિકો તથા સંશોધકોમાં મતમતાંતર પ્રવર્તે છે.

વ્યવસાય સામેલગીરી અંગે સૌ પ્રથમ વ્યવસ્થિત તથા વિસ્તૃત અભ્યાસ 1965માં લોધાલ અને કિજનરે કર્યો છે. તેમના મત મુજબ વ્યવસાય સામેલગીરી એ પોતાના વ્યવસાય સાથેનું એક મનોવૈજ્ઞાનિક તાદાત્મ્ય છે. વ્યક્તિના કાર્યકર્તૃત્વને તેનું આત્મગૌરવ કેટલા પ્રમાણમાં અસર કરે છે તે સંદર્ભમાં તેની વ્યવસાય સામેલગીરી જોવા મળે છે.

બાસ(1965)ના મત મુજબ "કર્મચારીઓના કાર્ય અને કર્તવ્ય સાથે તેની અહમ સામેલગીરી સંકળાયેલી છે" જે વ્યક્તિ પોતાના કાર્યમાં સામેલગીરી દર્શાવે છે તે પોતાના કાર્યને જીવનના એક મહત્વના ભાગ તરીકે જુએ છે.

લિકર્ટ (1961)માં જણાવ્યું હતું કે વ્યવસાય સામેલગીરીનું પરિણામ એ સંસ્થાનું મનોવૈજ્ઞાનિક વાતાવરણ અને કયા પ્રકારની વ્યક્તિની અહમ અંગેની જરૂરિયાતો સંતોષાય છે તેના પર નિર્ભર છે. મહદ્અંશે વ્યવસાય સામેલગીરીનું વિસ્તરણ એ પરિસ્થિતિજન્ય ઘટક પર આધારિત છે.

Solch અને Hasds (1976) વ્યવસાય સામેલગીરી વિશેના સાહિત્યનું પુનરાવલોકન કરીને ચાર તારણો તારવે છે.

- (1) વ્યક્તિની સામેલગીરી એટલે કે જ્યારે તેના માટે કામ એ જીવનનો મુખ્ય રસ હોય.
- (2) જ્યારે તે પોતાના વ્યવસાયમાં સક્રિયતાથી ભાગ ભજવે છે.
- (3) જ્યારે તે પોતાના આત્મગૌરવ માટે કર્તૃત્વ એ જ મુખ્ય બાબત છે તેવું પ્રત્યક્ષીરણ કરે છે.
- (4) કર્તૃત્વને પોતાના સ્વખ્યાલ સાથે સાતત્યતા ધરાવે છે તેવું પ્રત્યક્ષીકરણ કરે.

ટૂંકમાં, વ્યવસાય સામેલગીરી એટલે વ્યક્તિ જે વ્યવસાયમાં જોડાયેલી છે તે વ્યવસાયમાં ઉત્સાહપૂર્વક રસ ધરાવતો હોય, પોતાના વ્યવસાય પ્રત્યે વિધાયક વલણ હોય, કાર્ય યોગ્ય રીતે ન કરી શકવાથી અસંતોષ રહેતો હોય અને કાર્યસંતોષ અને અસંતોષ સાથે અહમની સંડોવણી હોય તેમજ મનોવૈજ્ઞાનિક અહમનું જીવનસૂત્ર એ કાર્ય તત્પરતા હોય.૬

1.7 વ્યવસાય સંતોષ :

વ્યવસાય એ એક એવી સામાજિક પ્રવૃત્તિ છે કે જેને સામાજિક સ્વીકૃતિ મળેલી હોય છે. વ્યવસાય એ માનવજીવનની દરેક પ્રવૃત્તિમાં કેન્દ્રસ્થાને રહેલું છે. વ્યવસાય કાર્ય દ્વારા માનવીના જીવનની પ્રાથમિક જરૂરિયાતો સંતોષાય છે. ઉપરાંત અનેક સામાજિક જરૂરિયાતો જેવી કે

પ્રતિષ્ઠા, સામાજિક દરજ્જો, સામાજિક સ્વીકાર આત્મ અભિવ્યક્તિ, ગૌરવ, માન, કદર વગેરે પણ વ્યવસાય કાર્ય દ્વારા સંતોષાય છે. વ્યક્તિની જરૂરિયાતો જેટલી તીવ્રતાથી સંતોષાય તેટલા પ્રમાણમાં કાર્ય પ્રત્યે તે વિધાયક સ્વરૂપની લાગણી અનુભવે છે.

જ્યારે વ્યવસાય કાર્યમાં વ્યક્તિને પોતાની અપેક્ષા પ્રમાણેનું વળતર મળતું નથી ત્યારે સંતોષનું પ્રમાણ ઓછું જોવા મળે છે. જે વ્યક્તિ તથા સમાજ બંને માટે નુકશાનકારક સાબિત થાય છે. માનસિક સ્વાસ્થ્યની સમસ્યા, હડતાલો, શિસ્તની સમસ્યા, ગેરહાજરી વગેરે જેવી સમસ્યાઓ ઓછા કાર્ય સંતોષનું જ પરિણામ કહી શકાય.

હોપોક એ સૌપ્રથમ મનોવૈજ્ઞાનિક હતો જેણે 1935માં વ્યવસાય સંતોષનો પ્રથમવાર શબ્દપ્રયોગ કર્યો. **હોપોકે (1935)**ની વ્યવસાય સંતોષની વ્યાખ્યા મુજબ, "વ્યવસાય સંતોષ એ મનોવૈજ્ઞાનિક શારીરિક અને પર્યાવરણની એવી પરિસ્થિતિ છે કે જેના પરિણામે વ્યક્તિ સાતત્યથી એવો શબ્દ કહેવા પ્રેરાય છે કે મને મારા કાર્યથી સંતોષ છે."

બ્લોક (1952)ના મત મુજબ, "વ્યવસાય સંતોષ એક એવું સમતુલિત અને પસંદગી તથા નાપસંદગીનો અનુભવ કરતું સરવાળાવાળું વલણ છે કે જેનો અનુભવ વ્યક્તિ અને તેના વ્યવસાય સાથે સંકળાયેલો છે."

બ્લૂમ અને નેપલર (1957) જણાવે છે કે, "વ્યવસાય સંતોષ એ કર્મચારીના વ્યવસાય પ્રત્યેના વિવિધ મનોવલણો છે."

ડી. એમ. પેસ્ટનજી (1973) જણાવે છે કે, "વ્યવસાય સંતોષમાં મુખ્યત્વે નોકરીનાં કાર્યનું સ્વરૂપ, સંચાલકો, સામાજિક સંબંધો અને વૈયક્તિક સમાયોજનનો સમાવેશ થાય છે."

સ્મિથ (1955) વ્યવસાય સંતોષને સમજાવતા જણાવે છે કે, "વ્યક્તિની કેટલા પ્રમાણમાં પોતાના વ્યવસાય દ્વારા પોતાની જરૂરિયાત સંતોષાય છે તે અંગેનો નિર્ણય."

આ મુજબની વ્યાખ્યાઓ પરથી કહી શકાય કે કાર્યસંતોષ એ કોઈ સરળ ઘટના નથી. તે ઘણાં જ આંતર સંબંધિત ઘટકોનું પરિણામ છે. વ્યવસાય સંતોષ એ કોઈ એક મનોવલણ નથી, અનેક મનોવલણોના સંયોજનથી ઉદ્ભવતી કર્મચારીની મનોદશા છે. **મિલ્ટન બ્લૂમના** શબ્દોમાં,

"વ્યવસાય સંતોષ એ ત્રણ ક્ષેત્રે—વિશિષ્ટ ઘટકો, વ્યક્તિગત લક્ષણો અને વ્યવસાય બહારના જૂથ સંબંધમાંના ઘણાં વિશિષ્ટ મનોવલણોના પરિણામે ઉદ્ભવતું સામાન્ય મનોવલણ છે."

World Health Organization (WHO)ના એક અહેવાલ મુજબ 50 % જેટલા કર્મચારીઓ પોતાના વ્યવસાયથી ખુશ નથી. વધારામાં મનોચિકિત્સકની સલાહ લેનારાઓમાં 75 % એવા છે જેમને વ્યવસાય સંતોષના અભાવથી સમાયોજનાત્મક સમસ્યા ઉદ્ભવી છે.

આર્નોલ્ડ અને ફેલ્ડમેન (1986) દ્વારા અપાયેલી વ્યાખ્યા વધુ સ્વીકાર્ય છે. "વ્યવસાય સંતોષ એટલે વ્યક્તિને પોતાના વ્યવસાય પ્રત્યે અનુભવાતી સમગ્ર વિધાયક લાગણીનું પ્રમાણ."

આમ, વ્યવસાય સંતોષ કર્મચારી માટે સૌથી અગત્યની બાબત છે. કારણ કે તે કર્મચારીનાં આંતર-બાહ્યજીવનને અનેક રીતે પ્રભાવિત કરે છે. કર્મચારી પોતાના કાર્યમાં કેટલા પ્રમાણમાં સંતોષનું વલણ ધરાવે છે તેના પરથી વ્યક્તિનું સ્વાસ્થ્ય તથા સમગ્ર સમાયોજન સમજી શકાય છે.

1.8 સંશોધનનું ક્ષેત્ર :

શૈક્ષણિક સંશોધનોની સીમાઓ ખૂબ જ વિસ્તરેલી છે. સંશોધન હાથ ધરવાની ક્ષિતિજો ખૂબ જ વિશાળ છે. સંશોધનના ક્ષેત્રોનો ઝાંખો ખ્યાલ આપવો પણ મુશ્કેલ છે.

Fifth Survey of Educational Research Volume-Iમાં સંશોધનના જુદાં જુદાં ક્ષેત્રો આ મુજબના છે.

(1) શિક્ષણનું તત્ત્વજ્ઞાન	(2) શિક્ષણનું સમાજશાસ્ત્ર
(3) શિક્ષણનો ઇતિહાસ	(4) શિક્ષણનું અર્થશાસ્ત્ર
(5) શિક્ષણનું મનોવિજ્ઞાન	(6) માનસિક સ્વાસ્થ્ય
(7) બોધાત્મક પ્રક્રિયાઓ	(8) સામાજિક પ્રક્રિયાઓ
(9) પ્રેરણા	(10) સર્જનાત્મક અને નવિન ઉપકરણો
(11) માર્ગદર્શન અને સલાહ	(12) અભ્યાસક્રમ વિકાસ
(13) પૂર્વ પ્રાથમિક શિક્ષણ	(14) પ્રાથમિક શિક્ષણ

- (15) માધ્યમિક શિક્ષણ (16) ઉચ્ચ શિક્ષણ
 (17) સમાજ વિજ્ઞાનશિક્ષણ (18) વિજ્ઞાનશિક્ષણ
 (19) ગણિત શિક્ષણ (20) શારીરિક અને સ્વાસ્થ્ય શિક્ષણ
 (21) નૈતિક કલા, સાહિત્ય શિક્ષણ (22) શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી
 (23) પ્રત્યાયન પદ્ધતિઓ (24) શિક્ષણ-પ્રશિક્ષણ : નોકરી પૂર્વે અને નોકરી દરમ્યાન
 (25) વોકેશનલ અને તકનીકી શિક્ષણ (26) ખાસ શિક્ષણ
 (27) ઓપન અને દૂરવર્તી શિક્ષણ (28) પ્રૌઢ,નિરંતર તથા અનૌપચારિકશિક્ષણ
 (29) અનુસૂચિત જાતિ, અનુસૂચિત જનજાતિ, લઘુમતીનું શિક્ષણ
 (30) કન્યા અને સ્ત્રીશિક્ષણ (31) શિક્ષણમાં ભૌગોલિક અભ્યાસ અને વસતિ શિક્ષણ
 (32) શિક્ષણમાં પર્યાવરણનો અભ્યાસ (33) તુલનાત્મક શિક્ષણ શિક્ષણ
 (34) શૈક્ષણિક માપન અને મૂલ્યાંકન (35) શૈક્ષણિક આયોજન અને નીતિ સંશોધન
 (36) શિક્ષણનું સંગઠન, સંચાલન, વહીવટ (37) સિદ્ધિના સહસંબંધ.

પ્રસ્તુત સંશોધનનું ક્ષેત્ર *Fifth Survey of Educational Research Volume-Imi* દર્શાવેલ સંશોધન ક્ષેત્ર પૈકી "શિક્ષણનું મનોવિજ્ઞાન" ક્ષેત્ર સાથે સંકળાયેલ છે.

પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં બી.એડ. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષનો અભ્યાસ હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો.

આમ, પ્રસ્તુત સંશોધનનું ક્ષેત્ર "શિક્ષણનું મનોવિજ્ઞાન" ગણાવી શકાય.

1.9 અગત્યના પદોની વ્યાખ્યા :

પ્રસ્તુત અભ્યાસની સારી રીતે સમજ કેળવવા માટે કેટલાક પદોની વ્યાખ્યાઓ અને અર્થ એટલે કે તેની પરિભાષા સમજવી જરૂરી લાગે છે. પ્રસ્તુત અભ્યાસને સંબંધિત મહત્વના કહી શકાય તેવા પદોની વ્યાવહારિક વ્યાખ્યા આ મુજબ છે :

1.9.1 બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો :

બી.એડ્.નો અભ્યાસ પૂર્ણ કર્યા બાદ સરકાર માન્ય માધ્યમિક / ઉચ્ચ માધ્યમિક શાળામાં અધ્યાપનકાર્ય કરતા શિક્ષકોને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો તરીકે ગણવામાં આવ્યા છે.

1.9.2 બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ :

સરકાર માન્ય બી.એડ્. કોલેજમાં અધ્યયન કરતા વિદ્યાર્થીઓને કે જેઓ બી.એડ્. પદવી માટે તાલીમ લઈ રહ્યાં છે, તેઓને બી.એડ્. તાલીમાર્થી તરીકે લેવામાં આવ્યા છે.

1.9.3 જાતિ (Sex) :

અહીં વ્યક્તિ સ્ત્રી છે કે પુરૂષ તેવો ભેદ જાતિ દ્વારા સૂચવવામાં આવ્યો છે.

1.9.4 ઉંમર :

પ્રત્યુત્તરદાતાની પ્રશ્નાવલિ ભરાવવા માટે મુલાકાત લીધી હોય તે સમયની તેની શારીરિક વય.

1.9.5 લગ્ન દરજ્જો :

અહીં લગ્ન દરજ્જો એ વ્યક્તિ પરણિત છે, અપરણિત છે, વિધવા છે કે વિધુર છે તે દર્શાવે છે.

1.9.6 કુટુંબનું કદ :

કુટુંબનું કદ એ વ્યક્તિના કુટુંબના કુલ સભ્યોની સંખ્યા દર્શાવે છે.

1.9.7 કુટુંબનો પ્રકાર :

કુટુંબનો પ્રકાર એ વ્યક્તિ સંયુક્ત કુટુંબમાં રહે છે કે વિભક્તકુટુંબમાં રહે છે તે દર્શાવે છે.

1.9.8 શૈક્ષણિક લાયકાત :

અહીં શૈક્ષણિક લાયકાત એ વ્યક્તિએ પ્રાપ્ત કરેલી ઔપચારિક પદવીઓ દર્શાવે છે.

1.9.9 તાલીમનો પ્રકાર :

અહીં તાલીમનો પ્રકાર એ પ્રત્યુત્તરદાતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી છે કે બી.એડ્. તાલીમી તે દર્શાવે છે.

1.9.10 શૈક્ષણિક અનુભવ :

અહીં શૈક્ષણિક અનુભવ એ વ્યક્તિએ કેટલા વર્ષ સુધી અધ્યાપન કાર્ય કર્યું છે તે દર્શાવે છે.

1.9.11 માસિક આવક :

શિક્ષકને તેના કાર્યબદલ મહિનો પૂર્ણ થતાં મળતા મહેનતાણાને માસિકઆવક કહેવાય છે

1.9.12 શાળાનો વિસ્તાર :

અહીં શાળાનો વિસ્તાર એ શાળા શહેરી વિસ્તારમાં આવેલી છે કે અર્ધશહેરી વિસ્તારમાં આવેલી છે તે દર્શાવે છે.

1.9.13 શાળાનું સંચાલન :

શાળાનું સંચાલન એ શાળાનું વ્યવસ્થાપકીય માળખું તથા આર્થિક પાસું કોણ સંભાળે છે તે દર્શાવે છે.

- ❖ જે શાળાનું વ્યવસ્થાપન ખાનગી ટ્રસ્ટ સંભાળે છે અને શાળાનું આર્થિક પાસું સરકાર સંભાળે છે તેને ખાનગી શાળા તરીકે લેવામાં આવેલ છે.
- ❖ જે શાળાનું વ્યવસ્થાપન તથા આર્થિક બાબત બંને સરકાર સંભાળે છે તેને સરકારી શાળા તરીકે લેવામાં આવેલ છે.
- ❖ જે શાળાનું વ્યવસ્થાપન અને આર્થિક પાસું બંને ખાનગી ટ્રસ્ટ સંભાળે છે તેને સ્વનિર્ભર શાળા તરીકે લેવામાં આવેલ છે.
- ❖ જે શાળાનું વ્યવસ્થાપન અને આર્થિક પાસું બંને નગરપાલિકા સંભાળે છે તેને નગરપાલિકા સંચાલિત શાળા તરીકે લેવામાં આવેલ છે.

1.9.14 શાળાનો પ્રકાર :

શાળાનો પ્રકાર એ શાળા માત્ર કન્યાઓ માટે છે, માત્ર કુમાર માટે જ છે કે કુમાર અને કન્યા બંને માટે છે તે દર્શાવે છે.

1.9.15 મનોભારાંક :

વ્યવસાય મોનભાર ઉત્પન્ન થવાના કારણે મનોભારસૂચિ પર મેળવેલા પ્રાપ્તાંકો એ મનોભારાંક છે.

1.9.16 વ્યવસાય સામેલગીરી આંક :

પ્રવર્તમાન વ્યવસાયમાં વ્યક્તિ કેટલા પ્રમાણમાં સામેલ થઈ કાર્ય કરે છે, તેનો વ્યવસાય સામેલગીરી તુલા પર મેળવેલો આંક એ વ્યવસાય સામેલગીરી આંક છે.

1.9.17 વ્યવસાય સંતોષ પ્રાપ્તાંક :

પ્રવર્તમાન વ્યવસાયમાં કાર્યકર્તૃત્વને કારણે પ્રાપ્ત થતી સંતોષની લાગણી એ વ્યવસાય સંતોષ છે. જેને વ્યવસાય સંતોષતુલા પર માપન કરીને થતાં ગુણાંકો એ વ્યવસાય સંતોષ પ્રાપ્તાંક છે.

1.10 અધ્યયનના પરિવર્ત્યો :

સંશોધન સમસ્યામાં સમાવિષ્ટ પરિવર્ત્યોને ઓળખવા અને તેને વ્યાખ્યાયિત કરવા એ અધ્યયનનું અગત્યનું સોપાન છે. પ્રસ્તુત સંશોધનકાર્યમાં આ મુજબના પરિવર્ત્યોનો સમાવેશ થાય છે.

1.10.1 સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યો : (Independent Variables)

સ્વતંત્ર પરિવર્ત્ય એ એવો ઘટક છે કે જેને સંશોધક નિરીક્ષણ હેઠળની ઘટના પરનો તેનો સંબંધ નક્કી કરવા માટે તેને પસંદ કરે છે, લાગુ પડે છે કે માપે છે. પ્રસ્તુત સંશોધનના સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યો આ મુજબ છે :

- (1) જાતિ (2) કુટુંબનું કદ (3) કુટુંબનો પ્રકાર
- (4) સંસ્થાના સંચાલનનો પ્રકાર (5) સંસ્થાનો પ્રકાર (6) લગ્ન દરજ્જો
- (7) માસિક આવક (8) સંસ્થાનું સ્થળ / વિસ્તાર (9) ઉંમર
- (10) તાલીમનો પ્રકાર (11) શૈક્ષણિક લાયકાત (12) શૈક્ષણિક અનુભવ

1.10.2 પરતંત્ર પરિવર્ત્યો (Dependent Variables) :

પરતંત્ર પરિવર્ત્ય એ એવો ઘટક છે કે જેનું સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યની અસર તપાસવા માટે નિરીક્ષણ કરવામાં આવે છે અને માપવામાં આવે છે. પ્રસ્તુત સંશોધનમાં આ મુજબના પરતંત્ર પરિવર્ત્યો છે.

- (1) વ્યવસાય મનોભાર
- (2) વ્યવસાય સામેલગીરી
- (3) વ્યવસાય સંતોષ

1.10.3 અંકુશિત પરિવર્ત્યો (Controll variables) :

અંકુશિત પરિવર્ત્ય એ એવું ચલ છે કે સંશોધન દરમ્યાન સ્વતંત્ર પરિવર્ત્ય ઉપરાંત તેની અસર અવલંબી પરિવર્ત્ય પર થઈ શકે છે. પરંતુ સંશોધક તેને નિયંત્રિત કરે છે. જેથી તે અસરહીન બને છે કે તેની અસર તટસ્થ થાય છે. પ્રસ્તુત સંશોધનમાં આ મુજબના અંકુશિત પરિવર્ત્યો છે.

- (1) તાલીમનો પ્રકાર
- (2) કુટુંબનો પ્રકાર
- (3) કુટુંબનું કદ
- (4) માસિક આવક
- (5) શૈક્ષણિક અનુભવ.

1.11 પ્રસ્તુત સંશોધનની અગત્યતા :

ગત શતાબ્દીની સૌથી મોટી ઉપલબ્ધી સૂચના પ્રૌદ્યોગિકીનાં ઉદ્ભવની છે. જેને પરિવર્તનનો એક નવો યુગ શરૂ કર્યો. જેમાં શિક્ષણ પણ બાકાત રહી શક્યું નહીં.

શિક્ષણ પ્રક્રિયામાં શિક્ષકનું સ્થાન અત્યંત મહત્વનું ગણવામાં આવ્યું છે. લજજારામ તોમર (1986) જણાવે છે કે, "અંગ્રેજોના કાળમાં દુષિત શિક્ષણ પ્રણાલી હોવા છતાં પણ જે

પ્રકારનાં તેજસ્વી વિદ્યાર્થીઓનું નિર્માણ થઈ શક્યુ તે આજે સ્વતંત્ર ભારતમાં બધા જ સાધનો સુલભ હોવા છતાં પણ થઈ શક્યું નથી. તેનું મૂળ કારણ શિક્ષક જ છે."

શિક્ષણ એટલે માત્ર વાંચવું, લખવું અને વિવિધ વિષયોની માહિતી એકત્ર કરવી તેવું નથી. શિક્ષણમાં તો ચારિત્ર્યના વિકાસ, વ્યક્તિત્વના ઘડતર અને જીવનના નિર્માણને અતિ મહત્વનું ગણવામાં આવ્યું છે. મહાન શિક્ષકો મહાન નાગરિકોનું નિર્માણ કરે છે અને તે રીતે શિક્ષક રાષ્ટ્ર નિર્માણનું કાર્ય કરે છે.

માનવીય સભ્યતાના વિકાસનો હાલમાં ચોથો તબક્કો શરૂ થયો છે. શરૂઆતમાં માનવી જંગલમાં રહેતો હતો અને પશુઓની જેમ જ જીવતો હતો. પોતાની જરૂરિયાતો પૂરી કરવામાં રચ્યો-પચ્યો રહેતો હતો. જરૂરિયાતો પૂરી થતાં સંતોષ માનતો હતો અને તેમાં જ જીવનની સાર્થકતા માનતો હતો. અર્થાત્ તે પોતાની શારીરિક જરૂરિયાતો પૂરી કરવા માટે જ જાણે જીવતો હતો.

ખેતીની શોધ થતાં જ માનવી સભ્યતાનો વિકાસનો પ્રથમ મહત્વનો અધ્યાય શરૂ થયો. માનવી હવે જંગલમાંથી બહાર નિકળ્યો. પોતાની જરૂરિયાતો સંતોષવા માટે માત્ર અન્ય પ્રાણીઓના જીવન પર જ નિર્ભર રહેતો તેમાં પરિવર્તન આણીને ખેતી દ્વારા જીવનની જરૂરિયાત પૂરી કરવા લાગ્યો. ધીમે ધીમે સમૂહમાં રહેવા લાગ્યો અને કુટુંબ વ્યવસ્થા ઊભી કરી. અન્ય પ્રાણીઓને અપનાવ્યા. તેમનો ઉપયોગ કરીને કંઈક સર્જન કરવાના કામે લાગ્યો. પોતે સ્થિર અને શાંતિનું જીવન જીવવા લાગ્યો. સમાજજીવનની શરૂઆત થઈ. ગામડાંઓ અસ્તિત્વમાં આવ્યાં. માનવી અન્યો સાથે અનુકૂળન સાધવાનું શીખવા લાગ્યો.

ત્યારબાદ ધીમે ધીમે ઔદ્યોગિક ક્રાંતિએ જન્મ લીધો. ત્યારે માનવ સભ્યતાનો બીજો મહત્વનો તબક્કો શરૂ થયો. ઔદ્યોગિક ક્રાંતિના લીધે નવા જ જીવનમૂલ્યો અસ્તિત્વમાં આવ્યા. ધીમે ધીમે શહેરોનો વિકાસ થવા લાગ્યો. શહેરીકરણ થયું અનેક દુષણો પણ ફાલ્યાફૂલ્યા. વ્યાપારે ધીમે ધીમે ખેતીને બાજુએ હડસેલીને પોતાનું સ્થાન જમાવ્યું. એક પ્રકારનો સ્પર્ધાનો યુગ શરૂ થયો. શોષક અને શોષિત સમાજ અસ્તિત્વમાં આવ્યાં.

ત્યારબાદ સભ્યતાનો ત્રીજો તબક્કો માહિતી પ્રૌદ્યોગિકીનાં વિકાસનાં કારણે અસ્તિત્વમાં આવ્યો. માહિતીનું ઘોડાપુર આવ્યું. આ માહિતીનો વધારેમાં વધારે ઉપયોગ કેમ કરવો તેનો એક યુગ શરૂ થયો. માહિતીનું આદાનપ્રદાન, માહિતીના વિસ્ફોટનું સંકલન કરવું, તેના ઉપયોગ માટે ચિંતન શરૂ થયું.

હવે, અત્યારના સમયમાં ખરેખર સભ્યતાનો ચોથો તબક્કો — એક સ્વાસ્થ્ય અને તંદુરસ્ત તેમજ હિતકારી અને લાભદાયી પ્રતિયારનો યુગ શરૂ થયો છે. માણસ હવે પોતાના પ્રાપ્ય જ્ઞાનનો ગમે તેમ ઉપયોગ કરવા માંગતો નથી પરંતુ યોગ્ય મૂલ્યાંકન બાદ તેનો જીવન ઉત્કર્ષ માટે ઉપયોગ કરવા માંગે છે તે માટે તે દરેક બાબતને બરાબર રીતે ચકાસે છે, મૂલવે છે અને પછી પોતાને અનુકૂળ થાય તે રીતે જ તેને અપનાવે છે. અત્યારે માનવી ખૂબ જ સંવેદનશીલ અને મનનશીલ બન્યો છે. તે પરિસ્થિતિને જુદી જ રીતે મૂલવતો થયો છે. આમ, માનવજીવનનું સ્વરૂપ બદલાયુ છે. શિક્ષણનું ચોથું મોજું / પ્રવાહ વધુ 'માનવ પ્રધાન' પ્રતિક્રિયા તરફ ધસી રહ્યું છે.

માનવ સભ્યતાના ચારેયાર તબક્કામાં શિક્ષણ અગત્યનો ભાગ ભજવતું રહ્યું છે. કારણકે શિક્ષણ વગર જીવન જ અસંભવ છે. અલબત્ત, ચારેય તબક્કા દરમિયાન શિક્ષણનું સ્વરૂપ, શિક્ષણના તંદુરસ્ત, શિક્ષણનાં મૂલ્યો અને શિક્ષણની પદ્ધતિઓ બદલાતી રહી છે. આ તમામ બાબતો વચ્ચે જેનું મહત્ત્વનું સ્થાન રહ્યું છે તે બાબત એ છે કે શિક્ષણમાં શિક્ષકનું સ્થાન હંમેશા મહત્ત્વનું અને આગવું રહ્યું છે. પરંતુ સાથે સાથે શિક્ષકનો વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યે, સમાજ પ્રત્યે, શિક્ષા પ્રત્યેનો અભિગમ અને જાતિ-રીતિ બદલાતાં રહ્યાં છે. જો કે એક વાત હંમેશા અફર રહી છે કે જે શિક્ષક માનસિક રીતે સ્વસ્થ હશે, તે પોતાના કાર્યમાં ઓતપ્રોત હશે, પોતાના કાર્યને માણી શકતો હશે તો જ સારું શિક્ષણ આપી શકશે, પછી ભલેને શિક્ષણનું સ્વરૂપ ગમે તે હોય. આમ, સારો શિક્ષક જ સમાજની કરોડરજજુ છે. તો આવા શિક્ષકના ઘડતરમાં સમાજજીવનનાં કયા કયા પરિબલો ભાગ ભજવે છે, કેવી પરિસ્થિતિમાં શિક્ષક સ્વસ્થ રીતે પોતાની ફરજ બજાવી શકે અને પોતે પણ સંતોષની લાગણી અનુભવી શકે તે બાબતને જાણવી ખૂબ જ આવશ્યક છે.

ટૂંકમાં, શિક્ષણ એ કોઈપણ સમાજની પ્રાથમિક જરૂરિયાત છે. યોગ્ય શિક્ષણના અભાવમાં કોઈપણ વ્યક્તિ કે સમાજનો વિકાસ સંભવ નથી. શિક્ષક એ શૈક્ષણિક સંસ્થાનો આત્મા છે. વિદ્યાર્થીઓ ઉપર શિક્ષકનો પ્રભાવ વિશેષ હોય છે. સમાજના નાગરિકોનું ઘડતર કરવાનું અતિ મહત્વનું કાર્ય શિક્ષક કરે છે. શિક્ષક એ શિક્ષણનું આધારભૂત અવિભાજ્ય અંગ છે. આ ¹ષ્ટિએ શિક્ષકનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટે અને વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વધે તે અતિ આવશ્યક છે.

પ્રસ્તુત અધ્યાપનમાં શિક્ષકના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વિશે ચર્ચા કરવામાં આવેલ છે. તે પ્રસ્તુત અધ્યાપનના સૈદ્ધાંતિક મહત્વને અભિવ્યક્ત કરે છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં બી.એડ. તાલીમાર્થીઓનો પણ સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે. બી.એડ. તાલીમાર્થીઓ ભવિષ્યના શિક્ષકો છે. શિક્ષકોના વ્યક્તિગત લક્ષણોમાં પરિવર્તન લાવવાનું કામ સરળ નથી. પરંતુ શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટે અને વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વધે તેવું શૈક્ષણિક વાતાવરણ – સંસ્થાકીય વાતાવરણ તૈયાર કરવાનું આયોજન થઈ શકે. શિક્ષકોનાં તાલીમના સમયગાળા દરમિયાનથી જ આ બાબતોને ધ્યાનમાં રાખીને આયોજન કરવામાં આવે તો સમાજને સારા શિક્ષકો મળી શકે.

અગાઉ થયેલા સંશોધનોનો અભ્યાસ કરતાં માલુમ પડે છે કે શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારની અસર તેની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ ઉપર થાય છે. શિક્ષકો પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિમાં કેટલો મનોભાર ધરાવે છે તે જાણવું જરૂરી બને છે. ઉપરાંત વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કેવા પ્રકારનો સંબંધ છે તે જાણવું પણ આવશ્યક છે. પ્રસ્તુત અધ્યયન આ ત્રણેય બાબતોને ધ્યાનમાં રાખીને કરવામાં આવ્યું છે.

શિક્ષકોની વ્યક્તિગત – સામાજિક સુખાકારીની બાબતમાં પણ પ્રસ્તુત અધ્યાપનના તારણો અને પરિણામો ઉપયોગી નિવડી શકે તેમ છે. જો શિક્ષકોને વ્યવસાય સંતોષ મળતો ન હોય તો તેની અસર તેના વ્યક્તિગત જીવન પર પણ પડે છે. જો શિક્ષકો પોતાના વ્યવસાયમાં

મનોભાર રાવતા નહીં હોય, પોતાના વ્યવસાયમાં ઓતપ્રોત થઈ જતાં હશે, પોતાના વ્યવસાયને જીવનનો એક ભાગ માનતા હશે તો તેની અસર તેના વ્યક્તિગત સામાજિક અને કૌટુંબિક જીવન પર પડ્યા વિના રહેવાની નથી જ. આ 'ષ્ટિએ, પ્રસ્તુત અધ્યયનની સાર્થકતા " દીવાદાંડી" માફક શિક્ષકોને માટે માર્ગદર્શક ભૂમિકા ઘડવામાં અગત્યનો ફાળો આપે છે.

વિદ્યાર્થીઓ માટે પણ આડકતરી રીતે પ્રસ્તુત સંશોધનકાર્ય ઉપયોગી નિવડે છે. કારણકે વિદ્યાર્થીઓના સુ¹દ, સુસંસ્કારી વ્યક્તિત્વના વિકાસનો મુખ્ય આધાર તેના શિક્ષકોના સ્વસ્થ, અસરકારક વર્તન ઉપર છે. જો શિક્ષક જ સતત મનોભારથી પીડાતો હશે, પોતાના વ્યવસાયમાં સામેલ થઈ શકતો નહીં હોય અને વ્યવસાય સંતોષ મેળવતો નહીં હોય તો તે વિદ્યાર્થીઓ સાથે સ્વસ્થ રીતે વર્તન કરી શકશે નહીં. આમ, શિક્ષકોના મનોભાર ઘટાડવા માટેના તથા વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વધારવા માટેના સૂચનો વિદ્યાર્થીઓ માટે પણ અંતે ફાયદાકારક જ બને છે.

હાલના સમયમાં રાજ્ય સરકાર / કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા પણ શિક્ષણ સુધારણાના અનેક કાર્યક્રમો યોજવામાં આવે છે. શિક્ષણ સુધારણાના કાર્યક્રમના આયોજનમાં પણ પ્રસ્તુત સંશોધનના તારણો – પરિણામો ઉપયોગી બની શકે છે.

શૈક્ષણિક વિકાસ માટે સરકાર દ્વારા ઘડવામાં આવતી શૈક્ષણિક નીતિ સંદર્ભમાં પણ પ્રસ્તુત સંશોધનના તારણો ઉપયોગી બની શકે છે. શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર હળવો બને તેની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વધે તે બાબત ધ્યાનમાં રાખીને શિક્ષણ સુધારણાના કાર્યક્રમો હાથ ધરવામાં આવે અને શૈક્ષણિક નીતિ ઘડવામાં આવે તો તેને વધારે અસરકારક બનાવી શકાય છે.

આમ, શિક્ષણ અને શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાનનાં ક્ષેત્રે આવા સંશોધનો દીવાદાંડી સમાન પથદર્શક બની શકે તેમ છે. આ સંશોધનની અગત્યતા આ મુજબના ક્ષેત્રોમાં ગણાવી શકાય છે.

- (1) શિક્ષણશાસ્ત્ર
- (2) શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાન

- (3) શૈક્ષણિક ટેકનોલોજીના ક્ષેત્રે
- (4) શૈક્ષણિક ક્ષેત્રે પ્રેરણા સિંચન માટે
- (5) શિક્ષણશાસ્ત્ર અને મૂલ્યાંકન પ્રવિધિ
- (6) સૂચના અને શીખવાનાં મનોવિજ્ઞાન ક્ષેત્રે
- (7) શિક્ષણ પ્રસાર અને પ્રસાર ક્ષેત્રે
- (8) શૈક્ષણિક વાતાવરણના મનોવિજ્ઞાનના ક્ષેત્રે
- (9) સામાજિક અને કૌટુંબિક સુખાકારીના ક્ષેત્રે
- (10) વાલીઓ અને શૈક્ષણિક સંસ્થાના માર્ગદર્શન માટે
- (11) પ્રૌઢ-નિરંતર શિક્ષણના કાર્યક્રમોને અસરકારક બનાવવા માટે
- (12) રાજ્ય સરકાર તથા કેન્દ્રસરકારના શિક્ષણ સુધારણાના કાર્યક્રમોને વેગવંતા, અસરકારક બનાવવા માટે.

આમ, આ પ્રકારના સંશોધનો સમાજ માટે ઘણી રીતે ઉપયોગી બની શકે છે. શિક્ષણના મૂળભૂત પાંચ તત્ત્વો અને શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાન વચ્ચેના સંબંધનું મોડેલ નં.-1 પાના નં. ૫૨ રજૂ કર્યું છે. જે પ્રસ્તુત અધ્યયનની સાર્થકતા વિશિષ્ટ રીતે અભિવ્યક્ત કરે છે.

1.12 પ્રસ્તુત અધ્યયનની મર્યાદાઓ :

સંશોધક હંમેશા પોતાના સંશોધન કાર્યમાં કાળજીપૂર્વક ચોક્કસાઈથી કાર્ય કરે છે. સંશોધનની પ્રક્રિયામાં વૈજ્ઞાનિક ઢબે આગળ વધતો હોય છે. આમ છતાં કોઈપણ સંશોધન ક્યારેય પણ સંપૂર્ણ અને મર્યાદા રહિત બની ન શકે. વાર્તાનિક વિજ્ઞાનના સંશોધનમાં ભૌતિક વિજ્ઞાનના સંશોધન જેટલી વસ્તુલક્ષીતા સંભવી શકતી નથી. સંશોધકે બતાવેલ અધ્યયનની મર્યાદાઓ બીજા સંશોધનની પૂર્વભૂમિકા બનતી જાય છે. પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં ૨૬૧ જવા પામેલ મર્યાદાઓનો નિર્દેશ અહીં કરવામાં આવેલ છે.

1.12.1 પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં પસંદ કરવામાં આવેલ નિદર્શ માત્ર સૌરાષ્ટ્ર વિસ્તાર પૂરતો જ મર્યાદિત હતો.

- 1.12.2 અહીં માત્ર ગુજરાતી માધ્યમની જ શાળાઓ અને બી.એડ્. કોલેજોને નિદર્શમાં સમાવવામાં આવેલ હતી.
- 1.12.3 અહીં પ્રત્યુત્તરદાતા પાસેથી જે માહિતી મેળવવામાં આવેલ હતી તે માનવસહજ મર્યાદિતતાઓ, વ્યક્તિગત પ્રત્યક્ષીકરણ, નિર્ણય, વલણો અને માન્યતાઓ પર આધારિત છે.
- 1.12.4 અહીં સંશોધનનાં નિદર્શમાં સૌરાષ્ટ્ર ઝોનના જે વિસ્તારમાં બી.એડ્. કોલેજ છે તે જ વિસ્તારની શાળાઓના બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.
- 1.12.5 પ્રસ્તુત સંશોધનમાં જુદાં જુદાં પરિવર્ત્યોનું પૃથક્કરણ 222 આવયવિક યોજના દ્વારા જ કરવામાં આવ્યું છે.
- 1.12.6 વ્યક્તિગત માહિતીપત્રકમાં માસિક આવકની માહિતી ચાર વિભાગમાં લેવામાં આવેલ હતી. પરંતુ પ્રત્યુત્તરદાતાની સંખ્યાના પ્રમાણને ધ્યાનમાં લઈ ગણતરી કરતી વખતે ચાર વિભાગને બે વિભાગમાં વિભાજિત કરેલા છે.
- 1.12.7 પ્રસ્તુત અધ્યયનના સાધનો જેવાં કે વ્યવસાય મનોભારસૂચિ, વ્યવસાય સામેલગીરી તુલા અને વ્યવસાય સંતોષતુલા – આ ત્રણેય ઉપકરણો માટે માત્ર બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ માટેના જ નિદર્શ પર માનાંકો તૈયાર કરવામાં આવ્યા નથી.
- 1.12.8 લગ્ન દરજજાના સંદર્ભમાં પ્રત્યુત્તરદાતા પાસે જુદાં જુદાં ચાર વિભાગ – પરણિત, અપરણિત, વિધવા અને વિધુરમાં માહિતી લેવામાં આવેલ પરંતુ વિધવા તથા વિધુર પ્રત્યુત્તરદાતાની સંખ્યા ધ્યાનમાં લઈને 't' કસોટીની ગણતરીમાં વિધવા તથા વિધુર પ્રત્યુત્તરદાતાની ગણતરી કરવામાં આવેલ નથી.
- 1.12.9 શાળાના સંચાલનના પ્રકારના સંદર્ભમાં જુદાં જુદાં ચાર વિભાગ ખાનગી, સરકારી, નગરપાલિકા સંચાલિત તથા સ્વનિર્ભર મુજબ માહિતી લેવામાં આવેલ. પરંતુ નગરપાલિકા સંચાલિત શાળા/કોલેજ તથા સ્વનિર્ભર શાળા/કોલેજના પ્રત્યુત્તરદાતાની

સંખ્યાને ધ્યાનમાં લઈને '૧' કસોટીની ગણતરીમાં નગરપાલિકા સંચાલિત તથા સ્વનિર્ભર શાળા/કોલેજના પ્રત્યુત્તરદાતા માટેની ગણતરી કરવામાં આવેલ નથી.

1.13 અધ્યયનના પ્રકરણોનું આયોજન :

પ્રસ્તુત સંશોધનને પાંચ પ્રકરણમાં વહેંચવામાં આવેલ છે. આ પ્રકરણોનું આયોજન નીચે મુજબ છે :

પ્રકરણ-1 વિષય પ્રવેશ :

પ્રસ્તાવના — સમસ્યા કથન —અભ્યાસના હેતુઓ — અધ્યયનની ઉત્કલ્પનાઓ — વ્યવસાય મનોભાર એટલે શું ? વ્યવસાય સામેલગીરી એટલે શું ? વ્યવસાય સંતોષ એટલે શું ? સંશોધનનું ક્ષેત્ર — અગત્યના પદોની વ્યાખ્યા — અધ્યયનના પરિવર્ત્યો — પ્રસ્તુત અભ્યાસની અગત્યતા — પ્રસ્તુત અભ્યાસની મર્યાદા — અધ્યાપનના પ્રકરણોનું આયોજનનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

પ્રકરણ-2 સંશોધન સાહિત્યની સમીક્ષા :

આ પ્રકરણમાં આ મુજબની બાબતોને સમાવવામાં આવેલ છે. પૂર્વભૂમિકા સંબંધિત સાહિત્યની સમીક્ષા — વ્યવસાય મનોભાર વિશે થયેલા અભ્યાસો — વ્યવસાય સામેલગીરી વિશે થયેલાં અભ્યાસો — વ્યવસાય સંતોષ વિશે થયેલાં અભ્યાસો — સૈદ્ધાંતિક ભૂમિકા — વ્યવસાય મનોભારની સૈદ્ધાંતિક ભૂમિકા, વ્યવસાય સામેલગીરીની સૈદ્ધાંતિક ભૂમિકા, વ્યવસાય સંતોષની સૈદ્ધાંતિક ભૂમિકા.

પ્રકરણ-3 સંશોધન યોજના, પ્રક્રિયા અને પૃથક્કરણ પદ્ધતિ :

આ પ્રકરણમાં નીચેની બાબતોને સમાવવામાં આવેલ છે.

સંશોધનની યોજના — સંશોધનની સમષ્ટિ — સંશોધનનું નિદર્શ — સંશોધનના સાધનો — વ્યક્તિગત માહિતીપત્રક, વ્યવસાય મનોભારતુલા, વ્યવસાય સામેલગીરીતુલા, વ્યવસાય

સંતોષતુલા — અધ્યયનના પરિવર્ત્યોનું માપન — આંકડાશાસ્ત્રીય પ્રયુક્તિઓ — માહિતી એકત્રીકરણની પ્રક્રિયા.

પ્રકરણ-4 સંશોધનનું પૃથક્કરણ, અર્થઘટન અને પરિણામની ચર્ચા :

આ પ્રકરણમાં મુખ્ય મુખીઓ આ પ્રમાણે છે. પ્રસ્તાવના — બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકાર અને વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેના સંબંધોનું F-કસોટી વડે પૃથક્કરણ, અર્થઘટન અને પરિણામની ચર્ચા, બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય મનોભાર વચ્ચેના સહસંબંધ તથા આંશિક સહસંબંધના પરિણામનું પૃથક્કરણ, અર્થઘટન અને પરિણામની ચર્ચા — બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યક્તિગત, સામાજિક પરિવર્ત્યો તથા વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષની T-કસોટીના પરિણામની ચર્ચા — વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષની અભિવૃદ્ધિ માટેના સૂચનો — વ્યવસાય મનોભાર ઘટાડવા માટેના સૂચનો — સંશોધનના ફલિતાર્થો રજૂ કરવામાં આવ્યા છે.

પ્રકર-5 સંશોધન સારાંશ, તારણો અને સૂચનો :

આ પ્રકરણમાં પ્રસ્તાવના—સંશોધન સારાંશ — સંશોધનના તારણો — સંશોધનના આધારે સૂચનો અને ભલામણો તેમજ આગળ સંશોધનો માટેનાં સૂચનો વ્યક્ત કરવામાં આવ્યા છે.

અંતમાં, સંદભસૂચિ, માહિતી એકત્રીકરણ માટે ઉપયોગમાં લેવામાં આવેલ સંશોધનના સાધનોના નમૂનાઓ તેમજ અધ્યયનને અનુરૂપ તારણોને આધારે વિકસાવેલ વિવિધ મોડેલો, બી.એડ્. કોલેજો અને માધ્યમિક શાળાઓની યાદી રજૂ કરવામાં આવી છે.

પ્રકરણ-2

સંશોધન સાહિત્યની સમીક્ષા

- 2.0 પ્રસ્તાવના
- 2.1 વ્યવસાય સામેલગીરી અંગે થયેલાં અભ્યાસો
- 2.2 વ્યવસાય સંતોષ અંગે થયેલાં અભ્યાસો
- 2.3 શિક્ષણ વિષયક સંશોધનો
- 2.4 વ્યવસાય મનોભારની સૈદ્ધાંતિક ભૂમિકા
- 2.5 વ્યવસાય સામેલગીરીની સૈદ્ધાંતિક ભૂમિકા
- 2.6 વ્યવસાય સંતોષની સૈદ્ધાંતિક ભૂમિકા

પ્રકરણ-2

સંશોધન સાહિત્યની સમીક્ષા

2.0 પ્રસ્તાવના :

સંશોધન સમસ્યા સ્પષ્ટ થયા બાદ સંશોધક માટે સંબંધિત સાહિત્યનો અભ્યાસ અનિવાર્ય બને છે. પસંદ કરેલી સમસ્યાના અભ્યાસના ક્ષેત્રમાં અગાઉ થયેલાં સંશોધનો તથા સંબંધિત સાહિત્યના અભ્યાસ દ્વારા સંશોધક પોતાના અભ્યાસ વિશે વધારે સ્પષ્ટ થાય છે. સંશોધકમાં સાચી દિશામાં કાર્ય કરવાની સૂઝ વિકસે છે. સંદર્ભ સાહિત્યનો અભ્યાસ સંશોધક માટે દીવાદાંડીરૂપ બની રહે છે. તેથી જ સંશોધકે પોતાના સંશોધનકાર્યને લગતાં સંદર્ભગ્રંથોનો અભ્યાસ કરવો જરૂરી બને છે.

સંદર્ભ સાહિત્યના અભ્યાસથી સંશોધકને પોતાના સંશોધન કાર્યમાં કઈ કઈ બાબતોનો સમાવેશ કરવો, અગાઉ આ ક્ષેત્રમાં કેટલું કાર્ય થયું છે અને આ ક્ષેત્રમાં હવે શો અવકાશ છે તે અંગે પણ સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે છે. આમ, સમગ્ર સંશોધનની પ્રક્રિયામાં ભૂતકાળમાં થયેલાં અભ્યાસોનું અધ્યયન એક મહત્વનું પગથિયું બની રહે છે.

અગાઉ થયેલા સંશોધનોના અભ્યાસનું બીજી રીતે મહત્વ એ પણ છે કે એક જ પ્રકારના સંશોધનનું પુનરાવર્તન થતું અટકાવી શકાય છે. તેમાંના ઉપેક્ષીત પરિવર્ત્યોની જાણકારી મેળવી શકાય છે. તેથી તેના પર ઊંડાણપૂર્વક અભ્યાસ થઈ શકે. ટૂંકમાં પોતાના સંશોધનકાર્યની દિશા નક્કી કરવા માટે પૂર્વે થયેલાં સંશોધનો અંગેના સાહિત્યનો અભ્યાસ કરવો અનિવાર્ય બને છે.

પ્રસ્તુત સંદર્ભ સાહિત્યમાં વ્યક્તિના વિવિધ પરિવર્ત્યોને મુખ્યત્વે ચાર ઘટકોમાં વહેંચીને ભૂતકાળના સંશોધનોની સમીક્ષા કરવાનો નમ્ર પ્રયાસ કર્યો છે. આ ચાર ઘટકોને સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યો તરીકે લેવામાં આવ્યા છે, જ્યારે તેના પરતંત્ર પરિવર્ત્યો તરીકે વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષને લેવામાં આવ્યાં છે. જેની માહિતીને આકૃતિ નંબર-2.1 તરીકે દર્શાવવામાં આવી છે.

શિક્ષકોના સંદર્ભ-સાહિત્ય સંબંધી વિવિધ પરિવર્ત્યો

શિક્ષકોનાં વ્યક્તિગત પરિવર્ત્યો	શિક્ષકોનાં સામાજિક પરિવર્ત્યો	શિક્ષકોનાં શૈક્ષણિક પરિવર્ત્યો	શિક્ષકોના સંચાલનકીય પરિવર્ત્યો
1. જાતિ 2. ઉમર 3. માસિક આવક 4. બી.એડ્.ની તાલીમ અંગેના વ્યક્તિગત અભિપ્રાયો 5. વ્યક્તિગત શોખો 6. વ્યક્તિની મનોરંજન પ્રવૃત્તિઓ 7. વ્યક્તિની ફૂરસદના સમયની પ્રવૃત્તિઓ	શિક્ષકોના સામાજિક પરિવર્ત્યો 1. લગ્ન દરજ્જો 2. કુટુંબના સભ્યોની સંખ્યા 3. કુટુંબનો પ્રકાર 4. માસિક આવક 5. શૈક્ષણિક સંસ્થાનો વિસ્તાર 5.1. શહેરી વિસ્તાર 5.2 અર્ધ શહેરી વિસ્તાર	શિક્ષકોનાં શૈક્ષણિક પરિવર્ત્યો 1. શૈક્ષણિક તાલીમ 1.1 બી.એડ્. તાલીમાર્થી 1.2 બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો 2. શૈક્ષણિક લાયકાત 3. શૈક્ષણિક અનુભવ 4. શાળાનો પ્રકાર 4.1 કન્યા શાળા 4.2 કુમાર શાળા 4.3 મિશ્રશાળા 5. કોલેજનો પ્રકાર 5.1. મહિલા બી.એડ્. કોલેજ 5.2 મિશ્ર બી.એડ્. કોલેજ	શાળાનો પ્રકાર 1. ખાનગી શાળા 2. નગરપાલિકા શાળા 3. સરકારી શાળા 4. સ્વ-નિર્ભર શાળા કોલેજનો પ્રકાર 1. મહિલા બી.એડ્. કોલેજ 2. મિશ્ર બી.એડ્. કોલેજ 3. સ્વનિર્ભર બી.એડ્.કોલેજ શૈક્ષણિક સંસ્થાનું કદ

આકૃતિ-2.1

પ્રસ્તુત સંશોધન માટે સુલભ પરિવર્ત્યોની સમીક્ષા કરવામાં આવી છે. બાકીના પરિવર્ત્યો ઉપરના ત્રણેય પરતંત્ર પરિવર્ત્યોને અસર કરે છે, તેવી સંશોધકની નમ્ર માન્યતાને આધારે આ કામ ચલાઉ નમૂનાત્મક પરિવર્ત્યોનું આકૃતિજન્ય માળખું રચવામાં આવ્યું છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસ સાથે સંબંધિત અગત્યના જે અભ્યાસો જોવા મળ્યા છે તેના અગત્યના મુદ્દા અહીં રજૂ કરવામાં આવ્યા છે. આ પ્રકરણને મુખ્યત્વે સાત વિભાગોમાં નીચે પ્રમાણે વહેંચવામાં આવ્યું છે.

1. વ્યવસાય મનોભાર અંગે થયેલાં અભ્યાસો.
2. વ્યવસાય સામેલગીરી અંગે થયેલા અભ્યાસો.

3. વ્યવસાય સંતોષ અંગે થયેલા અભ્યાસો.
4. વ્યવસાય મનોભારની સૈદ્ધાંતિક ભૂમિકા.
5. વ્યવસાય સામેલગીરીની સૈદ્ધાંતિક ભૂમિકા.
6. વ્યવસાય સંતોષની સૈદ્ધાંતિક ભૂમિકા.
7. શિક્ષણ વિષયક સંશોધનો.

[1] વ્યવસાય મનોભારઅંગે થયેલા અભ્યાસો :

❖ **જયોતિ સુરેલિયા સુરેલિયાનો અભ્યાસ (1994) :**

કોલેજના શિક્ષકોનો સામાજિક-આર્થિક દરજ્જો, કાર્ય મનોભાર અને વ્યવસાય સંતોષનો અભ્યાસ.

- હેતુ :**
1. કોલેજ શિક્ષકોનો મનોભાર, સામાજિક-આર્થિક દરજ્જો અને વ્યવસાય સંતોષનો અભ્યાસ કરવો.
 2. કોલેજ શિક્ષકોના વ્યક્તિગત પરિવર્ત્યો, મનોભાર અને સામાજિક – આર્થિક દરજ્જો અને વ્યવસાય સંતોષ ત્રણેય વચ્ચેનો સંબંધ તપાસવો.

નિદર્શ : રાજકોટ અને જામનગરની કોલેજની વિવિધ વિદ્યાશાખાઓના 240 પ્રાધ્યાપકોને નમૂનામાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

- સાધનો:**
1. સામાજિક-આર્થિક દરજ્જા માપદંડ
 2. કોલેજ શિક્ષક મનોભાર સૂચિ
 3. બ્રેક્કિલ્ડ રોથ વ્યવસાય સંતોષ તુલા

માહિતી વિશ્લેષણ : અહીં સહસંબંધ, વિચરણ પૃથક્કરણ અને 't' કસોટી વડે માહિતીનું વિશ્લેષણ કરવામાં આવ્યું હતું.

પરિણામ :

- (1) કોલેજના શિક્ષકોના મનોભાર અને વ્યવસાયિક સંતોષ વચ્ચે કોઈ સાર્થક સંબંધ નથી.
- (2) કોલેજના શિક્ષકોના મનોભાર અને તેઓના વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.
- (3) કોલેજના શિક્ષકોની જાતિ અને મનોભારની સંયુક્ત અસર અને તેઓના વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.
- (4) કોલેજના શિક્ષકોની જાતિ અને તેના સામાજિક-આર્થિક દરજ્જાની સંયુક્ત અસર અને તેઓના વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.
- (5) કોલેજ શિક્ષકોની આવક અને વયની અને જાતિ અને વયની સંયુક્ત અસર અને તેઓના વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.
- (6) કોલેજ શિક્ષકોની આવક અને વયની તેમજ જાતિ અને વયની સંયુક્ત અને તેઓના મનોભાર વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.
- (7) શિક્ષકોની જાતિ અને તેઓના વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે.
- (8) શિક્ષકોની ઉંમર અને તેઓના વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે.
- (9) શિક્ષકોના ભિન્ન આવકજૂથો અને તેઓના વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.
- (10) પરણિત અને અપરણિત શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.
- (11) સિનીયર તથા જૂનીયર શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.
- (12) ત્રણ કે તેથી ઓછા અને ચાર કે તેથી વધુ સભ્યો ધરાવતા શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.
- (13) વિવિધ વિદ્યાશાખામાં અભ્યાસ કરાવતા શિક્ષકો અને તેમના વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.
- (14) સંયુક્ત અને વિભક્ત કુટુંબમાં રહેતા શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

❖ સુથાર સમીરાનો અભ્યાસ (1995) :

"જામનગર શહેરનાં પ્રાથમિક શિક્ષકોનાં વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષનો અભ્યાસ."

હેતુ : અભ્યાસનો હેતુ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ પર વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યોની અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવાનો હતો.

નમૂનો : જામનગર શહેરની પ્રાથમિક શાળાના કુલ 240 શિક્ષકોને નમૂના તરીકે પસંદ કર્યા હતા.

- સાધનો :**
1. વ્યવસાય મનોભારસૂચિ
 2. વ્યવસાય સામેલગીરી તુલા
 3. વ્યવસાય સંતોષ તુલા

પરિણામ :

- (1) પ્રાથમિક શિક્ષકોના લગ્નદરજજો, શૈક્ષણિક અનુભવ, શાળાનું સંચાલન અને ઉંમરની વિધાયક સાર્થક અસર તેની વ્યવસાય સામેલગીરી ઉપર થાય છે. પરંતુ જાતિ, રહેઠાણ, વિસ્તાર, લાયકાત, કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા, કુટુંબના પ્રકારની અસર થતી નથી.
- (2) પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોની શૈક્ષણિક લાયકાત, અનુભવ, આવક, રહેઠાણ, વિસ્તાર, જાતિ, સંચાલન અને ઉંમરની સાર્થક અસર તેનાં વ્યવસાય મનોભાર ઉપર થાય છે. પરંતુ લગ્ન દરજજો, કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા અને કુટુંબના પ્રકારની સાર્થક અસર થતી નથી.
- (3) પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોનો લગ્ન દરજજો, કુટુંબના પ્રકારની સાર્થક અસર તેના વ્યવસાય સંતોષ પર થાય છે. પરંતુ તેના કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા, શૈક્ષણિક લાયકાત, શૈક્ષણિક અનુભવ, આવક, રહેઠાણ, વિસ્તાર, જાતિ, સંચાલન અને ઉંમરની અસર તેના વ્યવસાય સંતોષ પર થતી નથી.

❖ **જારસાધિયા જયેન્દ્રનો અભ્યાસ (2000):**

" પ્રાથમિક શિક્ષકો, હાઈસ્કૂલ શિક્ષકો અને કોલેજ શિક્ષકોની અસરકારકતા, વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષનો અભ્યાસ".

હેતુ : અભ્યાસનો હેતુ શિક્ષકોની શિક્ષક અસરકારકતા, વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષનો પરસ્પરનો સંબંધ જાણવાનો તથા તેના પર વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યોની અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવાનો હતો.

નમૂનો : પ્રાથમિક શાળાના 240 શિક્ષકો, હાઈસ્કૂલના 240 શિક્ષકો અને કોલેજના 240 શિક્ષકો
— આમ કુલ 720 શિક્ષકોને નમૂના તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા.

સાધનો :

1. વ્યક્તિગત માહિતીપત્રક
2. શિક્ષક અસરકારકતા માપદંડ
3. વ્યવસાય મનોભારસૂચિ
4. વ્યવસાય સામેલગીરી તુલા
5. વ્યવસાય સંતોષ તુલા.

પરિણામ :

- (1) પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોના રહેઠાણ વિસ્તાર, જાતિયતા તથા શૈક્ષણિક અનુભવની અસર તેના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ પર સાર્થક રીતે થતી નથી.
- (2) હાઈસ્કૂલના શિક્ષકોના રહેઠાણ વિસ્તાર, જાતિયતા તથા શૈક્ષણિક અનુભવની તેના વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ પર સાર્થક રીતે થાય છે. શિક્ષકોના રહેઠાણ વિસ્તાર તથા જાતિયતાની અસર તેના વ્યવસાય મનોભાર પર સાર્થક રીતે થાય છે. જ્યારે શૈક્ષણિક અનુભવની અસર તેના વ્યવસાય મનોભાર પર થતી નથી.

- (3) કોલેજના શિક્ષકોના રહેઠાણ વિસ્તાર, જાતિયતા તથા શૈક્ષણિક અનુભવની તેના વ્યવસાય મનોભાર પર સાર્થક અસર થતી નથી. જ્યારે તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર સાર્થક અસર થાય છે. રહેઠાણ વિસ્તાર તથા શૈક્ષણિક અનુભવની અસર તેના વ્યવસાય સંતોષ પર થાય છે. પરંતુ જાતિયતાની અસર વ્યવસાય સંતોષ પર થતી નથી.
- (4) પ્રાથમિક શિક્ષકોની ઉંમર તથા શાળાના સંચાલનના પ્રકારની અસર તેના વ્યવસાય મનોભાર પર થાય છે. જ્યારે શૈક્ષણિક લાયકાત તથા કુટુંબના પ્રકારની અસર તેના વ્યવસાય મનોભાર પર થતી નથી.
- (5) પ્રાથમિક શિક્ષકોની શૈક્ષણિક લાયકાતની અસર તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર થાય છે. જ્યારે ઉંમર, શાળાના સંચાલનના પ્રકાર તથા કુટુંબના પ્રકારની અસર થતી નથી.
- (6) પ્રાથમિક શિક્ષકોની ઉંમર અને શૈક્ષણિક લાયકાતની અસર તેના વ્યવસાય સંતોષ પર થતી નથી. જ્યારે શાળાના સંચાલનના પ્રકાર તથા કુટુંબના પ્રકારની અસર તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર થાય છે.
- (7) હાઈસ્કૂલ શિક્ષકોની ઉંમરની અસર તેના વ્યવસાય મનોભાર પર થાય છે. જ્યારે શૈક્ષણિક લાયકાત સંચાલનના પ્રકાર તથા કુટુંબના પ્રકારની અસર તેના વ્યવસાય મનોભાર પર થતી નથી.
- (8) હાઈસ્કૂલના શિક્ષકોની ઉંમર તથા શૈક્ષણિક લાયકાતની અસર તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર થાય છે. જ્યારે શાળાના સંચાલનના પ્રકાર તથા કુટુંબના પ્રકારની અસર તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર થતી નથી.
- (9) હાઈસ્કૂલના શિક્ષકોની ઉંમર, શૈક્ષણિક લાયકાત તથા કુટુંબના પ્રકારની અસર તેના વ્યવસાય પર થાય છે. જ્યારે તેની શાળાના સંચાલનના પ્રકારની અસર તેના વ્યવસાય મનોભાર પર થતી નથી.

- ❖ કોટક (1993) ના અભ્યાસનું તારણ દર્શાવે છે કે સંચાલનના પ્રકાર, જાતિયતા, લગ્ન દરજ્જો, કુટુંબના કદ, વિસ્તાર અને અનુભવની અસર પરિચારિકાઓના વ્યવસાય મનોભાર પર થતી નથી. જ્યારે આવકજૂથો અને મનોભારના પ્રમાણ વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળ્યો છે.
- ❖ દિવેદી અનં સિંઘ (1978)ના અભ્યાસના તારણો દર્શાવે છે કે વાતાવરણના ઘટકો શિક્ષકોમાં મનોભાર ઉત્પન્ન કરે છે.
- ❖ લુકર (1994)નું તારણ દર્શાવે છે કે જે સ્ત્રીઓ વ્યવસાય કરે છે તેમનો જીવન પ્રત્યેનો મનોભાર વધુ હોય છે. ઉપરાંત જેઓ ખાનગી વિભાગની કચેરીઓમાં કામ કરે છે, તે સ્ત્રીઓના સરકારી કચેરીમાં કામ કરતી સ્ત્રીઓ કરતા મનોભાર વધુ જોવા મળે છે.
- ❖ ધી ન્યુયોર્ક સ્ટેટ ઓર્ગેનાઈઝેશન જણાવે છે કે ભાંગફોડિયા વિદ્યાર્થીઓ અને અસામર્થ્ય ધરાવતા સંચાલકો શિક્ષકોમાં મનોભાર ઉત્પન્ન કરે છે.
- ❖ કુમારી પુનમ (1990)ના તારણો દર્શાવે છે કે શિક્ષિકાઓના વ્યવસાય મનોભારને તેના વૈયક્તિક જીવનના મનોભાર સાથે સંબંધ નથી. અલબત્ત વ્યવસાયિક મનોભારની મુક્તિ માટે કૌટુંબિક વાતાવરણ ચોક્કસ ભાગ ભજવતું જાણવા મળ્યું છે.
- ❖ કન્ટોસ સુસાન રીસેન જોન (1993)એ પરિવાર સંભાળ કેન્દ્રો ચલાવનારા વ્યક્તિઓ પર અભ્યાસ કર્યો હતો. તે અભ્યાસ દર્શાવે છે કે અંગત લક્ષણો સારી રીતે વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સંતોષની આગાહી કરી શકે છે. પોતાના કાર્ય અંગે વધુ સામાજિક ટેકો નિહાળનારા અન્યના મુકાબલે પોતાના કાર્યથી વધારે સંતુષ્ટ હતા અને તેમણે ઓછો મનોભાર અનુભવ્યો તેમજ તેઓ વધુ કાર્યસમર્પિત હતા.
- ❖ ડૉ. ડી. જે. ભટ્ટ (1994) પોતાના અભ્યાસ "નર્સોના વ્યવસાય સંતોષ અને મનોભારનો અભ્યાસ"માં સૂચવે છે કે નર્સોની વય, અનુભવ લંબાઈ અને મનોભાર વચ્ચે નિષેધક સંબંધ જોવા મળ્યો હતો.

- ❖ ડૉ. ડી. જે. ભટ્ટ (1995)ના અભ્યાસમાં વ્યવસાય સંતોષ, આવક અને મનોભાર વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળ્યો હતો. જ્યારે ઉંમર, નોકરીની લંબાઈ અને મનોભાર વચ્ચે સાર્થક ન હતો. પરંતુ વ્યવસાય સંતોષ અને તિવ્ર મનોભાર વચ્ચે સાર્થક નિષેધક સંબંધ હતો.
- ❖ ભટ્ટ (2004)માં 720 શિક્ષકો (240 પ્રાથમિક શિક્ષકો, 240 માધ્યમિક શિક્ષકો અને 240 કોલેજ શિક્ષકો)નો નિદર્શ લઈને 2×2×2 આવયવિક યોજના હેઠળ તેઓની તુલનાત્મક મનોભારનો અભ્યાસ કર્યો હતો.

I શિક્ષકોનો પ્રકાર :

1. ભટ્ટ (2004)માં દર્શાવ્યું હતું કે 2×2×2 વિચરણ પૃથક્કરણ વડે શિક્ષકોના પ્રકાર અને તેઓના મનોભાર વચ્ચે સાર્થક અસરો જોવા મળી હતી.
2. માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકો અને કોલેજના શિક્ષકોએ પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોની તુલનામાં વધુ ઊંચો સાર્થક મધ્યક મનોભાર વ્યક્ત કર્યો હતો.
3. માધ્યમિક શિક્ષકો અને કોલેજ શિક્ષકો વચ્ચે સાર્થક મધ્યક મનોભાર જોવા મળ્યો હતો.

II જાતિ :

1. ભટ્ટ (2004)માં દર્શાવ્યું હતું કે શિક્ષકોની જાતિ (સ્ત્રી-પુરૂષ) અને તેઓના મનોભાર વચ્ચે સાર્થક અસરો જોવા મળી હતી.
2. સ્ત્રી શિક્ષકો અને પુરૂષ શિક્ષકોના મનોભાર વચ્ચે સાર્થક મધ્યક મનોભાર જોવા મળ્યો હતો.

III શૈક્ષણિક અનુભવ :

1. ભટ્ટ (2004)માં દર્શાવ્યું હતું કે શિક્ષકોના શૈક્ષણિક અનુભવની અને તેઓના વ્યવસાય મનોભાર પર સાર્થક અસર જોવા મળે છે.
2. 7 વર્ષ સુધીનો અનુભવ ધરાવતા તથા 7 વર્ષથી વધારે અનુભવ ધરાવતા શિક્ષકોના મનોભાર વચ્ચે સાર્થક મધ્યક તફાવત જોવા મળ્યો હતો.

- ❖ Shearin, Frika Vierlingના અભ્યાસમાં ઉત્તર કરોલિનાના ઓરેંજ પ્રદેશના શિક્ષકોને નિદર્શમાં પસંદ કરવામાં આવ્યા હતાં. શિક્ષકોને પણ પોતાના કામનો મનોભાર ઘણો હોય છે. ઓછો પગાર, શિક્ષણ પર અલ્પ કાબૂ, સમાજ તરફથી શિક્ષણ પ્રતિ નિષ્ઠાનો અભાવ, શિક્ષણમાં હિંસા વગેરેને સંશોધકે શિક્ષકોના મનોભાર માટેના કારણો ગણાવ્યા છે માટે મનોભારના વિવિધ પ્રકારોના અભ્યાસ આ સંશોધક દ્વારા હાથ ધરવામાં આવ્યો છે.

સંશોધનના તારણોમાં જણાવ્યું છે કે માધ્યમિક શિક્ષકોમાં, વિશેષતઃ પુરૂષ શિક્ષકોમાં નોકરીના ઓછા વર્ષો બાકી હોય તેવા, ઉચ્ચકક્ષાની પદવી ધરાવનારા અને નોકરીમાં ઓછા વર્ષ બાકી હોય તેવા તેમજ અપરણિત પુરૂષ શિક્ષકોમાં મનોભારનું પ્રમાણ વધારે જોવા મળે છે. શિક્ષક-આચાર્ય વચ્ચેના સંબંધોને પણ મનોભાર પર અસર કરતું પરિબળ જણાવ્યું છે.

- ❖ Eaton, Dawn Glaza દ્વારા સંગઠનાત્મક વાતાવરણની કોમ્યુનીટી કોલેજ, શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સંતોષ પર પડતી અસરો તપાસવા માટે સંશોધન હાથ ધરવામાં આવેલ હતું. વ્યક્તિગત સામાજિક પરિબળો જેવા કે ઉંમર, કોલેજ કેમ્પસ, શૈક્ષણિક લાયકાતનું સ્તર, ધાર્મિકજૂથો, જાતિ, પગાર, નોકરીના વર્ષ (અનુભવ) વગેરેની વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ પર અસર તપાસવામાં આવી હતી. વ્યાવસાયિક રસની વ્યવસાય સંતોષ પર વિધેયાત્મક અને મહત્ત્વની અસર જાણવા મળી હતી. સ્ટાફની સ્વતંત્રતા અને નિર્ણયની ભૂમિકાની વ્યવસાય મનોભાર પર વિધેયાત્મક અસર જોવા મળી હતી.

- ❖ Konert, Eva :

શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સંતોષ અને સ્થિતિ સંભાળવાની રીતો વચ્ચેનો આંતર સંબંધ તપાસવા માટે સંશોધન હાથ ધરવામાં આવેલ હતું. શિક્ષકોની ઉંમર, જાતિ, અનુભવના વર્ષો વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ પર અગત્યનો ભાગ ભજવતા પરિબળો તરીકે જાણવા મળ્યા હતા.

❖ Davies, John P.

ફિમિયન (૧૯૮૮) દ્વારા તૈયાર કરાયેલ TSI ના ઉપયોગ વડે પ્રાયવેટ સ્કૂલના શિક્ષકોની મનોભાર પ્રોફાઈલ તૈયાર કરવા માટે સંશોધન હાથ ધરવામાં આવેલ હતું. બોર્ડિંગ-સ્કૂલ અને નોન-બોર્ડિંગ સ્કૂલના શિક્ષકો વચ્ચે કોઈ ભેદ જાણવામાં આવ્યો ન હતો. મોટી શાળાના શિક્ષકો નાની શાળાના શિક્ષકો કરતાં વધુ મનોભાર અનુભવતા હતા તેવું તારણ મળ્યું હતું.

❖ Colson, Harold Myrson દ્વારા હાથ ધરાયેલ સંશોધનમાં માધ્યમિક શિક્ષકો તથા કોચ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારનો અભ્યાસ હાથ ધરવામાં આવેલ હતો. સાઉથ ટેક્સાસના શિક્ષકોનો અભ્યાસ કરવામાં આવ્યો હતો. કોચ-શિક્ષકોમાં વ્યવસાય મનોભારનું પ્રમાણ વધારે જોવા મળ્યું હતું.

❖ કોલેજ વિદ્યાર્થીનીઓ દ્વારા અનુભવાયેલા વિવિધ પ્રકારના મનોભાર પર સંશોધન કરવામાં આવ્યું અને મનોભાર તથા સમાયોજન વચ્ચે સંબંધ તપાસવામાં આવ્યો. મનોભાર વધારનારા મુખ્ય પાંચ તત્વો – પરીક્ષાનો ભાર, આર્થિક સમસ્યા, બીજા દ્વારા ત્યાગી દેવાનો ભય, સંબંધમાં ભંગાણ અને પરીક્ષામાં નિષ્ફળતા હતા. ૨૭ % જાતિય અત્યાચારનો ભોગ બનેલ અથવા તેનો પ્રયત્ન થયેલ. ૨૦ % ને નજીકના સંબંધીના મૃત્યુનો અનુભવ થયેલ મનોભારના વધારા પર મનોવૈજ્ઞાનિક લક્ષણો કે ધારણામાં ભંગાણની અસર વર્તાતી હતી. યુરોપિયન્સ-અમેરિકન કરતાં એશિયન અમેરિકન વિદ્યાર્થીઓમાં મનોવૈજ્ઞાનિક લક્ષણો ઊંચા જણાતા હતાં.

❖ Bizcorek, Mary K. શિક્ષકોની શાળાની બાબતની નિર્ણય પ્રક્રિયામાં હિસ્સેદારીનો વ્યવસાય મનોભાર સાથેનો સંબંધ જાણવા આ સંશોધન હાથ ધરાયેલ હતું. આ બંને વચ્ચે વિધાયક સંબંધ જાણવા મળ્યો હતો. જે શાળામાં ટીમ વર્ક, સ્પષ્ટ ધ્યેય, ધ્યેય હાંસલ કરવાનો આયોજિત પુરૂષાર્થ, નક્કી થયેલી જવાબદારી વગેરે જોવા મળ્યા ત્યાં વ્યવસાય મનોભાર ઊંચો જોવા મળ્યો.

2.2 વ્યવસાય સામેલગીરી અંગે થયેલા અભ્યાસો :

[1] લેમબર્ટ સુસાન જે. (1991)નો અભ્યાસ :

"સ્ત્રી-પુરુષ કર્મચારીઓનાં વ્યવસાય સંતોષ, વ્યવસાય સામેલગીરી અને આંતરિક પ્રેરણા પર વ્યવસાય અને પરિવારના લક્ષણોનો સંયુક્ત પ્રભાવ".

હેતુ : સ્ત્રી-પુરુષ કર્મચારીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી આંતરિક પ્રેરણા અને વ્યવસાય સંતોષ અંગેના લૈંગિક ભેદની સમજૂતી માટે અપેક્ષા અને મૂલ્યની શક્તિની આકારણી તપાસ કરવાનો હેતુ હતો.

નમૂનો : નમૂના તરીકે 605 પુરુષો અને 255 સ્ત્રીનો મળીને કુલ 860 પાત્રો પાસેથી માહિતી એકત્રીત કરવામાં આવી હતી.

સાધનો : 1)વ્યવસાય સંતોષતુલા 2)વ્યવસાય સામેલગીરીતુલા 3)આંતરિક પ્રેરણા માપનતુલા.

માહિતી વિશ્લેષણ : 't'-કસોટી દ્વારા.

પરિણામ :

મળેલ પરિણામો અપેક્ષારૂપી અટકળોને અનુમોદન આપતા નથી. પુરુષના વ્યવસાય સંતોષ અને વ્યવસાય સામેલગીરીના સ્તરમાં સાર્થક તફાવત નથી. મૂલ્યની અટકળ અંગે થોડોક ટેકો મળ્યો છે. અંગત રીતે સાર્થક લાગે તેવા અને કાર્ય વૈવિધ્યના અવકાશવાળા કામ એકંદરે વધુ વ્યવસાય સંતોષ, વધુ આંતરિક પ્રેરણા અને વધુ વ્યવસાય સામેલગીરી જગાડે છે.

[2] પી. સી. મિશ્રાનો અભ્યાસ (1991) :

"વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષના સંબંધને પહોંચી પહોંચી પરિવર્ત્ય રૂપે લાચારી મનોભારક".

હેતુ : ઔદ્યોગિક પર્યવેક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષના સંબંધને બદલાવનારા પરિવર્ત્ય રૂપે લાચારી મનોભારનો અભ્યાસ કરવાનો હતો.

નમૂનો : 45 વર્ષની સરેરાશ વય ધરાવતા પ્રથમ હરોળના 400 ઔદ્યોગિક પર્યવેક્ષકો પાસેથી પ્રશ્નાવલી દ્વારા માહિતી મેળવવા માટે નમૂનો પસંદ કરવામાં આવ્યો હતો.

સાધનો : (1) વ્યવસાય સામેલગીરી તુલા (2) વ્યવસાય સંતોષ તુલા
(3) વ્યવસાય મનોભાર તુલા (એ. કે. શ્રીવાસ્તવ અને એ. પી. સીંગ).

માહિતી વિશ્લેષણ : નિયત સંબંધની પૃથક્કરણ પદ્ધતિ દ્વારા.

પરિણામ : નિયત સંબંધ પૃથક્કરણ સૂચવે છે કે લાચારી રૂપી મનોભારની આ વચ્ચેના સંબંધમાં કોઈ પલ્ટાવનારી અસર ઉપજતી નથી.

[3] મુક્તમઠ જી. સી., ખડી પુષ્પા બી. નો અભ્યાસ (1991) :

"શિક્ષકના વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષને પ્રભાવિત કરનારા પરિબળો".

હેતુ : ભારતની કોલેજની પરણેલી અધ્યાપિકાના વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ પર અધ્યાપન પ્રત્યેના વલણ, કૌટુંબિક જવાબદારી અને આવકની અસર તપાસવાનો હેતુ હતો.

નમૂનો : ભારતની જૂદી જૂદી કોલેજની કુલ 176 પરણેલી અધ્યાપિકાઓને નમૂના તરીકે પસંદ કરવામાં આવી હતી.

સાધનો : (1) વ્યવસાય સામેલગીરી તુલા (2) વ્યવસાય સંતોષ તુલા
(3) અધ્યાપન પ્રત્યેના વલણ, કૌટુંબિક જવાબદારી અને આવકને લગતી પ્રશ્નાવલી.

માહિતી વિશ્લેષણ : (1) સહસંબંધ અને (2) t-કસોટી.

પરિણામ :

- (1) અધ્યાપન પ્રત્યેના વલણ, કૌટુંબિક જવાબદારી અને આવક વ્યવસાય સંતોષ અને વ્યવસાય સામેલગીરીને અસર કરવામાં પ્રભાવક પરિબલો માલુમ પડ્યા હતા.
- (2) પારિવારિક જવાબદારી અને વ્યવસાય સામેલગીરી વ્યસ્ત સંબંધથી જોડાયેલા હતા.

[4] ઈટીયેરા, સીરીયમ અને વિભારાણીનો અભ્યાસ (1990) :

"અંધજનોમાં શારીરિક ચાપલ્ય, વ્યવસાય સંતોષ અને વ્યવસાય સામેલગીરી".

હેતુ : અંધ અને બિનઅંધ કુશળ કારીગરોમાં શારીરિક ચાપલ્ય, વ્યવસાય સંતોષ અને વ્યવસાય સામેલગીરીની તુલનાત્મક તપાસ કરવાનો હેતુ હતો.

નમૂનો: 20 થી 45 વર્ષની ઉંમરવાળા 28 કુશળ અંધ કારીગરો અને 28 બિનઅંધ કુશળ કારીગરો નમૂના તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યા હતાં.

સાધનો : (1) શારીરિક ચાપલ્ય કસોટી (2) વ્યવસાય સંતોષ તુલા (3) વ્યવસાય સામેલગીરી તુલા

માહિતી વિશ્લેષણ : (1) t-કસોટી (2) સહસંબંધ 'r' દ્વારા 28 કુશળ અંધ અને 28 કુશળ બિનઅંધ કારીગરોની બરોબરી કૃત કરવા માટે બિનઅંધ કુશળ કારીગરોને આંખે પાટા બાંધી માહિતી મેળવવામાં આવી હતી.

પરિણામ :

- (1) એકંદરે અંધજનો બિનઅંધજનો કરતા બંને હાથની ચપળતામાં વધુ ચોક્કસાઈ બતાવે છે (તેમ છતાં ગમતા હાથે જરૂર વધુ ઝડપે કામ કરે છે. એ સૂચવે છે કે શારીરિક ચપળતામાં હાથની ફાવટની અગત્યની ભૂમિકા છે).
- (2) પરંતુ દેખીતા કારીગરો કરતા અંધ કારીગરો વધુ ચોક્કસાઈ દેખાડે છે.

- (3) વ્યવસાય સંતોષ અને વ્યવસાય સામેલગીરીનું પ્રમાણ દેખાડે છે કે વ્યવસાય સંતોષ કરતા વ્યવસાય સામેલગીરીની બાબતમાં બંને જૂથના વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રાપ્તાંકો વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તાંકોથી વધુ હતા.
- (4) બહુવિધ સહસંબંધાંકો સૂચવે છે કે શારીરિક ચાપલ્યમાં અમુક માત્રામાં વ્યવસાય સંતોષ માટે વ્યવસાય સામેલગીરી તેમજ શારીરિક ચાપલ્ય બંને અનિવાર્યપણે આવશ્યક છે.

[5] મીરાસીંગ અને ડી એમ. પેસ્તનજીનો અભ્યાસ (1990):

"વિભિન્ન કક્ષાના બેંક કર્મચારીઓનો વ્યવસાય સંતોષ, વ્યવસાય સામેલગીરી અને ભાગીદારી".

હેતુ : જુદી જુદી કક્ષાના બેંક કર્મચારીઓનો વ્યવસાય સંતોષ અને વ્યવસાય સામેલગીરી ભાગીદારી તપાસવાનો હતો.

નમૂનો :ભારતીય બેંક ઉદ્યોગમાં રાષ્ટ્રીયકૃત બેંકના 250 અધિકારીઓ અને 250 કારકુનોને નમૂના તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા.

સાધનો: ડી. એમ. પેસ્તનજીની 1973ની કર્મચારી સંશોધનિકા ટી.એમ. લોધાલ અને કેઝનરની વ્યવસાય સામેલગીરી અને માનસિક ભાગીદારી પરિસૂચિ આપી માપન કરવામાં આવી.

પરિણામ :

- (1) અધિકારીઓ કરતા કારકુનોમાં વધુ વ્યવસાય સંતોષ જોવા મળ્યો હતો.
- (2) કારકુનો કરતા અધિકારીઓએ નિર્ણયો કરવામાં વધુ સામેલગીરી અને વધુ ભાગીદારી દેખાડી કાર્ય માટેની ભરતી અંગેના તાત્પર્યો નોંધ્યા છે.

[6] કુમાર કે. ગોપી અને અછમ્મા બી. નો અભ્યાસ (1990) :

"સરકારી અને ખાનગી ક્ષેત્રના કર્મચારીઓનાં વ્યવસાય સંતોષ અને વ્યવસાય સામેલગીરીનો તુલનાત્મક અભ્યાસ."

હેતુ : (1) કર્મચારીઓના વ્યવસાયસંતોષ અને વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચેનો સહસંબંધ શોધવો.

(2) સરકારી અને ખાનગી ક્ષેત્રના કર્મચારીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેના તફાવતની તપાસ કરવાનો હેતુ હતો.

નમૂનો : ભારતના સરકારી અને ખાનગી ક્ષેત્રના ઉદ્યોગોના 150 કામદારો અને 150 વહીવટદારોને નમૂના તરીકે પસંદ કરી પ્રશ્નાવલીઓ દ્વારા માહિતી એકઠી કરવામાં આવી હતી.

સાધનો : (1) કાર્ય વર્ણનસૂચિ (2) વ્યવસાય સામેલગીરી તુલા (3) વ્યવસાય સંતોષ તુલા.

માહિતી વિશ્લેષણ :

કાર્લપિયર્સન "r" દ્વારા સહસંબંધ અને 't' કસોટી દ્વારા વિશ્લેષણ કરવામાં આવ્યું હતું.

પરિણામ :

- (1) વ્યવસાય સંતોષ અને વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે ધન સહસંબંધ હતો.
- (2) જાહેર ક્ષેત્રના વહીવટદારો ખાનગી ક્ષેત્રના વહીવટદારો કરતા વધુ વ્યવસાય સંતોષ ધરાવે છે. જો કે વ્યવસાય સામેલગીરીની બાબતમાં બંને ક્ષેત્રના કર્મચારીઓ વચ્ચે સાર્થક ભેદ નહોતો જોવા મળ્યો.

[7] અનથરામનનો અભ્યાસ (1980) :

"નર્સોના વ્યવસાય સંતોષ અંગેનો એક અભ્યાસ"

હેતુ : આ અભ્યાસમાં ઉંમર, નોકરીની અવધિ, આવક અને નિયંત્રણ કેન્દ્રક કાર્ય સામેલગીરી સાથે શો સંબંધ ધરાવે છે તે જાણવાનો હેતુ રહેલો છે.

નિદર્શ : સરકારી હોસ્પિટલમાંથી 57 સ્ત્રી નર્સોને યદ્વચ્છ નિદર્શનની પદ્ધતિથી પસંદ કરવામાં આવી હતી.

સાધનો : 1)કાર્યસામેલગીરી તુલા 2)રોટરની ઈન્ટરનેશનલ એક્સ્ટેનલલોકસ ઓફ કંટ્રોલસ્કેલ.

માહિતી વિશ્લેષણ : (1) સહસંબંધ.

તારણો :

- (1) કાર્ય સામેલગીરી સાથે ઉમર અને અનુભવ સાર્થક વિધાયક સહસંબંધ જોવા મળ્યો છે.
- (2) આંતરિક નિયંત્રણ કેન્દ્રક અને કાર્ય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળે છે. જ્યારે બાહ્ય નિયંત્રણ કેન્દ્રક અને કાર્ય સામેલગીરી વચ્ચે સહસંબંધાંક સાર્થક જોવા મળતો નથી.

[8] રાજશેખર અને રેડ્ડીનો અભ્યાસ (1991) :

"કાયમી અને હંગામી કર્મચારીઓના કાર્યસંતોષ, કાર્ય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સામેલગીરી અંગેનો અભ્યાસ."

હેતુ : કાયમી અને હંગામી કર્મચારીઓમાં કાર્યસંતોષ, વ્યવસાય સામેલગીરી અને કાર્ય સામેલગીરી અંગે અભ્યાસ કરવાનો મુખ્ય હેતુ હતો.

નિદર્શ: 54 કાયમી નોકરી ધરાવનાર પુરૂષ કર્મચારી અને 54 હંગામી નોકરી ધરાવનારા પુરૂષ કર્મચારીઓનો નિદર્શમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

સાધનો : (1) કાનુનગોની કાર્યસંતોષ, વ્યવસાય સંતોષ અને કાર્યસામેલગીરી તુલા.

(2)વ્યક્તિગત માહિતીપત્રક.

માહિતી વિશ્લેષણ : (1) "t" કસોટી.

તારણો :

- (1) કાયમી અને હંગામી નોકરી ધરાવનારાઓના કાર્યસંતોષમાં તફાવત પ્રવર્તે છે.
- (2) વ્યવસાય સામેલગીરીના સંદર્ભમાં કોઈ તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (3) કર્મચારીઓના નોકરીના પ્રકાર (હંગામી કે કાયમી)ની કર્મચારીઓની કાર્ય સામેલગીરી પર કોઈ અસર જોવા મળતી નથી.
- (4) જે કર્મચારીઓ હંગામી હતા તેઓ પોતે નોકરી ગમે ત્યારે ગુમાવશે તેવી ચિંતા હોવાને કારણે વધુ શૈક્ષણિક લાયકાત મેળવવા પ્રેરાય છે.

[9] પટેલનો અભ્યાસ (1995) :

"નર્સોનો વ્યવસાય સંતોષ અને વ્યવસાય સામેલગીરી".

હેતુ : નર્સોના કાર્યસંતોષ અને કાર્ય સામેલગીરી વચ્ચેના સહસંબંધને શોધવો તથા ઉંમર, નોકરીની અવધી, વૈવાહિક દરજ્જો, જ્ઞાતિ જેવા વ્યક્તિગત ચલોની કાર્યસંતોષ અને સામેલગીરીમાં શી ભૂમિકા છે તે જાણવાનો મુખ્ય આશય હતો.

નિદર્શ : રાજકોટ શહેરની સરકારી અને ખાનગી હોસ્પિટલોની 57 નર્સોનો નમૂનામાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

સાધનો : (1) બ્રેફિલ રોથની કાર્યસંતોષ તુલા

(2) લોધલ કેજનરની કાર્ય સામેલગીરી તુલા

(3) વ્યક્તિગત માહિતીપત્રક.

માહિતી વિશ્લેષણ : (1) સહસંબંધ (2) X^2 કાઈ સ્કવેર

તારણો : (1) કાર્યસંતોષ અને કાર્ય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળ્યો નથી.

(2) ઉંમર, નોકરીની અવધી અને જ્ઞાતિ જેવા વ્યક્તિગત પરિવર્ત્યોની સામેલગીરી ઉપર અસર જોવા મળી નથી. પરંતુ વૈવાહિક દરજ્જાની નર્સોની કાર્ય સામેલગીરી પર સાર્થક અસર જોવા મળી છે.

(3) ઉંમર, નોકરી અવધી, વૈવાહિક દરજ્જો અને જ્ઞાતિની નર્સોની કાર્ય સંતોષ ઉપર કોઈ અસર જોવા મળી નથી.

[10] શર્મા અને કપુરે (1978) ના અભ્યાસમાં રાજ્યના જાહેર કાર્ય વિભાગના 70 કર્મચારીઓના નિદર્શના વ્યવસાય કક્ષા, ઉંમર, નોકરીની લંબાઈ, પગાર, શૈક્ષણિક લાયકાતો અને વિસ્તાર સાથે વ્યવસાય સામેલગીરીનો અભ્યાસ કર્યો હતો. તેઓના તારણમાં જોવા મળ્યું હતું કે ઊંચી વ્યવસાય કક્ષા, ઉંમરજૂથો, ઊંચા પગાર અને ઊંચી નોકરીની લંબાઈ વ્યવસાય સામેલગીરીમાં ઉચ્ચ રીતે વધારો સૂચવે છે. જ્યારે શૈક્ષણિક લાયકાત મેટ્રીક કે તેથી વધારે શિક્ષણ ધરાવતા કર્મચારીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો હતો. મેટ્રીક થયેલા કર્મચારીઓ મેટ્રીકથી વધુ ભણેલા કર્મચારીઓ કરતા વધારે વ્યવસાય સામેલગીરી ધરાવતા હતા. પરંતુ ગ્રામ્ય અને શહેરી કક્ષાના કર્મચારીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળ્યો ન હતો.

[11] ગોપીકુમાર અને અજબા (1993) માં તારવ્યું હતું કે જાહેર સેક્ટર અને ખાનગી સેક્ટરનાં કર્મચારીઓની વ્યવસાય સામેલગીરીમાં કોઈ સાર્થક તફાવત નથી. એ જ રીતે વ્યવસ્થાપન સ્ટાફ અને કર્મચારીઓના વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે પણ કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.

[12] સત્યા ચૌધરી (1988)માં તારવ્યું હતું કે જાહેર સેક્ટરની કક્ષા વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી અને તેઓના વ્યવસાય સામેલગીરીની કક્ષા વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી. બીજા અર્થમાં કહીએ તો જાહેર સેક્ટર અને ખાનગી સેક્ટરના કર્મચારીઓ એકસરખી વ્યવસાય સામેલગીરી ધરાવે છે.

[13] રેડ્ડી (1989)નાં અભ્યાસમાં જોવા મળ્યું હતું કે પુરૂષ શિક્ષકો (90) અને સ્ત્રી શિક્ષકો (70)ની વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત હતો. પુરૂષ શિક્ષકો વધારે પ્રમાણમાં વ્યવસાય સામેલગીરી ધરાવતા હતા.

- [14] **Prasal P., Bhusan, L. I. & Saxena, N. S.** દ્વારા તૈયાર કરાયેલ વ્યક્તિત્વ પરખ પ્રશ્નાવલિ (1975) પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળાના 400 શિક્ષકોને ભાગલપુરમાં આપવામાં આવી હતી. સંશોધનનું તારણ એ હતું કે પુરૂષ અને સ્ત્રીઓ સમાયોજન સાધવામાં જુદાં પડે છે. પુરૂષ શિક્ષકો કરતાં સ્ત્રી શિક્ષકો સમાયોજન સાધવામાં નબળા દેખાયા હતા.
- [15] **ચિતરંજન ટી. કે. અને શાહ વી. (1981)** દ્વારા 20 યુનિ. વિદ્યાર્થીઓને બોલ એડજેસ્ટમેન્ટ ઈન્વેન્ટરી આપીને તેમના માતા-પિતાના વર્તન અને તેમના ઘર, ભાવનાત્મક, સામાજિક અને સ્વાસ્થ્ય સમાયોજનનો તુલનાત્મક અભ્યાસ હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો. સ્ત્રીઓના સંદર્ભમાં તેમના ભાવનાત્મક અને સામાજિક સમાયોજન દરને તેમની માતાઓના દૃષ્ટિકોણ સાથે વધુ અને પિતાઓના દૃષ્ટિકોણ સાથે ઓછો સંબંધ હતો. પુરૂષોના સંદર્ભમાં કોઈ વિશેષ સંબંધ જણાયો નહીં.
- [16] **કુમારી પુનમ (1990)** દ્વારા 150 સ્ત્રી શિક્ષકોનો તેમના સ્વમૂલ્યાંકનનાં સંદર્ભમાં વ્યવસાય સમાયોજનનો અભ્યાસ હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો. તેમનું 10 બાબતોમાં રેટીંગ કરવામાં આવ્યું હતું. જેમાં શૈક્ષણિક સ્તર, કૌટુંબિક જીવન પ્રત્યેની દૃષ્ટિ, કુટુંબનું કદ, કુટુંબનું સામાજિક-આર્થિક સ્તર, તેનો વ્યવસાય વગેરેને સમાવવામાં આવેલ હતાં. આ પરિબલોને શિક્ષણ, વ્યવસાય, આવક, કૌટુંબિક જીવન અને પોતાના વ્યવસાયના સ્વમૂલ્યાંકનના સંદર્ભે તપાસવામાં આવ્યા. જેઓ ઊંચા હોદ્દા પર નોકરી કરે છે તેમના કુટુંબના સંદર્ભે સ્વમૂલ્યાંકન ઊંચું જોવા મળ્યું હતું.
- [17] **Singh Parshuram & S. C. Pol (2002)** દ્વારા 200 સરકારી શાળાના શિક્ષકો તથા 200 ખાનગી શાળાના શિક્ષકોનો અભ્યાસ હાથ ધરવામાં આવ્યો. તેમની ઉંમરની તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર થતી અસર તપાસવામાં આવી હતી.

2.3 વ્યવસાય સંતોષ અંગે થયેલા અભ્યાસો :

[1] વિરડા અને વિરડાનો અભ્યાસ (1990-91) :

"વડોદરા જિલ્લાની માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષનો ચોક્કસ ચલોનાં સંદર્ભમાં અભ્યાસ".

હેતુ : પ્રસ્તુત અધ્યયનો મુખ્ય હેતુ શિક્ષકોની જાતિયતા (Sex) અને રહેઠાણ વિસ્તારની તેના વ્યવસાય સંતોષ પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવાનો હતો.

નિદર્શ : 34 શાળાઓમાંથી યદ્યથા નિદર્શ પદ્ધતિ દ્વારા 69 પુરુષ શિક્ષકો અને 31 સ્ત્રી શિક્ષકો મળી કુલ 100 શિક્ષકો નિદર્શ તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા.

સાધનો: પ્રો. પ્રમોદકુમાર અને મેથ્યુની રચેલી વ્યવસાય સંતોષ પ્રશ્નાવલી દ્વારા માહિતી મેળવવામાં આવી હતી.

માહિતી વિશ્લેષણ : "t" ટેસ્ટ દ્વારા માહિતીનું વિશ્લેષણ કરવામાં આવ્યું હતું.

પરિણામ :

ત્રીજા ભાગનાં શિક્ષકો પ્રમાણમાં વધુ વ્યવસાય સંતોષ અનુભવતા હતા. પુરુષ શિક્ષકો કરતા સ્ત્રી શિક્ષકો વધુ વ્યવસાય સંતોષ અનુભવતા હતા. જ્યારે શહેરી વિસ્તારની તુલનાએ ગ્રામ્ય વિસ્તારનાં શિક્ષકો વધુ વ્યવસાય સંતોષ ધરાવતા હતા.

[2] બર્જેન જયોર્જ ટી. નો અભ્યાસ (1992) :

"સીપાઈ કામમાં રોકાયેલા મનોવૈજ્ઞાનિકોનો વ્યવસાય સંતોષ."

હેતુ : સીપાઈ કામમાં રોકાયેલા મનોવૈજ્ઞાનિકોનો વ્યવસાય સંતોષનો અભ્યાસ રવાનો હેતુ હતો.

નમૂનો : 33થી64વર્ષની વયગાળાના 28 પુરુષો અને 19 સ્ત્રીઓ નિદર્શ તરીકે પસંદ કર્યા હતા.

સાધનો : (1) વ્યવસાય સંતોષ તુલા

પરિણામ : પરિણામ દર્શાવે છે કે આ બધા લોકોને પોતાના કાર્યમાં અત્યંત સંતોષ હોય છે અને નિમ્ન વૈમનસ્ય જોવા મળ્યું. બધા જ લોકોએ તાલીમ કે વિકાસ કરતા એમનો મોટા ભાગનો સમય સલાહ-સૂચના અને ચયનમાં વિતે છે.

[3] શર્મા અને ભટ્ટનો અભ્યાસ (1984-85) :

" શિક્ષકોના વલણો અને તેનો વ્યવસાય સંતોષ સાથેનો સંબંધ અને વાતાવરણનો અભ્યાસ".

હેતુ : શિક્ષકોના વલણો અને તેના વ્યવસાય સંતોષ સાથેનો સંબંધ અને વાતાવરણનો અભ્યાસ કરવાનો હેતુ હતો.

નમૂનો : પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં જુદી જુદી 10 શાળાઓમાંથી 100 પુરૂષ અને સ્ત્રી શિક્ષકો શહેરી અને ગ્રામ્ય વિસ્તારમાંથી પસંદ કરવામાં આવ્યા હતાં.

સાધનો : 1)વલણ માપદંડ તુલા 2)વ્યવસાય સંતોષ તુલા 3) સંસ્થાકીય વાતાવરણ સૂચક તુલા.

માહિતી વિશ્લેષણ : " t" કસોટી દ્વારા વિશ્લેષણ કરવામાં આવ્યું હતું.

પરિણામ : વિદ્યાશાળાની અસર વ્યવસાય સંતોષ પર થતી નથી. સ્ત્રી શિક્ષકો અને પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષમાં તફાવત જોવા મળ્યો છે તેમજ જુદી જુદી સંસ્થાકીય આબોહવા ધરાવતી શાળાના શિક્ષકોના વ્યવસાયિક સંતોષમાં અર્થસૂચક તફાવત જોવા મળ્યો છે.

[4] પારેવાલ અને શર્માનો અભ્યાસ (1985) :

"કોલેજ શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ ઉપર આવેગિક સ્થિરતાનો અભ્યાસ".

હેતુ : કાર્ય સંતોષને સ્વતંત્ર પરિવર્ત્ય તરીકે લઈ તેની આવેગિક સ્થિરતા ઉપર વ્યવસાય સંતોષની અસરનો અભ્યાસ કર્યો હતો.

નિદર્શ : આગ્રા જિલ્લાની કોલેજોમાંથી 200 શિક્ષકોની સ્તરીકૃત યદ્યથા નિદર્શ પદ્ધતિ દ્વારા પસંદગી કરવામાં આવી હતી. તેમાં 100 સંતોષ અનુભવતા અને 100 અસંતોષ અનુભવતા શિક્ષકોનો સમાવેશ થયો હતો.

સાધનો : (1) કુમાર અને મુગ્ધાની કાર્યસંતોષ પ્રશ્નાવલી (2) કેટલની 16 પી.એફ. તુલા.

આંકડાકીય પદ્ધતિ : સહસંબંધ અને મેનવીટની 'U' ટેસ્ટ.

તારણો : (1) કાર્ય સંતોષ ધરાવતા શિક્ષકોએ વધારે આવેગિક સ્થિરતા બતાવી.

(2) કાર્ય સંતોષની કક્ષાને આવેગિક સ્થિરતા સાથે વિધાયક અને સાર્થક સંબંધ જોવા મળ્યો હતો.

[5] ચૌધરીનો અભ્યાસ (1989) :

"સરકારી અને ખાનગી ક્ષેત્રની સંસ્થામાં વ્યવસાયિક દરજ્જો અને કાર્ય સંતોષના સંબંધનો અભ્યાસ".

હેતુ : સરકારી અને ખાનગી ક્ષેત્રની સંસ્થાઓમાં વ્યાવસાયિક દરજ્જો અને કાર્ય સંતોષના સંબંધોનો અભ્યાસ કરવામાં આવ્યો હતો.

નિદર્શ : સમગ્ર નિદર્શમાં 120 કર્મચારીઓનો સમાવેશ કરવામાં આવેલો હતો એક ખાનગી ક્ષેત્રની સંસ્થામાંથી 60 કર્મચારીઓ અને એક જાહેર ક્ષેત્રની સંસ્થામાંથી 60 કર્મચારીઓનો નમૂનો આકસ્મિક નમૂના પદ્ધતિ દ્વારા પસંદ કર્યો હતો.

સાધનો : બ્રેફિલ્ડ રોથની કાર્ય સંતોષ તુલા.

આંકડાકીય પદ્ધતિ : (1) 't' કસોટી (2) એકમાર્ગીય વિચરણ પૃથક્કરણ.

તારણો : (1) સરકારી અને ખાનગી ક્ષેત્રની સંસ્થાઓનાં કર્મચારીઓનાં કાર્ય સંતોષમાં સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.

(2) બંને ક્ષેત્રોમાં કાર્ય સંતોષ અને વ્યવસાયિક દરજ્જા વચ્ચે કોઈ સંબંધ જોવા મળતો નથી.

[6] 1968 માં પ્રસાદ અને મણિભૂષણે કોલેજના 100 શિક્ષકોનો નિદર્શ લઈ તેમના પ્રેરક પરિબળો અને વ્યવસાય સંતોષ એ વિષય પર અભ્યાસ કર્યો. જેમાં સાઉથ બહારની કોલેજોનો સમાવેશ કર્યો હતો. 50 પુરૂષ શિક્ષકો અને 50 સ્ત્રી શિક્ષકો જે વયમાં 32 થી 36 વર્ષના હતા તેમની શૈક્ષણિક લાયકાત, અનુભવ તથા સામાજિક-આર્થિક દરજ્જો સમાન હતો તેવા 50-50 ના બે ગ્રુપ પર અભ્યાસ કર્યો જેના તારણો આ પ્રમાણે જોવા મળ્યા હતા.

- (1) પુરૂષ શિક્ષકો કરતા સ્ત્રી શિક્ષકો તેમના સામાજિક-આર્થિક દરજ્જા તથા પ્રેરક પરિબળોથી સંપૂર્ણપણે વ્યવસાય સંતોષ મેળવી શકતા હતા.
- (2) તેમનો વિકાસ, નિરીક્ષણ, મહેનતાણું, સલામતી, કાર્યના કલાકો વગેરે તેમના આવશ્યક પરિબળો હતા.
- (3) પુરૂષ શિક્ષકોમાં પરણિત શિક્ષકો વધુ સમાયોજન પ્રાપ્ત કરી શકતા હતા જ્યારે સ્ત્રી શિક્ષકોમાં પણ આવું જ જોવા મળ્યું હતું.
- (4) અપરણિત સ્ત્રી-પુરૂષ શિક્ષકો મહેનતાણું, કાર્યના કલાકોને વધુ મુખ્ય ગણતા હતા જ્યારે બાકીના પરિબળોને ગૌણ દર્શાવતા હતા.
- (5) કોલેજના શૈક્ષણિક વાતાવરણથી ઉત્પન્ન થતાં મનોભારનું પ્રમાણ સ્ત્રી શિક્ષકો તથા પુરૂષ શિક્ષકોમાં અંશતઃ તફાવત દર્શાવતું હતું.

[7] ડી. જે ભટ્ટ(1987)એ પોતાનો અભ્યાસ "શિક્ષકોનો વ્યવસાય સંતોષ અને વ્યક્તિત્વ" પર કર્યો હતો.

- તારણો : (1) યુવાનવય, મધ્યમ તથા પ્રૌઢવયના કોલેજ શિક્ષકોનાં વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.
- (2) નીચા, મધ્યમ તથા ઊંચા જૂથના કોલેજ શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

- (3) સ્ત્રી કોલેજ શિક્ષકો, પુરૂષ કોલેજ શિક્ષકો કરતા વધુ સંતોષ અનુભવે છે. આની પાછળનું કારણ એ પણ હોઈ શકે સ્ત્રીઓની મહત્ત્વકાંક્ષા, અપેક્ષા તથા સ્પર્ધાનું પ્રમાણ પુરૂષો કરતા ઓછું પણ હોઈ શકે.
- (4) પરણિત અને અપરણિત કોલેજ શિક્ષકોનાં વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કોઈ તફાવત નથી.
- (5) મધ્યમ કુટુંબના શિક્ષકો અને નાના કુટુંબના શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી એવું જ ઉચ્ચ તથા મધ્યમ કુટુંબના શિક્ષકોમાં જોવા મળે છે.

[8] Likert (1961)એ સૂચવ્યું હતું કે જેમ કાર્યમાં આવશ્યક કુશળતાનું પ્રમાણ વધે તેમ તેમ કાર્ય સંતોષ અને કર્તૃત્વ વચ્ચેનો સંબંધ વિધાયક બનતો જાય છે. જ્યારે સ્મીથ અને કેન્ડલ (Smith and Kendall-1963) એવું નોંધ્યું છે કે પુરૂષો અને સ્ત્રીઓમાં કાર્ય સંતોષ અને કાર્ય કર્તૃત્વના સંબંધમાં ભિન્નતા પ્રવર્તે છે.

[9] મોર્શ અમેરિકામાં કરવામાં આવેલા સર્વેક્ષ કોલરવાળા (ઓફિસરો) કર્મચારીઓ વિશેના મોર્શના અભ્યાસમાં જોવા મળ્યું છે કે જેમ કર્મચારીઓ ઉપર આધાર રાખનારા માણસોની સંખ્યા વધુ છે તેમ કાર્ય સંતોષનું પ્રમાણ ઓછું.

[10] સિંહા અને નાયર (1961)ના ભારતીય અભ્યાસ મુજબ જે કર્મચારીઓને ઓછા આશ્રિતો (1થી 4)નું પાલન પોષણ કરવાનું હતું તેમનો વ્યવસાય સંતોષ વધુ હતો. જ્યારે પાંચ કે તેથી વધુ આશ્રિતોવાળા કર્મચારીઓના વ્યવસાય સંતોષનું પ્રમાણ ઓછું હતું.

[11] ઘોષ અને ઘોરપડે (1980)એ તેમના પુસ્તક ઔદ્યોગિક મનોવિજ્ઞાનમાં નોંધે છે કે ઉંમર અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેના સંબંધની બાબતમાં ભારતીય અભ્યાસોમાં વિરોધાભાષી પરિણામો પ્રાપ્ત થયા છે. મોટાભાગનાં ઉંમર વધવા સાથે સંતોષમાં વધારો જોવા મળ્યો છે કેટલાક પરિવર્ત્યો વચ્ચે કોઈ અર્થસૂચક સંબંધ જોવા મળ્યો નથી.

- [12] આનંદ શાહ અને દિપક શાહ (1976)ના અભ્યાસ મુજબ ગુજરાતમાં પ્રાથમિક, માધ્યમિક અને કોલેજ કક્ષાએ શિક્ષકો ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં વ્યવસાય સંતોષ અનુભવે છે. એમ પણ જોવા મળે છે કે એક જ વ્યવસાયની આ ત્રણ કક્ષા અને વ્યવસાય સંતોષના પ્રમાણ વચ્ચે કોઈ સંબંધ જોવા મળ્યો નથી.
- [13] શ્રીવાસ્તવ અને ગુટ (1986)એ શોધ્યું હતું કે શહેરના શિક્ષકો કરતા ગ્રામ્ય કક્ષાના શિક્ષકો વધુ વ્યવસાય સંતોષ અનુભવતા હતા.
- [14] સીંઘે (1977) જણાવ્યું હતું કે કૃષિ વિસ્તરણ અધિકારીઓના ગ્રામ્ય—શહેરી વિસ્તાર અને તેઓના વ્યવસાય સંતોષની કક્ષા વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ હતો.
- [15] પટેલ (1982) તેઓના અભ્યાસથી જણાવે છે કે ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તારમાં ગ્રામસેવકો અને તેઓના વ્યવસાય સંતોષની કક્ષાઓ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ હતો.
- [16] કપુર અને રાવ (1969)ના અભ્યાસોમાં એવું સ્પષ્ટ થયું છે કે વ્યવસાય સંતોષ અને શિક્ષકોનું શૈક્ષણિકસ્તર બંને વચ્ચે સંબંધ અસરકારક અને વિધાયક જોવા મળ્યો હતો.
- [17] રેડ્ડી એ. (1989)એ અભ્યાસથી તારવ્યું કે કોલેજના શિક્ષકોની ઉંમર, જાતિ અને કાર્યાનુભવની અસર તેના વ્યવસાય સંતોષ પર પડતી નથી.
- [18] સેન્ટ્રીલે એવું તારવ્યું કે વ્યવસાય સંતોષ અને આવક વચ્ચે સંબંધ છે તેનાં બે તારણો જોવા મળ્યા છે.
- (1) વર્તમાન આવક વધુ હોય તેમ વ્યવસાય સંતોષ વધુ હોય.
 - (2) જેમની આવક ઉંચા લેવલની છે તેમાં આવું જોવા મળતું નથી.
- [19] સિંહા અને શર્મા (1962)એ લગ્ન દરજ્જો અને વ્યવસાયિક સંતોષના સંબંધ અંગે અભ્યાસ કર્યો તેનું તારણ એ સ્પષ્ટતા કરે છે કે લગ્ન દરજ્જો અને કાર્યસંતોષ વચ્ચે સાર્થક સંબંધ છે.
- [20] શર્મા (1951) એ પણ લગ્ન દરજ્જો તથા વ્યવસાય સંતોષ વિશે અભ્યાસ કર્યો તેના બે તારણો જણાવ્યા.

(1) જૂના કર્મચારીઓ કરતાં નવા કર્મચારીઓમાં ઓછો સંતોષ જોવા મળ્યો હતો.

(2) અપરણિત કર્મચારીઓ કરતા પરણિત કર્મચારીઓ વધુ કાર્યસંતોષ અનુભવતા હતા.

[21] ગુપ્તે કરેલા અભ્યાસમાં દર્શાવ્યું છે કે જેમ જેમ કર્મચારીની ઉંમર વધતી જાય છે તેમ તેમ તેઓને કાર્યમાંથી વધારે સંતોષ પ્રાપ્ત થાય છે. ઉંમર પ્રમાણે પાડેલા વિવિધ જૂથોનાં સંદર્ભમાં પરિણામો નીચે પ્રમાણે હતા.

(1) 25 થી 34 વર્ષના ગાળા કરતા 35 થી 44 વર્ષના ગાળામાં કાર્યસંતોષનું પ્રમાણ વધુ જોવા મળ્યું હતું.

(2) 45 વર્ષની ઉંમર પછી કાર્યસંતોષનું પ્રમાણ ઘટ્યું.

[22] ડી. જે. ભટ્ટ(1994) પોતાના સંશોધનમાં નર્સોના વ્યવસાય સંતોષ અને મનોભારના અભ્યાસમાં સૂચવ્યું છે કે નર્સોની વય, અનુભવ લંબાઈ અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે વિધાયક સહસંબંધ હતો. જ્યારે વ્યવસાય સંતોષ, વય, અનુભવની લંબાઈ અને મનોભાર વચ્ચે નિષેધક સહસંબંધ જોવા મળ્યો હતો.

[23] ટી. ડબલ્યુ હેરીએ તેમના પુસ્તક 'ઈન્ડસ્ટ્રીયલ સાયકોલોજી'માં કર્મચારીઓના વ્યાવસાયિક સંતોષ પાછળના પરિબલોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે જેમાં દર્શાવ્યું છે કે ઉંમર, બુદ્ધિ, શૈક્ષણિક લાયકાત, કાર્યનો પ્રકાર તથા વ્યાવસાયિક દરજ્જો વગેરે વ્યવસાય સંતોષના મુખ્ય પરિબલો છે. આ પરિબલો દ્વારા સહસંબંધાંક 0.87 થી 0.97 જોવા મળ્યો હતો.

[24] વીરેન અને કાલ્ડવેલે(1981)ના મત મુજબ કાર્યનો અત્યંત બોજ મનોભાર પ્રેરે છે.

[25] વર્મા (1977)એ મનોભાર અને વ્યવસાય સંતોષ તથા સામાજિક-આર્થિક દરજ્જો એ વિષય પર અભ્યાસ કર્યો તેમાં સ્વખ્યાલનો પણ સમાવેશ કર્યો જેના તારણો આ પ્રમાણે હતાં.

- (1) શિક્ષકો દરજ્જાથી મનોભાર અનુભવતા હતા અને વ્યવસાય સંતોષનું પ્રમાણ ઓછું હતું.
- (2) મનોભાર અને સ્વ-ખ્યાલમાં કોઈ તફાવત જોવા મળ્યો નહોતો.
- (3) ખ્યાલ અને સામાજિક આર્થિક દરજ્જા વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળ્યો.

આ અભ્યાસમાં માત્ર 100 પુરૂષ હાઈસ્કૂલના શિક્ષકો લીધા હતા.

[26] **મિશ્રા અને સોમાની(1993)**ના અભ્યાસમાં જાહેરક્ષેત્રના સુપરવાઈઝરો અને ખાનગીક્ષેત્રના સુપરવાઈઝરોના માનસિક સ્વાસ્થ્ય અને તેઓના વ્યાવસાયિક મનોભાર વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળ્યો હતો. નિષેધક સહસંબંધ સૂચવે છે કે વ્યાવસાયિક ઘટકોને કારણે મનોભારમાં વધારો થાય તો વ્યક્તિનાં માનસિક સ્વાસ્થ્યમાં ઘટાડો થાય છે.

[27] **શર્મા અને સિંહાએ** એન્જનીયર ફેક્ટરીના કુલ 100 કર્મચારીઓનો અભ્યાસ કર્યો હતો. આ અભ્યાસના તારણો રજૂ કરતા જણાવે છે કે ઉંમર અને કાર્યસંતોષ વચ્ચે સાર્થક સંબંધ છે એટલે ઉંમર વધવાની સાથે કર્મચારીઓમાં કાર્યસંતોષમાં પણ વધારો જોવા મળ્યો હતો.

[28] **નેન્સી સી. મોર(1953)**ના અભ્યાસમાં જુદી જુદી ઉંમરના જૂથોના સંબંધ અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે જુદા જ પ્રકારના પરિણામો પ્રાપ્ત થયા હતા. મોટી ઉંમરના વ્હાઈટ કોલેજ કર્મચારીઓની વચ્ચે ઉચ્ચ પ્રમાણમાં આંતરિક વ્યવસાય સંતોષ જોવા મળ્યો હતો.

[29] **લવીંગીયા (1974)**નોંધે છે કે સ્ત્રી શિક્ષકજૂથ અને પુરૂષ શિક્ષકજૂથના વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક તફાવત પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળાની કક્ષાએ જોવા મળ્યો હતો.

[30] **પટેલે (1982)** નોંધ્યું કે કર્મચારીઓના વ્યવસાય સંતોષની અને તેના કુટુંબના કદ વચ્ચે સહસંબંધ ન હતો.

[31] **ભટ્ટ (1986)** સૂચવે છે કે કોલેજ શિક્ષકોના નાનાજૂથ, મધ્યમજૂથ અને મોટું કુટુંબજૂથ તેઓના વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક તફાવત ન હતો.

- [32] શ્રીવાસ્તવ અને ગુપ્તા (1986)નોંધે છે કે ગ્રામ્ય શાળાના શિક્ષકો શહેરની શાળાના શિક્ષકો કરતા વધારે વ્યવસાય સંતોષ અનુભવતા હતા.
- [33] ભટ્ટ (1986)નોંધે છે કે જિલ્લાકક્ષાએ ફરજ બજાવતા કોલેજ શિક્ષકો અને તાલુકા કક્ષાએ ફરજ બજાવતા કોલેજ શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક તફાવત ન હતો.
- [34] પ્રસાદ (1965)લખે છે કે ઓછામાં ઓછા શિક્ષિત કર્મચારીઓમાં વ્યવસાય સંતોષનો દર વધુ શિક્ષિત કર્મચારીઓના દર કરતા વધારે હતો.
- [35] શર્મા હેમંત કે. અને મહેતા મીના (1994)એ કામ પર્યાવરણ અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો સંબંધ માપવા માટે અભ્યાસ હાથ ધરેલ હતો. જોધપુર શહેરની 100 શિક્ષિકાઓને નમૂના તરીકે પસંદ કરવામાં આવેલ હતી. તારણ એવું નીકળ્યું કે વ્યવસાય સંતોષનો કામ પર્યાવરણ સાથે સીધો સંબંધ છે.
- [36] ભટ્ટ ડી. જે.(1994)દ્વારા કોલેજ શિક્ષકોના કેટલાક પસંદ કરેલા પરિવર્તો અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેના સંબંધ જાણવા માટે સંશોધન હાથ ધરવામાં આવેલ. વ્યવસાય સંતોષ માપવા માટે બ્રેફિલ્ડ રોથ સ્કેલ (1951) વાપરવામાં આવેલ. રાજકોટ અને જામનગર શહેરની સરકારી તથા ખાનગી કોલેજોના 220 શિક્ષકોને નમૂના તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા. માહિતીના પૃથક્કરણ માટે t-ટેસ્ટ વાપરવામાં આવેલ. જાતિયતા અને વ્યવસાય સંતોષ કેટલીક જગ્યાએ મહત્ત્વનું પરિબળ તો કેટલીક જગ્યાએ બિનમહત્ત્વનું પરિબળ જાણવા મળ્યું. સરકારી અને ખાનગી કોલેજનો ભેદ વ્યવસાય સંતોષના સંદર્ભમાં અગત્યનો જણાયો નથી.
- [૩૭] **Dickinson, Gail Krepps (2000)**દ્વારા ટેનેસી રાજ્યના યુનિયન સાથે જોડાયેલા અને ન જોડાયેલા 720 શિક્ષકોનો અભ્યાસ હાથ ધરવામાં આવેલ. t-ટેસ્ટ પરિણામોના આધારે જાણવા મળ્યું કે વ્યવસાય સંતોષની બાબતમાં યુનિયને કોઈ વિશેષ ભાગ ભજવ્યો નથી. જો કે અન્ય પ્રાદેશિક મુદ્દાઓ ભળવાથી ક્યાંક યુનિયન

અગત્યનું બની ગયેલું જણાયું. શિક્ષકોની ઉંમર તથા જે તે પ્રદેશની સ્થિતિની યુનિયનની બાબત ઉપર અસર જોવા મળી હતી. વધારે ઉંમર ધરાવતા શિક્ષકોમાં જે યુનિયન સાથે જોડાયેલા હતા તેના કરતા જોડાયેલા ન હતા તેનો વ્યવસાય સંતોષ ઊંચો જોવા મળ્યો.

[38] **Singh Arunkumar & Ashish Kumar Singh(2002)**દ્વારા વિવિધ સંસ્થાઓના 90 કર્મચારીઓ પર અભ્યાસ કરવામાં આવ્યો હતો. તેમના વ્યવસાય સંતોષમાં બાહ્ય પરિબલો જેવા કે ઉંમર, જાતિ, બુદ્ધિમતા અને પોતાના જીવનસાથીની નોકરીને સ્વતંત્ર ચલ તરીકે શું અસર કરે છે તે તપાસવામાં આવ્યું. અભ્યાસ પરથી એવું જાણવા મળ્યું કે ઉંમર, બુદ્ધિમતા અને જીવન સાથીની નોકરી કર્મચારીના વ્યવસાય સંતોષને અસર કરતા પરિબલો છે. જ્યારે જાતિ એ અસરકર્તા ચલ સાબિત થયું ન હતું. નોકરીનો ગાળો વધતાં વધુ વ્યવસાય સંતોષ જણાયો હતો.

2.4 શિક્ષણ વિષયક સંશોધનો :

પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં પ્રત્યુત્તરદાતાના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષના વિવિધ અભ્યાસોની સમીક્ષા કરી. આ જ રીતે શિક્ષણ ક્ષેત્રમાં થયેલા વિવિધ અભ્યાસોની સમીક્ષા સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીના શિક્ષણશાસ્ત્ર ભવન દ્વારા ચાર મુદ્દા –

1. સંશોધનના ક્ષેત્ર મુજબ.
2. માહિતી એકત્રીકરણના સ્ત્રોત મુજબ.
3. શાળાના વિષયો મુજબ.
4. શિક્ષણ પ્રોગ્રામ (કાર્યક્રમ) મુજબ કરવામાં આવી છે.

જે 17th Annual Conference of All India Association for Educational research as International Conference on Fourth Wave Education, Jan. 10-12, 2004. SOUVENIR માં દર્શાવવામાં આવેલ છે. જેની વિગતો આ મુજબ છે.

ઉચાટ અને ઘેટિયા (2004)મા સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીના શિક્ષણશાસ્ત્ર ભવનમાં સને 1980 થી 2003 સુધી M.Ed. અને Ph.D. કક્ષાએ થયેલાં સંશોધનોનો ચિત્તાર આપ્યો છે. આ બધી માહિતીઓને વિવિધ કોષ્ટકોમાં પ્રસ્તુત અધ્યયનની સાર્થકતાના સંદર્ભમાં રજૂ કરવામાં આવી છે.

કોષ્ટક નં. – 2.1

સંશોધનના ક્ષેત્રો પ્રમાણે સંશોધનની સંખ્યા

ક્રમ	સંશોધનનું ક્ષેત્ર	સંશોધનની સંખ્યા	
		M.Ed. કક્ષાએ	Ph.D. કક્ષાએ
1.	મૂલ્યાંકન અને માપન	71	07
2.	પરીક્ષા	13	-
3.	શિક્ષક અને શિક્ષક-શિક્ષણ	27	01
4.	અભ્યાસક્રમ અને ટેકસ્ટ બુક મૂલ્યાંકન	21	01
5.	શૈક્ષણિક સંચાલન	24	03
6.	શિક્ષણનું સમાજશાસ્ત્ર	17	-
7.	શિક્ષણનું મનોવિજ્ઞાન	23	13
8.	શિક્ષણનું તત્ત્વજ્ઞાન	13	05
9.	શિક્ષણનું અર્થશાસ્ત્ર	02	-
10.	સ્ત્રી શિક્ષણ	03	-
11.	પુખ્તોનું શિક્ષણ	01	-
12.	અપવાદરૂપ બાળકોનું શિક્ષણ	07	05
13.	ભાષા શિક્ષણ	31	02
14.	સિદ્ધિ સંલગ્ન પરિવર્ત્યો	28	01
15.	માર્ગદર્શન અને સલાહ	42	03
16.	શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી	101	12
કુલ		424	53

ઉપરોક્ત કોષ્ટકનં.-2.1ની સમીક્ષા કરતા જોવા મળે છે કે શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી, માર્ગદર્શન અને સલાહ, ભાષા શિક્ષણ, સિદ્ધિ અંગેના પરિવર્ત્યો, મૂલ્યાંકન અને માપન, શિક્ષક અને શિક્ષક-શિક્ષણ, શૈક્ષણિક સંચાલન અને શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાન એ છેલ્લા બે દાયકા માટે અગત્યના સંશોધનના ક્ષેત્રો રહ્યાં છે.

કોષ્ટક નં.-2.2

માહિતી એકત્રીકરણના સ્ત્રોત પ્રમાણે સંશોધનોનો સારાંશ

ક્રમ	કક્ષા(માહિતી એકત્રીકરણનું સ્ત્રોત)	સંશોધનની સંખ્યા	
		M.Ed. કક્ષાએ	Ph.D. કક્ષાએ
1.	પ્રાથમિક શાળાના બાળકો	045	05
2.	માધ્યમિક શાળાના બાળકો	191	32
3.	ઉચ્ચ માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓ	053	08
4.	કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ	015	08
5.	પોલીટેકનીક વિદ્યાર્થીઓ	002	-
6.	બેઝિક માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓ	002	-
7.	રહેઠાણયુક્ત નવોદય વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓ	001	-
8.	અનુસ્નાતક વિદ્યાર્થીઓ	002	-
9.	અનૌપચારિક વિદ્યાર્થીઓ	001	-
10.	બહેરા અને મુંગા વિદ્યાર્થીઓ	001	-
11.	માનસિક ક્ષતિયુક્ત વિદ્યાર્થીઓ	001	-
12.	અંધ વિદ્યાર્થીઓ	001	01
13.	ક્ષતિયુક્ત વિદ્યાર્થીઓ	-	01
14.	અનાથ વિદ્યાર્થીઓ	-	02
15.	એન.સી.સી. વિદ્યાર્થીઓ	001	-
16.	પૂર્વ પ્રાથમિક શિક્ષક તાલીમાર્થી	001	-
17.	અધ્યાપન મંદિરના તાલીમાર્થી	007	01
18.	G.B.T.C.ના તાલીમાર્થી	001	-
19.	બી.એડ્. તાલીમાર્થી	011	-
20.	પૂર્વ પ્રાથમિક શિક્ષકો	001	-
21.	પ્રાથમિક શિક્ષકો	011	01
22.	માધ્યમિક-ઉચ્ચ માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકો	020	05
23.	P.T.C. શિક્ષકો	001	--
24.	કોલેજ વ્યાખ્યાતાઓ	005	-
25.	ટયુશન ક્લાસના શિક્ષકો	001	01
26.	એવોર્ડ પ્રાપ્ત કરનારા શિક્ષકો	001	-
27.	પ્રાથમિક-માધ્યમિક શાળાના આચાર્યો	014	-
28.	બેરોજગાર બી.એડ્. પદવી ધારકો	001	-
કુલ +	અન્ય ક્ષેત્રો 29 થી 47.	440	68

કોષ્ટક નં.-2.2ની સમીક્ષા કરતા જાણવા મળે છે કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી પર 11 એમ.એડ્. કક્ષાના સંશોધનો હાથ ધરવામાં આવ્યા છે. જ્યારે બેરોજગાર બી.એડ્. પદવી ધારકો

પર ૦૧ એમ.એડ્. કક્ષાનો લઘુશોધ નિબંધ રજૂ થયો છે.+પરંતું પીએચ.ડી. કક્ષાએ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અંગે કોઈ સંશોધન હાથ ધરાયું નથી.

કોષ્ટક નં. – ૨.૩

શાળાના વિષયો પ્રમાણે સંશોધનનો સારાંશ

ક્રમ	સંશોધનનું ક્ષેત્ર	સંશોધનની સંખ્યા	
		M.Ed. કક્ષાએ	Ph.D. કક્ષાએ
૧.	વિજ્ઞાન	૬૫	૦૧
૨.	ગણિતશાસ્ત્ર	૫૮	૦૯
૩.	ગુજરાતી	૨૬	૦૩
૪.	અંગ્રેજી	૨૬	૦૧
૫.	હિન્દી	૧૪	-
૬.	સંસ્કૃત	૧૩	૦૧
૭.	સમાજશાસ્ત્ર	૧૪	-
૮.	પર્યાવરણ	૦૨	૦૧
૯.	ડ્રોઈંગ	૦૨	-
૧૦.	કૃષિવિજ્ઞાન	૦૨	-
૧૧.	અર્થશાસ્ત્ર	૦૨	૦૧
૧૨.	ભૌતિકશાસ્ત્ર	૦૨	-
૧૩.	રસાયણ શાસ્ત્ર	૦૨	-
૧૪.	મનોવિજ્ઞાન	૦૨	-
૧૫.	તર્કશાસ્ત્ર	૦૧	-
૧૬.	ટાઈપ	૦૧	-
૧૭.	ભારતીય સંસ્કૃતિ	૦૧	-
૧૮.	હેલ્થ વિજ્ઞાન	૦૧	-
૧૯.	હોમ સાયન્સ	૦૧	-
૨૦.	શાળા વિષયો	૦૧	-
	કુલ(અન્ય વિષયો ૨૧થી ૩૦)	૨૫૯	૨૦

કોષ્ટક નં.— 2.3નું અવલોકન કરતાં જાણવા મળે છે કે વિજ્ઞાન અને ગણિત વિષયોમાં ઘણા સંશોધનો થયા છે. જ્યારે બાકીના અન્ય વિષયોમાં થયેલાં સંશોધનોનું પ્રમાણ ઓછું જોવા મળે છે. જેમાં મનોવિજ્ઞાન વિષયમાં પણ માત્ર બે જ સંશોધનો એમ.એડ્.કક્ષાએ હાથ ધરાયા છે.

કોષ્ટક નં. – 2.4

શિક્ષણ પ્રોગ્રામ (કાર્યક્રમ) પ્રમાણેના સંશોધનોનો સારાંશ

ક્રમ	વિગત	સંશોધનની સંખ્યા	
		M.Ed કક્ષાએ	Ph.D કક્ષાએ
1.	સ્વશિક્ષણ સામગ્રી (વિવિધ વિષયો)	21	01
2.	ઉપચારાત્મક કાર્યક્રમ (વિવિધ વિષયો)	15	-
3.	લીનીયર કાર્યક્રમ(વિજ્ઞાન-6,ગણિત-2,અંગ્રેજી-1,વ્યવસાય-2)	10	01
4.	મલ્ટી મિડીયા કીટ	08	-
5.	વિડીયો લેશન કાર્યક્રમ	03	01
6.	માસ્ટરી શિક્ષણ કાર્યક્રમ	01	04
7.	હસ્તલેખન સુધારણા કાર્યક્રમ	02	-
8.	રીડીંગ (વાંચન) કાર્યક્રમ વિગત	01	-
9.	ટીમ શિક્ષણ પ્રોગ્રામ (સમાજ અધ્યયન- 2, ગુજરાતી- 1)	03	-
10.	નકશા વાંચન કૌશલ્ય કાર્યક્રમ	01	-
11.	પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોની શૈક્ષણિક સામર્થ્યતા વિકાસ માટે માઈક્રો ટીચીંગ અભિગમ	-	01
12.	નિર્ણય-પ્રક્રિયા વિકાસ કાર્યક્રમ	-	01
13.	સંદેશાવાહક અભિગમને આધારે અંગ્રેજી માટે કાર્યક્રમ	-	01
14.	OHP ટ્રાન્સપરન્સી સ્લાઈડ	01	-
15.	સ્લાઈડ કાર્યક્રમ	01	-
16.	ઉપચારાત્મક શિક્ષણ માટે શીખવાની સામગ્રી (અંગ્રેજી)	01	-
17.	ઉપચારાત્મક શિક્ષણ માટે મોડેલ અભિગમો (અંગ્રેજી)	01	-
18.	ચર્ચા નિદર્શન અને ટ્રેનિંગ કાર્યક્રમ AOM માટે	01	-
19.	અંગ્રેજી – ડીક્ષનેરીના ઉપયોગ માટે કૌશલ્ય વિકાસ કાર્યક્રમ	01	-
20.	ભૌમિતિક-સાધનો માટે કૌશલ્ય વિકાસ કાર્યક્રમ	-	-
21.	ભૌમિતિક સાધનો માટે કૌશલ્ય વિકાસ કાર્યક્રમ (વિડીયો ફિલ્મ સ્વરૂપ)	-	01
22.	સ્વખ્યાલ વિકાસ કાર્યક્રમ	-	01
23.	ખ્યાલ શિક્ષણ યોજના	-	01
24.	ખ્યાલ અભિસંધાન મોડેલ	-	01
25.	મૂલ્ય પ્રત્યભિજ્ઞાન મોડેલ	-	01
	કુલ (અન્ય શિક્ષણ કાર્યક્રમ 26 થી 65)	126	35

કોષ્ટક નં. 2.4નું નિરીક્ષણ કરતા જોવા મળે છે કે સ્વશિક્ષણ સામગ્રી અને ઉપચારાત્મક શિક્ષણ કાર્યક્રમ અંગે વિવિધ સંશોધનો હાથ ધરાયા છે. જ્યારે કેટલાક અગત્યના કાર્યક્રમો પીએચ.ડી. કક્ષાએ જોવા મળે છે, પરંતુ બી.એડ. તાલીમ ધરાવતા શિક્ષકો અંગે ઓછા પ્રમાણમાં સંશોધનો થયા છે.

2.5 વ્યવસાય મનોભારની સૈદ્ધાંતિક ભૂમિકા :

રોજબરોજના જીવનમાં લોકો "ટેન્શન", "તંગદિલી", "ઉગ્રતા", "ચિંતા", "ગુસ્સો", "ભય", "સંઘર્ષ" જેવા શબ્દો દ્વારા મનોભાર અંગે વાત કરતા હોય છે. પરંતુ મનોભારની પારિભાષિક સમજ બહુ ઓછા લોકો ધરાવે છે.

"મનોભાર એટલે લાગણીની અસ્પષ્ટ પરિસ્થિતિ કે જેમાં વ્યક્તિ સતત અનિશ્ચિતતા અને પડકાર અનુભવે છે."

"મનોભાર એટલે વ્યક્તિ જ્યારે નિશ્ચિત ધ્યેય સુધી પહોંચવા માટે અસમર્થ હોય ત્યારે અનુભવતો એક પ્રકારનો ભાર કે દબાણ."

"માનવીને કોઈ મુશ્કેલીઓ કે સમસ્યાઓનો તાત્કાલીક ઉકેલ મળતો નથી ત્યારે માનવીનાં જીવનમાં જે માનસિક અસ્વસ્થતા ઉદ્ભવે છે તેને મનોવિજ્ઞાનની ભાષામાં મનોભાર કહેવામાં આવે છે."

સામાન્ય રીતે માનવીના જીવનમાં મનોભાર ઉત્પન્ન થવાનું મુખ્ય કારણ માનવીની કોઈ જરૂરિયાતો, મુશ્કેલીઓ, વિધ્નો કે સમસ્યા છે. જ્યારે માનવીનાં જીવનમાં કોઈ મુશ્કેલી કે સમસ્યા ઊભી થાય ત્યારે તેનો મનોભાર ઉદ્ભવે છે. હતાશા, સંઘર્ષ, દબાણ આ ત્રણ પરિસ્થિતિમાંથી મુખ્યત્વે ઉદ્ભવે છે. ઘણીવાર આ ત્રણેય પરિબળોની સંયુક્ત અસર મનોભાર માટે જવાબદાર હોય છે. ટૂંકમાં, અનુભવનું સાપેક્ષ પ્રત્યક્ષીકરણ મનોભાર માટે જવાબદાર હોય છે. મનોભારની સૈદ્ધાંતિક સમજ માટે વ્યવસાય મનોભાર કેટલી પરિસ્થિતિમાંથી ઉદ્ભવે છે. તેની સમજૂતી નીચે પ્રમાણે આપી છે.

1. વિદ્યાર્થીઓનાં વર્તન અભિમુખ મનોભાર :

વિદ્યાર્થીઓનાં વિવિધ વર્તનો જેવાં કે આંતરવૈયક્તિક સંઘર્ષો, દુશ્મનાવટ, શૈક્ષણિક હડતાલ, વિદ્યાર્થીઓનો અસહકાર, સમજનો અભાવ, શિક્ષા આપવાની પ્રક્રિયા, ધારણા અને સિદ્ધાંતો સાથે બાંધછોડને કારણે ઉત્પન્ન થતી મનોભારની માત્રા આ પાસાં ઉપર ઊંચા પ્રાપ્તિાંકો વિદ્યાર્થીઓનાં વર્તન સંલગ્ન અત્યંત પ્રમાણમાં મનોભાર સૂચવે છે. જ્યારે નીચા પ્રાપ્તિાંકો અલ્પ પ્રમાણમાં મનોભાર સૂચવે છે.

2. શિક્ષકોના વર્તન અભિમુખ મનોભાર :

શિક્ષકોનાં વર્તન અભિમુખ એટલે શિક્ષકો, આચાર્યો કે સંચાલકોનાં વિવિધ વર્તનો જેવાં કે આપખુદશાહી, શાળાઓમાં અવગણના, અન્ય શિક્ષકોના સહકારનો અભાવ, સમાજમાં ઓછી પ્રતિષ્ઠા, અંગત મિત્રોનો અભાવ, આચાર્યની ભેદભાવભરી નીતિ અને કુટુંબનાં સભ્યોનો વ્યવસાયમાં ઓછા રસને કારણે ઉત્પન્ન થતી મનોભારની માત્રા, આ પાસાં પર ઊંચા પ્રાપ્તિાંકો શિક્ષકોનાં વર્તન સંલગ્ન અત્યંત પ્રમાણમાં મનોભાર સૂચવે છે. જ્યારે નીચા પ્રાપ્તિાંકો અલ્પ પ્રમાણમાં મનોભાર સૂચવે છે.

3. શૈક્ષણિક પર્યાવરણ અભિમુખ મનોભાર :

શૈક્ષણિક પર્યાવરણ અભિમુખ મનોભાર એટલે શૈક્ષણિક પર્યાવરણનાં વિવિધ પાસાંઓ જેવાં કે અધિક કાર્યભાર, વારંવાર બદલાતા અભ્યાસક્રમો, જરૂરી સુવિધાઓનો અભાવ, સંચાલન અને સરકારનું વધુ પડતું નિયંત્રણ, આડેધડ તૈયાર કરેલું સમયપત્રક, શાળા-કોલેજનું શૈક્ષણિક પર્યાવરણ, મનપસંદ અધ્યયન પદ્ધતિ અને શૈક્ષણિક મૂલ્યોનાં અભાવને કારણે ઉત્પન્ન થતી મનોભારની માત્રા આ પાસાં પર ઊંચા પ્રાપ્તિાંકો શૈક્ષણિક પર્યાવરણ સંલગ્ન અત્યંત પ્રમાણમાં મનોભાર સૂચવે છે. જ્યારે નીચા પ્રાપ્તિાંકો અલ્પ પ્રમાણમાં મનોભાર સૂચવે છે.

4. પરીક્ષાકાર્યો અને પરિસ્થિતિજન્ય મનોભાર :

પરીક્ષાકાર્યો અને પરિસ્થિતિજન્ય મનોભાર એટલે કે શાળા / કોલેજની વિવિધ પરિસ્થિતિઓ જેવી કે પરીક્ષાખંડમાં સામૂહિક ચોરી, પ્રશ્નપત્ર ફોડવાની પ્રક્રિયા, બહાર

ઉત્તરવહીઓ લખવાની પ્રક્રિયા, રાજકીય હસ્તક્ષેપ, ગ્રંથાલયમાં અસુવિધાઓ અને વધારાની જવાબદારી સોંપવાને કારણે ઉત્પન્ન થતી મનોભારની માત્રા આ પાસાં પર ઊંચા પ્રાપ્તિઓ પરીક્ષાકાર્યો અને પરિસ્થિતિજન્ય મનોભાર અત્યંત પ્રમાણમાં સૂચવે છે. જ્યારે નીચા પ્રાપ્તિઓ અલ્પ પ્રમાણમાં મનોભાર સૂચવે છે.

2.5.1 મનોભાર ઉત્પન્ન થવાના કારણો :

બંસેન (1986) સંસ્થાકીય વાતાવરણમાં મનોભાર ઉત્પન્ન કરતા કારણોને નીચે પ્રમાણે બે વિભાગમાં વર્ગીકૃત કરે છે.

(A) સંસ્થા અને કાર્ય સાથે સંબંધિત પરિબળો.

(B) વ્યક્તિના ચોક્કસ લક્ષણો અને અનુભવ સાથે સંબંધિત પરિબળો.

(A) સંસ્થા અને કાર્ય સાથે સંબંધિત પરિબળો :

1. વ્યવસાયિક માંગણીઓ :

કેટલાક વ્યવસાયો અન્ય કેટલાક વ્યવસાયો કરતા વધુ પ્રમાણમાં મનોભાર ઉત્પન્ન કરનારા હોય છે. જેમ કે તબીબી, અગ્નિશામક કર્મચારી, પાયલોટ વગેરે વ્યવસાયો ઊંચા પ્રમાણમાં મનોભાર ઉત્પન્ન કરે છે. જ્યારે કોલેજનાં પ્રાધ્યાપકો, ખેડૂતો, ગ્રંથપાલ વગેરે વ્યવસાયો પ્રમાણમાં ઓછો મનોભાર જન્માવે છે. અમેરિકાની નેશનલ ઈન્સ્ટીટ્યુટ ફોર ઓક્યુપેશનલ સેફ્ટી એન્ડ હેલ્થ નામની સંસ્થાએ 130 જુદા જુદા વ્યવસાયોમાં મનોભારના પ્રમાણ અંગે અભ્યાસ કરતા જણાવ્યું કે તબીબ, મેનેજર, વેઈટ્રેસ-વેઈટરોના વ્યવસાયમાં ઊંચું અને ઘરગથ્થુ કામ કરનાર તથા મજૂરોમાં નીચું મનોભારનું પ્રમાણ જોવા મળ્યું છે. જે વ્યવસાયમાં મહત્વનાં નિર્ણયો લેવાના હોય, સતત યંત્રો પર કામ કરવાનું હોય, અન્ય સાથે સતત માહિતીનું આદાન-પ્રદાન કરવાનું હોય, અન્ય સાથે સતત માહિતીનું આદાનપ્રદાન કરવાનું હોય અથવા ભયજનક ભૌતિક પરિસ્થિતિઓમાં રહેવાનું હોયતો તેના કારણે પણ મનોભાર વધે છે.

2. ભૂમિકા સંઘર્ષ :

જ્યારે કોઈ એક વ્યક્તિએ ન પહોંચી શકાય તેવી બે ભૂમિકા ભજવવાની હોય ત્યારે વ્યક્તિમાં મનોભાર ઉત્પન્ન થાય જેમ કે વ્યવસાયમાં જોડાયેલ સ્ત્રીઓ પોતાનાં વ્યવસાયનાં કારણે બાળકો તથા પતિ કે અન્ય કૌટુંબિક સભ્યો પ્રત્યેની ભૂમિકા યોગ્ય રીતે ન ભજવી શકે તો મનોભાર ઉત્પન્ન થાય છે.

3. ભૂમિકા સંદિગ્ધતા :

ઘણીવાર વ્યક્તિને જે વ્યવસાયમાં શું કાર્ય કરવાનું છે તેની સ્પષ્ટતા ન હોય ત્યારે ભૂમિકા સંદિગ્ધતા ઉદ્ભવે છે. પોતાના કાર્ય સાથે સંબંધિત ઘણી બધી બાબતોમાં અચોક્કસતા પ્રવર્તતી હોય, પોતાની સત્તાની મર્યાદા, પોતાની જવાબદારીઓની મર્યાદા વગેરે અંગે સ્પષ્ટતા પ્રવર્તતી હોય છે. આવી ચોક્કસતા મોટા ભાગના લોકો પસંદ કરતા હોતા નથી. તેથી તેમનાં માટે આ પરિસ્થિતિ મનોભાર ઉત્પન્ન કરનારી છે.

4. કાર્યનું મહત્તમ અને ન્યુનતમ પ્રમાણ :

જે વ્યવસાયમાં અતિશય કાર્ય કરવાનું હોય કાં તો સાવ ઓછું કામ કરવાનું હોય તો બંને પરિસ્થિતિ મનોભાર ઉત્પન્ન કરે છે. મહત્તમ કાર્યભાર પરિમાણાત્મક અને ગુણાત્મક એમ બે પ્રકારનો છે. પરિમાણાત્મક મહત્તમ કાર્યભારમાં ચોક્કસ સમયમર્યાદા વધારે કાર્ય કરવાનું હોય છે. ગુણાત્મક મહત્તમકાર્યભારમાં વધારે ક્ષમતા તથા સામર્થ્ય દર્શાવીને કાર્ય કરવાનું હોય છે. ગુણાત્મક કાર્યભારમાં એવી લાગણીઓનો સમાવેશ થાય છે કે જેમાં વ્યક્તિ ચોક્કસ કાર્ય કરવા માટે આવશ્યક કુશળતાઓ અને સામર્થ્યો ધરાવતી નથી એવી અનુભૂતિ કરે છે.

આ રીતે જો ન્યુનતમ કાર્યભાર હોય તો પરિસ્થિતિ અસુખદ બને છે. એનાથી એકલતા, કંટાળો અને અરૂચી જન્મે છે. આ પ્રતિક્રિયાઓ પિડાકારક હોવાથી મનોભાર ઉપજાવે છે. પરિમાણાત્મક લઘુત્તમ કાર્યભારમાં ચોક્કસ સમયમર્યાદા કરતા ઓછું કાર્ય હોય છે. ગુણાત્મક લઘુત્તમ કાર્યભારમાં વ્યક્તિની ક્ષમતાઓનો કયાંય ઉપયોગ જ ન થાય તેવું કાર્ય હોય છે.

5. અન્ય માટે જવાબદારીઓ :

કોઈપણ સંસ્થામાં જવાબદારીનું વિભાજન કરવામાં આવે છે. કેટલીક વ્યક્તિઓને વ્યવસાયની બાહ્ય બાબતોની જવાબદારી આપવામાં આવે છે, તો કેટલાક આર્થિક જવાબદારી સંભાળે છે. પર્યવેક્ષકો કે વ્યવસ્થાપકોએ મુખ્યત્વે લોકો સાથે કાર્ય કરવાની જવાબદારી લેવાની હોય છે. સંશોધનો સૂચવે છે કે જમણે અન્ય વ્યક્તિઓની જવાબદારી સ્વીકારી હોય તેઓમાં ઊંચા પ્રમાણમાં મનોભાર પ્રગટી શકે કારણ કે, તેમનામાં તનાવ અને ચિંતા જન્મવાની શક્યતાઓ વધુ હોય છે.

6. સામાજિક મદદની અભાવ :

બેરોન સામાજિક મદદની વ્યાખ્યા આપતા લખે છે કે "સામાજિક મદદ એટલે વ્યક્તિ જે સંસ્થામાં કામ કરે છે તેના અન્ય સભ્યો દ્વારા કરવામાં આવતી મદદરૂપ પ્રવૃત્તિઓ" સામાજિક મદદનો અભાવ મનોભારની અનુભૂતી વધારે છે એવું સંશોધન દર્શાવે છે.

7. નિર્ણયોમાં ભાગીદારીનો અભાવ :

કાર્ય પરિસ્થિતિઓમાં પોતાના કાર્ય અંગેનાં નિર્ણયોમાં વ્યક્તિને સંમિલિત કરવામાં ન આવે તો વ્યક્તિને એવું લાગે છે કે પોતે અન્યનાં નિયંત્રણમાં, કોઈપણ ધ્યેય વિના જીવતાં પ્યાદાઓ છે. આ સ્થિતિ ખૂબ જ આઘાતજનક હોવાથી વ્યક્તિમાં મનોભાર ઉત્પન્ન કરે છે. આ અંગે જેક્સને (1983માં) અભ્યાસ કરેલો છે.

8. અન્ય સંસ્થાકીય પરિબલો :

કર્તૃત્વ જ મૂલ્યાંકન, કાર્યના સંજોગો, પરિસ્થિતિ અને પરિવર્તન વગેરે પરિબલોને લીધે પણ મનોભાર ઉદ્ભવે છે. અન્ય દ્વારા પોતાનું મૂલ્યાંકન થાય તે બાબત ઘણા લોકો માટે મનોભાર જન્માવનારી હોય છે. ઘણીવાર કાર્યની પરિસ્થિતિ મનોભાર માટે જવાબદાર હોય છે. જેમ કે અસુખદ વાતાવરણના સંજોગો દા.ત. અતિ ગરમી, અતિ ઠંડી, ઘોંઘાટીયુ વાતાવરણ, ભીડભાડ, વારંવાર પાળીની બદલી, કામના કલાકોમાં બદલી વગેરે કારણે મનોભાર અનુભવાય. ઘણીવાર કંપનીની નીતિમાં ફેરફારો, સંસ્થાનાં આંતરિક ઢાંચામાં પુનઃસંગઠન,

બીજી સંસ્થામાં પરિવર્તન, વ્યવસ્થાપનમાં મહત્વનાં ફેરફારો વગેરે જેવા પરિવર્તનના લીધે કર્મચારીમાં વધુ પ્રમાણમાં મનોભાર ઉપજાવી શકે.

(B) વ્યક્તિના ચોક્કસ લક્ષણો અને અનુભવો સાથે સંબંધિત પરિબલો :

વ્યક્તિગત પરિબલો પણ મનોભાર ઉત્પન્ન કરવામાં મહત્વની ભૂમિકા ભજવતા હોય છે. વ્યક્તિનાં જીવનની મનોભારયુક્ત ઘટનાઓ તથા વ્યક્તિનાં કેટલાક વ્યક્તિત્વ લક્ષણો મનોભાર ઉત્પન્ન કરે છે. આવી મનોભારયુક્ત ઘટનાઓની વ્યક્તિનાં સ્વાસ્થ્ય ઉપર વિપરિત અસર પડે છે અને તે વળી મનોભારની માત્રામાં વધારો કરે છે.

આ સિવાય વિવિધ સંશોધકોએ દર્શાવેલ મનોભાર ઉત્પન્ન થવાનાં કારણોમાં ખિન્નતા, હતાશા, સંઘર્ષ, નિર્રથકતાની ભાવના, અર્ધજાગ્રત મનની સપાટીએ સંઘર્ષ, મૂળભૂત જરૂરિયાતોની અપૂર્તિ, જીવન સંજોગો, જાતિ, બુદ્ધિ, કુટુંબજીવન, વ્યવસાયી વાતાવરણ, કાર્યભારણ, ઔદ્યોગિકરણ, શહેરીકરણ, આધુનિકરણ વગેરે જેવા પરિબલોનો સમાવેશ કરી શકાય. આમ છતાં એક હકીકત છે કે મનોભારનાં કારણો વ્યક્તિએ વ્યક્તિએ જુદા જુદા હોય છે.

કાર્યાત્મક પરિસ્થિતિમાં આરનોલ્ડ અને ફેલ્ડમેન (1986) મનોભારનાં કારણો નીચે પ્રમાણે દર્શાવે છે.

1. કાર્યની લાક્ષણિકતાઓ :

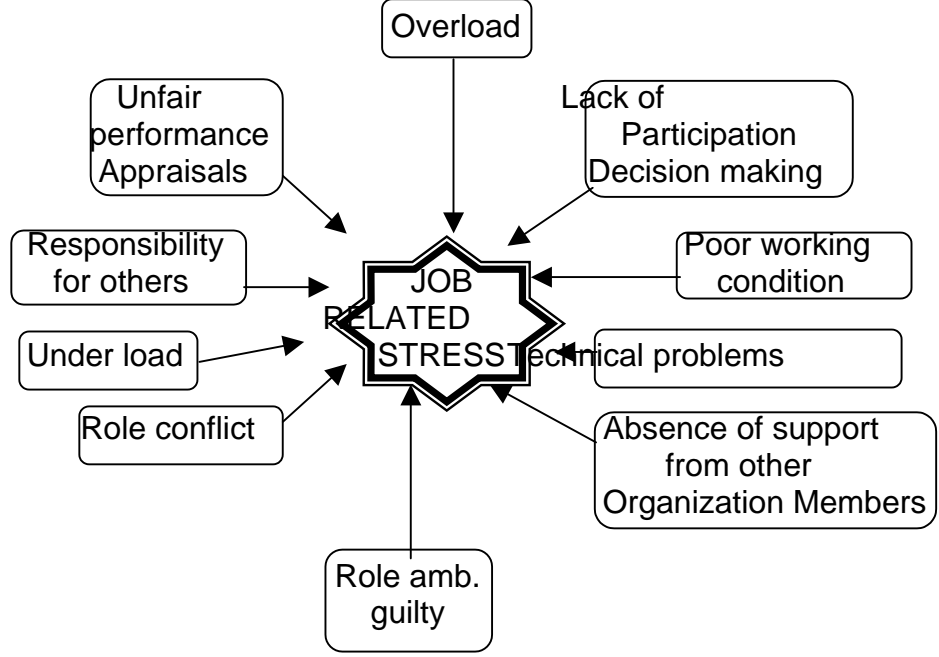
- ભૂમિકા સંદિગ્ધતા — ભૂમિકા સંઘર્ષ
- મહત્તમ કાર્યભાર ભૂમિકા
- ન્યુનતમ કાર્યભાર ભૂમિકા.

2. આંતરવૈયક્તિક સંબંધ :

- અન્ય સાથેનો પરિચય વધારવો.
- અન્ય વિભાગના લોકો સાથેનો વ્યવહાર
- સંસ્થાકિય વાતાવરણ.

3. વ્યક્તિગત ઘટકો :

- કારકિર્દીને લગતા ઘટકો.
- ભૌગોલિક ફેરફારને લગતા ઘટકો.
- જીવન પરિવર્તનનો દર.

આકૃતિ નં.1

મનોભાર ઉત્પન્ન થવાનાં કારણો

(Source : BERON R.: Organizational Behaviour, 1986)

2.5.2 મનોભારના પરિણામો :

મનોભારનાં કારણોમાં જેમ ભિન્નતા છે તેમ તેના પરિણામોમાં પણ ઘણું વૈવિધ્ય છે. મનોભારનાં શારીરિક, મનોવૈજ્ઞાનિક, સામાજિક અને વાર્તાનિક પરિણામો જોવા મળે છે. મનોભાર સાથે સહાનુકંપી અને પરાનુકંપી તંત્રની કામગીરી જોડાયેલી છે. વ્યક્તિ ક્ષતિપૂર્તિનાં જે પ્રયાસો કરે છે તેના મનોભારને ઘટાડે છે. પરંતુ જો અતિક્ષતિ પૂર્તિ કરવાના પ્રયાસો થાય તો તેનું આ શારીરિકતંત્ર વધુ કાર્યશીલ બને છે. આ પ્રક્રિયા લાંબા ગાળા સુધી ચાલુ રહે તો શારીરિક અને માનસિક વિકૃતિજન્ય બામીઓ ઉત્પન્ન થાય છે. પરિણામે કર્તૃત્વમાં ઘટાડો સર્જાય છે. આ આખી પ્રક્રિયાને General Adaptation Syndrome (G.A.S.)ના નામે

ઓળખવામાં આવે છે. આ સિવાય રોબિન્સ (1986) શારીરિક પરિણામોમાં માથાનો દુઃખાવો, લોહીનું ઊંચું દબાણ અને હૃદય રોગનો સમાવેશ કરે છે.

મનોભારનાં મનોવૈજ્ઞાનિક પરિણામોમાં (1986) વિકૃતચિંતા, ખિન્નતા અને કાર્યસંતોષમાં ઘટાડાનો સમાવેશ કરે છે. ત્રિવેદી (1989)નાં જણાવ્યા પ્રમાણે મનોભારના મનોવૈજ્ઞાનિક પરિણામોમાં થકાવટ, ચીડીયાપણું, ઉદાસી, કંટાળો, એકાગ્રતાની ખામી, વાસ્તવિકતાની સમજનો અભાવ, સ્વાભિમાન કે આત્મગૌરવમાં ઘટાડો વગેરેનો સમાવેશ થઈ શકે.

રોબિન્સ (1986)નાં જણાવ્યા પ્રમાણે મનોભારનાં વાર્તાનિક પરિણામોમાં ઉત્પાદકતા, વેચાણ અને હાજરીમાં ઘટાડાનો સમાવેશ થાય છે. આ કાર્યપરિસ્થિતિના સંદર્ભમાં આવતા પરિણામો છે. ત્રિવેદી (1989)ના મત મુજબ મનોભારના વાર્તાનિક પરિણામોમાં અતિશય ધુમ્રપાન, મદ્યપાન, ઔષધવ્યસ્ત, અકસ્માત, આવેગ સ્થિરતા વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

ત્રિવેદી (1989)નાં જણાવ્યા પ્રમાણે મનોભારનાં સામાજિક પરિણામોમાં કૌટુંબિક સભ્યો સાથેના નબળા સામાજિક સંબંધો, સહકાર્યકરો સાથે સુમેળનો અભાવ, સામાજિક ભૂમિકા ભજવણીની અશક્તિ, અતડાપણું, ભગ્ન લગ્નજીવન વગેરેનો સમાવેશ થઈ શકે. આ સિવાય તેમનાં મત મુજબ મનોભારનાં અન્ય પરિણામોમાં અંગત અનુભવો, અભિક્ષિત બોધલક્ષી અસરો, સંસ્થાકિય અસરો વગેરેનો પણ સમાવેશ કરી શકાય. મનોભારને કારણે કર્તૃત્વ સામર્થ્ય અને કાર્યની અસરકારતામાં પણ ઘટાડો સર્જાય છે.

મનોભારનાં કારણો અને પરિણામો વચ્ચે કેટલાક મધ્યવર્તી પરિવર્ત્યો રહેલા છે. કયાં કારણોનું કેવું પરિણામ આવશે તેનો આધાર આ મધ્યવર્તી પરિવર્ત્યો ઉપર રહેલો છે તેમાં પણ ઘણી ભિન્નતા પ્રવર્તતી હોવાથી બધાની ચર્ચા અહીં શક્ય નથી. મનોભારનાં કારણો, મધ્યવર્તી પરિવર્ત્યો અને અસરો અંગેનો બેરોન (1986) દર્શાવેલો ચાર્ટ આકૃતિ નં.2.1માં બતાવવામાં આવ્યો છે.

કાર્ય પરિસ્થિતિનાં સંદર્ભમાં મનોભારના ઘણા માઠા પરિણામો આવે છે તેવું સંશોધન દર્શાવે છે. તેથી શિક્ષકની કાર્યપરિસ્થિતિમાંથી ઉત્પન્ન થતા મનોભારની તેમની અસરકારકતા પર અસર હોય જ માટે જ પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં મનોભારની સંકલ્પનાનાં અભ્યાસને મહત્ત્વ આપવામાં આવ્યું છે.

2.6 વ્યવસાય સામેલગીરીની સૈદ્ધાંતિક ભૂમિકા :

વ્યવસાય સામેલગીરી એટલે કે વ્યક્તિ પોતાનાં વ્યવસાયમાં રૂચિ રાખતો હોય અને પૂરી જવાબદારીથી કાર્ય કરતો હોય. કાર્યમાં સામેલ વ્યક્તિ એ છે કે જે પોતાના કાર્યને ગંભીરતાથી ગણનામાં લે છે. કાર્ય માટે થઈને પોતાનાં મૂલ્યોને પણ જોખમમાં મુકે છે. જેના મનોભાવો કાર્યાનુભાવથી પ્રતિભાવિત થાય છે અને મનથી જ તે કાર્યમાં લીન થઈ જાય છે. વ્યવસાય સામેલગીરી એક જરૂરી પરિસ્થિતિ છે. કોઈ પણ વ્યક્તિની મનોવૈજ્ઞાનિક ઓળખ તેના કાર્યમાં પોતાની સ્વપ્રતિમાને આપતા મહત્ત્વ સાથે સંદર્ભ ધરાવે છે. ટૂંકમાં વ્યવસાયમાં ઉત્સાહપૂર્વક સામેલ થઈને કાર્ય તત્પરતા માટેનું વિધાયક વલણ એ સામેલગીરી કહી શકાય.

વ્યવસાય સામેલગીરીની તમામ વ્યાખ્યાઓનાં સારરૂપે કે જે મનોવિજ્ઞાનનાં સાહિત્યમાં જ્યાં જ્યાં પથરાયેલ છે તેને એકત્ર કરવાનો પ્રયત્ન રેબિનોવિટઝ અને હોલોલે (1977) કર્યો. તેના મને વ્યવસાય સામેલગીરીની વ્યાખ્યાને બે વિભાગમાં વહેંચી શકાય છે. એક વિભાગ મુજબ "વ્યવસાય સામેલગીરી એટલે કાર્યવર્તનમાંથી નિપજતું ઉચ્ચ કે નિમ્ન આત્મગૌરવ" જ્યારે બીજા વિભાગ મુજબ "વ્યક્તિઓ પોતાના વ્યવસાયમાં મનોવૈજ્ઞાનિક રીતે કેટલું તાદાત્મ્ય અનુભવે છે તે સંદર્ભમાં વ્યવસાય સામેલગીરી"ને ઓળખવામાં આવે છે.

ઓલપોર્ટ (1961)ના મતે "કોઈપણ પરિસ્થિતિ જેમાં કાર્ય પરિસ્થિતિનો સમાવેશ થાય છે. વ્યક્તિમાં તે દરજ્જો પ્રાપ્ત કરવાનાં પ્રેરક સાથે સંકળાયેલી હોય તો તેમાં વ્યક્તિનો અહમ્ પણ સંકળાયેલો હોય છે. આમ, વ્યક્તિની વ્યવસાય સામેલગીરીને દરજ્જો કે આત્મગૌરવની જરૂરિયાતોનો સંતોષ પોતાના કાર્યમાં મેળવવાની તકો છે. તેમાં પ્રત્યક્ષીકૃત પ્રમાણ તરીકે જોઈ શકાય છે.

વ્યવસાય સામેલગીરીનાં અભ્યાસ તરફ સૌપ્રથમ 1965માં લોધાલ અને ક્રિજનરનું ધ્યાન ખેંચાયું. આ અગાઉનાં સંશોધનોમાં એવું સ્થાપિત કર્યું હતું કે કાર્યસામેલગીરી સીધી રીતે કર્મચારીનાં વ્યવસાય સંતોષ કર્તૃત્વ સાથે સંબંધિત છે. લોધાલ અને ક્રિજનર (1965) વ્યવસાય સામેલગીરીને વ્યક્તિ પોતાના કાર્ય સાથે માનસિક રીતે કેટલો સંકળાયેલો છે. તેનાં માપ તરીકે દર્શાવે છે અથવા તો પોતાના કાર્યથી પોતાને પોતાની નીતિ પ્રત્યે કેટલો આદરભાવ ઉપજે છે તે બાબત સાથે સાંકળવામાં આવે છે. એમ વિરૂમ (1962) જણાવે છે. FRANCH, KAHN, GURIN, VEROFF, FELD (1960)ના મતે "વ્યક્તિનું આત્મગૌરવ કેટલા પ્રમાણમાં વ્યક્તિનાં કાર્યને અસર કરે છે, તેને વ્યવસાય સામેલગીરી તરીકે ઓળખી શકાય". બાસ (1965) જણાવે છે કે વ્યવસાય સામેલગીરી એ એવી પરિસ્થિતિ છે. જે વ્યક્તિની નિર્ણય લેવાની સત્તા, સ્વનિર્ણયની ઓળખ અને પોતાનાં કાર્ય અંગે પગલા લેવાની પ્રક્રિયાને મજબૂત બનાવે છે.

કાર્ટઝ અને કહાન (1966)ના મતે વ્યવસાય સામેલગીરી એટલે કે વ્યક્તિ જે વ્યવસાયમાં ઉત્સાહપૂર્વક રસ ધરાવતી હોય, કાર્ય પ્રત્યે વિધાયક વલણ હોય, કાર્ય યોગ્ય રીતે ન કરી શકવાથી અસંતોષ રહેતો હોય અને કાર્યસંતોષ તથા અસંતોષ સાથે અહંમની સંડોવણી હોય તેમજ મનોવૈજ્ઞાનિક અહંમનું જીવનનું સૂત્ર એ કાર્ય તત્પરતા હોય છે. કર્મચારીની કાર્ય સામેલગીરી ઉપર સંસ્થાકિય કાર્ય માટેની પ્રેરણા અને આંતરીકબળની કક્ષાની અસર થાય છે. SALEH AND HOSEK (1976) વ્યવસાયસામેલગીરી વિશેનાં મનોવૈજ્ઞાનિક સાહિત્યનાં પુનરાવલોકન કરીને તારણો તારવે છે. 'વ્યક્તિની સામેલગીરી જ્યારે તેના માટે કાર્ય એ જીવનનો મુખ્ય રસ છે, જ્યારે તે પોતાનાં આત્મગૌરવ માટે કર્તૃત્વ એ જ મુખ્ય બાબત છે તેવું તે પ્રત્યક્ષીકરણ કરે છે.

લોલર અને હોલે (1970)માં જણાવ્યું છે કે વ્યવસાય સામેલગીરી એ વ્યક્તિનું તેના કાર્ય સાથેનું તાદાત્મ્ય છે. વીસીનબર્ગ અને ગુનફેઈડ (1968) તથા વુડ (1977)નાં જણાવ્યા મુજબ આંતરિક જરૂરિયાત સંતોષ વિધાયક રીતે વ્યવસાય સામેલગીરી સાથે સંકળાયેલ છે.

સ્મિથ (1972), વાઈનર અને કપાર્મન (1977), રેબિનો વિટઝ (1981) વગેરે દ્વારા જાણી શકાય છે કે કાર્ય પ્રતિબદ્ધતા અને વ્યવસાય સામેલગીરી બંને પરસ્પર સંકળાયેલા છે.

સંસ્થાના ઉદ્દેશો સાર્થક કરવા માટે જરૂરી કાર્યભાર વ્યક્તિ સ્વીકારવા તત્પર હોય તો વ્યવસાય સામેલગીરી જરૂરી છે. ઉત્સાહનું ધોરણ સંસ્થા સાથે ઓતપ્રોતતા વગેરેને સામેલગીરી તરીકે ઓળખાવી શકાય છે. પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં પણ આજ દૃષ્ટિકોણને ધ્યાનમાં રાખીને વ્યવસાય સામેલગીરીની નીચે પ્રમાણે વ્યાખ્યા સ્વીકારવામાં આવી છે.

"કોઈપણ વ્યક્તિનાં કાર્ય સાથેનું મનોવૈજ્ઞાનિક તાદાત્મ્ય, વ્યક્તિ અથવા તેની ઓળખમાં કાર્ય પરિસ્થિતિ કેટલે કેટલે અંશે કેન્દ્રમાં છે તેને વ્યવસાય સામેલગીરી તરીકે ઓળખાવી શકાય."

બુમ (1964) જણાવે છે કે વ્યક્તિનાં આત્મગૌરવને સ્વ-આવિસ્કારની જરૂરિયાતનાં સંતોષનો અનુભવ થાય છે. તેને સામેલગીરી કહી શકાય. બ્રાસ (1965) જણાવે છે કે "વ્યવસાય સામેલગીરી એ એવી પરિસ્થિતિ છે જે વ્યક્તિની નિર્ણય લેવાની સત્તા સ્વ-નિર્ણયની ઓળખ અને પોતાનાં કાર્ય અંગે પગલા લેવાની પ્રક્રિયાને મજબૂત બનાવે છે. બાસીનબર્ગ અને ગુનફોર્ડ (1968) તથા વુડ (1976)નાં જણાવ્યાં મુજબ આંતરિક જરૂરિયાત સંતોષ વિધાયક રીતે વ્યવસાય સામેલગીરી સાથે સંકળાયેલ છે.

2.6.1 વ્યવસાય સામેલગીરીનાં કારણો :

"વ્યવસાય સામેલગીરી માટેની આવશ્યક પરિસ્થિતિ આંતરિક જરૂરિયાત છે". તેના કારણો નીચે પ્રમાણે છે.

1. કાર્યની જરૂરિયાત સંતોષનાં ગુણો :

વુમ (1971) સૂચવે છે કે વ્યક્તિ પોતાના વ્યવસાયમાં કાર્ય દ્વારા આત્મગૌરવની જરૂરિયાતને સંતોષવાનાં પ્રયત્નો તેને વ્યવસાય સામેલગીરી તરફ લઈ જાય છે. વુમ આંતરિક જરૂરિયાતનાં સંતોષને ઊંચી વ્યવસાય સામેલગીરી માટેનાં આવશ્યક પરિવર્ત્ય તરીકે મહત્ત્વ આપે છે. તેમના મતે જો વ્યક્તિને વધુ સ્વાયતતા આપવામાં આવે તો તેનાં કારણો તેના

અહમ્ની સામેલગીરી ઊંચી જોવા મળે છે જે ઊંચા સ્તરનાં વ્યવસાય કૃતૃત્વમાં પરિણમે. બાસ (1964)ના મતે વ્યવસાય સામેલગીરી માટેનાં છ નિર્ણાયકો રહેલા છે. (1) વ્યવસાય અંગેના નિર્ણય લેવાની વધુ તક (2) સંસ્થાની સફળતામાં પોતાનું મહત્ત્વનું યોગદાન (3) તેની લાગણી (4) અંગત સફળતાનો અનુભવ (5) અંગત સૃષ્ટિ (6) સ્વ-સંકલ્પ અને વ્યક્તિગત સ્વાયતતા.

પેથન (1970)ના મતે ત્રણ સામાન્ય કારણરૂપ પરિસ્થિતિ : (1) જે લોકો વધુ પ્રેરણા ધરાવતા હોય. (2) પોતાની સંસ્થા સામે પ્રબળ એકતાની ભાવનાં ધરાવતા હોય. (3) પોતાના કાર્ય માટે અત્યંત ગૌરવની લાગણી ધરાવતા હોય.

2. કાર્ય સાથેનું તાદાત્મ્ય :

લોલર અને હોલ (1970) વ્યવસાય સામેલગીરીને કાર્ય સાથે વ્યક્તિનું મનોવૈજ્ઞાનિક તાદાત્મ્ય તરીકે ઓળખાવે છે. તેઓ માને છે કે વ્યવસાય સામેલગીરી આંશિક રીતે વ્યક્તિની અંગત પાર્શ્વભૂમિકાનાં આધારે નક્કી થાય છે.

3. કાર્ય ભૂમિકા :

મેર (1970) સામેલગીરીને કાર્યભૂમિકા તરીકે ઓળખાવે છે. વ્યક્તિની કાર્ય ભૂમિકા મહત્ત્વની છે કે જે સ્વમૂલ્યાંકન અને પોતાની સફળતા વિશેની વ્યાખ્યામાંથી ઊભી થાય છે. વ્યક્તિ પોતાની કાર્ય ભૂમિકાનાં સંદર્ભમાં પોતાનું કેવું મૂલ્યાંકન કરે છે, તેના આધારે સ્વમૂલ્યાંકનને ઓળખી શકાય. આમ, મેર આત્મગૌરવ અને સિદ્ધિની જરૂરિયાતો સંતોષ જે કાર્ય દ્વારા સંતોષાય છે તેને વ્યવસાય સામેલગીરીની આવશ્યક શરતો તરીકે ઓળખાવે છે.

2.6.2 વ્યવસાય સામેલગીરી સાથે સંકળાયેલા ઘટકો :

વ્યવસાય સામેલગીરી સાથે સંકળાયેલ ઘટકોને મનોવૈજ્ઞાનિક સાહિત્યમાં ત્રણ રીતે વર્ગીકૃત કર્યા છે. આ ઘટકોનું વર્ગીકરણ નીચે પ્રમાણે છે.

[A] વ્યક્તિગત ઘટકો :

(1) ઉંમર :

કેટલાક સંશોધકો જણાવે છે કે મારી ઉંમરનાં કર્મચારીઓ વધુ વ્યવસાય સામેલગીરી દર્શાવે છે. ઉંમર અને વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચેના સંબંધના જે પુરાવાઓ સંશોધકો દ્વારા પૂરા પાઠવામાં આવ્યાં છે તે નબળા અને પરસ્પર વિરોધી જણાય છે. તેવું જોન્સ, જોન્સ અને બુની (1975) રોબિનો વિટઝ, હોલ અને ગુડલે (1977)નાં અભ્યાસો જોવા મળ્યા હતા.

(2) શિક્ષણ :

બાબા (1979) જણાવે છે કે શિક્ષણ અને વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચેના સંબંધને લગતા 16 સભ્યોમાંથી 6 સભ્યોમાં વિધાયક સંબંધ જોવા મળે છે.

(3) જાતિ :

પુરુષ-સ્ત્રીઓ કરતા વધુ વ્યવસાય સામેલગીરી દર્શાવે છે. આ તારણ રેબિનો વિટઝ અને હોલ (1977)નાં અભ્યાસમાં જોવા મળ્યું હતું.

(4) લગ્ન દરજ્જો :

કાનન અને મિશ્રા (1978)નાં અભ્યાસમાં જોવા મળ્યું છે કે પરણિત વ્યક્તિ અપરણિત વ્યક્તિ કરતા વધુ સામેલગીરી ધરાવે છે. જ્યારે બીજા કેટલાક અભ્યાસોમાં વ્યવસાય સામેલગીરી અને લગ્ન દરજ્જા વચ્ચે કોઈ સંબંધ જણાયો નથી.

(5) વ્યવસાય :

સામાન્ય રીતે વ્હાઈટ કોલરનાં કર્મચારીઓ કરતા બ્લૂ કોલરનાં કર્મચારીઓ વધુ સામેલગીરી અનુભવે છે. મેનેજરો કામદારો કરતા વધુ વ્યવસાય સામેલગીરી ધરાવે છે. એમ મીરાસીંગ, હુસૈન અને પાઠક (1994)નાં અભ્યાસમાં જોવા મળ્યું હતું.

(6) અનુભવ :

કોઈપણ સંસ્થામાં વ્યક્તિ કેટલા સમયથી નોકરી કરે છે. તેનો વ્યવસાય સામેલગીરી સાથે શો સંબંધ છે તે કેટલાક સંશોધકોએ તપાસ્યું છે. બાબા (1979) એ આ તથ્યને લગતા પંદર અભ્યાસોમાં બંને વચ્ચે વિધાયક સંબંધ છે તે દર્શાવે છે.

(7) આંતરિક બાહ્ય જરૂરિયાતો શક્તિ :

મેસ્લો (1954)નાં મત પ્રમાણે વ્યક્તિ પોતાની જરૂરિયાતો સાથે કેટલે અંશે સંકળાયેલ છે તેના આધારે કામદારોને બે જૂથો (આંતરિક રીતે પ્રેરિત કામદારો) અને (બાહ્ય રીતે પ્રેરિત કામદારો)માં વહેંચી શકાય, અભ્યાસોમાં એમ દર્શાવે છે કે આંતરિક રીતે પ્રેરિત વ્યક્તિ બાહ્ય જરૂરિયાતોથી પ્રેરિત વ્યક્તિ કરતાં ઊંચી વ્યવસાય સામેલગીરી દર્શાવે છે.

[B] પરિસ્થિતિલક્ષી ઘટકો :

(1) નોકરીની લાક્ષણિકતા :

નોકરીની લાક્ષણિકતાને હર્ષબર્ગ (1966) બે જૂથોમાં વહેંચે છે (1) નોકરી સાથે સંકળાયેલા ઘટકો (2) નોકરી સંદર્ભમાં ઘટકો, હર્ષબર્ગનાં મત મુજબ વ્યવસાય સામેલગીરીમાં વધારો કરવા માટે સંસ્થામાં નોકરી ગુણવત્તાને લગતા કાર્યક્રમો દાખલ કરવા જોઈએ. ઉપરાંત Job Intrichment Programmeમાં નોકરીને લગતા કેટલાક લક્ષણો જેવાં કે વિવિધતા, સ્વાયત્તતા, કાર્ય ઓળખ, કાર્યનું મહત્ત્વ અને પ્રતિપુષ્ટિ વગેરે દાખલ કરવા જોઈએ.

(2) સંસ્થાગત પરિવર્તો :

સંસ્થાનું કદ માળખું અને આબોહવા વગેરે લાક્ષણિકતાઓ કર્મચારીઓનાં કાર્ય દરમ્યાન અસર કરતી હોય છે. વ્યવસાય સામેલગીરી એ સંસ્થાગત પરિવર્તો વચ્ચેનાં સંબંધને તપાસતા અભ્યાસોનું પ્રમાણ ઓછું જોવા મળ્યું છે. લિકર્ટ (1961)નાં મત પ્રમાણે ભાગીદારીપૂર્વક સંસ્થાકિય આબોહવા કર્મચારીની સામેલગીરીમાં વધારો લાવી શકે કારણ કે તે દ્વારા કર્મચારીઓની આંતરિક જરૂરિયાતોનો સંતોષ થતો હોય છે.

(3) સામાજિક સાંસ્કૃતિક ઘટકો :

કર્મચારી શહેરી છે કે ગ્રામીણ, નૃવંશ, સાંસ્કૃતિક ભૂમિકા અને ધાર્મિક ભૂમિકા જેવા પરિવર્ત્યો વ્યવસાય સામેલગીરી સાથે સંકળાયેલ છે. આ અંગે થયેલા અભ્યાસો બંને વચ્ચેનો વિધાયક સંબંધ દર્શાવે છે, તો કેટલાક નિષેધક સંબંધ પણ દર્શાવે છે.

2.7 વ્યવસાય સંતોષની સૈદ્ધાંતિક ભૂમિકા :

શિક્ષક અને વ્યવસાય સંતોષ એ બે વચ્ચેનું અંતર સતત વધતું જ રહ્યું છે. વિદ્યાર્થી એ શિક્ષકની આરશી છે. શિક્ષકની જેટલી અસર તેનાં શૈક્ષણિક ઉત્પાદન સમા વિદ્યાર્થીઓ ઉપર પડે છે તેટલી સીધી અસર બીજા કોઈપણ વ્યવસાયિકની તેના ઉત્પાદન ઉપર પડતી નથી. આથી જ ઉત્તમ માનવ તૈયાર કરવા ઉત્તમ શિક્ષકની જરૂરિયાત છે. તેથી જ વ્યવસાય કોઈપણ પ્રકારનો હોય, વ્યક્તિ જે કોઈપણ વ્યવસાય કરે છે તેમાંથી વ્યક્તિને પોતાને તેમાંથી સંતોષ થવો જરૂરી છે. આથી જ શિક્ષકને પણ તેનાં વ્યવસાયમાંથી સંતોષ થવો જોઈએ. ભવિષ્યનો સમાજ કેવો હશે તે જાણવું હોય તો તે સમાજના શિક્ષકને આધારે કહી શકાય અને માટે જ શિક્ષકને તેના વ્યવસાયથી વધારેમાં વધારે સંતોષ હોવો જોઈએ.

આનંદ શાહ અને દીપક શાહ (1976)નાં અભ્યાસ મુજબ ગુજરાતમાં પ્રાથમિક, માધ્યમિક અને કોલેજ કક્ષાએ શિક્ષકો ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં વ્યવસાય સંતોષ ધરાવે છે. કાર્ન હાઉઝરે (1965) કરેલા અભ્યાસમાં પણ આવું જ પરિણામ જોવા મળ્યું છે. હોપાક (1935)નાં સંશોધનમાં જોવા મળેલ વ્યવસાય કક્ષા અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો સંબંધ મેસ્લોનાં પ્રેરણાના સિદ્ધાંત સાથે સુસંગત છે. ઉચ્ચકક્ષાનાં વ્યવસાય દ્વારા મેસ્લોનાં શ્રેણીક્રમમાં દર્શાવેલી ઉચ્ચકક્ષાની પ્રેરણાઓ સંતોષાય છે. તેને પરિણામે આવા વ્યવસાયોમાં વ્યવસાય સંતોષ પ્રમાણમાં વધુ હોય છે. વ્યવસાય સંતોષ અને અસરકારકતા વચ્ચે ઊંચો સહસંબંધ રહેલો છે એમ માનવામાં આવે છે. તેથી જ કર્મચારીઓનાં વ્યવસાય સંતોષ વિશેની જાણકારી સંસ્થા માટે લાભપ્રદ નીવડે છે એ હકીકત છે.

વ્યવસાય સંતોષને જુદા જુદા પરિબલોને સાંકળીને અભ્યાસો કરવામાં આવ્યા છે. સામેલગીરી, કર્તૃત્વ, પ્રેરણા, મનોભાર તેમજ આ બધી જ બાબતો પર અન્ય ઘટકોની કેવી અસર થાય છે તે જાણવાના પ્રયાસો થયા છે પણ પ્રશ્ન એ થાય કે વ્યવસાય સંતોષ કયા સિદ્ધાંત પ્રમાણે અસરકારક બને છે તે જાણવું અગત્યનું છે.

2.7.1 વ્યવસાય સંતોષનો સિદ્ધાંત :

વ્યવસાય સંતોષ વિશેનો બહુ સ્વીકૃત મત એ છે કે વ્યક્તિના મતે સંતોષનું ધોરણ શું છે અને આ સંતોષની માત્રા તેને કેટલા પ્રમાણમાં નોકરી વ્યવસાય કાર્યમાંથી મળે છે તે વિશેનું પ્રત્યક્ષીકરણ આ બંનેની તુલનામાંથી વ્યવસાય સંતોષ કેટલો મળે છે તેવી માન્યતા તફાવતનાં પ્રમાણ પર આધાર રાખે છે.

વ્યવસાય સંતોષનો બીજો સિદ્ધાંત એ છે કે વ્યવસાયમાંથી શું શું મળે છે એના સંદર્ભમાં વ્યક્તિને વ્યવસાય સંતોષ ઉપજે છે. વ્યવસાયનું સ્વરૂપ, તેમાંથી મળતા ફાયદા, વેતન, બઢતીની તકો, અન્ય સગવડો, વ્યવસાય સ્થળનું વાતાવરણ વગેરે અનેક બાબતો છે.

ત્રીજા મત પ્રમાણે વ્યવસાયમાં સામાજિક વાતાવરણનાં વ્યક્તિ ઉપર પડતા સામાજિક પ્રભાવ ઉપર ભાર મૂકે છે. જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ નોકરી ધંધામાં જોડાય છે ત્યારે તેને તેમાંથી કેટલો સંતોષ—સુખ મળશે તેની કંઈ ખબર હોતી નથી. પરંતુ પછી તે તેની સાથેનાં અન્ય કર્મચારીઓને કામ કરતા જૂએ છે. તેઓને આ કામમાંથી કેટલો અસંતોષ ઉપજે છે તે જૂએ છે. આ હકીકત તેને પોતાને ઉપજતા વ્યવસાય સંતોષ અસંતોષને અસર કરે છે. સામાજિક ઘટકો વ્યવસાય સંતોષને અસર કરે છે એ હકીકત છે.

વ્યવસાય સંતોષને સમજાવવા માટે લેન્ડી (1978) એ એક નવો જ વિરોધ પ્રતિક્રિયાઓ (Opponent process) નો સિદ્ધાંત આપ્યો છે. તે કહે છે કે સંતોષ ઉપજવાનો પાયો આવેગશીલ લાગણીઓ છે અને આવેશોનો સંબંધ શારીરિક પ્રક્રિયાઓ મજજાતંત્ર સાથે છે. માણસ એકની એક નોકરીમાં લાંબો સમય રહે તેમ તેના સંતોષનું સ્વરૂપ માત્રામાં પરિવર્તન આવે છે. નોકરી નવી હોય ત્યારે માણસને તેનાં વિશે ઉત્સાહ, કુતુહલ, રસ ઉત્તેજના હોય

એટલે સંતોષ ઉપજે, સમય જાય, માણસને માટે નોકરી જૂની, ચીલાચાલુ બને એટલે પછી 'કંટાળો' અરોચકતા ઉપજે, સંતોષ ઘટે. આમ થવાની સમજૂતી લેન્ડીએ આપી છે કે નવી નોકરીમાં આવેગાત્મક પ્રતિક્રિયાઓ ઉપજે અને તેનાં પરિણામો આંતરિક, શારીરિક પ્રતિક્રિયાઓને ઉત્તેજે આ આવેગિક શારીરિક પ્રતિક્રિયાઓને નિયંત્રણમાં લાવવા અને સમતુલા સ્થાપન કરવા શરીરમાં વિરોધી પ્રતિક્રિયાઓ ઉપજે છે. આમ આવેગ ઉત્પાદન અને આવેગ નિયંત્રક શારીરિક પ્રતિક્રિયાઓથી સંતોષ ઉપજે છે અને સમતુલા જળવાય છે. પરંતુ જેમ નોકરી વ્યવસાય જૂનો થાય તેમ માણસમાં કામ વિશેના ઉત્સાહ, ઉમંગ આવેગોની માત્રા ઘટે એટલે વિરોધી પ્રતિક્રિયાઓ ઉપજે. સમતુલા જાળવનારી પ્રતિક્રિયાઓ તો ચાલુ રહે છે એટલે વ્યવસાય વિશેનો આનંદ કે સંતોષ ઉપજતો નથી અને કંટાળો, અરોચકતા ઉપજે છે. જો કે લેન્ડીનો આ સિદ્ધાંત, કંટાળો કે અરોચકતા કેવી રીતે ઉપજે છે તે કદાચ સમજાવી શકે, પરંતુ તે કાર્ય વિશેનાં સંતોષ અસંતોષની સમજૂતી આપી શકે નહીં.

વ્યવસાય સંતોષ આ દરેક સિદ્ધાંત સંતોષના એકાદ પાસાં ઉપર ભાર મૂકે છે. એ રીતે દરેક સિદ્ધાંત વ્યવસાય સંતોષ વિશેની અગત્યતાની સમજણમાં વધારો કરે છે. તમામ પાસાંઓને આવરી લે એવો સંગઠીત સિદ્ધાંત વિકસાવવાની જરૂર છે.

2.7.2 વ્યવસાય સંતોષને અસરકર્તા પરિબળો:(Factors affecting Job Satisfaction)

વ્યવસાય સંતોષને અસરકરતા ઘટકો પરસ્પર સંબંધિત હોય છે. કોઈપણ કાર્ય કરવાથી મળતો સંતોષ અમુક એક જ ઘટકથી વધારે કે ઓછો મળે છે એમ અલગ તારવી શકાતું નથી. છતાં આંકડાશાસ્ત્રીય પદ્ધતિઓના ઉપયોગથી વિવિધ ઘટકોનું આપેલ મહત્ત્વ શોધવાનાં પ્રયત્નો થયા છે. વ્યવસાય સંતોષને અસર કરતા પરિબળો નીચે પ્રમાણે છે.

- (1) વ્યક્તિગત ઘટકો (Personal Factors)
- (2) કાર્યમાં રહેલા ઘટકો (Factors in the Job)
- (3) વ્યવસ્થાપના દ્વારા નિયમિત થતાં ઘટકો (Organizational Factors)

(1) વ્યક્તિગત ઘટકો (Personal Factors) :

સંશોધનો બતાવે છે કે પુરૂષો કરતા સ્ત્રીઓને તેમનાં વ્યવસાય કાર્યમાંથી વધારે સંતોષ મળે છે. શક્ય છે કે સ્ત્રીઓને નોકરી મુખ્ય વ્યવસાય હોતો નથી અને તેથી નાણાંકીય વળતર તેમજ મહત્વકાંક્ષાની દૃષ્ટીએ તેમની અપેક્ષાઓ ઓછી છે. કારકિર્દી બનાવવાની મહત્વકાંક્ષા ધરાવતી સ્ત્રીઓ ઘર અને વ્યવસાયની ભૂમિકા વચ્ચે સંઘર્ષ ઉપજે છે અને તેથી મહદઅંશે ગૃહીણીની ભૂમિકાની પસંદગીમાં નોકરીમાં ભૂમિકા અને સંતોષ પરત્વે સમાધાન સાધવું પડે છે. બોઝ (1951), ગાંગુલી (1954), કપુર (1967), મુખર્જી (1968) જાતિય તફાવતને સમર્થન આપે છે.

કુટુંબની કમાનાર સભ્ય ઉપર આધાર રાખનાર માણસોની સંખ્યા વધારે તેમ તેનો વ્યવસાય સંતોષ ઓછો છે. કુટુંબમાં વધારે માણસો હોવાને કારણે આર્થિક ભીંસ અનુભવતો હોય છે. તેથી કદાચ તેને અસંતોષ રહ્યાં કરે છે. અભ્યાસો બતાવે છે કે ઉંમર અને વ્યવસાય સંતોષને ખાસ સંબંધ નથી, છતાં કેટલીક નોકરીઓમાં તેની અગત્યતા છે. કેટલીક કારકૂનની નોકરીઓમાં ઉંમર વધારે તેમ વ્યવસાય સંતોષ વધતો હોય છે. ઉંમર વધવા સાથે બઢતી મળે તો તેને વ્યવસાય સંતોષ સાથે વિધાયક સંબંધ નથી. યુવાન ઉંમરના જેમને વ્યવસાય સંતોષ નથી તેઓને તક મળે તો તે નોકરી છોડી બીજે જાય છે. એમ પણ બને કે ઉંમર વધે તેમ માણસ વધારે વાસ્તવિક બનતો જાય છે. તેની અપેક્ષાઓ ઘટતી જાય છે અને તેથી કાર્ય સાથે સમાધાન કરી સંતોષ મેળવે છે.

વ્યવસાયિક કાર્ય વ્યક્તિની બુદ્ધિક્ષા કરતા ઉતરતું હોય તેની શક્તિઓની કસોટી કરે તેવું પડકારરૂપ ન હોય તો વ્યવસાય સંતોષ મળતો નથી. તેથી નોકરી છોડવાના કિસ્સા વધે છે. શિક્ષણ અને વ્યવસાય સંતોષ અંગેના પરસ્પર વિરોધી પુરાવાઓ મળે છે. વ્યવસાય અસંતોષ માટે વ્યક્તિને મોટું કારણ ગણવામાં આવ્યું છે. માનસિક અસ્થિરતા અને વિકૃત વલણો ધરાવનાર વ્યક્તિઓ નોકરી ઉપર માનસિક દબાણ અનુભવે છે અને તેથી તેમને અસંતોષ ઉપજે

છે. પોતાના અંગત વ્યક્તિત્વ લક્ષણોને કારણે કેટલાક નોકરીના ભૌતિક મનોવૈજ્ઞાનિક વાતાવરણમાં સમાયોજન સાધી શકતા નથી અને તેથી તેમનો વ્યવસાય સંતોષ ઊંચો હોય છે.

(2) કાર્યમાં રહેલા ઘટકો (Factors in the Job) :

એકધારું ચીલાચાલુ પુનરાવર્તનાત્મક પ્રકારના કામ કરતા વૈવિધ્યવાળું અને નવીનતા પ્રગટ કરતા વ્યવસાયિક કાર્યોમાં વધારે સંતોષ પ્રાપ્ત થાય છે. એક સંશોધન પ્રમાણે ૮૫ % શિક્ષકોએ સંતોષની લાગણી વ્યક્ત કરી હતી. જ્યારે ૮૮ મીલ કામદારોએ અસંતોષ વ્યક્ત કર્યો હતો એટલે વ્યવસાયી માણસો કરતા ફેક્ટરી કામદારોને ઓછો વ્યવસાય સંતોષ હતો. અલબત્ત વ્યવસાય સ્વરૂપની સાથે વેતન, હોદ્દો, તેમાં રહેલું કૌશલ્ય વગેરે પણ સંતોષ અનુભવવા માટે અગત્યની બાબતો છે. જો કે વેતનથી વ્યવસાય સંતોષ મળવાની બાબત અન્ય ઘણાં પરિબલો સાથે સંકળાયેલી છે. પરંતુ વેતન વિશે જો અસંતોષ હોય તો ઘણા અનિચ્છનીય વ્યવહારો ઉપજે છે. બિનકૌશલ્યકૃત કાર્યો કરતા કૌશલ્યયુક્ત કાર્યો વધારે આનંદ અને સંતોષ અર્પે છે. તમને તમારા કામથી સંતોષ છે એવો પ્રશ્ન પૂછવામાં આવે તો અસંતોષ અનુભવતા ઘણા માણસો ઊંચો હોદ્દો અને પ્રતિષ્ઠા ધરાવતા વ્યવસાયો માટે પસંદગી બતાવે છે. વ્યવસાયિ હોદ્દો અને બુદ્ધિ, આવક, કેળવણીનાં વર્ષો વચ્ચે બહુ ઊંચો સહસંબંધ છે. છૂટક છૂટક કે એક સમયની કામગીરી કરનારા કરતા પૂરા સમયની નોકરી-વ્યવસાય કરનારા વધારે સંતોષ અનુભવે છે.

(3) વ્યવસ્થાપન દ્વારા નિયંત્રિત થતાં ઘટકો (Organizational Factors) :

કેટલાંક સંશોધનો સ્પષ્ટપણે બતાવે છે કે વ્યવસાયનું સ્તર અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે ઊંચો સહસંબંધ છે. સામાજિક રીતે વધારે આકર્ષક અને માનપાત્ર વ્યવસાયોમાં કામ કરતા માણસો, કારકૂન, શિક્ષક કે મજૂર કરતા વધારે કાર્યસંતોષ અનુભવે છે. બઢતીની તકો અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે વિધિવાચી સંબંધ છે. ઉપરી અધિકારી કે પર્યવેક્ષક પણ હાથ નીચેના કર્મચારીઓને વ્યવસાય સંતોષ અનુભવવામાં અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. જે પર્યવેક્ષક પોતાના

માણસો સાથે કામ કઢાવી શકે છે અને તેમના હિતોની રખેવાળી કરી શકે છે, તે તેના કર્મચારીઓના વ્યવસાય સંતોષને વધારે છે.

સામાન્યતઃ વિનીમયની પ્રક્રિયા કેવળ ઉપરથી નીચે હોય છે. પરંતુ નીચેથી ઉપરની પ્રક્રિયાનો માર્ગ પણ ખુલ્લો હોય તો કર્મચારીઓના મનમાંથી આશંકા અને અસંતોષ ઘટે છે. બહુ ઓછા વહીવટી અધિકારીઓ અને મજૂર નેતાઓ કર્મચારીઓના વલણોથી માહિતગાર હોય છે અને તેને લીધે વ્યવસાય અંગેના કયા ઘટકો મહત્ત્વના છે તે વિશે પરસ્પર વિરોધી વલણો વ્યવસ્થાપકો અને કર્મચારીઓ ધરાવે છે. આથી અસંતોષ વધે છે અને અસંતોષ એ હતાશાનું અગત્યનું ઘટક છે, એમ જોવા મળ્યું છે. જૂથમાં વ્યક્તિની મૈત્રી અને સામાજિક સંબંધોની જરૂરતો સંતોષાય છે. તેથી એકલતામાં રહેતા કર્મચારી કરતા જૂથનું સભ્યપદ ધરાવતો કર્મચારી વધારે વ્યવસાય સંતોષ પણ અનુભવે છે.

પ્રકરણ-૩

સંશોધન યોજના, પ્રક્રિયા અને પૃથક્કરણની પદ્ધતિ

- 3.0 પ્રસ્તાવના
- 3.1 સંશોધન યોજના
- 3.2 સંશોધન સમષ્ટિ
- 3.3 સંશોધન નિદર્શ
 - 3.3.1 નિદર્શના પ્રકારો
 - 3.3.2 પ્રસ્તુત અધ્યયનનો નિદર્શ
- 3.4 સંશોધનના સાધનો
 - 3.4.1 વ્યક્તિગત માહિતીપત્રક
 - 3.4.2 વ્યવસાય મનોભાર તુલા
 - 3.4.3 વ્યવસાય સામેલગીરી તુલા
 - 3.4.4 વ્યવસાય સંતોષ તુલા
- 3.5 અધ્યયનના પરિવર્ત્યોનું માપન
 - 3.5.1 શૈક્ષણિક તાલીમની કક્ષા
 - 3.5.2 જાતીયતા
 - 3.5.3 લગ્નદરજાજો
 - 3.5.4 કુટુંબના સભ્યોની સંખ્યા
 - 3.5.5 કુટુંબનો પ્રકાર
 - 3.5.6 શૈક્ષણિક અનુભવ
 - 3.5.7 માસિક આવક
 - 3.5.8 સંસ્થાનું સંચાલન
 - 3.5.9 સંસ્થાનો પ્રકાર

- 3.5.10 વ્યવસાય મનોભાર
- 3.5.11 વ્યવસાય સામેલગીરી
- 3.5.12 વ્યવસાય સંતોષ
- 3.6 આંકડાશાસ્ત્રીય પ્રયુક્તિઓ
 - 3.6.1 મધ્યક
 - 3.6.2 પ્રમાણ વિચલન
 - 3.6.3 ત્રિમાર્ગીય વિચરણ પૃથક્કરણ
 - 3.6.4 સહસંબંધની પદ્ધતિ
 - 3.6.5 આંશિક સહસંબંધ
 - 3.6.6 't' ગુણોત્તર પદ્ધતિ
- 3.7 માહિતી એકત્રીકરણની પ્રક્રિયા

પ્રકરણ- ૩

સંશોધન યોજના, પ્રક્રિયા અને પૃથક્કરણની પદ્ધતિ

૩.૦ પ્રસ્તાવના :

સંશોધન પ્રક્રિયામાં એકબીજા સાથે અતિ નિકટનો સંબંધ ધરાવતી અનેક પ્રવૃત્તિઓનો સમાવેશ થાય છે. આ પ્રવૃત્તિઓ સતત અકબીજામાં અંતર્ગત હોય છે. તેથી તેને નિશ્ચિત ક્રમમાં અનુસરવાનું કઠિન બને છે. આ પ્રવૃત્તિઓ એકબીજા ઉપર એટલી અવલંબિત હોય છે કે સંશોધન યોજનાનું પ્રથમ સોપાન જ મોટાભાગે અંતિમ સોપાનના સ્વરૂપનો નિર્ણય કરે છે.

સંશોધનકાર્યની સફળતા તેના આયોજન પર રહેલી છે. સંશોધન યોજના એ સંશોધનકાર્યને દિશાસૂચન આપવા માટેનું તાર્કિક અને આયોજિત સાધન છે. સંશોધન યોજના એ સંશોધનકાર્યની આધારશીલા છે. તેથી જ સંશોધન યોજના અત્યંત ચોક્કસ તથા વ્યવસ્થિત હોય તે આવશ્યક છે. કોઈપણ સંશોધનકાર્ય કોઈને કોઈ સમસ્યાના ઉકેલ માટે કે માહિતી પ્રાપ્ત કરવાનાં હેતુસર હાથ ધરવામાં આવે છે. સંશોધનકાર્યના હેતુને સિદ્ધ કરવા માટે, ચોક્કસ અને વિશ્વસનીય પરિણામ મેળવવા માટે તેને અનુરૂપ સંશોધન યોજના અગાઉથી જ ઘડવી આવશ્યક છે. એન્જિનીયર જેમ મકાન બનાવતા પહેલાં છેક અંત સુધીનું આયોજન—નકશો તૈયાર કરે છે તેમ સંશોધનકાર્યમાં પણ સંશોધનના સમગ્ર પાસાંઓને ધ્યાનમાં રાખીને અગાઉથી જ બ્લ્યુ પ્રિન્ટ તૈયાર કરવી પડે. જો ચોક્કસ સંશોધન યોજના નક્કી કર્યા વગર જ કાર્ય શરૂ કરવામાં આવે તો અનેક સમસ્યાઓ સર્જાય છે. સમસ્યાના ઉકેલ માટેની સાચી માહિતી ન મળે, ખોટી માહિતીનો ભરાવો થઈ જાય, સંશોધનકાર્યની દિશા બદલી જાય અને પરિણામે સંશોધનકાર્યનો હેતુ જ માર્યો જાય છે. સમસ્યાના ઉકેલ સુધી પહોંચી ન શકાય અને કોઈ જ સ્પષ્ટ તારણો પણ તારવી ન શકાય. તેથી જ સંશોધનકાર્યની શરૂઆતમાં જ સંશોધનકાર્યના તમામ પાસાંઓને ધ્યાનમાં રાખીને વ્યવસ્થિત સંશોધન યોજના તૈયાર કરવામાં આવે છે. તેમાં ખાસ કરીને સમષ્ટિનો નિદર્શ, પસંદગી, માહિતી એકત્ર કરવા માટેની પદ્ધતિ, માહિતી એકત્રીકરણના સાધનો અને તેની વિશ્વસનીયતા તથા યથાર્થતા, સંશોધનના હેતુને અનુરૂપ આંકડાશાસ્ત્રીય પ્રયુક્તિઓ વગેરે

બાબતોને ધ્યાનમાં રાખીને આયોજન કરવાનું રહે છે. સંશોધન યોજના તૈયાર કરવામાં જેટલી કાળજી રાખવામાં તેટલાં જ યથાર્થ અને વિશ્વનીય પરિણામો મળે છે.

શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં અનેક સંશોધનો થઈ રહ્યાં છે. અનેક સંશોધન પદ્ધતિઓ તથા પ્રયુક્તિઓનો પણ એટલો જ વિકાસ થઈ રહ્યો છે. આ દ્રષ્ટિએ જોતા કોઈપણ સંશોધનકાર્યની અગત્યતા, યથાર્થતા તથા ગુણવત્તા એ અધ્યયન સ્વરૂપ તથા ઉપયોગમાં લેવામાં આવેલ પદ્ધતિ કે પ્રયુક્તિ ઉપર આધારિત છે. પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં આ તમામ મુદ્દાઓને ધ્યાનમાં રાખીને વિગતવાર ચર્ચા કરવામાં આવી છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસનો મુખ્ય હેતુ શિક્ષકના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ પર તેના તાલીમના પ્રકાર, જાતીયતા તથા કુટુંબના પ્રકારની શી અસર પડે છે તે જાણવાનો હતો. સાથે સાથે કેટલાંક વ્યક્તિગત પરિવર્ત્યોની અસર તપાસવાના ગૌણ હેતુસર પ્રસ્તુત સંશોધનકાર્ય હાથ ધરવામાં આવ્યું હતું. સંશોધનકાર્યની યોજના તથા પ્રક્રિયા અંગે અહીં રજૂઆત કરવામાં આવી છે. પ્રસ્તુત પ્રકરણને મુખ્યત્વે સાત વિભાગમાં વહેંચવામાં આવેલ છે.

- (1) સંશોધન યોજના
- (2) સંશોધન સમષ્ટિ
- (3) સંશોધનના નિદર્શ
- (4) અધ્યયનના સાધનો
- (5) અધ્યયનના પરિવર્ત્યો
- (6) આંકડાશાસ્ત્રીય પ્રયુક્તિઓ
- (7) માહિતી એકત્રીકરણ

3.1 સંશોધન યોજના :

પ્રસ્તુત સંશોધનનો મુખ્ય હેતુ શિક્ષકોની તાલીમનો પ્રકાર, જાતીયતા તથા કુટુંબના પ્રકારની શિક્ષકના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ પર અસર તપાસવાનો હતો. અધ્યયનનું કાર્ય વિશાળ હોવાથી કેટલાક ગૌણ હેતુઓ પણ નક્કી કરવામાં

આવ્યા હતા. તેમાં વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે પરસ્પરનો સહસંબંધ તથા આંશિક સહસંબંધ મેળવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવેલ છે. ઉપરાંત વ્યક્તિગત, સામાજિક અને સંસ્થાગત પરિવર્ત્યોની શિક્ષકના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ પર થતી અસર જાણવાનો પણ એક ગૌણ હેતુ હતો.

અધ્યયનના મુખ્ય હેતુ તથા ગૌણ હેતુઓને ધ્યાનમાં રાખીને કેટલીક શૂન્ય ઉત્કલ્પનાઓ રચવામાં આવી હતી. જેની ચકાસણી કરવા માટે સમગ્ર યોજનાને મુખ્યત્વે ત્રણ પેટા યોજનામાં વિભાજિત કરવામાં આવી હતી. પ્રથમ વિભાગની મુખ્ય હેતુને ધ્યાનમાં રાખીને 2 x 2 x 2 આવયવિક યોજના પસંદ કરવામાં આવી હતી. બીજા વિભાગમાં વિવિધ પરિવર્ત્યો વચ્ચેના સહસંબંધો જાણવા માટે સહસંબંધ શોધવાની યોજના પસંદ કરવામાં આવી હતી. ઉપરાંત આંશિક સહસંબંધ શોધવાની યોજના પણ ઉપયોગમાં લેવામાં આવી હતી. ત્રીજા વિભાગમાં મુખ્ય પરિવર્ત્યો પર શિક્ષકોના વ્યક્તિગત, સામાજિક તથા સંસ્થાગત પરિવર્ત્યોની અસર જાણવા માટે 'ટી' કસોટીની યોજના નક્કી કરવામાં આવી હતી.

વિભાગ-૧

શિક્ષકોની તાલીમનો પ્રકાર, જાતીયતા તથા કુટુંબના પ્રકારની તેના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ પર થતી અસરનો અભ્યાસ કરવા માટે 2 x 2 x 2 આવયવિક યોજના પસંદ કરવામાં આવી હતી. આ યોજનાના સંદર્ભમાં ત્રણેય સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યોની મુખ્ય અસર તથા આંતરક્રિયાત્મક અસર જાણવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. આમ ત્રણ સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યોની ત્રણ પરતંત્ર પર અસર તપાસવાનું આયોજન કરેલ હતું. પ્રસ્તુત અધ્યયન માટે પસંદ કરવામાં આવેલ 2 x 2 x 2 આવયવિક યોજનાની રજૂઆત કોષ્ટક નં.- 3.1માં કરવામાં આવી છે.

કોષ્ટક નં.-3.1

2 x 2 x 2 આવયવિક યોજનાના પરિવર્ત્યો અને તેની કક્ષાઓ

ક્રમ	પરિવર્ત્યનું નામ	સંજ્ઞા	પરિવર્ત્યનું સ્વરૂપ	કક્ષાની સંખ્યા	કક્ષાનું નામ
1	તાલીમનો પ્રકાર	A	સ્વતંત્ર	2	A ₁ - B.Ed. તાલીમાર્થી A ₂ - B.Ed. તાલીમી શિક્ષકો
2	જાતીયતા	B	સ્વતંત્ર	2	B ₁ - સ્ત્રી B ₂ - પુરુષ
3	કુટુંબનો પ્રકાર	C	સ્વતંત્ર	2	C ₁ - સંયુક્ત કુટુંબ C ₂ - વિભક્ત કુટુંબ
4	વ્યવસાય મનોભાર	—	પરતંત્ર	1	1. મનોભારનો કુલ પ્રાપ્તાંક 2. ઘટક પ્રમાણે પ્રાપ્તાંક
5	વ્યવસાય સામેલગીરી	—	પરતંત્ર	1	વ્યવસાય સામેલગીરી તુલા પરના પ્રાપ્તાંકો
6	વ્યવસાય સંતોષ		પરતંત્ર	1	વ્યવસાય સંતોષ તુલા પરના પ્રાપ્તાંકો

આ યોજનામાં કુલ 8 (આઠ) જૂથમાં સમાન સંખ્યાના નિદર્શ પાત્રો લેવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું. પ્રત્યેક જૂથમાં 30 પ્રત્યુત્તરદાતાની સંખ્યા નિશ્ચિત કરતા કુલ 240 શિક્ષકોની નિદર્શ યોજના લેવામાં આવી હતી. સંશોધનના હેતુને ધ્યાનમાં રાખીને કુલ 240 નો સાદો યદચ્છ નિદર્શ પસંદ કરવામાં આવેલ હતો. જે પૈકી 120 બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ હતા અને 120 બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો હતાં. નિશ્ચિત કરેલા નમૂનાની વિગત કોષ્ટક નં.-3.2 માં રજૂ કરવામાં આવી છે.

કોષ્ટક નં. -3.2

2 x 2 x 2 આવયવિક યોજના (N=240) સંશોધન નિદર્શ

	બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ N = 120				બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો N = 120			
જાતિ	સ્ત્રી N=60		પુરુષ N=60		સ્ત્રી N=60		પુરુષ N=60	
કુટુંબનો પ્રકાર	સંયુક્ત N=30	વિભક્ત N=30	સંયુક્ત N=30	વિભક્ત N=30	સંયુક્ત N=30	વિભક્ત N=30	સંયુક્ત N=30	વિભક્ત N=30

કોષ્ટક નં.—૩.૨માં સ્વતંત્ર ત્રણ પરિવર્ત્યોને તેની કક્ષા અને દરેક ક્ષેત્રમાં કેટલા અવલોકનો લેવામાં આવ્યાં છે તેની રજૂઆત કરવામાં આવી છે. અહીં વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષને પરતંત્ર પરિવર્ત્યો તરીકે લેવામાં આવ્યા હતા.

વિભાગ—૨

પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં મુખ્ય હેતુની સાથે કેટલાક ગૌણ હેતુઓ પણ નક્કી કરવામાં આવ્યા હતાં. જે પૈકીનો એક ગૌણ હેતુ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે પરસ્પરના સહસંબંધ તથા આંશિક સહસંબંધ તપાસવાનો હતો. આ માટે આવયવિક યોજના માટે પસંદ કરવામાં આવેલ નમૂનાના પાત્રો પાસેથી મળેલ માહિતીનો જ ઉપયોગ કર્યો હતો. આ સહસંબંધ શોધવા માટે પરિબળ ગુણાકાર પદ્ધતિનો તથા આંશિક સહસંબંધ શોધવા માટે પ્રથમ કક્ષાના આંશિક સહસંબંધાંક શોધવાની પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

વિભાગ—૩

પ્રસ્તુત અધ્યયનના ગૌણ હેતુઓ પૈકીનો એક ગૌણ હેતુ પરતંત્ર પરિવર્ત્યો પર શિક્ષકોના વ્યક્તિગત, સામાજિક તથા સંસ્થાગત પરિવર્ત્યોની અસર તપાસવાનો હતો. શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ ઉપર તેની ઉંમર, લગ્નદરજો, કુટુંબના સભ્યોની સંખ્યા, શૈક્ષણિક લાયકાત, શૈક્ષણિક અનુભવ, માસિક આવક, અધ્યયન / અધ્યાપનના સ્થળ, સંસ્થાનું સંચાલન તથા સંસ્થાના પ્રકારની અસર જાણવા માટે 'ટી' કસોટીની યોજનાનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

૩.૨ સંશોધનની સમષ્ટિ :

સંશોધન માટે જરૂરી માહિતી પ્રાપ્ત કરવા માટે નિદર્શ પસંદગી જરૂરી છે. નિદર્શ પર થયેલા અધ્યયનના તારણો, તેના પરિણામો આખરે સમષ્ટિ ઉપર જ લાગુ પાડવામાં આવે છે. તેથી નિદર્શ પસંદ કરતા પહેલા સમષ્ટિને બરાબર સ્પષ્ટ કરી લેવી જોઈએ. સમષ્ટિ એટલે "જે સમૂહની તપાસ કરવાની છે તે સંપૂર્ણ સમૂહ" ગીલફર્ડના મત મુજબ "સમાન ગુણધર્મ ધરાવનાર સૌ કોઈનો સમષ્ટિમાં સમાવેશ થાય છે." સમષ્ટિનું સાચું માપ નિદર્શ પરથી લઈ શકાય છે.

આથી તેનો અર્થ આંકડાશાસ્ત્રીય રીતે કંઈક જુદો જ કરવામાં આવે છે. આંકડાશાસ્ત્રમાં તેનો અર્થ તેના ગુણધર્મ પ્રમાણે આપવામાં આવ્યો છે. પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં તેનો આંકડાશાસ્ત્રીય અર્થ ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યો છે.

"A population is the Aggregate of all the cases that conform to same designated set of specification"

"સમષ્ટિ એટલે નિશ્ચિત ગુણ લક્ષણોના વર્તન આંકડામાં સમાવિષ્ટ થતો એકમ સમૂહ."

પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં સૌરાષ્ટ્ર વિસ્તારની બી.એડ્. કોલેજો તથા તે જ વિસ્તારની માધ્યમિક શાળાઓ સમષ્ટિ છે.

3.3 સંશોધન નિદર્શ :

સમગ્ર સમષ્ટિના એકમોને આવરી લઈને સંશોધનકાર્ય કરવાનું કઠિન છે. અમુક પ્રકારના સંશોધનોમાં સમગ્ર સમષ્ટિ પર કાર્ય કરવાનું માત્ર કઠિન જ નહીં પરંતુ અશક્ય જ બને છે. સમય, શક્તિ તથા નાણાનો વ્યય થાય છે. તેથી સમગ્ર સમષ્ટિમાંથી પ્રતિનિધિરૂપ એકમો જ પસંદ કરવામાં આવે છે. આ પ્રતિનિધિરૂપ એકમનો સમૂહ નિદર્શ કહેવાય છે. આમ, "નિદર્શ એટલે વિશાળ સમષ્ટિનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતો ઉપસમૂહ." નિદર્શ પરથી પ્રાપ્ત થયેલા પરિણામોનું સમગ્ર સમષ્ટિ માટે સામાન્યીકરણ કરી શકાય છે. નિદર્શ ઉપરથી સમષ્ટિ માટેના પરિણામો તારવવા એ વૈજ્ઞાનિક અભ્યાસનું અગત્યનું અંગ છે. તેથી જ નિદર્શ સમગ્ર સમષ્ટિનું પ્રતિનિધિત્વ કરે તેવો, પર્યાપ્ત કદનો અને ચોક્કસ ધારાધોરણ આધારિત પસંદ થયેલો હોવો જોઈએ. અહીં અધ્યયનના હેતુઓને ધ્યાનમાં રાખીને ચોક્કસ પદ્ધતિ દ્વારા નિદર્શ પસંદ કરવામાં આવ્યો હતો.

3.3.1 નિદર્શના પ્રકાર :

- યદચ્છ નિદર્શ

- (i) સાદું યદચ્છ નિદર્શ

- (ii) પદ્ધતિસરનું યદચ્છ નિદર્શ
- (iii) અનિયમિત યદચ્છ નિદર્શ
- (iv) સ્તરિય યદચ્છ નિદર્શ
- (v) ઝુમખા યદચ્છ નિદર્શ

● બિન યદચ્છ નિદર્શ

- (i) આકસ્મિક નિદર્શ
- (ii) ઉપલબ્ધ નિદર્શ
- (iii) હેતુલક્ષી નિદર્શ
- (iv) નિયત હિસ્સા નિદર્શ

3.3.2 પ્રસ્તુત અધ્યયનનો નિદર્શ :

પ્રસ્તુત અધ્યયનનો મુખ્ય હેતુ સૌરાષ્ટ્ર વિસ્તારની બી.એડ્. કોલેજના તાલીમાર્થીઓ તથા તે જ વિસ્તારની માધ્યમિક શાળાઓના બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરવાનો હતો. આ હેતુને ધ્યાનમાં રાખીને સાદા યદચ્છ નિદર્શ પદ્ધતિ દ્વારા નિદર્શની પસંદગી કરવામાં આવેલ હતી.

યદચ્છ નિદર્શ પસંદ કરવાના કારણો આ મુજબ હતા.

- (i) પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં 2 x 2 x 2 આવયવિક યોજના વાપરવાની હોય તેમા "યાદચ્છ નિદર્શ" આવશ્યક છે.
- (ii) નિદર્શનની પદ્ધતિ સાંભવ્ય નિદર્શ પર આધારિત હોવાથી વિશેષતઃ સમષ્ટિનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે.
- (iii) સંશોધકના પૂર્વગ્રહો કે પક્ષપાત પરિણામને અસર કરતા નથી.
- (iv) કોઈપણ પ્રકારના પ્રાયલકીય આંડાશાસ્ત્રની ટેકનીકનો ઉપયોગ થઈ શકે.

(v) સમષ્ટિના ગુણધર્મની દ્રષ્ટિએ અનુરૂપ હોય અને નિદર્શનું કદ 2x2x2 આવયવિક

યોજના માટે પયામ હોય આ નિદર્શ પરથી તારવેલા નિર્ણયો વધુ વિશ્વસનીય બને છે.

નિદર્શની સંખ્યા યોજના કોષ્ટક નં.-૩.૩ માં રજૂ કરવામાં આવી છે.

કોષ્ટક નં.-૩.૩ નિદર્શની સંખ્યા

	બી.એડ્. તાલીમાર્થી		બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષક		કુલ
જાતિ કુટુંબ પ્રકાર	સ્ત્રી	પુરૂષ	સ્ત્રી	પુરૂષ	
સંયુક્ત કુટુંબ	30	30	30	30	120
વિભક્ત કુટુંબ	30	30	30	30	120
કુલ	60	60	60	60	240

પ્રસ્તુત અધ્યયનનો નિદર્શ 2 x 2 x 2 યોજના પમાણે કુલ 240 નો લેવામાં આવ્યો હતો. કોષ્ટ નં.-૩.૩ મુજબ બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ 120 અને બી.એડ્. 120 લેવામાં આવ્યા હતાં. જાતિયતાની દ્રષ્ટિએ સ્ત્રી શિક્ષકો 120 તથા પુરૂષ 120 લેવામાં આવ્યાં હતા. કુટુંબના પ્રકારની દ્રષ્ટિએ સંયુક્ત કુટુંબના 120 તથા વિભક્ત કુટુંબના 120 શિક્ષકો લેવામાં આવ્યાં હતાં.

૩.૪ સંશોધનના સાધનો :

અભ્યાસના હેતુઓને અનુરૂપ માહિતી મેળવવા માટે પ્રશ્નોના જવાબ મેળવવા માટે કે હેતુઓને અનુરૂપ અર્થઘટનો તારવવા માટે નિદર્શના એકમો પાસેથી માહિતી લેવાની જરૂર પડે છે. આ પ્રકારની માહિતી જુદા જુદા ઉપકરણો દ્વારા મેળવવામાં આવે છે. સંશોધક આ ઉપકરણ જાતે તૈયાર કરે છે અથવા તૈયાર ઉપકરણનો ઉપયોગ કરે છે. પ્રસ્તુત અધ્યાપનમાં ઉચિત માહિતી માટે એક કરતાં વધારે ઉપકરણોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. અધ્યયનના હેતુઓને અનુરૂપ માહિતી મેળવવા માટે આ મુજબના ઉપકરણોનો ઉપયોગ કરવામાં આવેલ હતો.

3.4.1 વ્યક્તિગત માહિતીપત્રક :

શિક્ષકોના વ્યક્તિગત પરિવર્ત્યોની માહિતી મેળવવા માટે, સંશોધક દ્વારા વ્યક્તિગત માહિતીપત્રક તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું. જેના દ્વારા શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો)ના નામ, શાળા/કોલેજનાં નામ, જાતીયતા, ઉંમર, લગ્નદરજો, કુટુંબના સભ્યોની સંખ્યા, કુટુંબનો પ્રકાર, શૈક્ષણિક લાયકાત, શૈક્ષણિક અનુભવ, માસિક આવક, અધ્યયન/અધ્યાપનના સ્થળનો વિસ્તાર, શાળા/કોલેજના સંચાલન અને શાળા/કોલેજના પ્રકાર વિશે માહિતી એકત્રીત કરવામાં આવી હતી. કુલ 09 (નવ) પરિવર્ત્યો અંગેની માહિતી એકત્ર કરવામાં આવી હતી.

3.4.2 વ્યવસાય મનોભરસૂચિ :

પ્રસ્તુત અભ્યાસના નિદર્શમાં સમાવિષ્ટ બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા તાલીમી શિક્ષકોના મનોભારનું માપન કરવું તે અભ્યાસનો એક હેતુ હતો. મનોભારના પ્રમાણની માહિતી પ્રાપ્ત કરવા

માટે નિદર્શમાં સમાવિષ્ટ પ્રત્યેક બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા તાલીમી શિક્ષકને 'શિક્ષક મનોભારસૂચિ' આપવામાં આવેલી હતી. જેની વિગત આ પ્રમાણે છે.

આ "શિક્ષક મનોભારસૂચિ" મનોવિજ્ઞાન ભવનના અધ્યક્ષ ડૉ.ડી. જે. ભટ્ટ (1992) દ્વારા ગુજરાતી ભાષામાં તૈયાર થયેલી છે. આ સૂચિમાં કુલ 40 વિધાયક વિગતો છે. આ વિગતો ચાર વિભાગમાં વર્ગીકૃત થયેલી છે. આ ચારેય વિભાગો અને તેમાં સમાવિષ્ટ વિગતોનો ક્રમ આ પ્રમાણે દર્શાવવામાં આવ્યો છે.

કોષ્ટક નં.-3.4

વ્યવસાય મનોભારસૂચિના વિવિધ ચાર પાસાંઓ અને તેમાં સમાવિષ્ટ વિધાનોની સંખ્યા

ક્રમ	વિભાગો	વિભાગના વિધાન નંબર
1.	વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર	1, 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33, 37
2.	શિક્ષકના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર	2, 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 38
3.	શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર	3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39
4.	પરીક્ષા કાર્યો અને અન્ય પરિસ્થિતિ- જન્ય પરિવર્ત્યો સંલગ્ન મનોભાર	4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40

ઉપર્યુક્ત ચારેય ઘટકોનું 40 વિધાનો દ્વારા વર્ગીકરણ કરવામાં આવ્યું છે. આ સૂચિ લિકર્ટ ટાઈપની તુલા છે જેમાં દરેક કલમ પાંચ કક્ષાનો મનોભાર સૂચવે છે. પ્રત્યેક પ્રત્યુત્તરદાતા એ 'અત્યંત પ્રમાણ', 'અધિક પ્રમાણ', 'સાધારણ પ્રમાણ', 'અલ્પ પ્રમાણ' અને 'કદાપિ નહીં' પ્રમાણે દરેક વિધાનનું મૂલ્યાંકન કરવાનું છે. દરેક વિધાનના મૂલ્યાંકન માટે પાંચેય વિકલ્પો પર અનુક્રમ 5, 4, 3, 2, 1 એવા ગુણાંકન મળે છે. આ સૂચિ પર લઘુત્તમ 40 અને મહત્તમ 200 ગુણાંક મળે છે. આ સૂચિ ઉપર જેમ પ્રત્યુત્તરદાતાના ગુણાંકો ઓછા તેમ તેમનામાં મનોભારનું પ્રમાણ ઓછું અને જેમ ગુણાંક વધુ તેમ મનોભારનું પ્રમાણ વધુ તેમ અર્થઘટન કરવાનું હોય છે.

આ સૂચિમાં ચારેય વિભાગવાર જુદા જુદા મનોભાર ગુણાંક મળે છે તેમજ સમગ્ર મનોભાર ગુણાંક પણ મળે છે. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં બંને પ્રકારના ગુણાંકનનો ઉપયોગ કરવામાં આવેલ હતો.

1. વ્યવસાય મનોભારસૂચિની વિશ્વસનીયતા :

પ્રસ્તુત વ્યવસાય મનોભારસૂચિમાં તેની વિશ્વસનીયતાનું માપન કરવા માટે સ્પીરમેનની દ્વિવિભાજન પદ્ધતિ દ્વારા ગણતરી કરવામાં આવી હતી. વ્યવસાય મનોભાર સૂચિની વિશ્વસનીયતા કોષ્ટક નં.-3.5માં દર્શાવેલ છે.

કોષ્ટક નં.-3.5

વ્યવસાય મનોભારસૂચિની વિશ્વસનીયતા

ક્રમ	વિશ્વસનીયતા પદ્ધતિ	N-સંખ્યા	r -કિંમત	વિશ્વસનીયતા આંક
1.	તાર્કિક સમાનતા પદ્ધતિ	220	0.82**	0.91
2.	દ્વિભાજન પદ્ધતિ (સ્પીયરમેન-બ્રાઉનસૂત્ર)	200	0.88**	0.94
3.	કસોટી-પુનઃકસોટી પદ્ધતિ	70	0.88**	0.94

'r' ની કિંમત **0.01 કક્ષાએ સાર્થક.

આ ઉપરાંત વ્યવસાય મનોભારસૂચિનાં ઘટકો પ્રમાણે કસોટી પુનઃકસોટી વિશ્વસનીયતા કોષ્ટક નં.-3.6માં રજૂ કરેલ છે.

કોષ્ટક નં.-3.6

વ્યવસાય મનોભારસૂચિના ઘટકોની કસોટી પુનઃકસોટી વિશ્વસનીયતા.

ક્રમ	કસોટીના ઘટકો	N(સંખ્યા)	r -કિંમત	વિશ્વસનીયતા આંક
1.	A-વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર	70	0.72**	0.85
2.	B-શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર	70	0.65**	0.81
3.	C-શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર	70	0.74**	0.86
4.	D-પરીક્ષા કાર્યો અને અન્ય પરિસ્થિતિ જન્ય પરિવર્ત્યો સંલગ્ન મનોભાર	70	0.74**	0.86

'r' ની કિંમત **0,01 કક્ષાએ સાર્થક.

2. વ્યવસાય મનોભારસૂચિની યથાર્થતા :

પ્રસ્તુત સૂચિની યથાર્થતા નક્કી કરવા માટે નીચેની પ્રયુક્તિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. આ યથાર્થતા ઊંચી માલુમ પડી હતી.

1. પ્રત્યક્ષ યથાર્થતા
2. અવયવ યથાર્થતા
3. વિષયવસ્તુ યથાર્થતા
4. સહસામયિક યથાર્થતા

આ યથાર્થતા નક્કી કરવા માટે પ્ર. 1 = 58 પ્રાપ્તિાંક અને પ્ર. 3 = 81 પ્રાપ્તિાંક મનોભારના પ્રાપ્તિાંકનું નિયત ધોરણ નક્કી કરીને બે જૂથ નક્કી કરવામાં આવ્યાં છે.

(1) અત્યંત નિમ્ન મનોભારજૂથ અને (2) અત્યંત ઉચ્ચ મનોભારજૂથ, જે અંગેની માહિતી કોષ્ટક નં.—3.7માં રજૂ કરી છે. જેના આધારે સહસામયિક યથાર્થતા નક્કી કરેલ હતી.

કોષ્ટક નં.— 3.7

અત્યંત નિમ્ન મનોભારજૂથ અને અત્યંત ઉચ્ચ મનોભારજૂથની "t" કસોટી.

ક્રમ	જૂથ	મનોભાર પ્રાપ્તિાંકો			"t" મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા
		સંખ્યા N	મધ્યક Mean	પ્રમાણ વિચલન SD		
1	અત્યંત મનોભારજૂથ	52	93.20	11.87	24.14**	0.01
2	અત્યંત નિમ્ન મનોભારજૂથ (58 થી નીચેનો પ્રાપ્તિાંક)	58	52.67	3.94		

** 0.01 કક્ષાએ સાર્થક

કોષ્ટક નં.—3.7ની માહિતી મુજબ "t" કિંમત 24.14 એ ઊંચી કક્ષાએ સાર્થક છે.

જેનો અર્થ એ થયો કે બંને જૂથ મનોભારની દ્રષ્ટિએ સાર્થક તફાવત ધરાવે છે. આમ, બે આત્યંતિક જૂથ વડે તેની યથાર્થતા નક્કી કરવામાં આવી હતી.

3.4.3 વ્યવસાય સામેલગીરી તુલા :

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં લોધાલ અને કેજનર (1965) રચિત કાર્ય સામેલગીરી તુલા ગુજરાતી રૂપાંતરનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. આ તુલામાં કુલ 20 વિધાનો છે. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં લોધાલ અને કેજનર રચિત વ્યવસાય સામેલગીરી તુલાનો ઉપયોગ કરવા પાછળનું

મુખ્ય કારણ એ હતું કે આ તુલા દ્વારા બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીનું સંતોષકારક માપન થઈ શકે તેમ છે. વ્યવસાય સામેલગીરીનું સમગ્ર માપ નીકળી શકે છે અને તેની વિશ્વસનીયતા તથા યથાર્થતા ઘણી ઊંચી છે. આ તુલાનો ઉપયોગ દેશ-પરદેશમાં અનેકવિધ સંશોધનમાં થતો રહ્યો છે. આ તુલાના ગુજરાતી રૂપાંતર તુલાનો ઉપયોગ ગુજરાત રાજ્યની વિવિધ યુનિવર્સિટીઓમાં, એમ.એ./ એમ.ફીલ કક્ષાના+લઘુશોધનિબંધમાં તથા પીએચ.ડી. કક્ષાના મહાશોધનિબંધમાં સંશોધકોએ કર્યો છે. આ તુલાના વિધાનો માટે ચાર વિકલ્પો 'સંપૂર્ણ સહમત', 'સહમત', 'અસહમત' અને 'સંપૂર્ણ અસહમત' આપેલા હોય છે. દરેક વિધાનમાં ચાર વિકલ્પમાંથી કોઈપણ એક ઉપર 'ખરા' [✓]ની નિશાની કરીને પ્રતિચાર આપવાનો હોય છે. આ વ્યવસાય સામેલગીરી તુલા લિકર્ટ ટાઈપ તુલા છે.

આ વ્યવસાય સામેલગીરી તુલાના 20 વિધાનોમાં વિધાયક તથા નિષેધક બંને પ્રકારના વિધાનોનો સમાવેશ થાય છે. વિધાન નંબર 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 15 અને 20 વિધાયક પ્રકારના વિધાનો છે. જ્યારે વિધાન નંબર 10, 13, 14, 16, 17, 18 અને 19 નિષેધક પ્રકારના વિધાનો છે. વિધાયક વિધાન માટે "સંપૂર્ણ સહમત", 'સહમત', 'અસહમત' અને સંપૂર્ણ અસહમત' વિકલ્પો માટે અનુક્રમે 4, 3, 2, 1 ગુણ મુજબ ગુણાંકન કરવામાં આવે છે. જ્યારે નિષેધક પ્રકારના વિધાનો માટે ગુણાંકન ક્રમ ઉલટાવી નાંખીને 1, 2, 3 અને 4 ગુણ મુજબ ગુણાંકન કરવામાં આવે છે. આ તુલા પર લઘુત્તમ ગુણાંકન 20 અને મહત્તમ ગુણાંકન 80 મળી શકે છે. આ ગુણાંક તુલા પર જેમ ગુણાંક ઓછા તેમ પ્રત્યુત્તરદાતાની વ્યવસાય સામેલગીરી ઓછી અને જેમ ગુણાંક વધારે તેમ પ્રત્યુત્તરદાતાની વ્યવસાય સામેલગીરી વધારે તેવું અર્થઘટન કરવામાં આવે છે.

આ વ્યવસાય સામેલગીરી તુલામાં દરેક વિધાન પ્રમાણે વ્યવસાય સામેલગીરી ગુણાંક મળે છે તેમજ સમગ્ર વ્યવસાય સામેલગીરી ગુણાંક પણ મળે છે.

લોધલ અને કેજનર (1965) દ્વારા કસોટી પુનઃકસોટી પદ્ધતિથી વિશ્વસનીયતા ચકાસતા વિશ્વસનીયતા આંક 0.72 થી 0.98 જેટલો જોવા મળ્યો હતો. પટેલ (1995) દ્વારા ગુજરાતી રૂપાંતરની કસોટી પુનઃકસોટી પદ્ધતિથી 3 પ્રયોગપાત્રનાં નમૂના પર વિશ્વસનીયતા શોધતા વિશ્વસનીયતા આંક 0.78 જેટલો જોવા મળ્યો હતો. ડી. એ.ડદાણિયા (1998)માં 100 પ્રયોગપાત્રનાં નમૂના પર કસોટી પુનઃકસોટીની પદ્ધતિથી વિશ્વસનીયતા શોધતા વિશ્વસનીયતા આંક 0.94 જેટલો જોવા મળ્યો હતો. આ તુલાની દેખીતી યથાર્થતા ઘણી જ ઊંચી જોવા મળી હતી.

3.4.4 વ્યવસાય સંતોષ તુલા :

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં બ્રોફિલ્ડ રોથ (1985) દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલ 'વ્યવસાય સંતોષ તુલા'ના ગુજરાતી રૂપાંતરણનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. બ્રોફિલ્ડ રોથની "વ્યવસાય સંતોષ તુલા" દ્વારા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના માપન અંગે માહિતી પ્રાપ્ત કરવામાં આવી હતી. આ તુલામાં કુલ 18 વિધાનો છે. આ તુલામાં દરેક વિધાનો માટે પાંચ વિકલ્પો 'સંપૂર્ણ સહમત', 'સામાન્યપણે સહમત', 'અનિશ્ચિત', 'સામાન્યપણે અસહમત' અને 'સંપૂર્ણ અસહમત' આપેલા હોય છે. આ પાંચ વિકલ્પો પૈકી કોઈ એક પર '✓' [ખરા]ની નિશાની કરીને પ્રત્યુત્તર આપવાનો હોય છે. આ તુલામાં સંતોષ વ્યક્ત કરતા અને અસંતોષ વ્યક્ત કરતા બંને પ્રકારના વિધાનો છે. જેમાં વિધાન નંબર 1, 2, 5, 7, 9, 12, 13, 16 અને 18 સંતોષ વ્યક્ત કરતા વિધાનો છે. જ્યારે 3, 4, 6, 8, 10, 11, 14, 15 અને 17 નંબરના વિધાનો અસંતોષ વ્યક્ત કરતા વિધાનો છે. સંતોષ વ્યક્ત કરતા વિધાનોના મૂલ્યાંકન માટે પાંચેય વિકલ્પો પર અનુક્રમે 5, 4, 3, 2 અને 1 મુજબ ગુણાંકન આપવામાં આવે છે. જ્યારે અસંતોષ વ્યક્ત કરતા વિધાનોના મૂલ્યાંકન માટે અનુક્રમે 1, 2, 3, 4 અને 5 મુજબ ગુણાંકન આપવામાં આવે છે. આ 'વ્યવસાય સંતોષ તુલા' પર લઘુત્તમ ગુણાંક 18 અને મહત્તમ ગુણાંક 90 મળી શકે છે. આ તુલા પર જેમ ગુણાંક ઊંચા તેમ પ્રત્યુત્તરદાતાના વ્યવસાય સંતોષનું પ્રમાણ ઊંચું અને જેમ ગુણાંક ઓછો તેમ પ્રત્યુત્તર દાતાના વ્યવસાય સંતોષનું પ્રમાણ ઓછું તેવું અર્થઘટન કરવામાં આવે છે.

બ્રોફિલ્ડ રોથે કુલ 231 નમૂના પર અર્ધ-વિભાજન પદ્ધતિથી શોધેલ વિશ્વસનીયતા આંક 0.87 જેટલો હતો. શ્રીવાસ્તવે અર્ધ-વિભાજન પદ્ધતિ દ્વારા શોધેલ વિશ્વસનીયતા આંક 0.72 હતો. પરીખ અને સવલાતી દ્વારા ગુજરાતી અનુવાદની વિશ્વસનીયતા આંક કસોટી પુનઃકસોટી દ્વારા ચકાસતા 0.89 જેટલા હતા. સુરેલિયા (1994) દ્વારા ગુજરાતી રૂપાંતરની અર્ધવિભાજન પદ્ધતિ દ્વારા મેળવેલ વિશ્વસનીયતા આંક 0.86 જોવા મળ્યો હતો. આ તુલાની દેખીતી યથાર્થતા ખૂબ જ ઊંચી જોવા મળી હતી.

3.5 અધ્યયનના પરિવર્ત્યોનું માપન :

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં અભ્યાસના હેતુઓને ધ્યાનમાં રાખીને વિવિધ પ્રકારના પરિવર્ત્યો પસંદ કરવામાં આવ્યાં હતાં. જેમાં મૂલ્યની દ્રષ્ટિએ પરિવર્તન કરી શકાય તેવા ઘટકને પરિવર્ત્ય કહેવાય છે. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં સમાવિષ્ટ પરિવર્ત્યોની માપનકક્ષા આ મુજબ હતી.

3.5.1 શૈક્ષણિક તાલીમીની કક્ષા :

પ્રત્યુત્તરદાતાની કક્ષાને બે વિભાગમાં વહેંચવામાં આવેલ છે.

- (1) બી.એડ્. તાલીમાર્થી
- (2) બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો

3.5.2 જાતીયતા :

પ્રત્યુત્તરદાતાની જાતિને બે વિભાગમાં વહેંચવામાં આવેલ છે.

- (1) સ્ત્રી
- (2) પુરૂષ

3.5.3 લગ્નદરજાઓ :

પ્રત્યુત્તરદાતાના લગ્નદરજાને ચાર વિભાગમાં વહેંચવામાં આવેલ છે.

- (1) પરણિત
- (2) અપરિત
- (3) વિધવા
- (4) વિધુર.

3.5.4 કુટુંબના સભ્યોની સંખ્યા :

પ્રત્યુત્તરદાતાના કુટુંબના સભ્યોની સંખ્યાને બે વિભાગમાં વહેંચવામાં આવેલ છે.

- (1) ચાર કે ચારથી ઓછા સભ્યો.
- (2) ચારથી વધારે સભ્યો.

3.5.5 કુટુંબનો પ્રકાર :

પ્રત્યુત્તરદાતાના કુટુંબના પ્રકારને બે વિભાગમાં વહેંચવામાં આવેલ છે.

- (1) સંયુક્ત કુટુંબ
- (2) વિભક્ત કુટુંબ

3.5.6 શૈક્ષણિક અનુભવ :

પ્રત્યુત્તરદાતાના શૈક્ષણિક અનુભવને બે વિભાગમાં વહેંચવામાં આવેલ છે.

- (1) 10 (દશ) વર્ષ કે તેથી ઓછો.
- (2) 10 (દશ) વર્ષથી વધારે.

3.5.7 માસિક આવક :

પ્રત્યુત્તરદાતાની માસિક આવક ચાર વિભાગમાં વહેંચવામાં આવેલ છે.

- (1) રૂ. 7,000 થી રૂ. 9,000 સુધી
- (2) રૂ. 9,000 થી વધારે 11,000 સુધી
- (3) રૂ. 11,000 થી વધારે 13,000 સુધી
- (4) રૂ. 13,000 થી વધારે.

3.5.8 સંસ્થાનું સંચાલન :

પ્રત્યુત્તરદાતાની સંસ્થાના સંચાલનને ચાર વિભાગમાં વહેંચવામાં આવેલ છે.

- (1) ખાનગી
- (2) સરકારી

(3) નગરપાલિકા

(4) સ્વનિર્ભર

3.5.9 સંસ્થાનો પ્રકાર :

પ્રત્યુત્તરદાતાના કુટુંબના પ્રકારને ત્રણ વિભાગમાં વહેંચવામાં આવેલ છે.

(1) કન્યાશાળા / કોલેજ

(2) કુમારશાળા / કોલેજ

(3) મિશ્રશાળા / કોલેજ

3.5.10 વ્યવસાય મનોભાર :

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં વ્યવસાય મનોભારની બે કક્ષા લેવામાં આવેલ છે.

(1) સમગ્ર / કુલ પ્રાપ્તાંક

(2) ઘટક પ્રમાણે પ્રાપ્તાંક

3.5.11 વ્યવસાય સામેલગીરી :

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં વ્યવસાય સામેલગીરીની એક કક્ષા લેવામાં આવેલ છે.

(1) સમગ્ર / કુલ પ્રાપ્તાંક

3.5.12 વ્યવસાય સંતોષ :

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં વ્યવસાય સંતોષની એક કક્ષા લેવામાં આવેલ છે.

(1) સમગ્ર / કુલ પ્રાપ્તાંક

3.6 આંકડાશાસ્ત્રીય પ્રયુક્તિઓ :

પ્રસ્તુત અભ્યાસનો હેતુ બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષનો અભ્યાસ કરવાનો હતો. આ માટે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો પાસેથી પ્રશ્નાવલિ ભરાવીને માહિતી મેળવવામાં આવી હતી. આ માહિતીનું નિયત પદ્ધતિ મુજબ ગુણાંકન કરવામાં આવ્યું. ગુણાંકન

ચાવીઓને અનુરૂપ ત્રણેય તુલાઓનું ગુણાંકન કરવામાં આવ્યું. ગુણાત્મક માહિતીનું સંખ્યાત્મક માહિતીમાં રૂપાંતર કરવા માટે આંકડાશાસ્ત્રીય પ્રયુક્તિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. સંશોધનમાં સામાન્ય તારણો મેળવવા માટે, તેનું અર્થઘટન કરવા માટે, સ્પષ્ટ વિગતો મેળવવા માટે, સરળ સ્વરૂપમાં અર્થપૂર્ણ પરિણામો તારવવામાં તેમજ આકર્ષક કારણોની અસરનું પૃથક્કરણ કરવા માટે આંકડાશાસ્ત્રનો ઉપયોગ મદદરૂપ બને છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસના હેતુઓ અને ઉત્કલ્પનાઓને ધ્યાનમાં રાખીને મુખ્યત્વે 3 આંકડાશાસ્ત્રીય પ્રયુક્તિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. જેની વિગતવાર સમજૂતી આ મુજબ છે.

3.6.1 મધ્યક (Mean) :

કોઈપણ મધ્યવર્તી સ્થિતિનું માપ એ નિરીક્ષણો કે પ્રાપ્તાંકોના કોઈ એક ચોક્કસ સમૂહની પ્રતિનિધિરૂપ કિંમત છે. આ કિંમત જૂથ કાર્યનું સંક્ષિપ્ત પરંતુ વિશ્વસનીય વર્ણન આપે છે. મધ્યક આ મધ્યવર્તી સ્થિતિના વિવિધ માપ પૈકીનું એક માપ છે. મધ્યવર્તી સ્થિતિના બીજા માપની તુલનામાં મધ્યક સૌથી વધારે ઉપયોગી બનતું માપ છે. મધ્યકને ઘણી વખત ગાણિતીક મધ્યક, સરેરાશ કે ગાણિતીક સરેરાશના નામથી પણ ઓળખવામાં આવે છે.

"મધ્યક એટલે કોઈ એક શ્રેણીના તમામ નિરીક્ષણો કે પ્રાપ્તાંકોનાં સરવાળાને શ્રેણીનાં પ્રાપ્તાંકોની કુલ સંખ્યા વડે ભાગવાથી પ્રાપ્ત થતી કિંમત.

મધ્યકને \bar{X} વડે દર્શાવવામાં આવે છે.

જો માહિતીના N અવલોકનો $X_1, X_2, X_3, \dots, X_n$ હોય, તો મધ્યકની ગણતરી આ મુજબ કરવામાં આવે છે.

$$X = \frac{X_1 + X_2 + X_3 + \dots + X_n}{N}$$

$$= \frac{\sum x_i}{N}$$

અહીં $\sum x_i$ = અવલોકનનો સરવાળો

$N =$ અવલોકનોની કુલ સંખ્યા

$\bar{x} =$ મધ્યક

3.6.2 પ્રમાણ વિચલન :

પ્રમાણ વિચલન એ પ્રસારમાનનું માપ છે. મૂળ માહિતીમાનાં અવલોકનો મધ્યવર્તી સ્થિતિનાં માપની આસપાસ કેટલા વ્યાપમાં પ્રસરેલ છે તે દર્શાવતાં સંખ્યાત્મક માપને પ્રસારમાન કહેવાય છે. આંકડાશાસ્ત્રની પદ્ધતિઓમાં પ્રસારના માપ તરીકે સૌથી વધુ ઉપયોગ પ્રમાણિત વિચલનનો થાય છે. પ્રમાણ વિચલન એ કોઈ એક મધ્યાંતરલક્ષી પરિવર્ત્ય ઉપરના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકથી વ્યક્તિગત પ્રાપ્તાંકોના વિચલનનાં વર્ગની સરેરાશનું વર્ગમૂળ છે. એટલે કે, પ્રાપ્તાંકોના એક વિતરણનાં મધ્યકમાંથી પ્રત્યેક વ્યક્તિગત પ્રાપ્તાંકોનું જે વિચલન મળે તે વિચલનનો વર્ગ કરી કુલ વિચલન વડે ભાગવાથી પ્રાપ્ત થનાર વિચલન વર્ગની સરાસરીનાં વર્ગમૂળથી મળતી કિંમત તે વિતરણ શ્રેણીનું પ્રમાણિત વિચલન છે.

પ્રમાણિત વિચલન કોઈ એક પ્રાપ્તાંકોનાં વિતરણનું નિરપેક્ષ પ્રસારમાનનું માપ આપે છે. તેથી પ્રમાણ વિચલન દ્વારા વિતરણનાં પ્રાપ્તાંકો મધ્યકથી કેટલાં વિચલિત છે તેની જાણકારી પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રમાણિત વિચલનની કિંમત જ્યારે નીચે હોય ત્યારે એમ કહી શકાય કે શ્રેણીનાં પ્રાપ્તાંકોમાં સમાનતા કે સમરૂપતા વધારે છે, વિચલન ઓછું છે અને શ્રેણીનાં મોટાભાગના પ્રાપ્તાંકો મધ્યકની આસપાસ નજીક નજીક એકત્રિત થયેલ છે. તેનાથી વિરુદ્ધ પ્રમાણિત વિચલનની કિંમત જ્યારે ઊંચી હોય ત્યારે એમ કહી શકાય કે પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે વિષમતા વધારે છે, વિચલન વધારે છે અને પ્રાપ્તાંકો મધ્યક કિંમત ઉપર અને નીચે ખૂબ વિશાળ વિસ્તારમાં પથરાયેલ છે.

પ્રમાણિત વિચલનને SD વડે દર્શાવાય છે.

$$SD = \sqrt{\frac{\sum x^2}{N}}$$

3.6.3 ત્રિમાર્ગીય વિચરણ પૃથક્કરણ :

કોઈપણ ત્રણ સ્વતંત્ર ચલની કોઈ એક આધારિત ચલ ઉપર થતી અસરનું એકી સાથે અને એકી સમયે આંકડાશાસ્ત્રીય પૃથક્કરણ કરવા માટે દ્વિમાર્ગીય વિચરણ પૃથક્કરણ પદ્ધતિનો ઉપયોગ થાય છે.

આ પદ્ધતિ એકમાર્ગી ANOVAની સરખામણીમાં થોડી વધારે advanced પદ્ધતિ છે. જ્યારે સંશોધન પ્રક્રિયાનો હેતુ એકી સાથે બે ચલની સંયુક્ત અસરનો અભ્યાસ કરવાનો હોય ત્યારે આ દ્વિમાર્ગી ANOVA ઉપયોગમાં લેવાય છે. દ્વિમાર્ગી ANOVAની સૌથી મહત્વની ઉપયોગીતા એ છે કે તે દ્વારા આધારિત ચલ ઉપર થતી બે સ્વતંત્ર ચલની આંતરક્રિયાત્મકઅસરનું પરીક્ષણ કરી શકાય છે. આ પદ્ધતિથી બે પ્રકારની અસરો જાણી શકાય છે.

[i] મુખ્ય અસરો (Main Effect) :

અભ્યાસમાં સમાવિષ્ટ સ્વતંત્ર ચલોની સીધી અસરોને મુખ્ય અસરો તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. જો આ બે મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત ન હોય તો એમ કહી શકાય છે કે એક પરિવર્ત્યની બીજા પરિવર્ત્ય ઉપર સીધી અસર નથી. તેથી જે તફાવત છે તે નિદર્શની ભૂલને કારણે છે. જો બે મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત પ્રાપ્ત થાય તો એમ કહી શકાય કે એક પરિવર્ત્યની બીજા પરિવર્ત્ય ઉપર સીધી અસર છે.

[ii] આંતરક્રિયાત્મક અસર (Interaction Effect) :

જ્યારે કોઈ એક પરિવર્ત્યની ચોક્કસ વર્તન ઉપર થતી અસરનો આધાર કોઈ બીજા પરિવર્ત્યની હાજરી—ગેરહાજરી તથા પ્રમાણ ઉપર રહેલ હોય ત્યારે એમ નિર્ણય લઈ શકાય કે તે બે પરિવર્ત્ય વચ્ચે કોઈ ચોક્કસ પ્રકારની આંતરક્રિયા કે આંતરક્રિયાત્મક સંબંધ પ્રવર્તે છે.

આંતરક્રિયાત્મક અસર એ બે અથવા બે કરતાં વધારે સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યની કોઈ એક આધારિત પરિવર્ત્ય ઉપર થતી સંયુક્ત અસર છે. અહીં ANOVAની મદદથી જૂથો અંદરનું,

જૂથો વચ્ચેનું અને કુલ વિચલન પ્રાપ્ત થાય છે. ઉપરાંત સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યની પરતંત્ર પરિવર્ત્ય પર થતી મુખ્ય અને આંતરક્રિયાત્મક અસરો ચકાસી શકાય છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસનાં હેતુને અને 2 x 2 x 2 આવયવિક યોજનાને ધ્યાનમાં રાખીને શૂન્ય ઉત્કલ્પના નંબર 1 થી 112 ચકાસણી કરવા માટે ત્રિમાર્ગીય વિચરણ પૃથક્કરણ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

3.6.4 સહસંબંધની પદ્ધતિ :

બે અથવા બે કરતાં વધારે પરિવર્ત્ય વચ્ચેનાં સહસંબંધ કે સહપરિવર્તનનો અભ્યાસ અને તેનું માપન કરવા માટે સહસંબંધ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

"સહસંબંધ બે અથવા વધારે ચલ વચ્ચેનાં સહપરિવર્તનનું વિશ્લેષણ છે."

ઉપરોક્ત વ્યાખ્યા સ્પષ્ટ રીતે એવો નિર્દેશ આપે છે કે સહસંબંધ બે અથવા બેથી વધારે પરિવર્ત્યો વચ્ચેના સંબંધનો અભ્યાસ કરવા, સંબંધનું માપન કરવા તથા સંબંધને સંખ્યાત્મક રીતે વ્યક્ત કરવા માટેની એક આંકડાશાસ્ત્રીય પદ્ધતિ છે. સહસંબંધ, બે કે વધારે પરિવર્ત્ય વચ્ચેનાં સહપરિવર્તન (Covariation)નો અભ્યાસ અને માપન કરે છે. આ હકીકતને બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, કોઈ એક પરિવર્ત્યમાં થતાં પરિવર્તન (વધારા કે ઘટાડા) સાથે બીજા પરિવર્ત્યમાં પરિવર્તન (વધારો કે ઘટાડો) થાય છે કે કેમ તે સહપરિવર્તનનો અભ્યાસ સહસંબંધ કરે છે. બે પરિવર્ત્યની કિંમતોમાં સાથે સાથે કંઈ પરિવર્તન થાય છે કે કેમ તેનું આંકડાકીય માપ સહસંબંધ આપે છે. પ્રસ્તુત અભ્યાસનાં હેતુઓને ધ્યાનમાં રાખી સહસંબંધની યોજના પ્રમાણે શૂન્ય ઉત્કલ્પના નંબર 1 થી 112 ચકાસણી કરવા માટે કાર્લ પિયર્સનની પરિબળ ગુણાકારની સહસંબંધ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. કાર્લ પિયર્સન "r" નું સૂત્ર :

$$r = \frac{\frac{\sum xy}{N} - C_x \times C_y}{\sigma_x \times \sigma_y}$$

જ્યાં r = સહસંબંધાંક

$\Sigma xy = x$ અને y ના પાપ્તાંકોનો ગુણાકાર કરી જે બધી કિંમત મળે તેનો કુલ સરવાળો

$N =$ આવૃત્તિની કુલ સંખ્યા

$Cx \times Cy = Cx$ અને Cy ની કિંમતનો ગુણાકાર

$\bar{Ox}\bar{Oy} = \bar{Ox}$ અને \bar{Oy} ની કિંમતનો ગુણાકાર

આમ, સહસંબંધાંકના અર્થઘટનનો આધાર આપણે કયા હેતુથી સહસંબંધાંક શોધ્યો છે તેના પર છે. છતાં તેના ઉપયોગ બાબતે વિચાર્યા વિના જેમ છે તેમ તેનું અર્થઘટન કરીએ તો તે નીચે પ્રમાણે થઈ શકે.

1. 0.20 થી ઓછો નહિવત્ સહસંબંધ
2. 0.20 થી 0.40 ઓછો, થોડો પણ નિશ્ચિત સંબંધ
3. 0.40 થી 0.70 સાધારણ સહસંબંધ
4. 0.70 થી 0.90 સારો, નોંધપાત્ર સહસંબંધ
5. 0.90 થી 1.00 પરસ્પર આધારિત સહસંબંધ

આ રીતે સહસંબંધાંક સહેલાઈથી ગણતરી કરવા માટે વધુ ઉપયોગી રીત છે.

3.6.5 આંશિક સહસંબંધ :

જ્યારે ત્રણ કે ત્રણથી વધારે ચલો સહસંબંધિત હોય અને આધારિત ચલ પર દરેક સ્વતંત્ર ચલની અલગ અસર માપવી હોય ત્યારે આંશિક સહસંબંધ (partial correlation) શોધવામાં આવે છે.

અન્ય ચલોની અસર દૂર કરીને બે ચલો વચ્ચેનો સહસંબંધ આંશિક સહસંબંધ કહેવાય છે.

જો x, y અને z એ ત્રણ પરસ્પર સંબંધિત ચલો હોય તો z ની અસર દૂર કરીને ચલ x અને y વચ્ચેના સહસંબંધાંકને પ્રથમ કક્ષાનો આંશિક સહસંબંધાંક કહેવામાં આવે છે. તેને

$r_{xy.z}$ વડે દર્શાવાય છે. આંશિક સહસંબંધાંક $r_{xy.z}$ માં અનુગ $xy.z$ નો અર્થ એ છે કે ચલ x અને y માંથી ચલ z ને અચળ રાખવામાં આવેલ છે. $r_{12.3}$ નો અર્થ ચલ ૩ અચળ હોય ત્યારે ચલ ૧ અને ૨ વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધાંક થાય છે. દશાંશચિન્હની જમણી બાજુના આંકડા કે અક્ષર અચળ ચલ દર્શાવે છે. ડાબી બાજુના આંકડા કે અક્ષર ચલરાશિ દર્શાવે છે.

આંશિક સહસંબંધાંક શોધવાનું સૂત્ર :

$$r_{xy.z} = \frac{r_{xy} - r_{xz} \cdot r_{yz}}{\sqrt{1 - r_{xz}^2} \sqrt{1 - r_{yz}^2}}$$

જ્યાં

$r_{xy.z}$ એ z અચળ હોય ત્યારે x અને y ચલો વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધાંક છે.

r_{xy} એ ચલ x અને y વચ્ચેનો સહસંબંધાંક છે.

r_{xz} એ ચલ x અને z વચ્ચેનો સહસંબંધાંક છે.

r_{yz} એ ચલ y અને z વચ્ચેનો સહસંબંધાંક છે.

3.6.6 "t" ગુણોત્તર પદ્ધતિ :

અંગ્રેજ આંકડાશાસ્ત્રી ડબલ્યુ એસ. ગોસેટે આ વિતરણ કસોટી શોધી કાઢી છે. જ્યારે સમષ્ટિના પ્રમાણ વિચલનનું માપ અજ્ઞાત હોય અને નિદર્શનનાં પ્રમાણ વિચલનને આધારે સંભવિતતાની ગણતરી કરવાની હોય ત્યારે "t" કસોટીનો ઉપયોગ થાય છે.

"t" કસોટી દ્વારા બે નિદર્શ વચ્ચે જણાતો તફાવત સમષ્ટિમાં પણ અસ્તિત્વ ધરાવે છે કે કેમ તે નક્કી કરી શકાય છે. બે સરેરાશ વચ્ચેનો, બે મધ્યકો વચ્ચેનો, બે પ્રમાણિત વિચલનો વચ્ચેનો તથા બે ટકાવારીઓ વચ્ચેનો તફાવત અને તેની સાર્થકતા કે અસાર્થકતા ચકાસવા માટે ઉપયોગ કરી શકાય છે.

મોટાભાગના સંશોધનમાં સરેરાશ શોધવામાં આવે છે. તેથી "t" કસોટીનો વધુ ઉપયોગ મેળવેલ સરેરાશોના તફાવતની સાર્થકતાની ચકાસણી કરવામાં થાય છે.

"t" કસોટીનું સૂત્ર :

$$\sigma_{DM} = \sqrt{\sigma M_1^2 + \sigma M_2^2}$$

$$\text{જ્યાં } \sigma M_1^2 = \frac{\sigma_1^2}{N_1} ; \sigma M_2^2 = \frac{\sigma_2^2}{N_2}$$

σ_1 = પહેલા નિદર્શનું પ્રમાણ વિચલન

σ_2 = બીજા નિદર્શનું પ્રમાણ વિચલન

N_1 = પહેલા નિદર્શની સંખ્યા

N_2 = બીજા નિદર્શની સંખ્યા

σ_{DM} = બંને નિદર્શની સરાસરીના તફાવતની પ્રમાણભૂલ

$$t = \frac{M_1 - M_2}{\sigma_{DM}}$$

જ્યાં $M_1 - M_2$ = બે નિદર્શની સરાસરીનો તફાવત

σ_{DM} = પ્રમાણભૂલ

3.7 માહિતી એકત્રીકરણની પ્રક્રિયા :

ઉત્કલ્પનાનું નિમાર્ણ થયા પછી તેની ચકાસણી કરવાના હેતુથી વિશ્વસનીય અને આધારભૂત માહિતી એકત્ર કરવા માટે પ્રયુક્તિની પસંદગી કરવામાં આવે છે. માહિતી એકત્ર કરવા માટેનું પ્રમાણિત સાધન હોવું જરૂરી છે અને તેના દ્વારા જ સચોટ માહિતી મેળવવાની શક્યતા વધારે રહે છે. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં પણ માહિતી મેળવવા જે સ્કેલનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો તે ચકાસણીમાં યથાર્થતા છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસ બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો પર કેન્દ્રિત હોવાથી સૌ પ્રથમ સૌરાષ્ટ્ર વિસ્તારની બધી જ બી.એડ્. કોલેજોની યાદી મેળવવામાં આવી હતી. દરેક બી.એડ્. કોલેજના આચાર્યશ્રીઓને મળીને પ્રસ્તુત અભ્યાસનો હેતુ જણાવ્યો હતો. હેતુઓના સંદર્ભમાં બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ પાસેથી રૂબરૂ મુલાકાત દ્વારા પ્રશ્નાવલીઓ ભરાવવા માટે પૂર્વ મંજૂરી લેવામાં આવી હતી. નક્કી થયેલા સમય અને સ્થળ પ્રમાણે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓની રૂબરૂ મુલાકાત લેવામાં આવી હતી. અભ્યાસના હેતુઓ તથા ઉપયોગિતાની

સમજ દ્વારા સાયુજ્ય સાધી વ્યક્તિગત પ્રશ્નાવલી ભરાવવામાં આવી હતી. આ જ પ્રમાણે સૌરાષ્ટ્રનાં જે વિસ્તારમાં બી.એડ. કોલેજ આવેલ છે તે જ વિસ્તારની માધ્યમિક શાળાઓના બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકો પાસે પ્રશ્નાવલી ભરાવવામાં આવી હતી. સૌ પ્રથમ માધ્યમિક શાળાઓના આચાર્યોની+રૂબરૂ મુલાકાત લઈ અભ્યાસનો હેતુ સમજાવવામાં આવેલ. તેઓની શાળાના શિક્ષકો પાસે પ્રશ્નાવલિ ભરાવવા માટે પૂર્વમંજૂરી લેવામાં આવેલ. નિયત કરેલા સમય તથા સ્થળ પ્રમાણે શિક્ષકોની રૂબરૂ મુલાકાત લેવામાં આવેલ. અભ્યાસનો હેતુ તથા ઉપયોગીતાની સમજ દ્વારા સાયુજ્ય સાધીને વ્યક્તિગત પ્રશ્નાવલી ભરાવવામાં આવેલી હતી. પ્રસ્તુત અભ્યાસના નિદર્શની યોજના મુજબ બી.એડ. તાલીમાર્થીઓ 120 તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકો 120, કુલ મળીને 240ના નિદર્શની પસંદગી કરવામાં આવેલ હતી.

માહિતી એકત્રીકરણ કરવામાં લભગભ આઠ મહિના જેટલો સમય લાગ્યો હતો. માહિતી એકત્રીકરણ કરવામાં થોડી મુશ્કેલી પણ પડી હતી. ક્યારેક સંસ્થાના આચાર્ય મળી શક્યા ન હોય તેથી પૂર્વમંજૂરી લેવાનું જ શક્ય ન બને. નક્કી કરેલા સમય અને સ્થળ પ્રમાણે માહિતી લેવા જઈએ ત્યારે અનિવાર્ય સંજોગોમાં સંસ્થા બંધ હોય – અનઅધ્યયન હોય તેવું પણ બનેલ છે. ક્યારેક શિક્ષકો રજા ઉપર હોય તેવું પણ બનેલ છે. તેમ છતાં પણ પ્રયત્નો દ્વારા નિયત સમયગાળામાં માહિતી એકત્રીકરણ થઈ શક્યું હતું.

માહિતી એકત્રીકરણમાં સાવધાની રાખી હોવા છતાં કેટલીક પ્રશ્નાવલીઓ યંત્રવત્ પ્રત્યુત્તર વાળી અને અધૂરી જણાતાં તેને બાદ કરી દેવામાં આવી હતી. તેઓએ આપેલી માહિતી ગુપ્ત રાખવાની અને સંશોધનનાં હેતુ પૂરતો જ ઉપયોગ કરવાની બાંહેધરી સાથે સંશોધનના હેતુના સમર્થનમાં માહિતીનું એકત્રીકરણ કરવામાં આવ્યું હતું.

પ્રકરણ -4

સંશોધનનું પૃથક્કરણ, અર્થઘટન અને પરિણામ ચર્ચા

4.0 પ્રસ્તાવના :

પ્રસ્તુત સંશોધનનો મુખ્ય હેતુ બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષનો અભ્યાસ કરવાનો હતો. આ ઉપરાંત કેટલાક ગૌણ હેતુઓ પણ નક્કી કરવામાં આવ્યા હતા. પ્રસ્તુત અધ્યયનના ગૌણ હેતુઓ પૈકીનો એક હેતુ બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યો — ઉંમર, લગ્ન દરજ્જો, કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા, શૈક્ષણિક લાયકાત, શૈક્ષણિક અનુભવ, માસિક આવક, અધ્યયન/અધ્યાપનનું સ્થળ, શાળા/કોલેજનું સંચાલન અને શાળા/કોલેજનો પ્રકારની તેના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષની શી અસર થાય છે તે ચકાસવાનો હતો. સંશોધનમાં આવરી લેવામાં આવેલા મુખ્ય ત્રણ પરતંત્ર પરિવર્ત્યો વચ્ચેના સહસંબંધ તથા આંશિક સહસંબંધ તપાસવાનો એક ગૌણ હેતુ પણ સંશોધક દ્વારા નક્કી કરવામાં આવેલ હતો. આ માટે કુલ 240 નો નમૂનો પસંદ કરવામાં આવેલ હતો. જેમાં 120 બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા 120 બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો પસંદ કરવામાં આવેલા હતા.

કોઈપણ સંશોધનમાં મળેલી માહિતીનું પૃથક્કરણ તથા અર્થઘટન કરવાનું કાર્ય સૌથી અગત્યનું છે. પ્રસ્તુત સંશોધનના હેતુને ધ્યાનમાં રાખીને કેટલીક ઉત્કલ્પનાઓ રચવામાં આવી હતી. તેની ચકાસણી કરવા માટે મેળવેલ ગુણાત્મક માહિતીનું આંકડાશાસ્ત્રીય પદ્ધતિ દ્વારા વિશ્લેષણ કરવામાં આવ્યું હતું. બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ પર તેની તાલીમનો પ્રકાર, જાતિયતા તથા કુટુંબના પ્રકારની અસર તપાસવા માટે 2×2×2 આવયવિક યોજના પસંદ કરવામાં આવી હતી. સંશોધનમાં આવરી લેવામાં આવેલા મુખ્ય ત્રણ પરતંત્ર પરિવર્ત્યો વચ્ચેની મુખ્ય તથા આંતરક્રિયાત્મક અસર

તપાસવા માટે વિચરણ પૃથક્કરણ પદ્ધતિ દ્વારા ગણતરી કરવામાં આવી હતી. શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો સહસંબંધ જાણવા માટે પરિબળ ગુણાકારની પદ્ધતિ પસંદ કરવામાં આવી હતી. શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધ શોધવા માટે આંશિક સહસંબંધ શોધવાની પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવેલ હતો. શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્તો – ઉંમર, લગ્ન દરજ્જો, કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા, શૈક્ષણિક લાયકાત, શૈક્ષણિક અનુભવ, માસિક આવક, અધ્યયન/અધ્યાપનનું સ્થળ, શાળા/કોલેજનું સંચાલન અને શાળા/કોલેજના પ્રકારની, તેના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષની શી અસર થાય છે તે ચકાસવા માટે 'ટી' કસોટીના ઉપયોગ દ્વારા આંકડાશાસ્ત્રીય વિશ્લેષણ કરવામાં આવ્યું હતું.

આમ, પ્રસ્તુત પ્રકરણને મુખ્યત્વે આઠ વિભાગોમાં વિભાજિત કરવામાં આવ્યું હતું.

- 4.1 પ્રત્યુત્તરદાતાની સામાન્ય માહિતી ટકાવારીમાં .
- 4.2 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કાર્લ પિયર્સન પ્રયુક્તિ દ્વારા મેળવેલ સહસંબંધની રજૂઆત.
- 4.3 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેના આંશિક સહસંબંધની રજૂઆત.
- 4.4 2×2×2 આવયવિક યોજનાની ANOVA સારણી દ્વારા રજૂઆત.
 - 4.4.1 વ્યવસાય મનોભાર સૂચિના પ્રથમ ઘટકની ANOVA સારણી દ્વારા રજૂઆત.
 - 4.4.2 વ્યવસાય મનોભાર સૂચિના બીજા ઘટકની ANOVA સારણી દ્વારા રજૂઆત.
 - 4.4.3 વ્યવસાય મનોભાર સૂચિના ત્રીજા ઘટકની ANOVA સારણી દ્વારા રજૂઆત.
 - 4.4.4 વ્યવસાય મનોભાર સૂચિના ચોથા ઘટકની ANOVA સારણી દ્વારા રજૂઆત.
 - 4.4.5 વ્યવસાય મનોભારની ANOVA સારણી દ્વારા રજૂઆત.

- 4.4.6 વ્યવસાય સામેલગીરીની ANOVA સારણી દ્વારા રજૂઆત.
- 4.4.7 વ્યવસાય સંતોષની ANOVA સારણી દ્વારા રજૂઆત.
- 4.5 બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યો અને પરતંત્ર પરિવર્ત્યોની 'ટી' કસોટીની રજૂઆત.
- 4.6 બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટાડવા માટેના સૂચનો.
- 4.7 બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ સુધારણા માટેના સૂચનો.
- 4.8 શૈક્ષણિક ફલિતાર્થો.

1.4 પ્રત્યુત્તરદાતાની સામાન્ય માહિતીની ટકાવારીમાં રજૂઆત :

પ્રસ્તુત અધ્યયન કાર્યમાં પ્રત્યુત્તરદાતા પાસેથી એકત્ર કરેલી પ્રત્યુત્તરદાતાની સામાન્ય માહિતી અહીં ટકાવારીમાં રજૂ કરવામાં આવી છે. અર્થાત સંશોધનની અમુક ગુણાત્મક માહિતીની ટકાવારી મુજબ રજૂઆત કરવામાં આવી છે. જેમાં મુખ્યત્વે આ મુજબની બાબતોનો સમાવેશ થાય છે.

- 4.1.1 ઉંમર પ્રમાણેની ટકાવારી.
- 4.1.2 લગ્ન દરજજા પ્રમાણેની ટકાવારી.
- 4.1.3 કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા પ્રમાણેની ટકાવારી.
- 4.1.4 શૈક્ષણિક લાયકાત પ્રમાણેની ટકાવારી.
- 4.1.5 શૈક્ષણિક અનુભવ પ્રમાણેની ટકાવારી.
- 4.1.6 માસિક આવક પ્રમાણેની ટકાવારી.
- 4.1.7 અધ્યયન/અધ્યાપનના વિસ્તાર પ્રમાણેની ટકાવારી.
- 4.1.8 શાળા/કોલેજના સંચાલનના પ્રકાર પ્રમાણેની ટકાવારી.

4.1.9 શાળા/કોલેજના પ્રકાર પ્રમાણેની ટકાવારી.

સંશોધનની ગુણાત્મક માહિતીની ટકાવારી મુજબ રજૂઆત કોષ્ટક દ્વારા આ પ્રમાણે કરવામાં આવી છે.

4.1.1 ઉંમર પ્રમાણેની ટકાવારી :

પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોને ઉંમરના સંદર્ભમાં બે વિભાગમાં વહેંચવામાં આવ્યા હતા. જેની માહિતી કોષ્ટક નં.-4.1 દ્વારા આ પ્રમાણે રજૂ કરવામાં આવી છે.

કોષ્ટક નં. -4.1

ઉંમર પ્રમાણેની ટકાવારી

ક્રમ	ઉંમર	સંખ્યા	ટકાવારી
1.	30 વર્ષ સુધી	137	57.08
2.	30 વર્ષથી વધારે	103	42.92

અહીં નિદર્શની કુલ સંખ્યા 240 છે. જેમાંથી 137 શિક્ષકો 30 વર્ષ સુધીની ઉંમર ધરાવતા હતા. જ્યારે 103 શિક્ષકો 30 વર્ષથી વધારે ઉંમર ધરાવતા હતા. કોષ્ટક નં.- 4.1ની માહિતીનું પૃથકકરણ કરતા જોવા મળે છે કે નિદર્શના કુલ 57.08 % શિક્ષકો 30 વર્ષ સુધીની ઉંમરના હતા. જ્યારે 42.92 % શિક્ષકો 30 વર્ષથી વધારે ઉંમરના હતા.

1.4.2 લગ્ન દરજ્જા પ્રમાણેની ટકાવારી.

પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોને લગ્ન દરજ્જાના સંદર્ભમાં ચાર વિભાગમાં વહેંચવામાં આવ્યા હતા. જેની માહિતી કોષ્ટક નં.-4.2 દ્વારા આ પ્રમાણે રજૂ કરવામાં આવી છે.

કોષ્ટક નં.-4.2

લગ્ન દરજ્જા પ્રમાણેની ટકાવારી

ક્રમ	લગ્ન દરજ્જો	સંખ્યા	ટકાવારી
1.	પરણિત	119	49.58
2.	અપરણિત	114	47.50
3.	વિધવા	07	02.92
4.	વિધુર	00	00

અહીં નિદર્શની કુલ સંખ્યા 240 છે. જેમાંથી 119 શિક્ષકો પરણિત હતા. જ્યારે 114 શિક્ષકો અપરણિત હતા. 07 શિક્ષકો વિધવા સ્ત્રી હતી. વિધુર શિક્ષકોની સંખ્યા શૂન્ય છે. કોષ્ટક નં. -4.2 ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા જોવા મળે છે કે નિદર્શના કુલ 49.58 % શિક્ષકો પરણિત હતા. જ્યારે 47.50 % શિક્ષકો અપરણિત હતા. 02.92 % શિક્ષિકાઓ વિધવા હતી. વિધુર શિક્ષકોની ટકાવારી શૂન્ય જોવા મળી હતી.

4.1.3 કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા પ્રમાણેની ટકાવારી :

પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોને કુટુંબની સભ્ય સંખ્યાના સંદર્ભમાં બે વિભાગમાં વહેંચવામાં આવ્યા હતા. જેની માહિતી કોષ્ટક નં.-4.3 દ્વારા આ પ્રમાણે રજૂ કરવામાં આવી છે.

કોષ્ટક નં.-4.3

કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા પ્રમાણેની ટકાવારી

ક્રમ	કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા	સંખ્યા	ટકાવારી
1.	ચાર કે તેથી ઓછી	94	39.17
2.	ચારથી વધારે	146	60.83

અહીં નિદર્શની કુલ સંખ્યા 240 છે. જેમાંથી ચાર કે તેથી ઓછી કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા શિક્ષકો 94 હતા. જ્યારે ચારથી વધારે કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા શિક્ષકો 146 હતા.

કોષ્ટક નં.—4.3ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા જોવા મળે છે કે નિદર્શના કુલ 39.17% શિક્ષકો ચાર કે તેથી ઓછી કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા ધરાવનારા હતા. જ્યારે 60.83% શિક્ષકો ચારથી વધારે કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા ધરાવનારા જોવા મળ્યા હતા.

4.1.4 શૈક્ષણિક લાયકાત પ્રમાણેની ટકાવારી :

પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોને તેની શૈક્ષણિક લાયકાતના સંદર્ભમાં બે વિભાગમાં વહેંચવામાં આવ્યા હતા. જેની માહિતી કોષ્ટક નં.—4.1 દ્વારા આ પ્રમાણે રજૂ કરવામાં આવી છે.

કોષ્ટક નં.—4.4
શૈક્ષણિક લાયકાત પ્રમાણેની ટકાવારી

ક્રમ	શૈક્ષણિક લાયકાત	સંખ્યા	ટકાવારી
1.	સ્નાતક	93	38.75
2.	અનુસ્નાતક	147	61.25

અહીં નિદર્શની કુલ સંખ્યા 240 છે. જેમાંથી 93 શિક્ષકો સ્નાતક કક્ષાની શૈક્ષણિક લાયકાત ધરાવતા હતા. જ્યારે 147 શિક્ષકો અનુસ્નાતક કક્ષાની શૈક્ષણિક લાયકાત ધરાવતા હતા. કોષ્ટક નં.—4.4ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા જોવા મળે છે કે નિદર્શના કુલ 38.75 % શિક્ષકો સ્નાતક કક્ષાની શૈક્ષણિક લાયકાત ધરાવતા હતા. જ્યારે 61.25 % શિક્ષકો અનુસ્નાતક કક્ષાની શૈક્ષણિક લાયકાત ધરાવતા હતા.

4.1.5 શૈક્ષણિક અનુભવ પ્રમાણેની ટકાવારી :

પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોને તેની શૈક્ષણિક અનુભવના સંદર્ભમાં બે વિભાગમાં વહેંચવામાં આવ્યાં હતા. જેની માહિતી કોષ્ટક નં.—4.5 દ્વારા આ પ્રમાણે રજૂ કરવામાં આવી છે.

કોષ્ટક નં.-4.5

શૈક્ષણિક અનુભવ પ્રમાણેની ટકાવારી

ક્રમ	શૈક્ષણિક અનુભવ	સંખ્યા	ટકાવારી
1.	10 વર્ષ સુધી	151	62.92
2.	10 વર્ષથી વધારે	89	37.08

અહીં નિદર્શની કુલ સંખ્યા 240 છે. જેમાંથી 151 શિક્ષકો દશ વર્ષ સુધીનો શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા હતા. જ્યારે 89 શિક્ષકો દશ વર્ષથી વધારે શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા હતા. કોષ્ટક નં.-4.5ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા જોવા મળે છે કે નિદર્શના કુલ 62.92 % શિક્ષકો દશ વર્ષ સુધીનો શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા હતા. જ્યારે 37.08% શિક્ષકો દશ વર્ષથી વધારે શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવી રહ્યા હતા.

4.1.6 માસિક આવક પ્રમાણેની ટકાવારી :

પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોને તેની માસિક આવકના સંદર્ભમાં બે વિભાગમાં વહેંચવામાં આવ્યા હતા. જેની માહિતી કોષ્ટક નં.-4.6 દ્વારા આ પ્રમાણે રજૂ કરવામાં આવી છે.

કોષ્ટક નં.-4.6

શૈક્ષણિક અનુભવ પ્રમાણેની ટકાવારી

ક્રમ	માસિક આવક રૂા.	સંખ્યા	ટકાવારી
1.	11000 સુધી	56	46.67
2.	11000 થી વધારે	64	53.33

અહીં નિદર્શની કુલ સંખ્યા 240 છે. જેમાંથી 56 શિક્ષકો રૂા.11000 સુધીની માસિક આવક ધરાવતા હતા. જ્યારે 89 શિક્ષકો રૂા. 11000 થી વધારે માસિક આવક ધરાવતા હતા. કોષ્ટક નં.-4.6ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા જોવા મળે છે કે નિદર્શના કુલ 46.67% શિક્ષકો

રૂ.11000 સુધીની માસિક આવક ધરાવતા હતા. જ્યારે 53.33 % શિક્ષકો રૂ.11000 થી વધારે માસિક આવક ધરાવવાનો નિર્દેશ કરતા હતા.

4.1.7 અધ્યયન/અધ્યાપનના વિસ્તાર પ્રમાણેની ટકાવારી:

પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં બી.એડ. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોને તેના અધ્યયન/અધ્યાપનના વિસ્તારના સંદર્ભમાં બે વિભાગમાં વહેંચવામાં આવ્યા હતા. જેની માહિતી કોષ્ટક નં.-4.7 દ્વારા આ પ્રમાણે રજૂ કરવામાં આવી છે.

કોષ્ટક નં.-4.7

અધ્યયન/અધ્યાપનના વિસ્તાર પ્રમાણેની ટકાવારી

ક્રમ	અધ્યયન/અધ્યાપનનો વિસ્તાર	સંખ્યા	ટકાવારી
1.	શહેરી	150	62.50
2.	અર્ધશહેરી	90	37.50

અહીં નિદર્શની કુલ સંખ્યા 240 છે. જેમાંથી 150 શિક્ષકો શહેરી વિસ્તારના હતા. જ્યારે 90 શિક્ષકો અર્ધશહેરી વિસ્તારના હતા. કોષ્ટક નં.-4.7ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા જોવા મળે છે કે નિદર્શના કુલ 62.50% શિક્ષકો શહેરી વિસ્તારના હતા. જ્યારે 37.50% શિક્ષકો અર્ધશહેરી વિસ્તારના હતા.

4.1.8 શાળા/કોલેજના સંચાલન પ્રમાણેની ટકાવારી:

પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં બી.એડ. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોને શાળા/કોલેજના સંચાલનના સંદર્ભમાં ચાર વિભાગમાં વહેંચવામાં આવ્યા હતા. જેની માહિતી કોષ્ટક નં.-4.8 દ્વારા આ પ્રમાણે રજૂ કરવામાં આવી છે.

કોષ્ટક નં.-4.8
શાળા/કોલેજના સંચાલનના પ્રકાર પ્રમાણેની ટકાવારી

ક્રમ	શાળા/કોલેજનું સંચાલન	સંખ્યા	ટકાવારી
1.	ખાનગી	123	51.25
2.	સરકારી	90	37.50
3.	નગરપાલિકા	18	07.50
4.	સ્વનિર્ભર	09	03.75

અહીં નિદર્શની કુલ સંખ્યા 240 છે. જેમાં ખાનગી શાળાના શિક્ષકોની સંખ્યા 123 હતા. જ્યારે સરકારી શાળાના શિક્ષકોની સંખ્યા 90 હતા. નગરપાલિકા સંચાલિત શાળાના શિક્ષકોની સંખ્યા 18 હતા. સ્વનિર્ભર શાળાના શિક્ષકોની સંખ્યા 9 હતા. કોષ્ટક નં.-4.8ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા જોવા મળે છે કે નિદર્શના કુલ 51.25 % શિક્ષકો ખાનગી શાળાના હતા. 37.50% શિક્ષકો સરકારી શાળાના હતા. 7.50 % શિક્ષકો નગરપાલિકા સંચાલિત શાળાના હતા. 3.75% શિક્ષકો સ્વનિર્ભર શાળાના જોવા મળ્યા હતા.

4.1.9 શાળા/કોલેજના પ્રકાર પ્રમાણેની ટકાવારી :

પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોને શાળા/કોલેજના પ્રકારના સંદર્ભમાં ત્રણ વિભાગમાં વહેંચવામાં આવ્યા હતા. જેની માહિતી કોષ્ટક નં.- 4.9 દ્વારા આ પ્રમાણે રજૂ કરવામાં આવી છે.

કોષ્ટક નં.-4.9
શાળા/કોલેજના પ્રકાર પ્રમાણેની ટકાવારી

ક્રમ	શાળા/કોલેજનો પ્રકાર	સંખ્યા	ટકાવારી
1.	કન્યા શાળા/કોલેજ	69	28.75
2.	કુમાર શાળા/કોલેજ	40	16.67
3.	મિશ્ર શાળા/કોલેજ	131	54.58

અહીં નિદર્શની કુલ સંખ્યા 240 છે. જેમાં કન્યા શાળાના શિક્ષકોની સંખ્યા 69 હતી. જ્યારે કુમાર શાળાના શિક્ષકોની સંખ્યા 40 હતી. મિશ્ર શાળાના શિક્ષકોની સંખ્યા 131 હતી. કોષ્ટક નં.-4.9ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા જોવા મળે છે કે નિદર્શના કુલ 28.75 % શિક્ષકો કન્યા શાળાના હતા. જ્યારે 16.67% શિક્ષકો કુમાર શાળાના હતા. 54.58 % શિક્ષકો મિશ્ર શાળાના હતા.

4.2 બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો સહસંબંધ :

સંશોધનમાં આવરી લેવામાં આવેલા મુખ્ય ત્રણ પરતંત્ર પરિવર્ત્યો: વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કેવા પ્રકારનો સંબંધ પ્રવર્તે છે તેની ચકાસણી કરવા માટેનો એક ગૌણ હેતુ સંશોધકે નક્કી કર્યો હતો તે સંદર્ભમાં ત્રણેય પરિવર્ત્યોને ધ્યાનમાં રાખીને શૂન્ય ઉત્કલ્પનાઓ (1 થી 15) રચવામાં આવેલ હતી. આ તમામ ઉત્કલ્પનાઓની ચકાસણી પિયર્સન પરિબળ ગુણાકારની સહસંબંધની આંકડાશાસ્ત્રીય પદ્ધતિ દ્વારા કરવામાં આવેલ હતી. જેની મુદ્દાસર રજૂઆત તથા ચર્ચા અહીં કરવામાં આવેલ છે.

4.2.1 બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધ (N=120) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેના કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધને કોષ્ટક નં.-4.10 માં દર્શાવવામાં આવેલ છે.

કોષ્ટક નં.-4.10

બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય

સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધ

ક્રમ	વિગત	નિદર્શની સંખ્યા n	સ્વાતંત્રની માત્રા df	બી.એડ્. તાલીમાર્થી		બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો	
				r-મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા	r-મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા
1.	વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી	120	118	-0.197	0.05	-0.216	0.01
2.	વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સંતોષ	120	118	-0.091	NS	-0.475	0.01
3.	વ્યવસાય સામેલગીરી, વ્યવસાય સંતોષ	120	118	0.426	0.01	-0.433	0.01

સ્વાતંત્રની માત્રા (df)	0.05 કક્ષાએ સાર્થકતા	0.01 કક્ષાએ સાર્થકતા	NS
118	0.195	0.254	સાર્થક નથી

બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષના પરસ્પરના સહસંબંધની અલગ-અલગ રીતે રજૂઆત તથા પરિણામની ચર્ચા અહીં કરવામાં આવી છે.

4.2.1.1 બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચેનો સહસંબંધ :

બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સહસંબંધ છે કે નહીં તે ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₁ બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.—4.11

બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે

કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક

ક્રમ	વિગત	નિદર્શની સંખ્યા (N)	સ્વાતંત્રની સંખ્યા (df)	r-મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા
1.	વ્યવસાય મનોભાર	120	118	- 0.197	0.05
2.	વ્યવસાય સામેલગીરી	120	118		

જ્યારે સ્વાતંત્રની સંખ્યા 118 હોય ત્યારે સારણી મુજબ 0.05 કક્ષાએ r ની કિંમત 0.195 જોવા મળે છે અને 0.01 કક્ષાએ r ની કિંમત 0.254 જોવા મળે છે.

કોષ્ટક નં.— 4.11 ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચેનો સહસંબંધાંક -0.197 પ્રાપ્ત થાય છે. જે 0.05 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી H_{01} નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ છે. આ સહસંબંધ નિષેધાત્મક છે. આ ઉપરથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર જેમ વધારે તેમ તેની વ્યવસાય સામેલગીરીનું પ્રમાણ ઓછું. આમ, બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી વધવાથી તેનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટવાની શક્યતાઓ પૂરતાં પ્રમાણમાં રહે છે.

4.2.1.2 બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો સહસંબંધ :

બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ છે કે નહીં તે ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

H₀₂ બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.-4.12

બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે

કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક

ક્રમ	વિગત	નિદર્શની સંખ્યા (N)	સ્વાતંત્રની સંખ્યા (df)	r-મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા
1	વ્યવસાય મનોભાર	120	118	- 0.091	NS
2	વ્યવસાય સંતોષ	120	118		

જ્યારે સ્વાતંત્રની સંખ્યા 118 હોય ત્યારે સારણી મુજબ 0.05 કક્ષાએ r ની કિંમત 0.195 જોવા મળે છે અને 0.01 કક્ષાએ r ની કિંમત 0.254 જોવા મળે છે.

કોષ્ટક નં.-4.12ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો સહસંબંધાંક -0.091 પ્રાપ્ત થાય છે. જે સાર્થકતા કક્ષાએ પહોંચતો નથી. તેથી H_{02} ને યથાવત રાખવામાં આવે છે. અર્થાત બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ નથી. આ ઉપરથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભારની તેના વ્યવસાય સંતોષ પર નિષેધક અસર જોવા મળી હતી.

4.2.1.3 બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો સહસંબંધ :

બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ કે નહીં તે ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₃ બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.-4.13

બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે

કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક

ક્રમ	વિગત	નિદર્શની સંખ્યા (N)	સ્વાતંત્રની સંખ્યા (df)	r- મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા
1.	વ્યવસાય સામેલગીરી	120	118	0.426	0.01
2.	વ્યવસાય સંતોષ	120	118		

જ્યારે સ્વાતંત્રની સંખ્યા 118 હોય ત્યારે સારણી મુજબ 0.05 કક્ષાએ r-ની કિંમત 0.195 જોવા મળે છે અને 0.01 કક્ષાએ r ની કિંમત 0.254 જોવા મળે છે.

કોષ્ટક નં.-4.13ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો સહસંબંધાંક 0.426 પ્રાપ્ત થાય છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે અને ધનાત્મક છે. તેથી H_0 નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક વિધાયક સહસંબંધ છે. આ ઉપરથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી જેમ વધારે તેમ તેના વ્યવસાય સંતોષનું પ્રમાણ વધારે. આમ, બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી વધવાથી તેનો વ્યવસાય સંતોષ વધવાની શક્યતાઓ પૂરતાં પ્રમાણમાં રહે છે. જે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓમાં વ્યવસાય સામેલગીરીનું પ્રમાણ વધારે જોવા મળે છે તેનો વ્યવસાય સંતોષ પણ ઉંચો જોવા મળે છે.

4.2.1.4 બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચેનો સહસંબંધ :

બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ છે કે નહીં તે ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₄ બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટનં.-4.14

બી. એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક

ક્રમ	વિગત	નિદર્શની સંખ્યા (N)	સ્વાતંત્રની સંખ્યા (df)	r- મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા
1	વ્યવસાય મનોભાર	120	118	- 0.206	0.05
2	વ્યવસાય સામેલગીરી	120	118		

જ્યારે સ્વાતંત્ર્યની સંખ્યા 118 હોય ત્યારે સારણી મુજબ 0.05 કક્ષાએ r ની કિંમત 0.195 જોવા મળે છે અને 0.01 કક્ષાએ r ની કિંમત 0.254 જોવા મળે છે.

કોષ્ટક નં.-4.14ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે બી.એડ. તાલીમીઓના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચેનો સહસંબંધાંક -0.206 પ્રાપ્ત થાય છે. જે 0.05 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી H_0 નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત બી.એડ. તાલીમીઓના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ છે. આ સહસંબંધ નિષેધાત્મક છે. આ ઉપરથી કહી શકાય કે બી.એડ. તાલીમીઓનો વ્યવસાય મનોભાર જેમ વધારે તેમ તેની વ્યવસાય સામેલગીરીનું પ્રમાણ ઓછું. આમ, બી.એડ. તાલીમીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી વધવાથી તેનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટવાની શક્યતા રહે છે. વ્યવસાય સામેલગીરી વધરવા માટે વ્યવસાય મનોભારનું પ્રમાણ ઘટાડવું પડે. સુરેલીયા (1994) અને જારસાણિયા(2000) ના અભ્યાસના તારણો મળેલા પરિણામોને સમર્થન આપે છે.

4.2.1.5 બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો સહસંબંધ :

બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ છે કે નહી તે ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₅ બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.-4.15

બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક

ક્રમ	વિગત	નિદર્શની સંખ્યા (N)	સ્વાતંત્રની સંખ્યા (df)	r- મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા
1	વ્યવસાય મનોભાર	120	118	- 0.475	0.01
2	વ્યવસાય સંતોષ	120	118		

જ્યારે સ્વાતંત્ર્યની સંખ્યા 118 હોય ત્યારે સારણી મુજબ 0.05 કક્ષાએ r ની કિંમત 0.195 જોવા મળે છે અને 0.01 કક્ષાએ r ની કિંમત 0.254 જોવા મળે છે.

કોષ્ટક નં.-4.15ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો સહસંબંધાંક -0.475 પ્રાપ્ત થાય છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી Ho₅ નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત બી.એડ્. તાલીમીઓના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ છે. આ સહસંબંધ નિષેધાત્મક છે. આ ઉપરથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમીઓનો વ્યવસાય મનોભાર જેમ વધારે તેમ તેના વ્યવસાય સંતોષનું પ્રમાણ ઓછું. આમ, બી.એડ્. તાલીમીઓનો વ્યવસાય સંતોષ વધવાથી તેનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટવાની શક્યતાઓ પૂરતાં પ્રમાણમાં રહે છે. શિક્ષકોના વ્યવસાય વાતાવરણમાં તેનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટવાથી તેનો વ્યવસાય સંતોષ વધે છે. મળેલા પરિણામોને સુરેલીયા (1994) અને જારસાણિયા(2000) ના અભ્યાસના તારણો સમર્થન આપે છે.

4.2.1.6 બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો સહસંબંધ :

બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ કે નહી તે ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₆ બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.-14.16

બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે
કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક

ક્રમ	વિગત	નિદર્શની સંખ્યા (N)	સ્વાતંત્રની સંખ્યા (df)	r – મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા
1	વ્યવસાય સામેલગીરી	120	118	0.433	0.01
2	વ્યવસાય સંતોષ	120	118		

જ્યારે સ્વાતંત્ર્યની સંખ્યા 118 હોય ત્યારે સારણી મુજબ 0.05 કક્ષાએ r ની કિંમત 0.195 જોવા મળે છે અને 0.01 કક્ષાએ r ની કિંમત 0.254 જોવા મળે છે.

કોષ્ટક નં.-4.16ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમીઓના વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો સહસંબંધાંક 0.433 પ્રાપ્ત થાય છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે અને ધનાત્મક છે. તેથી Ho₆નો સ્વીકાર થાય છે. અર્થાત બી.એડ્. તાલીમીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ છે. આ ઉપરથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી જેમ વધારે તેમ તેના વ્યવસાય સંતોષનું પ્રમાણ વધારે. આમ, બી.એડ્. તાલીમીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી વધવાથી તેનો વ્યવસાય સંતોષ વધવાની શક્યતાઓ પૂરતાં પ્રમાણમાં રહે છે. જે શિક્ષકોમાં વ્યવસાય સામેલગીરી વધારે જોવા મળે છે તે શિક્ષકોમાં વ્યવસાય સંતોષ પણ વધારે જોવા મળે છે. ઈટીયેરા સીરયમ અને વિભારાણી (1990), લેમબર્ટ

સુસાન જે. (1991) તથા જારસાણિયા(2000)ના અભ્યાસના પરિણામો મળેલા પરિણામોને સમર્થન આપે છે.

4.2.2 સ્ત્રી અને પુરુષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો સહસંબંધ (N=120) :

સ્ત્રી અને પુરુષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધને કોષ્ટક નં.-4.17 માં દર્શાવવામાં આવેલ છે.

કોષ્ટક નં.-4.17

સ્ત્રી અને પુરુષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધ

ક્રમ	વિગત	નિદર્શની સંખ્યા n	સ્વાતંત્રની માત્રા df	સ્ત્રી શિક્ષક		પુરુષ શિક્ષક	
				r-મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા	r-મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા
1.	વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી	120	118	-0.184	NS	-0.344	0.01
2.	વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સંતોષ	120	118	-0.358	0.01	-0.301	0.01
3.	વ્યવસાય સામેલગીરી, વ્યવસાય સંતોષ	120	118	0.504	0.01	0.523	0.01

સ્વાતંત્રની માત્રા (df)	0.05 કક્ષાએ સાર્થકતા	0.01 કક્ષાએ સાર્થકતા	NS
118	0.195	0.254	સાર્થક નથી

સ્ત્રી શિક્ષક અને પુરુષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષના પરસ્પરના સહસંબંધની અલગ-અલગ રીતે રજૂઆત તથા પરિણામની ચર્ચા અહીં કરવામાં આવી છે.

4.2.2.1 સ્ત્રીશિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચેનો સહસંબંધ.

સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ છે કે નહીં તે ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

H₀₇ સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.-4.18

સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે
કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક

ક્રમ	વિગત	નિદર્શની સંખ્યા(N)	સ્વાતંત્રની સંખ્યા (df)	r-મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા
1	વ્યવસાય મનોભાર	120	118	-0.184	NS
2	વ્યવસાય સામેલગીરી	120	118		

જ્યારે સ્વાતંત્ર્યની સંખ્યા 118 હોય ત્યારે સારણી મુજબ 0.05 કક્ષાએ r ની કિંમત 0.195 જોવા મળે છે અને 0.01 કક્ષાએ r ની કિંમત 0.254 જોવા મળે છે.

કોષ્ટક નં.-4.18ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચેનો સહસંબંધાંક -0.184 પ્રાપ્ત થાય છે. જે નિષેધાત્મક છે પરંતુ સાર્થકતા કક્ષાએ પહોંચતો નથી. તેથી H_{07} ને યથાવત રાખવામાં આવે છે. અર્થાત સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ નથી. આ ઉપરથી કહી શકાય કે સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારની તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર નિષેધક અસર જોવા મળી હતી. જેનો અર્થ એ થાય કે જો સ્ત્રી શિક્ષકોને વ્યવસાય મનોભાર વધશે તો તેણીની વ્યવસાય સામેલગીરી ઘટશે. એ જ રીતે જો તેણીની વ્યવસાય સામેલગીરી વધશે તો તેણીનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટશે. લેમ્બર્ટ સુસાન જે.(1991) ના પરિણામો મળેલા પરિણામને સમર્થન આપે છે.

4.2.2.2 સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો સહસંબંધ.

સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ છે કે નહીં તે ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₈ સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.-4.19

સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક

ક્રમ	વિગત	નિદર્શની સંખ્યા (N)	સ્વાતંત્રની સંખ્યા (df)	r- મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા
1.	વ્યવસાય મનોભાર	120	118	- 0.358	0.01
2.	વ્યવસાય સંતોષ	120	118		

જ્યારે સ્વાતંત્રની સંખ્યા 118 હોય ત્યારે સારણી મુજબ 0.05 કક્ષાએ r-ની કિંમત 0.195 જોવા મળે છે અને 0.01 કક્ષાએ r-ની કિંમત 0.254 જોવા મળે છે.

કોષ્ટક નં.-4.19ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો સહસંબંધાંક -0.358 પ્રાપ્ત થાય છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી Ho₈ નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ છે. આ સહસંબંધ નિષેધાત્મક છે. આ ઉપરથી કહી શકાય કે સ્ત્રી શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર જેમ વધારે તેમ તેના વ્યવસાય સંતોષનું પ્રમાણ ઓછું. આમ, સ્ત્રી શિક્ષકોનો વ્યવસાય સંતોષ વધવાથી તેનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટવાની શક્યતાઓ પૂરતાં પ્રમાણમાં રહે છે. આ પરિણામ લેમર્ટ સુસાન જે. (1991) અને સુરેલિયા(1994)ના અભ્યાસના પરિણામ સાથે સુસંગત છે.

4.2.2.3 સ્ત્રી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો સહસંબંધ.

સ્ત્રી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ છે કે નહીં તે ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

H₀ સ્ત્રી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.-4.20

સ્ત્રી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે

કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક

ક્રમ	વિગત	નિદર્શની સંખ્યા (N)	સ્વાતંત્રની સંખ્યા (df)	r- મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા
1.	વ્યવસાય સામેલગીરી	120	118	0.504	0.01
2.	વ્યવસાય સંતોષ	120	118		

જ્યારે સ્વાતંત્રની સંખ્યા 118 હોય ત્યારે સારણી મુજબ 0.05 કક્ષાએ r ની કિંમત 0.195 જોવા મળે છે અને 0.01 કક્ષાએ r ની કિંમત 0.254 જોવા મળે છે.

કોષ્ટક નં.-4.20ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે સ્ત્રી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો સહસંબંધાંક 0.504 પ્રાપ્ત થાય છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે અને ધનાત્મક છે. તેથી H₀નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત સ્ત્રી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ છે. આ ઉપરથી કહી શકાય કે સ્ત્રી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી જેમ વધારે તેમ તેના વ્યવસાય સંતોષનું પ્રમાણ વધારે. આમ, સ્ત્રી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી વધવાથી તેનો વ્યવસાય સંતોષ પણ વધે છે. લેમર્ટ સુસાન જે.(1991)ના અભ્યાસના તારણો મળેલા તારણ સાથે સુસંગતતા ધરાવે છે.

4.2.2.4 પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચેનો સહસંબંધ.

પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ છે કે નહીં તે ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

H₀₁₀ પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.-4.21

પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે

કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક

ક્રમ	વિગત	નિદર્શની સંખ્યા (N)	સ્વાતંત્રની સંખ્યા (df)	r- મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા
1.	વ્યવસાય મનોભાર	120	118	- 0.344	0.01
2.	વ્યવસાય સામેલગીરી	120	118		

જ્યારે સ્વાતંત્રની સંખ્યા 118 હોય ત્યારે સારણી મુજબ 0.05 કક્ષાએ r ની કિંમત 0.195 જોવા મળે છે અને 0.01 કક્ષાએ r ની કિંમત 0.254 જોવા મળે છે.

કોષ્ટક નં.-4.21ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચેનો સહસંબંધાંક -0.344 પ્રાપ્ત થાય છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે અને નિષેધાત્મક છે. તેથી H₀₁₀ નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સહસંબંધ છે. આ ઉપરથી કહી શકાય કે પુરૂષ શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર જેમ વધારે તેમ તેની વ્યવસાય સામેલગીરીનું પ્રમાણ ઓછું. આમ, પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય સામેલગીરી વધવાથી તેનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટવાની શક્યતાઓ પૂરતાં પ્રમાણમાં રહે છે. મળેલા તારણને લેમર્ટ સુસાન જે.(1991) અને જારસાણિયા(2000)ના તારણો સમર્થન આપે છે.

4.2.2.5 પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ નથી.

પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ છે કે નહીં તે ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

HO₁₁ પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.-4.22

પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે
કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક

ક્રમ	વિગત	નિદર્શની સંખ્યા (N)	સ્વાતંત્રની સંખ્યા (df)	r- મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા
1.	વ્યવસાય મનોભાર	120	118	- 0.301	0.01
2.	વ્યવસાય સંતોષ	120	118		

જ્યારે સ્વાતંત્ર્યની સંખ્યા 118 હોય ત્યારે સારણી મુજબ 0.05 કક્ષાએ r- ની કિંમત 0.195 જોવા મળે છે અને 0.01 કક્ષાએ r ની કિંમત 0.254 જોવા મળે છે.

કોષ્ટક નં.-4.22ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો સહસંબંધાંક -0.301 પ્રાપ્ત થાય છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી HO₁₁નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ છે. આ સહસંબંધ નિષેધાત્મક છે. આ ઉપરથી કહી શકાય કે પુરૂષ શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર જેમ વધારે તેમ તેના વ્યવસાય સંતોષનું પ્રમાણ ઓછું. આમ, પુરૂષ શિક્ષકોનો વ્યવસાય સંતોષ વધવાથી તેનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટવાની શક્યતાઓ પૂરતાં પ્રમાણમાં રહે છે. સુરેલીયા(1994)અને જારસાણિયા(2000)ના અભ્યાસના તારણો મળેલા તારણને સમર્થન આપે છે.

4.2.2.6 પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સહસંબંધ.

પુરૂષ શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ છે કે નહીં તે ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

HO₁₂ પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.—4.23

બી.એડ્. પુરૂષ શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે

કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક

ક્રમ	વિગત	નિદર્શની સંખ્યા (N)	સ્વાતંત્રની સંખ્યા (df)	r- મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા
1	વ્યવસાય સામેલગીરી	120	118	0.523	0.01
2	વ્યવસાય સંતોષ	120	118		

જ્યારે સ્વાતંત્રની સંખ્યા 118 હોય ત્યારે સારણી મુજબ 0.05 કક્ષાએ r-ની કિંમત 0.138 જોવા મળે છે અને 0.01 કક્ષાએ r ની કિંમત 0.254 જોવા મળે છે.

કોષ્ટક નં.—4.23ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે પુરૂષ શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો સહસંબંધાંક 0.523 પ્રાપ્ત થાય છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે અને ધનાત્મક છે. તેથી HO₁₂નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત પુરૂષ શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ છે. આ ઉપરથી કહી શકાય કે પુરૂષ શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી જેમ વધારે તેમ તેના વ્યવસાય સંતોષનું પ્રમાણ વધારે. આમ, પુરૂષ શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી વધવાથી તેનો વ્યવસાય સંતોષ વધવાની શક્યતાઓ પૂરતાં પ્રમાણમાં રહે છે. લેમબર્ટ સુસાન જે.(1991)ના તારણો મળેલા તારણોને સમર્થન આપે છે.

4.2.3 બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધ (N=240) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો (N=240) ના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેના કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધને કોષ્ટક નં.-4.24 માં દર્શાવવામાં આવેલ છે.

કોષ્ટક નં.-4.24

બી.એડ્.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો વચ્ચે વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સહસંબંધ (N =240)

ક્રમ	વિગત	નિદર્શની સંખ્યા (n)	સ્વાતંત્રની માત્રા (df)	r-મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા
1.	વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી	240	238	-0.375	0.01
2.	વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સંતોષ	240	238	-0.256	0.01
3.	વ્યવસાય સામેલગીરી, વ્યવસાય સંતોષ	240	238	0.449	0.01

સ્વાતંત્રની માત્રા (df)	0.05 કક્ષાએ સાર્થકતા	0.01 કક્ષાએ સાર્થકતા	NS
238	0.138	0.181	સાર્થક નથી

4.2.3.1 બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચેનો સહસંબંધ :

બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ છે કે નહીં તે ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₁₃ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ નથી.

જ્યારે સ્વાતંત્ર્યની સંખ્યા 238 હોય ત્યારે સારણી મુજબ 0.05 કક્ષાએ r -ની કિંમત 0.138 જોવા મળે છે અને 0.01 કક્ષાએ r - ની કિંમત 0.181 જોવા મળે છે.

કોષ્ટક નં.— 4.25

બી.એડ્.તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા

વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક

ક્રમ	વિગત	નિદર્શની સંખ્યા (N)	સ્વાતંત્રની સંખ્યા (df)	r -મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા
1.	વ્યવસાય મનોભાર	240	238	- 0.375	0.01
2.	વ્યવસાય સામેલગીરી	240	238		

કોષ્ટક નં.—4.25ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચેનો સહસંબંધાંક -0.375 પ્રાપ્ત થાય છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે અને નિષેધાત્મક છે. તેથી H_{013} નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ છે. આ ઉપરથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર જેમ વધારે તેમ તેની વ્યવસાય સામેલગીરીનું પ્રમાણ ઓછું. આમ, બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી વધવાથી તેનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટવાની શક્યતાઓ પૂરતાં પ્રમાણમાં રહે છે. વ્યવસાય સામેલગીરીની વૃદ્ધિ માટે વ્યવસાય મનોભારનું પ્રમાણ ઘટાડવું પડે. મળેલા પરિણામને સુરેલીયા(1994) અને જારસાણિયા(2000)ના તારણો સમર્થન આપે છે.

4.2.3.2 બી.એડ્.તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ નથી.

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ છે કે નહીં તે ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho14 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.-4.26

બી.એડ્.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક

ક્રમ	વિગત	નિદર્શની સંખ્યા (N)	સ્વાતંત્રની સંખ્યા (df)	r- મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા
1.	વ્યવસાય મનોભાર	240	238	- 0.256	0.01
2.	વ્યવસાય સંતોષ	240	238		

જ્યારે સ્વાતંત્રની સંખ્યા 238 હોય ત્યારે સારણી મુજબ 0.05 કક્ષાએ r ની કિંમત 0.138 જોવા મળે છે અને 0.01 કક્ષાએ r ની કિંમત 0.181 જોવા મળે છે.

કોષ્ટક નં.-4.26ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે બી.એડ્.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો સહસંબંધાંક -0.256 પ્રાપ્ત થાય છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે. આ સહસંબંધ નિષેધાત્મક છે. તેથી Ho14 નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ છે. આ ઉપરથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર જેમ વધારે તેમ તેના વ્યવસાય સંતોષનું પ્રમાણ ઓછું. આમ, બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ વધવાથી

તેનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટવાની શક્યતાઓ પૂરતાં પ્રમાણમાં રહે છે. સુરેલીયા(1994) અને જારસાણિયા (2000)ના તારણો મળેલા પરિણામને સમર્થન આપે છે.

4.2.3.3 બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સહસંબંધ :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ છે કે નહી તે ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₁₅ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.-4.27

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક

ક્રમ	વિગત	નિદર્શની સંખ્યા (N)	સ્વાતંત્રની સંખ્યા (df)	r- મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા
1.	વ્યવસાય સામેલગીરી	240	238	0.449	0.01
2.	વ્યવસાય સંતોષ	240	238		

જ્યારે સ્વાતંત્ર્યની સંખ્યા 238 હોય ત્યારે સારણી મુજબ 0.05 કક્ષાએ r ની કિંમત 0.138 જોવા મળે છે અને 0.01 કક્ષાએ r ની કિંમત 0.181 જોવા મળે છે.

કોષ્ટક નં.-4.27ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો સહસંબંધાંક 0.449 પ્રાપ્ત થાય છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે અને ધનાત્મક છે. તેથી Ho₁₅નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક વિધાયક સહસંબંધ છે. આ ઉપરથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્.

તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી જેમ વધારે તેમ તેના વ્યવસાય સંતોષનું પ્રમાણ વધારે. આમ, બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી વધવાથી તેનો વ્યવસાય સંતોષ વધવાની શક્યતાઓ પૂરતાં પ્રમાણમાં રહે છે. લેમર્ટ સુસાન જે.(1991), સુરેલીયા(1994)અને જારસાણિયા(2000)ના તારણો સમર્થન આપે છે.

4.3 બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધ :(N = 120)

સંશોધનમાં આવરી લેવામાં આવેલા મુખ્ય ત્રણ પરતંત્ર પરિવર્ત્યો— વ્યવસાયમનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કેવા પ્રકારનો સંબંધ પ્રવર્તે છે તેની ચકાસણી કરવા માટેનો એક ગૌણ હેતુ સંશોધકે નક્કી કર્યો હતો. તે સંદર્ભમાં ત્રણેય પરિવર્ત્યોને ધ્યાનમાં રાખીને પિયર્સન પરિબળ ગુણાકારની સહસંબંધની આંકડાશાસ્ત્રીય પદ્ધતિ ઉપરાંત આંશિક સહસંબંધ શોધવાની પદ્ધતિનો પણ ઉપયોગ કરવામાં આવેલ. તે સંદર્ભમાં શૂન્ય ઉત્કલ્પનાઓ (16 થી 30) રચવામાં આવેલ હતી. આ તમામ ઉત્કલ્પનાઓની ચકાસણી આંશિક સહસંબંધ શોધવાની પદ્ધતિ દ્વારા કરવામાં આવેલ હતી. જેની મુદાસર રજૂઆત તથા ચર્ચા અહીં કરવામાં આવેલ છે.

4.3.1 બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધ(N=120) :

બી.એડ. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેના આંશિક સહસંબંધને કોષ્ટક નં.—4.28માં દર્શાવવામાં આવેલ છે.

કોષ્ટક નં.-4.28

બી.એડ્.તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય

સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે આંશિક સહસંબંધ (N =120)

ક્રમ	વિગત	નિદર્શની સંખ્યા n	સ્વાતંત્ર્યની માત્રા df	આંશિક સહસંબંધની સંજ્ઞા	બી.એડ્.તાલીમાર્થી		બી.એડ્.તાલીમી શિક્ષકો	
					r-મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા	r-મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા
1.	વ્યવસાય મનોભાર	120	117	12.3	-0.17	0.05	-0.01	NS
	વ્યવસાય સામેલગીરી							
2.	વ્યવસાય સામેલગીરી	120	117	23.1	0.46	0.01	0.38	0.01
	વ્યવસાય સંતોષ							
3.	વ્યવસાય સંતોષ	120	117	31.2	-0.01	NS	-0.44	0.01
	વ્યવસાય મનોભાર							

સ્વાતંત્ર્યની માત્રા (df)	0.05 કક્ષાએ સાર્થકતા	0.01 કક્ષાએ સાર્થકતા	NS
117	0.195	0.254	સાર્થક નથી

બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષના પરસ્પરના આંશિક સહસંબંધની અલગ-અલગ રીતે રજૂઆત તથા પરિણામની ચર્ચા અહીં કરવામાં આવી છે.

4.3.1.1 બી.એડ્.તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધ :

જ્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય સંતોષના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચેના આંશિક સહસંબંધને ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₁₆ જ્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય સંતોષના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.—4.28ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે જ્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય સંતોષના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે આંશિક સહસંબંધાંક-0.17 પ્રાપ્ત થાય છે. જે નિષેધાત્મક છે પરંતુ સાર્થકતાની કક્ષાએ પહોંચતો નથી. તેથી H_{016} ને યથાવત રાખવામાં આવે છે. અર્થાત બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ નથી. તેથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય સંતોષને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભારની તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર નિષેધક અસર જોવા મળી હતી.

4.3.1.2 બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો સહસંબંધ :

જ્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભારના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ કે નહી તે ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

H₀₁₇ જ્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભારના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે આંશિક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.—4.28ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે જ્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભારના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધાંક 0.46 પ્રાપ્ત થાય છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે અને ધનાત્મક છે. તેથી H_{017} નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ છે. આ ઉપરથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભારના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેની વ્યવસાય સામેલગીરી જેમ વધારે તેમ તેના વ્યવસાય સંતોષનું પ્રમાણ વધારે. આમ, બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી

વધવાથી તેનો વ્યવસાય સંતોષ વધવાની શક્યતાઓ પૂરતાં પ્રમાણમાં રહે છે. જે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓમાં વ્યવસાય સામેલગીરીનું પ્રમાણ વધારે જોવા મળે છે તેનો વ્યવસાય સંતોષ પણ ઉચ્ચો જોવા મળે છે.

4.3.1.3 બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધ :

જ્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓની વ્યવસાય સામેલગીરીના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેના આંશિક સહસંબંધને ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

HO₁₈ જ્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓની વ્યવસાય સામેલગીરીના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.-4.28ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે જ્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓની વ્યવસાય સામેલગીરીના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધાંક -0.01 પ્રાપ્ત થાય છે. જે નિષેધાત્મક છે પરંતુ સાર્થકતાની કક્ષાએ પહોંચતો નથી. તેથી HO₁₈ નો સ્વીકાર થાય છે. અર્થાત બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ નથી. તેથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓની વ્યવસાય સામેલગીરીને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભારની તેના વ્યવસાય સંતોષ પર નિષેધક અસર જોવા મળી હતી.

4.3.1.4 બી.એડ્.તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધ.

જ્યારે બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચેના આંશિક સહસંબંધને ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

HO₁₉ જ્યારે બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.—4.28ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે જ્યારે બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે આંશિક સહસંબંધાંક—0.01 પ્રાપ્ત થાય છે. જે નિષેધાત્મક છે પરંતુ સાર્થકતાની કક્ષાએ પહોંચતો નથી. તેથી HO₁₉ નો સ્વીકાર થાય છે. અર્થાત બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ નથી. બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય સંતોષને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભારની તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર નિષેધક અસર જોવા મળી હતી.

14.3.1.5 બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો સહસંબંધ :

જ્યારે બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ કે નહીં તે ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

HO₂₀ જ્યારે બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.—4.28ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે જ્યારે બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધાંક 0.38 પ્રાપ્ત થાય છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે અને ધનાત્મક છે. તેથી HO₂₀નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય

સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ છે. આ ઉપરથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેની વ્યવસાય સામેલગીરી જેમ વધારે તેમ તેના વ્યવસાય સંતોષનું પ્રમાણ વધારે. આમ, બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી વધવાથી તેનો વ્યવસાય સંતોષ વધવાની શક્યતાઓ પૂરતાં પ્રમાણમાં રહે છે. જે બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીનું પ્રમાણ વધારે જોવા મળે છે તેનો વ્યવસાય સંતોષ પણ ઊંચો જોવા મળે છે.

4.3.1.6 બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધ :

જ્યારે બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેના આંશિક સહસંબંધને ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

HO₂₁ જ્યારે બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.-4.28ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે જ્યારે બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધાંક -0.44 પ્રાપ્ત થાય છે. જે નિષેધાત્મક છે અને 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી HO₂₁ નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ છે. અર્થાત બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભારની તેના વ્યવસાય સંતોષ ઉપર અસર પડે છે. આમ, બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર વધવાથી તેનો વ્યવસાય સંતોષ ઘટે છે. જે બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોમાં વ્યવસાય મનોભારનું પ્રમાણ

વધારે જોવા મળે છે તેનો વ્યવસાય સંતોષ ઓછો જોવા મળે છે અને જે બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોમાં વ્યવસાય મનોભારનું પ્રમાણ ઓછું જોવા મળે છે તેનો વ્યવસાય સંતોષ વધારે જોવા મળે છે.

4.3.2 સ્ત્રી અને પુરુષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધ (N=120) :

સ્ત્રી અને પુરુષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેના આંશિક સહસંબંધને કોષ્ટક નં.-4.29માં દર્શાવવામાં આવેલ છે.

કોષ્ટક નં.-4.29

સ્ત્રી અને પુરુષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને
વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે આંશિક સહસંબંધ (N =120)

ક્રમ	વિગત	નિદર્શની સંખ્યા n	સ્વાતંત્રની માત્રા df	આંશિક સહસંબંધની સંજ્ઞા	સ્ત્રી શિક્ષકો		પુરુષ શિક્ષકો	
					r-મૂલ્ય	સાર્થકતા કક્ષા	r-મૂલ્ય	સાર્થકતા કક્ષા
1.	વ્યવસાય મનોભાર	120	117	12.3	0.00	NS	-0.23	0.05
	વ્યવસાય સામેલગીરી							
2.	વ્યવસાય સામેલગીરી	120	117	23.1	0.47	0.01	0.47	0.01
	વ્યવસાય સંતોષ							
3.	વ્યવસાય સંતોષ	120	117	31.2	-0.32	0.01	-0.15	NS
	વ્યવસાય મનોભાર							

સ્વાતંત્ર્યની માત્રા (df)	0.05 કક્ષાએ સાર્થકતા	0.01 કક્ષાએ સાર્થકતા	NS
117	0.195	0.254	સાર્થક નથી

સ્ત્રી અને પુરુષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષના પરસ્પરના આંશિક સહસંબંધની અલગ-અલગ રીતે રજૂઆત તથા પરિણામની ચર્ચા અહીં કરવામાં આવી છે.

4.3.2.1 સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધ :

જ્યારે સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચેના આંશિક સહસંબંધને ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₂₂ જ્યારે સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.—4.29ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે જ્યારે સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે આંશિક સહસંબંધાંક 0.00 પ્રાપ્ત થાય છે. જે સાર્થકતાની કક્ષાએ પહોંચતો નથી. તેથી Ho₂₂ નો સ્વીકાર થાય છે. અર્થાત સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ નથી. સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભારની તેની વ્યવસાય સામેલગીરી ઉપર કોઈ જ અસર પડતી નથી.

4.3.2.2 સ્ત્રી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો સહસંબંધ.

જ્યારે સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે સ્ત્રી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ કે નહીં તે ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₂₃ જ્યારે સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે સ્ત્રી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.-4.29ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે જ્યારે સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધાંક 0.47 પ્રાપ્ત થાય છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે અને ધનાત્મક છે. તેથી H_{023} નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત સ્ત્રી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ છે. આ ઉપરથી કહી શકાય કે સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેની વ્યવસાય સામેલગીરી જેમ વધારે તેમ તેના વ્યવસાય સંતોષનું પ્રમાણ વધારે. આમ, સ્ત્રી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી વધવાથી તેનો વ્યવસાય સંતોષ વધવાની શક્યતાઓ પૂરતાં પ્રમાણમાં રહે છે. જે સ્ત્રી શિક્ષકોમાં વ્યવસાય સામેલગીરીનું પ્રમાણ વધારે જોવા મળે છે તેનો વ્યવસાય સંતોષ પણ ઊંચો જોવા મળે છે.

4.3.2.3 સ્ત્રીશિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધ.

જ્યારે સ્ત્રી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેના આંશિક સહસંબંધને ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

H₀₂₄ જ્યારે સ્ત્રી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.-4.29ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે જ્યારે સ્ત્રી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધાંક -0.32 પ્રાપ્ત થાય છે. જે નિષેધાત્મક છે અને 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી H_{024} નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ છે. અર્થાત સ્ત્રી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના ચલને અચળ

રાખવામાં આવે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભારની તેના વ્યવસાય સંતોષ ઉપર અસર પડે છે. આમ, સ્ત્રી શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર વધવાથી તેનો વ્યવસાય સંતોષ ઘટે છે. જે સ્ત્રી શિક્ષકોમાં વ્યવસાય મનોભારનું પ્રમાણ વધારે જોવા મળે છે તેનો વ્યવસાય સંતોષ ઓછો જોવા મળે છે અને જે સ્ત્રી શિક્ષકોમાં વ્યવસાય મનોભારનું પ્રમાણ ઓછું જોવા મળે છે તેનો વ્યવસાય સંતોષ વધારે જોવા મળે છે.

4.3.2.4 પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધ :

જ્યારે પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચેના આંશિક સહસંબંધને ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₂₅ જ્યારે પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.-4.29ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે જ્યારે પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે આંશિક સહસંબંધાંક-0.23 પ્રાપ્ત થાય છે. જે નિષેધાત્મક છે અને 0.05 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી Ho₂₅ નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ છે. અર્થાત પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભારની તેની વ્યવસાય સામેલગીરી ઉપર અસર પડે છે. આમ, પુરૂષ શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર વધવાથી તેની વ્યવસાય સામેલગીરી ઘટે છે. જે પુરૂષ શિક્ષકોમાં વ્યવસાય મનોભારનું પ્રમાણ વધારે જોવા મળે છે તેની વ્યવસાય સામેલગીરી ઓછી જોવા મળે છે અને જે પુરૂષ શિક્ષકોમાં વ્યવસાય મનોભારનું પ્રમાણ ઓછું જોવા મળે છે તેની

વ્યવસાય સામેલગીરી વધારે જોવા મળે છે.

4.3.2.5 પુરૂષ શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધ :

જ્યારે પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે પુરૂષ શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ કે નહીં તે ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₂₆ જ્યારે પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.-4.29ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે જ્યારે પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધાંક 0.47 પ્રાપ્ત થાય છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે અને ધનાત્મક છે. તેથી Ho₂₆ નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત પુરૂષ શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ છે. આ ઉપરથી કહી શકાય કે પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેની વ્યવસાય સામેલગીરી જેમ વધારે તેમ તેના વ્યવસાય સંતોષનું પ્રમાણ વધારે. આમ, પુરૂષ શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી વધવાથી તેનો વ્યવસાય સંતોષ વધવાની શક્યતાઓ પૂરતાં પ્રમાણમાં રહે છે. જે પુરૂષ શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીનું પ્રમાણ વધારે જોવા મળે છે તેનો વ્યવસાય સંતોષ પણ ઉચો જોવા મળે છે.

4.3.2.6 પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધ:

જ્યારે પુરૂષ શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેના આંશિક સહસંબંધને ચકાસવા માટે આ

મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₂₇ જ્યારે પુરૂષ શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.-4.29ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે જ્યારે પુરૂષ શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધાંક -0.15 પ્રાપ્ત થાય છે. જે નિષેધાત્મક છે પરંતુ સાર્થકતાની કક્ષાએ પહોંચતો નથી. તેથી Ho₂₇ નો સ્વીકાર થાય છે. અર્થાત પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ નથી. પુરૂષ શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભારની તેના વ્યવસાય સંતોષ પર નિષેધક અસર જોવા મળી હતી.

4.3.3 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધ (N=240):

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેના આંશિક સહસંબંધને કોષ્ટક નં.-4.30માં દર્શાવવામાં આવેલ છે.

કોષ્ટક નં.-4.30

બી.એડ.તાલીમાર્થી અને બી.એડ તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય

સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે આંશિક સહસંબંધ (N =240)

ક્રમ	વિગત	નિદર્શની સંખ્યા n	સ્વાતંત્રની માત્રા df	આંશિક સહસંબંધની સંજ્ઞા	r-મૂલ્ય	સાર્થકતા ની કક્ષા
1.	વ્યવસાય મનોભાર	240	237	12.3	-0.31	0.01
	વ્યવસાય સામેલગીરી					
2.	વ્યવસાય સામેલગીરી	240	237	23.1	0.39	0.01
	વ્યવસાય સંતોષ					
3.	વ્યવસાય સંતોષ	240	237	31.2	-0.11	NS
	વ્યવસાય મનોભાર					

સ્વાતંત્રની માત્રા (df)	0.05 કક્ષાએ સાર્થકતા	0.01 કક્ષાએ સાર્થકતા	NS
117	0.195	0.254	સાર્થક નથી

બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષના પરસ્પરના આંશિક સહસંબંધની રજૂઆત તથા પરિણામની ચર્ચા અહીં કરવામાં આવી છે.

4.3.3.1 બી.એડ. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધ :

જ્યારે બી.એડ. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચેના આંશિક સહસંબંધને ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₂₈ જ્યારે બી.એડ. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે બી.એડ. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.—4.30ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે જ્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે આંશિક સહસંબંધાંક -0.31 પ્રાપ્ત થાય છે. જે નિષેધાત્મક છે અને 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી H_{028} નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ છે. અર્થાત બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભારની તેની વ્યવસાય સામેલગીરી ઉપર અસર પડે છે. આમ, બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર વધવાથી તેની વ્યવસાય સામેલગીરી ઘટે છે. જે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોમાં વ્યવસાય મનોભારનું પ્રમાણ વધારે જોવા મળે છે તેની વ્યવસાય સામેલગીરી ઓછી જોવા મળે છે અને જેબી.એડ. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોમાં વ્યવસાય મનોભારનું પ્રમાણ ઓછું જોવા મળે છે તેની વ્યવસાય સામેલગીરી વધારે જોવા મળે છે.

4.3.3.2 બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો સહસંબંધ :

જ્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ છે કે નહીં તે ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

H₀₂₉ જ્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.—4.30ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે જ્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધાંક 0.39 પ્રાપ્ત થાય છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે અને ધનાત્મક છે. તેથી H_{029} નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્.તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ છે. આ ઉપરથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેની વ્યવસાય સામેલગીરી જેમ વધારે તેમ તેના વ્યવસાય સંતોષનું પ્રમાણ વધારે. આમ, બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી વધવાથી તેનો વ્યવસાય સંતોષ વધવાની શક્યતાઓ પૂરતાં પ્રમાણમાં રહે છે. જે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોમાં વ્યવસાય સામેલગીરીનું પ્રમાણ વધારે જોવા મળે છે તેનો વ્યવસાય સંતોષ પણ ઊંચો જોવા મળે છે.

4.3.3.3 બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધ :

જ્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેના આંશિક સહસંબંધને ચકાસવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

H_{030} જ્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ નથી.

કોષ્ટક નં.—4.30ની માહિતી જોતા કહી શકાય કે જ્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના ચલને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેના વ્યવસાય

મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધાંક -0.11 પ્રાપ્ત થાય છે. જે નિષેધાત્મક છે પરંતુ સાર્થકતાની કક્ષાએ પહોંચતો નથી. તેથી H_{O30} નો સ્વીકાર થાય છે. અર્થાત્ બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ નથી. તેથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીને અચળ રાખવામાં આવે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભારની તેના વ્યવસાય સંતોષ પર નિષેધક અસર જોવા મળી હતી.

સંક્ષિપ્તમાં, પ્રત્યુત્તરદાતાઓનો વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે રહેલા વિધાયક તેમજ નિષેધક સહસંબંધો અને આંશિક સંબંધોના સાર્થક પરિણામોના આધારે સંશોધકે મોડેલ વિકસાવેલ છે. આ સંબંધો અંગેનું મોડેલ નં.—2 ને પાના નંબર. . . પર રજૂ કરવામાં આવેલ છે. જે મોડેલ પર દૃષ્ટિ કરતાં સાર્થક સંબંધો નિહાળી શકાય છે.

4.4 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્.તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકાર તથા વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેના સંબંધોનું 'F' કસોટી વડે પૃથક્કરણ, અર્થઘટન અને પરિણામની ચર્ચા.

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની તેના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ પર કેવી અસર થાય છે તે જાણવા માટે મુખ્યત્વે $2 \times 2 \times 2$ આવયવિક યોજના પસંદ કરવામાં આવી હતી. અહીં તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકાર—આ ત્રણેય ચલોને સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યો તરીકે લેવામાં આવ્યા હતા. વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ—આ ત્રણેય ચલોને પરતંત્ર પરિવર્ત્યો તરીકે લેવામાં આવ્યા હતા. સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યની વ્યવસાય મનોભારના ચાર ઘટકો—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર, શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર, શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર અને પરીક્ષા કાર્યો અને અન્ય પરિસ્થિતિજન્ય પરિવર્ત્યો સંલગ્ન

મનોભાર પરની મુખ્ય તથા આંતરક્રિયાત્મક અસર જાણવા માટે વિચરણ પૃથક્કરણ પદ્ધતિ દ્વારા 'F'—મૂલ્ય શોધવામાં આવ્યા હતા તેમજ સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યની ત્રણેય પરતંત્ર પરિવર્ત્ય ઉપરની મુખ્ય તથા આંતરક્રિયાત્મક અસર જાણવા માટે વિચરણ પૃથક્કરણ પદ્ધતિ દ્વારા 'F' —મૂલ્ય શોધવામાં આવ્યા હતા.

4.4.1 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારનો પહેલા ઘટક— વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર.

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર અંગે રચવામાં આવેલ શૂન્ય ઉત્કલ્પના (31 થી 37)ની ચકાસણી માટે તેમજ ત્રણેય સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યોની વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર મુખ્ય અને આંતરક્રિયાત્મક અસર જાણવા માટે ત્રિમાર્ગીય વિચરણ પૃથક્કરણ પદ્ધતિ દ્વારા 'F'મૂલ્ય શોધવામાં આવ્યા હતા. આ અંગેની માહિતી કોષ્ટક નં.-4.31માં રજૂ કરવામાં આવી છે.

કોષ્ટક નં.-4.31

2×2×2 આવયવિક યોજના અને બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક- વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભારના

વિચરણ પૃથકકરણનું પરિણામ

ચલનો ઉદભવ	સ્વાતંત્ર સંખ્યા df	વર્ગોના સરવાળા Ss	પ્રચરણ Ms	F- મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા
(A) તાલીમનો પ્રકાર	01	567.34	567.34	37.03	0.01
(B) જાતિયતા	01	258.34	258.34	16.86	0.01
(C) કુટુંબનો પકાર	01	26.01	26.01	01.72	NS
A x B	01	133.50	133.50	08.71	0.05
A C	01	59.00	59.00	03.85	NS
B C	01	9.20	9.20	00.60	NS
A B C	01	192.59	192.59	12.57	0.01
Between groups		1245.98			
Within groups (Error)	232	3553.32	15.32		
Total	239	4799.30			

સ્વાતંત્ર સંખ્યા df	0.05 કક્ષાએ સાર્થકતા	0.01 કક્ષાએ સાર્થકતા
232	3.96	6.96

કોષ્ટક નં.-4.32

સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યોની કક્ષા પ્રમાણે બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટકના પ્રાપ્તાંકના મધ્યકો વચ્ચેના તફાવત

પરિવર્ત્યો	કક્ષાઓ	સંખ્યા(n)	મધ્યક(M)	તફાવત
(A) તાલીમનો પ્રકાર	A 1 બી.એડ.તાલીમાર્થી	120	21.22	3.08
	A 2 બી.એડ તાલીમી શિક્ષકો	120	18.14	
(B) જાતિયતા	B 1 સ્ત્રી	120	18.64	2.08
	B 2 પુરુષ	120	20.72	
(C) કુટુંબનો પકાર	C 1 સંયુક્ત	120	20.01	0.66
	C 2 વિભક્ત	120	19.35	

4.4.1.1 બી.એડ્.તાલીમાર્થી અને બી.એડ્.તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભારની 'F' કસોટી (A).

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્.તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકારની તેના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho₃₁ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક— વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.31 મુજબ બી.એડ્.તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકારના સંદર્ભમાં તેના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર માટેનું 'F'—મૂલ્ય 37.03 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ કિંમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી કહી શકાય કે શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકારની તેના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho₃₁ નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. બંનેના મધ્યકો અનુક્રમે 21.22 અને 18.14 છે. આ પરથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તુલનામાં બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભારનું પ્રમાણ ઊંચું જોવા મળે છે. બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓને વિદ્યાર્થીઓ સાથે સમાયોજન સાધવામાં મુશ્કેલી પડે છે. તેથી તેના વિદ્યાર્થી સંલગ્ન મનોભારનું પ્રમાણ ઊંચું જોવા મળે છે.

4.4.1.2 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતાના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભારની 'F'કસોટી(B) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતાની તેના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho₃₂ સ્ત્રી શિક્ષકો અને પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.31 મુજબ જાતિયતાના સંદર્ભમાં સ્ત્રી શિક્ષકો અને પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર માટેનું 'F'—મૂલ્ય 16.86 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ કિંમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી કહી શકાય કે શિક્ષકોની જાતિયતાની તેના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho₃₂ નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે સ્ત્રી શિક્ષકો અને પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. બંનેના મધ્યકો અનુક્રમે 18.64 અને 20.72 છે. આ પરથી કહી શકાય કે સ્ત્રી શિક્ષકોની તુલનામાં પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભારનું પ્રમાણ વધારે છે.

4.4.1.3 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભારની 'F'કસોટી (C) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકારની તેના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho₃₃ સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક — વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.31 મુજબ કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર માટેનું 'F'—મૂલ્ય 1.72 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.05 કક્ષાએ કિંમત 3.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી ઓછું છે. તેથી કહી શકાય કે શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકારની તેના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થતી નથી. તેથી ઉત્કલ્પના Ho₃₃ નો સ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી. બંનેના મધ્યકો અનુક્રમે 20.91 અને 19.35 છે. જેના વચ્ચે ખાસ તફાવત જોવા મળતો નથી.

4.4.1.3 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભારની 'F' કસોટી (AxB) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho₃₄ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.31 મુજબ શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત આંતરક્રિયાત્મક અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર માટેનું 'F'—મૂલ્ય 8.71 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ કિંમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી કહી શકાય કે શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર થાય છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho₃₄ નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. એટલે કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભારનો આધાર તેની જાતિયતાની ઉપર છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી

શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર તેની જાતિયતાની અસર થાય છે અને તાલીમના પ્રકારની સંયુક્ત અસર જોવા મળી હતી.

4.4.1.4 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર ની 'F' કસોટી (AxC) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho₃₅ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્.તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભારના પ્રાપ્તકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.31 મુજબ તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર માટેનું 'F'—મૂલ્ય 3.85 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.05 કક્ષાએ કિંમત 3.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી ઓછું છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho₃₅ નો સ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભારના પ્રાપ્તકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી. એટલે કે શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર થતી નથી.

4.4.1.6 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભારની 'F' કસોટી (BxC) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho₃₆ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના

પ્રકારની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.31 મુજબ જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થી સંલગ્ન મનોભારના માટેનું 'F' —મૂલ્ય 0.60 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.05 કક્ષાએ કિંમત 3.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી ઓછું છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho₃₆ નો સ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી. એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી. એટલે કે શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર થતી નથી. સ્ત્રી અને પુરૂષ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભારનો આધાર તેના કુટુંબના પ્રકાર પર નથી. સ્ત્રી અને પુરૂષ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર તેના કુટુંબના

પ્રકારની સમાન અસર થાય છે.

4.4.1.7 બી.એડ.તાલીમાર્થી અને બી.એડ.તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભારની 'F' કસોટી (AxBxC) :

બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho₃₇ બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તિાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.-4.31 મુજબ તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર માટેનું 'F'—મૂલ્ય 12.45 પ્રાપ્ત થય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ કિંમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho₃₇નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભારના પ્રાપ્તિાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. એટલે કે શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના પહેલા ઘટક—વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર થાય છે.

4.4.2 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક – શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર અંગે રચવામાં આવેલ શૂન્ય ઉત્કલ્પના (38 થી 43)ની ચકાસણી માટે તેમજ ત્રણેય સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યોની વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર મુખ્ય અને આંતરક્રિયાત્મક અસર જાણવા માટે ત્રિમાર્ગીય વિચરણ પૃથક્કરણ પદ્ધતિ દ્વારા 'F'-મૂલ્ય શોધવામાં આવ્યા હતા. આ અંગેની માહિતી કોષ્ટક નં.—4.33 માં રજૂ કરવામાં આવી છે.

કોષ્ટક નં.—4.33

2×2×2 આવયવિક યોજના અને બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના

વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક— શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભારના

વિચરણ પૃથક્કરણનું પરિણામ

ચલનો ઉદભવ	સ્વાતંત્ર સંખ્યા df	વર્ગોના સરવાળા Ss	પ્રચરણ Ms	F- મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા
(A) તાલીમનો પ્રકાર	01	735.00	735.00	36.14	0.01
(B) જાતિયતા	01	721.06	721.06	35.45	0.01
(C) કુટુંબનો પ્રકાર	01	117.60	117.60	05.78	0.05
A x B	01	163.35	163.35	08.03	0.01
A X C	01	183.75	183.75	09.03	0.01
B X C	01	277.35	277.35	13.64	0.01
A X B X C	01	141.06	141.06	06.94	0.01
Between groups		2339.17			
Within groups (Error)	232	4718.68	20.34		
Total	239	7057.85			

સ્વાતંત્ર સંખ્યા df	0.05 કક્ષાએ સાર્થકતા	0.01 કક્ષાએ સાર્થકતા
239	3.96	6.96

કોષ્ટક નં.—4.34

સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યોની કક્ષા પ્રમાણે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટકના પ્રાપ્તાંકના મધ્યકો વચ્ચેના તફાવત

પરિવર્ત્યો	કક્ષાઓ	સંખ્યા (n)	મધ્યક (M)	તફાવત
A) તાલીમનો પ્રકાર	A 1 બી.એડ્. તાલીમાર્થી	120	21.03	3.50
	A 2 બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો	120	17.53	
B) જાતિયતા	B 1 સ્ત્રી	120	17.54	3.47
	B 2 પુરુષ	120	21.01	
C) કુટુંબનો પ્રકાર	C 1 સંયુક્ત	120	19.98	1.40
	C 2 વિભક્ત	120	18.58	

4.4.2.1 બી.એડ્.તાલીમાર્થી અને બી.એડ્.તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભારની 'F' કસોટી (A):

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકારની તેના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho₃₈ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.33 મુજબ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકારના સંદર્ભમાં તેના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર માટેનું 'F' —મૂલ્ય 36.14 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ કિંમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho₃₈ નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકારની તેના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે. બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્.

તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. બંનેના મધ્યકો અનુક્રમે 21.03 અને 17.53 છે. આ પરથી કહી શકાય કે આ પરથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તુલનામાં બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભારનું પ્રમાણ ઉચ્ચ જોવા મળે છે. બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓને પોતાના વ્યવસાયમાં સ્થિર થવાની ચિંતા હોય છે. તેથી આમ બની શકે.

4.4.2.2 બી.એડ.તાલીમાર્થી અને બી.એડ.તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતાના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભારની 'F' કસોટી (B) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતાની તેના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho₂₃ પુરૂષ બી.એડ્.તાલીમાર્થી અને બી.એડ્.તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.33 મુજબ જાતિયતાના સંદર્ભમાં સ્ત્રી અને પુરૂષ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર માટેનું 'F'—મૂલ્ય 35.45 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ કિંમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho₃₉ નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે સ્ત્રી અને પુરૂષ બી.એડ.તાલીમાર્થી અને બી.એડ.તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતાની તેના વ્યવસાય

મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે. સ્ત્રી અને પુરુષ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના મધ્યકો અનુક્રમે 17.54 અને 21.01 છે. આ પરથી કહી શકાય કે સ્ત્રી બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તુલનામાં પુરુષ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભારનું પ્રમાણ વધારે છે.

4.4.2.3 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભારની 'F' કસોટી(C):

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકારની તેના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho40 સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભારના પ્રાપ્તકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.33 મુજબ કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર માટેનું 'F' —મૂલ્ય 5.78 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.05 કક્ષાએ ક્રિંમત 3.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho40 નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. એટલે કે

શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકારની તેના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે. બંનેના મધ્યકો અનુક્રમે 19.98 અને 18.58 છે. આ પરથી કહી શકાય કે સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભારની તુલનામાં વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર ઓછો છે. સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોને કૌટુંબિક જવાબદારીઓ અને સમાયોજનની સમસ્યા વધારે હોય છે. તેથી તેનો વ્યવસાય મનોભાર વધારે હોય તેમ બની શકે છે.

4.4.2.4 બી.એડ્.તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભારની 'F' કસોટી ($A \times B$) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho₄₁ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.33 મુજબ તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર માટેનું 'F' —મૂલ્ય 8.03 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ કિંમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho₄₁ નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત

આંતર ક્રિયાત્મક અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. એટલે કે શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર થાય છે.

4.4.2.5 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર ની 'F' કસોટી (AxC) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho₄₂ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.33 મુજબ તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર માટેનું 'F' —મૂલ્ય 9.03 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ કિંમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho₄₂ નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. એટલે કે શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના બીજા

ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર થાય છે.

4.4.2.6 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભારની 'F' કસોટી (BxC) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho₄₃ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.33 મુજબ જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભારના માટેનું 'F'—મૂલ્ય 13.64 પ્રાપ્ત થય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ કિંમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho₄₃નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. એટલે કે શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર થાય છે.

4.4.2.7 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભારની 'F' કસોટી ($A \times B \times C$) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho₄₄ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.33 મુજબ તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર માટેનું 'F'—મૂલ્ય 6.94 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.05 કક્ષાએ કિંમત 3.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho₄₄નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. એટલે કે શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક—શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન મનોભાર પર થાય છે.

4.3.3 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક-શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક-શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર અંગે રચવામાં આવેલ શૂન્ય ઉત્કલ્પના (45 થી 51)ની ચકાસણી માટે તેમજ ત્રણેય સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યોની વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક-શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર પર મુખ્ય અને આંતરક્રિયાત્મક અસર જાણવા માટે ત્રિમાર્ગીય વિચરણ પૃથક્કરણ પદ્ધતિ દ્વારા 'F'-મૂલ્ય શોધવામાં આવ્યા હતા. આ અંગેની માહિતી કોષ્ટક નં.-4.35 માં રજૂ કરવામાં આવી છે.

કોષ્ટક નં.-4.35

2×2×2 આવયવિક યોજના અને બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક-શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્નના

વિચરણ પૃથક્કરણનું પરિણામ

ચલનો ઉદ્ભવ	સ્વાતંત્ર સંખ્યા df	વર્ગોના સરવાળા Ss	પ્રચરણ Ms	F- મૂલ્ય	સાર્થકતાની ક્ષા
A-તાલીમનો પ્રકાર	01	1339.54	1339.54	83.88	0.01
B- જાતિયતા	01	676.70	676.70	42.37	0.01
C- કુટુંબનો પ્રકાર	01	11.70	11.70	00.73	NS
A X B	01	124.70	124.70	07.81	0.01
A X C	01	292.60	292.60	18.32	0.01
B X C	01	48.84	48.84	09.32	0.01
A X B X C	01	49.50	49.50	03.10	NS
Between groups		2643.58			
Within groups(Error)	232	3705.58	15.97		
Total	239	6349.16			

સ્વાતંત્ર સંખ્યા df	0.05 કક્ષાએ સાર્થકતા	0.01 કક્ષાએ સાર્થકતા
232	3.96	6.96

કોષ્ટક નં.—4.36

સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યોની કક્ષા પ્રમાણે બી.એડ્.તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણના પ્રાપ્તાંકના મધ્યકો વચ્ચેના તફાવત

પરિવર્ત્યો	કક્ષાઓ	સંખ્યા (n)	મધ્યક (M)	તફાવત
A) તાલીમનો પ્રકાર	A 1 બી.એડ્. તાલીમાર્થી	120	24.15	4.72
	A2 બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો	120	19.43	
B) જાતિયતા	B 1 સ્ત્રી	120	20.11	3.36
	B 2 પુરુષ	120	23.47	
C) કુટુંબનો પકાર	C 1 સંયુક્ત	120	22.01	0.44
	C 2 વિભક્ત	120	21.57	

4.4.3.1 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભારની 'F'કસોટી (A) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકારની તેના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho45 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક— શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.35 મુજબ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકારના સંદર્ભમાં તેના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર

માટેનું 'F' —મૂલ્ય 83.88 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ કિંમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના H_{045} નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકારની તેના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે. બંનેના મધ્યકો અનુક્રમે 24.15 અને 19.43 છે. આ પરથી કહી શકાય કે બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોની તુલનામાં બી.એડ. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભારનું પ્રમાણ ઓછું જોવા મળે છે. બી.એડ. તાલીમાર્થીઓને વાસ્તવિક રીતે શાળાનો અનુભવ ઓછો હોવાના કારણે આવું બની શકે.

4.4.3.2 બી.એડ.તાલીમાર્થી અને બી.એડ.તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતાના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભારની 'F' કસોટી (B) :

બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતાની તેના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho₄₆ સ્ત્રી અને પુરુષ બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી

કોષ્ટક નં.—4.33 મુજબ જાતિયતાના સંદર્ભમાં સ્ત્રી અને પુરુષ બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર માટેનું 'F'—મૂલ્ય 42.37 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ કિંમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના H_{046} નો

અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે સ્ત્રી અને પુરુષ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતાની તેના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે. સ્ત્રી અને પુરુષ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના મધ્યકો અનુક્રમે 20.11 અને 23.47 છે. આ પરથી કહી શકાય કે સ્ત્રી બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તુલનામાં પુરુષ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભારનું પ્રમાણ વધારે છે.

4.4.3.3 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભારની 'F' કસોટી (C) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકારની તેના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho47 સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્.

તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.35 મુજબ કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર માટેનું 'F'—મૂલ્ય 0.73 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.05 કક્ષાએ કિંમત 3.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી ઓછું

છે. તેથી ઉત્કલ્પના HO₄₇ નો સ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી. એટલે કે શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકારની તેના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થતી નથી. બંનેના મધ્યકો અનુક્રમે 22.01 અને 21.57 છે. જેના વચ્ચે ખાસ તફાવત નથી. આ પરથી કહી શકાય કે સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર વચ્ચે તફાવત નથી.

4.4.3.4 બી.એડ્.તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભારની 'F' કસોટી (AxB) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર પર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

HO₄₈ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.35 મુજબ તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર માટેનું 'F'—મૂલ્ય 7.81 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ કિંમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના HO₄₈નો અસ્વીકાર કરતા કહી

શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક-શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. એટલે કે શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક-શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર પર થાય છે.

4.4.3.5 બી.એડ્.તાલીમાર્થી અને બી.એડ્.તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક-શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભારની 'F' કસોટી (AxC) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક-શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho₄₉ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક — શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.-4.35 મુજબ તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક-શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર માટેનું 'F' —મૂલ્ય 18.32 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ કિંમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho₄₉નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક-શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. એટલે કે શિક્ષકોની

તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક-શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર પર થાય છે.

4.4.3.6 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક-શૈક્ષણિક વાતાવરણના વર્તન સંલગ્ન મનોભારની 'F' કસોટી (BxC) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક-શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho₅₀ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક-શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભારના પ્રાપ્તિકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.-4.35 મુજબ જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક-શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભારના માટેનું 'F' -મૂલ્ય 9.32 પ્રાપ્ત થય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ કિંમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'-મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho₅₀ નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક-શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તિકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. એટલે કે શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક-શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર પર થાય છે.

4.4.3.7 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભારની 'F' કસોટી (AxBxC) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર પર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho₅₁ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.35 મુજબ તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર માટેનું 'F'—મૂલ્ય 3.10 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.05 કક્ષાએ કિંમત 3.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી ઓછું છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho₅₁ નો સ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી. એટલે કે શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર પર થતી નથી.

4.4.4 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક(પરીક્ષા કાર્યો અને અન્ય પરિસ્થિતિજન્ય પરિવર્ત્ય) સંલગ્ન મનોભાર:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક(પરીક્ષા કાર્યો અને અન્ય પરિસ્થિતિ જન્ય પરિવર્ત્ય) સંલગ્ન મનોભાર અંગે રચવામાં આવેલ શૂન્ય ઉત્કલ્પના (52 થી 58)ની ચકાસણી માટે તેમજ ત્રણેય સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યોની વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર પર મુખ્ય અને આંતરક્રિયાત્મક અસર જાણવા માટે ત્રિમાર્ગીય વિચરણ પૃથક્કરણ પદ્ધતિ દ્વારા 'F'-મૂલ્ય શોધવામાં આવ્યા હતા. આ અંગેની માહિતી કોષ્ટક નં.-4.37માં રજૂ કરવામાં આવી છે.

કોષ્ટક નં.-4.37

2 × 2 × 2 આવયવિક યોજના અને બી.એડ્.તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય ચોથા ઘટક(પરીક્ષા કાર્યો અને અન્ય પરિસ્થિતિ જન્ય પરિવર્ત્ય)

સંલગ્ન મનોભારના સંલગ્નના વિચરણ પૃથક્કરણનું પરિણામ

ચલનો ઉદભવ	સ્વાતંત્ર સંખ્યા df	વર્ગોના સરવાળા Ss	પ્રચરણ Ms	F- મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા
A-તાલીમનો પ્રકાર	01	392.07	392.07	61.64	0.01
B- જાતિયતા	01	481.67	481.67	37.48	0.01
C- કુટુંબનો પ્રકાર	01	002.4	002.4	00.19	NS
A X B	01	147.27	147.27	11.46	0.01
A X C	01	224.27	224.27	17.45	0.01
B X C	01	106.67	106.67	08.30	0.01
A X B X C	01	112.00	112.00	08.72	NS
Between groups		1866.35			
Within groups (Error)	232	2980.40	12.85		
Total	239	4846.40			

સ્વાતંત્ર સંખ્યા df	0.05 કક્ષાએ સાર્થકતા	0.01 કક્ષાએ સાર્થકતા
232	3.96	6.96

કોષ્ટક નં. –4.38

સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યોની કક્ષા પ્રમાણે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક—શૈક્ષણિક વાતાવરણના પ્રાપ્તાંકના મધ્યકો વચ્ચેના તફાવત

પરિવર્ત્યો	કક્ષાઓ	સંખ્યા (n)	મધ્યક (M)	તફાવત
(A) તાલીમનો પ્રકાર	A 1 બી.એડ્. તાલીમાર્થી	120	21.52	3.64
	A 2 બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો	120	17.88	
(B) જાતિયતા	B 1 સ્ત્રી	120	18.28	2.84
	B 2 પુરુષ	120	21.12	
(C) કુટુંબનો પકાર	C 1 સંયુક્ત	120	19.80	0.20
	C 2 વિભક્ત	120	19.60	

4.4.4.1 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભારની 'F' કસોટી (A) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકારની તેના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho₅₂ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.37 મુજબ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકારના સંદર્ભમાં તેના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર માટેનું 'F'—મૂલ્ય 61.64 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ ક્રિમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho₅₂ નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકારની તેના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે. બંનેના મધ્યકો અનુક્રમે

21.52 અને 17.88 છે. આ પરથી કહી શકાય કે બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોની તુલનામાં બી.એડ. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભારનું પ્રમાણ ઓછું જોવા મળે છે. બી.એડ. તાલીમાર્થીઓને વાસ્તવિક રીતે શાળાનો અનુભવ ઓછો હોવાના કારણે આવું બની શકે.

4.4.4.2 બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતાના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભારની 'F' કસોટી (B) :

બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતાની તેના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho53 સ્ત્રી અને પુરૂષ બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.37 મુજબ જાતિયતાના સંદર્ભમાં સ્ત્રી અને પુરૂષ બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર માટેનું 'F'—મૂલ્ય 37.48 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ કિંમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના H_{053} નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે સ્ત્રી અને પુરૂષ બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતાની તેના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે. સ્ત્રી અને પુરૂષ બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના મધ્યકો અનુક્રમે 18.28 અને 21.12 છે. આ પરથી કહી શકાય કે સ્ત્રી બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોની તુલનામાં પુરૂષ બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભારનું પ્રમાણ વધારે છે.

4.4.4.3 બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભારની 'F' કસોટી (C) :

બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકારની તેના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

HO₅₄ સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.37 મુજબ કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર માટેનું 'F'—મૂલ્ય 0.19 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.05 કક્ષાએ કિંમત 3.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી પણ ઓછું છે. તેથી ઉત્કલ્પના HO₅₄ નો સ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી. એટલે કે શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકારની તેના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થતી નથી. બંનેના મધ્યકો અનુક્રમે 22.01 અને 21.57 છે. જેના વચ્ચે ખાસ તફાવત નથી. આ પરથી કહી શકાય કે સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ.તાલીમાર્થી અને બી.એડ.તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર વચ્ચે તફાવત નથી.

4.4.4.4 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભારની 'F' કસોટી (AxB) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર પર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho₅₅ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.37 મુજબ તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર માટેનું 'F' —મૂલ્ય 11.46 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર્ય સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ કિંમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho₅₅નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. એટલે કે શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર પર થાય છે.

4.4.4.5 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભારની 'F' કસોટી (AxC) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર પર

અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho56 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.37 મુજબ તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર માટેનું 'F'—મૂલ્ય 17.45 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર્ય સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ ક્રિંમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho56 નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. એટલે કે શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર પર થાય છે.

4.4.4.6 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટકના વર્તન સંલગ્ન મનોભારની 'F' કસોટી (BxC) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho57 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—14.37 મુજબ જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભારના માટેનું 'F'—મૂલ્ય 8.30 પ્રાપ્ત થયા છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ કિંમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho57નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. એટલે કે શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર પર થાય છે.

4.4.4.7 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભારની 'F' કસોટી ($A \times B \times C$) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની ની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર પર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho58 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા વાતાવરણ સંલગ્ન મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.-4.37 મુજબ તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર માટેનું 'F'—મૂલ્ય 8.72 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ કિંમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના H_{058} નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભારના પ્રાપ્તકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. એટલે કે શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર તેના વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક સંલગ્ન મનોભાર પર થાય છે.

4.4.5 બી.એડ. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભાર :

બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભાર અંગે રચવામાં આવેલ શૂન્ય ઉત્કલ્પના (59 થી 65)ની ચકાસણી માટે તેમજ ત્રણેય સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યોની વ્યવસાય મનોભાર પર મુખ્ય અને આંતરક્રિયાત્મક અસર જાણવા માટે ત્રિમાર્ગીય વિચરણ પૃથકકરણ પદ્ધતિ દ્વારા 'F'—મૂલ્ય શોધવામાં આવ્યા હતા. આ અંગેની માહિતી કોષ્ટક નં.-4.39 માં રજૂ કરવામાં આવી છે.

કોષ્ટક નં.-4.39

2 X 2 X 2 આવયવિક યોજના અને બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના વિચરણ પૃથકકરણનું પરિણામ

ચલનો ઉદભવ	સ્વાતંત્ર સખ્યા df	વર્ગોના સરવાળા Ss	પ્રચરણ Ms	F- મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા
A) તાલીમનો પ્રકાર	01	13380.26	13380.26	82.55	0.01
B) જાતિયતા	01	8558.60	8558.60	52.80	0.01
C) કુટુંબનો પ્રકાર	01	437.40	437.40	02.92	NS
A x B	01	2269.35	2269.35	14.00	0.01
A x C	01	2842.82	2842.82	17.54	0.01
B x C	01	1782.15	1782.15	10.99	0.01
Ax Bx C	01	1583.25	1583.25	09.77	0.01
Between groups		30853.83			
Within groups (Error)	232	37603.35	162.08		
Total	239	68457.18			

સ્વાતંત્ર સખ્યા df	0.05 કક્ષાએ સાર્થકતા	0.01 કક્ષાએ સાર્થકતા
239	3.96	6.96

કોષ્ટક નં.-4.40

સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યોની કક્ષા પ્રમાણે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર પ્રાપ્તાંકના મધ્યકો વચ્ચેના તફાવત

પરિવર્ત્યો	કક્ષાઓ	સંખ્યા (n)	મધ્યક (M)	તફાવત
A)તાલીમનો પ્રકાર	A 1 બી.એડ્. તાલીમાર્થી	120	87.91	14.93
	A 2 બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો	120	72.98	
B) જાતિયતા	B 1 સ્ત્રી	120	74.59	11.72
	B 2 પુરૂષ	120	86.31	
C) કુટુંબનો પ્રકાર	C 1 સંયુક્ત	120	81.79	02.70
	C 2 વિભક્ત	120	79.09	

4.4.5.1 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારની 'F' કસોટી (A) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકારની તેના વ્યવસાય મનોભાર પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

HO59 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.39 મુજબ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકારના સંદર્ભમાં તેના વ્યવસાય મનોભાર માટેનું 'F' —મૂલ્ય 82.55 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ કિંમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના HO59 નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકારની તેના વ્યવસાય મનોભાર પર અસર થાય છે. બંનેના મધ્યકો અનુક્રમે 87.91 અને 72.98 છે. આ પરથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તુલનામાં બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભારનું પ્રમાણ વધારે જોવા મળે છે. બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓને વ્યવસાય મેળવવાની, વ્યવસાયમાં સ્થિર થવાની ચિંતા હોવાના કારણે આવું બની શકે.

4.4.5.2 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતાના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારની 'F' કસોટી (B) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતાની તેના વ્યવસાય મનોભાર પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho₆₀ સ્ત્રી અને પુરુષ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.39 મુજબ જાતિયતાના સંદર્ભમાં સ્ત્રી અને પુરુષ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર માટેનું 'F'—મૂલ્ય 52.80 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ ક્રિંમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho₆₀ નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે સ્ત્રી અને પુરુષ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતાની તેના વ્યવસાય મનોભાર પર અસર થાય છે. સ્ત્રી અને પુરુષ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના મધ્યકો અનુક્રમે 74.59 અને 86.31 છે. આ પરથી કહી શકાય કે સ્ત્રી બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તુલનામાં પુરુષ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારનું પ્રમાણ વધારે છે. સ્ત્રી શિક્ષકોની સરખામણીમાં પુરુષ શિક્ષકો ઉપર સામાજિક તથા કૌટુંબિક જવાબદારી વધારે હોય છે. જેના કારણે તેનો વ્યવસાય મનોભાર વધારે હોય તેમ બની શકે.

4.4.5.3 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારની 'F' કસોટી (C) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકારની તેના વ્યવસાય મનોભાર પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho₆₁ સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને

બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.39 મુજબ કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર માટેનું 'F'—મૂલ્ય 02.92 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.05 કક્ષાએ કિંમત 3.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી પણ ઓછું છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho_{61} નો સ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી. એટલે કે શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકારની તેના વ્યવસાય મનોભાર પર અસર થતી નથી. બંનેના મધ્યકો અનુક્રમે 81.79 અને 79.09 છે. જેના વચ્ચે ખાસ તફાવત નથી. આ પરથી કહી શકાય કે સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર વચ્ચે તફાવત નથી.

4.4.5.4 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારની 'F' કસોટી (AxB) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભાર પર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho₆₂ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.39 મુજબ તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર માટેનું 'F'—મૂલ્ય 14.00 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232

હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ કિંમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના H_{062} નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. એટલે કે શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભાર પર થાય છે.

4.4.5.5 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારની 'F' કસોટી (AxC) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભાર પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho₆₃ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.39 મુજબ તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર માટેનું 'F'—મૂલ્ય 17.54 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ કિંમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના H_{063} નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. એટલે કે શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર તેના વ્યવસાય મનોભાર પર થાય છે.

4.4.5.6 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારની 'F' કસોટી (BxC) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભાર પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho₆₄ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.39 મુજબ જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર માટેનું 'F'—મૂલ્ય 10.99 પ્રાપ્ત થય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ કિંમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho₆₄ નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. એટલે કે શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર તેના વ્યવસાય મનોભાર પર થાય છે.

4.4.5.7 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભારની 'F' કસોટી (AxBxC) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય મનોભાર પર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho₆₅ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભાર પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.39 મુજબ તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર માટેનું 'F'—મૂલ્ય 9.77 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ કિંમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના **Ho₆₅** નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્.તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર અને તેના વ્યવસાય મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. એટલે કે શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર તેના વ્યવસાય મનોભાર પર થાય છે.

ટૂંકમાં **2X2x2** આવયવિક યોજનાના આધારે પરતંત્ર પરિવર્ત્ય વ્યવસાય મનોભાર અને તેના કુલ ચાર ઘટકોના વિચરણ પૃથક્કરણના પરિણામોને મોડેલ નં.—3માં પાના નં. માં રજૂ કર્યા છે. તેના આધારે સાર્થક પરિણામોની જાણકારી પ્રથમ દૃષ્ટિએ પ્રાપ્ત થાય છે.

4.4.6 બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સામેલગીરી :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સામેલગીરી અંગે રચવામાં આવેલ શૂન્ય ઉત્કલ્પના (66 થી 72)ની ચકાસણી માટે તેમજ ત્રણેય સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યોની વ્યવસાય સામેલગીરી પર મુખ્ય અને આંતરક્રિયાત્મક અસર જાણવા માટે ત્રિમાર્ગીય વિચરણ પૃથક્કરણ પદ્ધતિ દ્વારા 'F'—મૂલ્ય શોધવામાં આવ્યા હતા. આ અંગેની માહિતી કોષ્ટક નં.—4.41માં રજૂ કરવામાં આવી છે.

કોષ્ટક નં.-4.41

2x2x2 આવયવિક યોજના અને બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના વિચરણ પૃથકકરણનું પરિણામ

ચલનો ઉદભવ	સ્વાતંત્ર સંખ્યા df	વર્ગોના સરવાળા Ss	પ્રચરણ Ms	F- મૂલ્ય	સાર્થકતાની કક્ષા
A-તાલીમનો પ્રકાર	01	611.21	611.21	16.11	0.01
B- જાતિયતા	01	0.94	0.94	0.025	NS
C- કુટુંબનો પ્રકાર	01	175.11	175.11	4.62	0.05
A x B	01	0.004	0.004	0.0001	NS
A x C	01	51.34	51.34	1.35	NS
B x C	01	100.11	100.11	2.64	NS
A x B x C	01	7.92	7.92	0.21	NS
Between groups		945.69			
Within groups (Error)	232	8802.11	37.94		
Total	239	9747.80			

સ્વાતંત્ર સંખ્યા df	0.05 કક્ષાએ સાર્થકતા	0.01 કક્ષાએ સાર્થકતા
239	3.96	6.96

કોષ્ટક નં.-4.42

સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યોની કક્ષા પ્રમાણે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો વચ્ચેના તફાવત

પરિવર્ત્ય	કક્ષા	સંખ્યા (n)	મધ્યક (M)	તફાવત
A) તાલીમનો પ્રકાર	A 1 બી.એડ્. તાલીમાર્થી	120	60.33	3.20
	A 2 બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો	120	63.53	
B) જાતિયતા	B 1 સ્ત્રી	120	61.99	0.12
	B 2 પુરુષ	120	61.87	
C) કુટુંબનો પ્રકાર	C 1 સંયુક્ત	120	61.08	1.70
	C 2 વિભક્ત	120	62.78	

4.4.6.1 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સામેલગીરીની 'F' કસોટી (A) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકારની તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

HO₆₆ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.41 મુજબ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકારના સંદર્ભમાં તેની વ્યવસાય સામેલગીરી માટેનું 'F'—મૂલ્ય 16.11 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ કિંમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના HO₆₆ નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકારની તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર અસર થાય છે. બંનેના મધ્યકો અનુક્રમે 60.33 અને 63.53 છે. આ પરથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તુલનામાં બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓની વ્યવસાય સામેલગીરીનું પ્રમાણ ઓછું જોવા મળે છે. બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોમાં તાલીમની વિધાયક અસર હોય છે. તેથી તેની વ્યવસાય સામેલગીરીનું પ્રમાણ વધારે હોય તેમ બની શકે.

4.4.6.2 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતાના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સામેલગીરીની 'F' કસોટી (B) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતાની તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

HO₆₇ સ્ત્રી અને પુરુષ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.41 મુજબ જાતિયતાના સંદર્ભમાં સ્ત્રી અને પુરુષ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી માટેનું 'F'—મૂલ્ય 0.025 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.05 કક્ષાએ કિંમત 3.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી ઓછું છે. તેથી ઉત્કલ્પના HO₆₇ નો સ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે સ્ત્રી અને પુરુષ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી. તેના મધ્યકો અનુક્રમે 61.99 અને 61.87 છે. વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો વચ્ચે તફાવત નથી. બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતાની તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર અસર થતી નથી.

4.4.6.3 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સામેલગીરીની 'F' કસોટી (C) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકારની તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

HO₆₈ સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.41 મુજબ કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી માટેનું 'F' —મૂલ્ય 04.62 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.05 કક્ષાએ કિંમત 3.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના HO₆₈ નો અસ્વીકાર

કરતા કહી શકાય કે સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. એટલે કે શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકારની તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર અસર થાય છે. બંનેના મધ્યકો અનુક્રમે 61.08 અને 62.78 છે. આ પરથી કહી શકાય કે સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી કરતા વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી વધારે છે. સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોને કૌટુંબિક જવાબદારી વધારે હોય છે. તેના કારણે તેની વ્યવસાય સામેલગીરી ઓછી હોય તેમ બની શકે છે.

4.4.6.4 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સામેલગીરીની 'F' કસોટી (AxB) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

HO₆₉ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત અસર અને તેની વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.41 મુજબ તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી માટેનું 'F'—મૂલ્ય 0.0001 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.05 કક્ષાએ કિંમત 3.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી ઓછું છે. તેથી ઉત્કલ્પના HO₆₉નો સ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર અને તેની વ્યવસાય

સામેલગીરીના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી. એટલે કે શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર થતી નથી.

4.4.6.5 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સામેલગીરીની 'F' કસોટી (AxC) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho70 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર અને તેની વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.41 મુજબ તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોના વ્યવસાય સામેલગીરી માટેનું 'F' —મૂલ્ય 01.35 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર્ય સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.05 કક્ષાએ કિંમત 3.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી પણ ઓછું છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho70 નો સ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર અને તેની વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી. એટલે કે શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર થતી નથી.

4.4.6.6 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સામેલગીરીની 'F' કસોટી (BxC).

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho₇₁ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર અને તેની વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.-4.41 મુજબ જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી માટેનું 'F' -મૂલ્ય 2.64 પ્રાપ્ત થય છે. સ્વાતંત્ર્ય સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.05 કક્ષાએ કિંમત 3.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'-મૂલ્ય તેનાથી પણ ઓછું છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho₇₁ નો સ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર અને તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી. એટલે કે શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર થતી નથી.

4.4.6.7 બી.એડ્.તાલીમાર્થી અને બી.એડ્.તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સામેલગીરીની 'F' કસોટી (AxBxC) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

HO72 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર અને તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.41 મુજબ તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી માટેનું 'F'—મૂલ્ય 0.21 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.05 કક્ષાએ કિંમત 3.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી પણ ઓછું છે. તેથી ઉત્કલ્પના HO72નો સ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર અને તેની વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી. એટલે કે શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર થતી નથી.

અહીં 2×2×2ની આવયવિક યોજનાના આધારે જે જે પરિણામો પ્રાપ્ત થયાં તેના આધારે મોડેલ નં. ૪ વિકસાવેલ છે. જેની રજૂઆત પાના નં. પર કરવામાં આવી છે.

4.4.7 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સંતોષ :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સંતોષ અંગે રચવામાં આવેલ શૂન્ય ઉત્કલ્પના (73 થી 79)ની ચકાસણી માટે તેમજ ત્રણેય સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યોની વ્યવસાય સંતોષ પર મુખ્ય અને આંતરક્રિયાત્મક અસર જાણવા માટે ત્રિમાર્ગીય વિચરણ પૃથકકરણ પદ્ધતિ દ્વારા 'F'—મૂલ્ય શોધવામાં આવ્યા હતા. આ અંગેની માહિતી કોષ્ટક નં.—4.43 માં રજૂ કરવામાં આવી છે.

કોષ્ટક નં.-4.43

2x2x2 આવયવિક યોજના અને બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી

શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના વિચરણ પૃથકકરણનું પરિણામ

ચલનો ઉદભવ	સ્વાતંત્ર સંખ્યા df	વર્ગોના સરવાળા Ss	પચરણ Ms	F- મૂલ્ય	સાર્થકતા ની કક્ષા
A-તાલીમની પકાર	01	1659.01	1659.01	20.58	0.01
B- જાતિયતા	01	310.54	310.54	03.85	NS
C- કુટુંબનો પકાર	01	40.84	40.84	00.51	NS
A x B	01	44.20	44.20	00.51	NS
A x C	01	0.94	0.94	00.01	NS
B x C	01	102.70	102.70	01.27	NS
A X B X C	01	338.46	338.46	4.20	0.05
Between groups		2496.69			
Within groups (Error)	232	18701.81	80.61		
Total	239	21198.50			

સ્વાતંત્ર સંખ્યા df	0.05 કક્ષાએ સાર્થકતા	0.01 કક્ષાએ સાર્થકતા
239	3.96	6.96

કોષ્ટક નં.-4.44

સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યોની કક્ષા પ્રમાણે બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી

શિક્ષકોની વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો વચ્ચેના તફાવત

પરિવર્ત્ય	કક્ષા	સંખ્યા (n)	મધ્યક (M)	તફાવત
A) તાલીમનો પ્રકાર	A 1 બી.એડ.તાલીમાર્થી	120	72.33	5.25
	A 2 બી.એડ તાલીમી શિક્ષકો	120	77.58	
B) જાતિયતા	B 1 સ્ત્રી	120	76.09	2.27
	B 2 પુરુષ	120	73.82	
C) કુટુંબનો પકાર	C 1 સંયુક્ત	120	75.54	0.37
	C 2 વિભક્ત	120	75.37	

4.4.7.1 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સંતોષની 'F' કસોટી (A) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકારની તેના વ્યવસાય સંતોષ પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho73 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.43 મુજબ બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તાલીમના પ્રકારના સંદર્ભમાં તેના વ્યવસાય સંતોષ માટેનું 'F'—મૂલ્ય 20.58 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.01 કક્ષાએ કિંમત 6.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho73 નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકારની તેના વ્યવસાય સંતોષ પર અસર થાય છે. બંનેના મધ્યકો અનુક્રમે 72.33 અને 77.58 છે. આ પરથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તુલનામાં બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓની વ્યવસાય સંતોષનું પ્રમાણ ઓછું જોવા મળે છે. બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓને વ્યવસાયમાં સ્થિર થવાની ચિંતા હોય છે. તેથી તેની વ્યવસાય સંતોષનું પ્રમાણ ઓછું હોય તેમ બની શકે.

4.4.7.2 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતાના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સંતોષની 'F' કસોટી (B) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતાની તેના વ્યવસાય સંતોષ પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho74 સ્ત્રી અને પુરુષ બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.-4.41 મુજબ જાતિયતાના સંદર્ભમાં સ્ત્રી અને પુરુષ બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ માટેનું 'F' -મૂલ્ય 3.85 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.05 કક્ષાએ ક્રિંમત 3.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'-મૂલ્ય તેનાથી ઓછું છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho74 નો સ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે સ્ત્રી અને પુરુષ બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી. તેના મધ્યકો અનુક્રમે 76.09 અને 73.82 છે. વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો વચ્ચે તફાવત નથી. બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતાની તેના વ્યવસાય સંતોષ પર અસર થતી નથી.

4.4.7.3 બી.એડ.તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સંતોષની 'F' કસોટી (C) :

બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકારની તેના વ્યવસાય સંતોષ પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho75 સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.-4.43 મુજબ કુટુંબના પ્રકારના સંદર્ભમાં સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ. તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ માટેનું 'F' -મૂલ્ય 0.51 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર્ય સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.05 કક્ષાએ ક્રિંમત 3.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'-મૂલ્ય તેનાથી પણ ઓછું છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho75 નો સ્વીકાર કરતા

કહી શકાય કે સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તિાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી. એટલે કે શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકારની તેની વ્યવસાય સંતોષ પર અસર થતી નથી. બંનેના મધ્યકો અનુક્રમે 75.54 અને 75.73 છે. આ પરથી કહી શકાય કે સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે તફાવત નથી.

4.4.7.4 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સંતોષની 'F' કસોટી (AxB) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય સંતોષ પર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

H076 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત અસર અને તેની વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તિાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.-4.43 મુજબ તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ માટેનું 'F' —મૂલ્ય 0.55 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.05 કક્ષાએ કિંમત 3.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી ઓછું છે. તેથી ઉત્કલ્પના H076 નો સ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર અને તેના વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તિાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી. એટલે કે શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને જાતિયતાની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય સંતોષ પર થતી નથી.

4.4.7.5 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સંતોષની 'F' કસોટી (AxC) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય સંતોષ પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho77 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.43 મુજબ તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોની વ્યવસાય સંતોષ માટેનું 'F'—મૂલ્ય 0.012 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.05 કક્ષાએ કિંમત 3.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી પણ ઓછું છે. તેથી ઉત્કલ્પના HO77નો સ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર અને તેના વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી. એટલે કે શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર તેના વ્યવસાય સંતોષ પર થતી નથી.

4.4.7.6 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સંતોષની 'F' કસોટી (BxC) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય સંતોષ પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ

મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho78 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર અને તેની વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક ફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.-4.43 મુજબ જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ માટેનું 'F' -મૂલ્ય 1.27 પ્રાપ્ત થય છે. સ્વાતંત્ર્ય સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.05 કક્ષાએ કિંમત 3.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'-મૂલ્ય તેનાથી પણ ઓછું છે. તેથી ઉત્કલ્પના Ho78 નો સ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર અને તેના વ્યવસાય સંતોષ પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી. એટલે કે શિક્ષકોની જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર તેના વ્યવસાય સંતોષ પર થતી નથી.

4.4.7.7 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સંતોષની 'F' કસોટી (AxBxC) :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર તેના વ્યવસાય સંતોષ પર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી અને 'F' કસોટી +દ્વારા તેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

Ho79 બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય સંતોષ પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.43 મુજબ તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસરના સંદર્ભમાં શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ માટેનું 'F' —મૂલ્ય 4.20 પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાતંત્ર સંખ્યા 1 અને 232 હોય ત્યારે 0.05 કક્ષાએ કિંમત 3.96 છે. અહીં પ્રાપ્ત થયેલ 'F'—મૂલ્ય તેનાથી વધારે છે. તેથી ઉત્કલ્પના H_{079} નો અસ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે બી.એડ.તાલીમાર્થી અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત આંતર ક્રિયાત્મક અસર અને તેના વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તિઓના મધ્યકોવચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. એટલે કે શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, જાતિયતા અને કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર તેના વ્યવસાય સંતોષ પર થાય છે.

4.5 બી.એડ. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યો અને વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષની 't' કસોટી:

પ્રસ્તુત અધ્યયનના ગૌણ હેતુઓ પૈકીનો એક હેતુ બી.એડ. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યોની તેના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ પર શી અસર થાય છે તે ચકાસવાનો હતો. તે સંદર્ભમાં ઉપરોક્ત પરિવર્ત્યોને ધ્યાનમાં રાખીને શૂન્ય ઉત્કલ્પનાઓ (૮૦ થી ૧૧૨) રચવામાં આવી હતી. બી.એડ. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યો — ઉંમર, લગ્ન દરજ્જો, કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા, શૈક્ષણિક લાયકાત, શૈક્ષણિક અનુભવ, માસિક આવક, અધ્યયન/અધ્યાપનનું સ્થળ, શાળા/કોલેજનું સંચાલન અને શાળા/કોલેજનો પ્રકારની તેના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ પર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે 't' કસોટીનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. 't' કસોટીના પરિણામની વિગતવાર ચર્ચા અહીં કરવામાં આવી છે.

અહીં $2 \times 2 \times 2$ ની આવયવિક યોજનાના આધારે જે વિચરણ પૃથ્થકરણ પ્રાપ્ત થયું તેના સાર્થક પરિણામોને ધ્યાનમાં લઈને મોડેલ નં.—5 વિકસાવ્યું હતું. જેની રજૂઆત પાના નં. પર કરવામાં આવી છે.

4.5.1 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યો અને વ્યવસાય મનોભારની 't' કસોટી:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યો – ઉંમર, લગ્ન દરજ્જો, કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા, શૈક્ષણિક લાયકાત, શૈક્ષણિક અનુભવ, માસિક આવક, અધ્યયન/અધ્યાપનનું સ્થળ, શાળા/કોલેજનું સંચાલન અને શાળા/કોલેજનો પ્રકારની તેના વ્યવસાય મનોભાર પર શી અસર થાય છે તે જાણવા માટે 't' કસોટીનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યોની તેના વ્યવસાય મનોભાર પર થતી અસરના સંદર્ભમાં શૂન્ય ઉત્કલ્પનાઓ (80 થી 90) રચવામાં આવી હતી. તેની ચકાસણી માટે ઉપયોગમાં લેવામાં આવેલ 't' કસોટીના પરિણામની વિગતવાર ચર્ચા અહીં કરવામાં આવી છે. 't' કસોટીના પરિણામને કોષ્ટક નં. –4.45 માં દર્શાવવામાં આવેલ છે.

કોષ્ટક નં.-4.45

બી.એડ. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યોની અને તેના વ્યવસાય મનોભારની 't' કસોટી

ક્રમ	વિગત	વ્યવસાય મનોભાર			S E D	't' કિંમત	સાર્થકતા કક્ષા
		સંખ્યા (N)	મધ્યક (M)	પ્રમાણિત વિચલન SD			
ઉંમર							
1	૩૦ વર્ષ સુધી	137	89.23	17.16	1.96	2.59	0.01
2	૩૦ વર્ષથી વધારે	103	84.14	13.20			
લગ્ન દરજ્જો							
1	પરણિત	119	86.72	16.50	2.18	2.15	0.05
2	અપરણિત	114	91.41	16.80			
કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા							
1	ચાર કે તેથી ઓછી	94	87.14	16.39	2.19	2.41	0.05
2	ચારથી વધારે	146	92.42	16.80			
શૈક્ષણિક લાયકાત							
1	સ્નાતક	93	87.81	14.40	2.14	0.22	NS
2	અનુસ્નાતક	147	87.33	18.60			
શૈક્ષણિક અનુભવ							
1	10 વર્ષ સુધી	151	92.72	29.04	2.78	3.88	0.01
2	10 વર્ષથી વધારે	89	81.92	13.86			
માસિક આવક							
1	7000-11000 સુધી	56	80.13	12.24	2.31	2.41	0.01
2	11000 થી વધારે	64	88.00	13.05			
અધ્યયન/અધ્યાપનનું સ્થળ							
1	શહેરી	150	94.43	18.84	2.21	2.23	0.05
2	અર્ધશહેરી	90	89.50	15.00			
શાળા/કોલેજનું સંચાલન							
1	ખાનગી	123	86.72	15.60	2.48	0.64	NS
2	સરકારી	90	88.30	19.25			
શાળા/કોલેજનો પ્રકાર							
1	કન્યા શાળા / કોલેજ	69	82.67	15.08	2.38	3.50	0.01
2	કુમાર શાળા / કોલેજ	40	74.32	09.70			
1	કન્યા શાળા / કોલેજ	69	82.67	15.08	2.46	4.11	0.01
2	મિશ્ર શાળા / કોલેજ	131	92.79	18.92			
1	કુમાર શાળા / કોલેજ	40	74.32	09.70	2.25	8.00	0.01
2	મિશ્ર શાળા / કોલેજ	131	92.79	18.72			

4.5.1.1 બી.એડ્.તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની ઉંમર અને વ્યવસાય મનોભાર "t" કસોટી:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના મનોભાર પર તેની ઉંમરની અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₈₀ 30 વર્ષ સુધીની અને 30 વર્ષથી વધારે ઉંમર ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા

બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી

કોષ્ટક નં.—4.45ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની ઉંમરના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભાર માટેનું "t" મૂલ્ય 2.59 માલૂમ પડે છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી Ho₈₀નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત્ 30 વર્ષ સુધીની ઉંમર ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને 30 વર્ષથી વધારે ઉંમર ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની ઉંમરની અસર તેના વ્યવસાય મનોભાર પર સાર્થક રીતે થાય છે. તેના મધ્યકો અનુક્રમે 89.23 અને 84.14 છે. 30 વર્ષ સુધીની ઉંમર ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના મનોભાર કરતા 30 વર્ષથી વધારે ઉંમર ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો મધ્યક ઓછો જોવા મળે છે. તેથી કહી શકાય કે 30 વર્ષ સુધીની ઉંમર ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો કરતા 30 વર્ષથી વધારે ઉંમર ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર ઓછો છે. 30 વર્ષથી ઓછી ઉંમર ધરાવનારામાં તાલીમી શિક્ષકો કરતા તાલીમાર્થીઓનું પ્રમાણ વધારે છે. તેઓને પોતાના વ્યવસાયમાં સ્થિર થવાની ચિંતા હોય છે. તેથી તેનો વ્યવસાય મનોભાર વધારે જોવા મળે છે. 30 વર્ષથી વધારે ઉંમર ધરાવતા પોતાના વ્યવસાયમાં સ્થિર થઈ ગયેલા હોય છે. તેથી સ્વાભાવિક રીતે જ તેનો વ્યવસાય મનોભાર ઓછો જોવા મળે છે તેમ માની શકાય. સમીરા(1995), ડી.જે.ભટ્ટ(1994) અને જારસાણિયા(2000)ના તારણો મળેલા

તારણને સમર્થન આપે છે.

4.5.1.2 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો લગ્ન દરજ્જો અને વ્યવસાય મનોભારની "t" કસોટી:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના મનોભાર પર તેના લગ્ન દરજ્જાની અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₈₁ પરણિત અને અપરણિત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.45ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોન લગ્ન દરજ્જાના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભાર માટેનું "t" મૂલ્ય 2.15 માલૂમ પડે છે. જે 0.05 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી Ho₈₁નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત પરણિત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને અપરણિત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના લગ્ન દરજ્જાની તેના વ્યવસાય મનોભાર પર અસર થાય છે. તેના મધ્યકો અનુક્રમે 86.72 અને 91.41 છે. પરણિત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના મનોભાર કરતા અપરણિત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો મધ્યક ઉંચો જોવા મળે છે. તેથી કહી શકાય કે પરણિત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો કરતા અપરણિત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર વધારે છે. પરણિત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો કૌટુંબિક તથા સામાજિક રીતે વધારે સ્થિર હોય છે. તેથી તેઓમાં મનોભારનું પ્રમાણ ઓછું જોવા મળે છે. અપરણિત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોને કૌટુંબિક તથા સામાજિક રીતે સ્થિર થવાની ચિંતા હોવાના કારણે તેમનો વ્યવસાય મનોભાર વધારે હોય તેમ માની શકાય. સમીરા(1995)ના

પરિણામો અહી મળેલા તારણ સાથે સુસંગતતા ધરાવે છે.

4.5.1.3 બી.એડ.તાલીમાર્થી તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા અને વ્યવસાય મનોભારની "t" કસોટી:

બી.એડ. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના કુટુંબની સભ્ય સંખ્યાના પ્રમાણની તેના મનોભાર ઉપર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₈₂ ચાર કે તેથી ઓછી અને ચારથી વધારે કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા બી.એડ.

તાલીમાર્થી તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.-4.45ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા બી.એડ. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના મનોભાર માટેનું "t" કિંમત 2.41 માલૂમ પડે છે. જે 0.05 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી Ho₈₂ નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત્ ચાર કે તેથી ઓછી અને ચારથી વધારે કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા બી.એડ. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. તેના મધ્યકો અનુક્રમે 87.14 અને 92.42 છે. તેથી કહી શકાય ચાર કે તેથી ઓછી કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા બી.એડ. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના મનોભાર કરતા ચારથી વધારે સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા બી.એડ. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર વધારે છે. ચાર કે તેથી ઓછી કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા શિક્ષકોને કૌટુંબિક જવાબદારી ઓછી હોવાના કારણે તેમનો વ્યવસાય મનોભાર ઓછો હોય તેમ માની શકાય. કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા વધારે ધરાવતા શિક્ષકોને કૌટુંબિક જવાબદારી તથા આર્થિક મુશ્કેલી વધારે હોવાના કારણે તેમનો વ્યવસાય મનોભાર વધારે હોય તેમ માની શકાય. મળેલા તારણો કોટક (1993), સમીરા(1995) અને જારસાણિયા(2000)ના પરિણામો સાથે સુસંગત નથી.

4.5.1.4 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની શૈક્ષણિક લાયકાત અને વ્યવસાય મનોભારની "t" કસોટી:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના મનોભાર પર તેની શૈક્ષણિક લાયકાતની અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₈₃ સ્નાતક અને અનુસ્નાતક બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.-4.45ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની શૈક્ષણિક લાયકાતના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભાર માટેનું "t" મૂલ્ય 0.22 માલૂમ પડે છે. જે 0.05 કક્ષાએ પણ સાર્થક નથી. તેથી Ho₈₃ ને યથાવત રાખતા કહી શકાય કે સ્નાતક બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને અનુસ્નાતક બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી. તેના મધ્યકો અનુક્રમે 87.81 અને 87.33 છે. તેથી કહી શકાય કે સ્નાતક બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને અનુસ્નાતક બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના મધ્યકો વચ્ચે તફાવત નથી. બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની શૈક્ષણિક લાયકાતની તેના વ્યવસાય મનોભાર પર અસર થતી નથી. જારસાણિયા (2000)ના તારણો મળેલા તારણ સાથે સુસંગતતા ધરાવે છે જ્યારે સમીરા(1995)ના પરિણામો સુસંગત નથી.

4.5.1.5 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના શૈક્ષણિક અનુભવ અને વ્યવસાય મનોભારની "t" કસોટી:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના મનોભાર પર તેના શૈક્ષણિક અનુભવની અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

HO₈₄ 10 વર્ષ સુધીનો અને 10 વર્ષથી વધારે શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી

કોષ્ટક નં.-4.45ની માહિતીનું પૃથકકરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના શૈક્ષણિક અનુભવના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભાર માટેનું "t" મૂલ્ય 3.88 માલૂમ પડે છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી HO₈₄નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત 10 વર્ષ સુધીનો શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા અને 10વર્ષથી વધારે શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના શૈક્ષણિક અનુભવની તેના વ્યવસાય મનોભાર પર સાર્થક રીતે અસર થાય છે. તેના મધ્યકો અનુક્રમે 92.72 અને 81.92 છે. 10 વર્ષ સુધીનો શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના મનોભાર કરતા 10વર્ષથી વધારે શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારનો મધ્યક ઓછો જોવા મળે છે. તેથી કહી શકાય કે 10 વર્ષ સુધીનો શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો કરતા 10વર્ષથી વધારે શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર ઓછો છે. 10વર્ષથી ઓછો શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવનારામાં તાલીમી શિક્ષકો કરતા તાલીમાર્થીઓનું પ્રમાણ વધારે છે. તેઓને પોતાના વ્યવસાયમાં સ્થિર થવાની ચિંતા હોય છે. તેથી તેનો વ્યવસાય મનોભાર વધારે જોવા મળે છે તેમ માની શકાય. 10વર્ષથી વધારે શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા પોતાના વ્યવસાયમાં સ્થિર થઈ ગયેલા હોય છે. તેથી સ્વાભાવિક રીતે જ તેનો વ્યવસાય મનોભાર ઓછો જોવા મળે છે તેમ માની શકાય. સમીરા(1995)ના પરિણામો અહીં મળેલા તારણો સાથે સુસંગતતા ધરાવતા નથી.

4.5.1.6 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો માસિક આવક અને વ્યવસાય મનોભારની "t" કસોટી.

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના મનોભાર પર તેની માસિક આવકની અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₈₅ રૂા. 7000 થી 11000 સુધીની અને રૂા. 11000 થી વધારે માસિક આવક ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.-4.45ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની માસિક આવકના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભાર માટેનું "t" મૂલ્ય 3.41 માલૂમ પડે છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી Ho₈₅નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત રૂા. 7000 થી 11000 સુધીની માસિક આવક ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા 11000 થી વધારે માસિક આવક ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની માસિક આવકની તેના વ્યવસાય મનોભાર પર અસર થાય છે. તેના મધ્યકો અનુક્રમે 80.13 અને 88.00 છે. રૂા. 7000 થી 11000 સુધીની માસિક આવક ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના મનોભાર કરતા રૂા.11000 થી વધારે માસિક આવક ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો મધ્યક વધારે જોવા મળે છે. તેથી કહી શકાય કે રૂા. 7000 થી 11000 સુધીની માસિક આવક ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો કરતા 11000 થી વધારે માસિક આવક ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર વધારે છે. રૂા.11000 થી વધારે માસિક આવક ધરાવતા શિક્ષકો લગભગ 20 વર્ષથી પણ વધારે સમયગાળાથી નોકરી કરતા હોય છે. તેથી તેઓમાં માનસિક તથા શારીરિક થાક વધારે હોય તેવું બની શકે છે. તેઓ માત્ર નોકરી પુરી કરવા ખાતર જ કામ કરતા

હોય તેમ બની શકે. તેના કારણે તેનો વ્યવસાય મનોભાર વધારે હોય તેમ બની શકે. સમીરા (1995)ના તારણો મળેલા તારણો સાથે સુસંગત છે.

4.5.1.7 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના અધ્યયન/અધ્યાપનના સ્થળ અને વ્યવસાય મનોભારની "t" કસોટી:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના અધ્યયન/અધ્યાપનના સ્થળની તેના મનોભાર ઉપર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₈₆ શહેરી વિસ્તારમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા અને અર્ધશહેરી વિસ્તારમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.— 4.45ની માહિતીનું પૃથકકરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના મનોભાર માટેની "t" કિંમત 2.23 માલૂમ પડે છે. જે 0.05 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી Ho₈₆નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત શહેરી વિસ્તારમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને અર્ધશહેરી વિસ્તારમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના અધ્યયન/અધ્યાપનના સ્થળની તેના વ્યવસાય મનોભાર પર અસર થાય છે. બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના મધ્યકો અનુક્રમે 94.43 અને 89.50 છે. તેથી કહી શકાય બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર અર્ધશહેરી વિસ્તારમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર કરતા વધારે છે. શહેરી વિસ્તારમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા

બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષક પર શહેરી પરિસ્થિતિ જેવી કે વિદ્યાર્થીઓનું શિસ્ત, વાલીઓનો સહકાર, ટ્યુશન કલાસીસની અસર, આર્થિક પાસું વગેરેની અસર થાય છે. જેના કારણે અર્ધશહેરી વિસ્તારમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો કરતા શહેરી વિસ્તારમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર વધારે હોય તેમ માની શકાય. સમીરા(1995)ના તારણો મળેલા તારણો સાથે સુસંગત છે.

4.5.2.8 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો શાળા/કોલેજના સંચાલનના પ્રકાર અને વ્યવસાય મનોભારની "t" કસોટી:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની મનોભાર પર તેના શાળા/ કોલેજના સંચાલનના પ્રકારની અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₈₇ ખાનગી શાળાના અને સરકારી શાળાના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય મનોભારના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.-4.45ની માહિતીનું પૃથકકરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના શાળા/કોલેજના સંચાલનના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભાર માટેનું "t" મૂલ્ય 0.64 માલૂમ પડે છે. જે 0.05 કક્ષાએ પણ સાર્થક નથી. તેથી Ho₈₇ નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત ખાનગી શાળા/કોલેજમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય મનોભાર અને સરકારી શાળા/કોલેજમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય મનોભારના મધ્યકોમાં ખાસ તફાવત જોવા મળતો નથી. બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના શાળા/કોલેજના સંચાલનના પ્રકારની તેની વ્યવસાય મનોભાર પર અસર થતી નથી. તેના મધ્યકો અનુક્રમે 86.72 અને 88.30 છે. તેથી કહી શકાય કે ખાનગી શાળા/કોલેજમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને સરકારી શાળા/કોલેજમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય મનોભારમાં ખાસ તફાવત નથી. અર્થાત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના શાળા/કોલેજના સંચાલનના પ્રકારની તેની વ્યવસાય મનોભાર પર અસર નથી. મળેલા તારણો સમીરા(1995)ના તારણો સાથે સુસંગતતા ધરાવતા નથી. જારસાણિયા(2000) ના પરિણામો મળેલા પરિણામ સાથે સુસંગત છે.

4.5.2.9 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના શાળા/કોલેજના પ્રકાર અને વ્યવસાય મનોભારની "t" કસોટી:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના મનોભારની તેના શાળા/કોલેજના પ્રકાર ઉપર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₈₈ કન્યા શાળા/કોલેજના અને કુમાર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.45ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તેના શાળા/કોલેજના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભાર માટેનું "t" મૂલ્ય 3.50 માલૂમ પડે છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી Ho₈₈ નો અસ્વીકાર થાય છે. કન્યા શાળા/કોલેજના અને કુમાર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. તેથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર પર તેના શાળા/કોલેજના પ્રકારની અસર થાય છે. કન્યા શાળા/કોલેજના અને કુમાર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના મધ્યકો અનુક્રમે 82.67 અને 92.79 છે. તેથી કહી શકાય કે કન્યા શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર કુમાર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા

બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર કરતા વધારે છે. કન્યા શાળામાં વિદ્યાર્થીઓના પ્રશ્નો ઓછા હોય છે. વિદ્યાર્થીનીઓ અભ્યાસની દૃષ્ટિએ વિદ્યાર્થીઓ કરતા વધારે રૂચિ ધરાવતી હોય છે તેમજ વિદ્યાર્થીનીઓના શિસ્તના પ્રશ્નો પણ ઓછા હોય છે. તેથી કન્યા શાળાના શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર ઓછો હોય તેમ બની શકે.

Ho₈₉ કન્યા શાળા/કોલેજના અને મિશ્ર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય મનોભારના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.45ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તેના શાળા/કોલેજના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભાર માટેનું "t"મૂલ્ય 4.11 માલૂમ પડે છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી Ho₈₉નો અસ્વીકાર થાય છે. કન્યા શાળા/કોલેજના અને મિશ્ર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. તેથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર પર તેના શાળા/કોલેજના પ્રકારની અસર થાય છે. કન્યા શાળા/કોલેજના અને મિશ્ર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના મધ્યકો અનુક્રમે 82.67 અને 92.79 છે. તેથી કહી શકાય કે કન્યા શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર મિશ્ર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર કરતા ઓછો છે. કન્યા શાળામાં વિદ્યાર્થીઓના પ્રશ્નો ઓછા હોય છે. મિશ્ર શાળામાં વિદ્યાર્થીઓના પ્રશ્નો વધે છે. તેથી કન્યા શાળાના શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર ઓછો હોય તેમ બની શકે.

Ho₉₀ કુમાર શાળા/કોલેજના અને મિશ્ર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.45ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તેના શાળા/કોલેજના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય મનોભાર માટેનું "t" મૂલ્ય 8.00 માલૂમ પડે છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી HO₉₀ નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત કુમાર શાળા/કોલેજના અને મિશ્ર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. તેથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર પર તેના શાળા/કોલેજના પ્રકારની અસર થાય છે. કુમાર શાળા/કોલેજના અને મિશ્ર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના મધ્યકો અનુક્રમે 74.32 અને 92.79 છે. કુમાર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર મિશ્ર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર કરતા ઓછો છે. કુમાર શાળા કરતા મિશ્ર શાળામાં વિદ્યાર્થીઓના પ્રશ્નો વધારે હોય છે. તેથી મિશ્ર શાળામાં શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર વધારે હોય તેમ બની શકે.

4.5.2 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યો અને વ્યવસાય સામેલગીરીનીનું "t" કસોટી:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યો — ઉંમર, લગ્ન દરજ્જો, કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા, શૈક્ષણિક લાયકાત, શૈક્ષણિક અનુભવ, માસિક આવક, અધ્યયન/અધ્યાપનનું સ્થળ, શાળા/કોલેજનું સંચાલન અને શાળા/કોલેજનો પ્રકારની તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર શી અસર થાય છે તે જાણવા માટે "t" કસોટીનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યોની તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર થતી અસરના સંદર્ભમાં શૂન્ય ઉત્કલ્પનાઓ (91 થી 101) રચવામાં આવી હતી. તેની ચકાસણી માટે ઉપયોગમાં લેવામાં આવેલ "t" કસોટીના પરિણામની

વિગતવાર ચર્ચા અહીં કરવામાં આવી છે. "t" કસોટીના પરિણામને કોષ્ટક નં.-4.46 માં દર્શાવવામાં આવેલ છે.

કોષ્ટક નં. -4.46

બી.એડ. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યોની અને તેની વ્યવસાય સામેલગીરીની 't' કસોટી

ક્રમ	વિગત	વ્યવસાય મનોભાર			S E D	't' કિંમત	સાર્થકતા કક્ષા
		સંખ્યા (N)	મધ્યક (M)	પ્રમાણિત વિચલન SD			
ઉંમર							
1	૩૦ વર્ષ સુધી	137	65.08	9.3	1.04	1.64	NS
2	૩૦ વર્ષથી વધારે	103	63.37	6.8			
લગ્ન દરજ્જો							
1	પરણિત	119	59.20	7.4	0.93	1.55	NS
2	અપરણિત	114	57.76	6.8			
કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા							
1	ચાર કે તેથી ઓછી	94	59.06	7.1	0.97	4.40	0.01
2	ચારથી વધારે	146	54.79	7.7			
શૈક્ષણિક લાયકાત							
1	સ્નાતક	93	44.08	6.6	0.90	5.43	0.01
2	અનુસ્નાતક	147	49.56	7.0			
શૈક્ષણિક અનુભવ							
1	10 વર્ષ સુધી	151	59.36	7.0	0.96	0.20	NS
2	10 વર્ષથી વધારે	89	59.16	7.3			
માસિક આવક							
1	7000-11000 સુધી	56	66.84	7.8	1.3	5.90	0.01
2	11000 થી વધારે	64	59.17	6.9			
અધ્યયન/અધ્યાપનનું સ્થળ							
1	શહેરી	150	59.25	7.3	0.99	0.13	NS
2	અર્ધશહેરી	90	59.38	7.5			
શાળા/કોલેજનું સંચાલન							
1	ખાનગી	123	62.03	6.8	0.94	0.25	NS
2	સરકારી	61.79	61.79	6.8			
શાળા/કોલેજનો પ્રકાર							
1	કન્યા શાળા / કોલેજ	69	62.56	6.5	1.26	4.57	0.01
2	કુમાર શાળા / કોલેજ	40	56.80	6.2			
1	કન્યા શાળા / કોલેજ	69	62.56	6.5	1.16	2.16	0.05
2	મિશ્ર શાળા / કોલેજ	131	59.30	7.0			
1	કુમાર શાળા / કોલેજ	40	56.80	6.2	1.0	3.26	0.01
2	મિશ્ર શાળા / કોલેજ	131	59.30	7.0			

4.5.2.1 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની ઉંમર અને વ્યવસાય સામેલગીરીની "t" કસોટી:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની સામેલગીરી પર તેની ઉંમરની અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₉₁ 30વર્ષ સુધી કે 30વર્ષથી વધારે ઉંમર ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.46ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી માટેની "t" કિંમત 1.64 માલૂમ પડે છે. જે સાર્થકતા કક્ષા સુધી પહોંચતી નથી. તેથી Ho₉₁નો સ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે 30 વર્ષ સુધી કે 30વર્ષથી વધારે ઉંમર ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી. તેના મધ્યકો અનુક્રમે 65.08 અને 63.37 છે. તે પરથી કહી શકાય કે 30 વર્ષ સુધીની ઉંમર ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી અને 30વર્ષથી વધારે ઉંમર ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો વચ્ચે નહીંવત્ તફાવત છે. એટલે કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી પર તેની ઉંમરની અસર નથી. ક્રિસ્ટોફર(1995), મીરા(1995) અને જારસાણિયા(2000)ના પરિણામો મળેલા પરિણામ સાથે સુસંગત છે.

4.5.2.2 બી.એડ્.તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો લગ્ન દરજ્જો અને વ્યવસાય સામેલગીરીની "t" કસોટી:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની સામેલગીરી પર તેના લગ્ન દરજ્જાની અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₉₂ પરણિત અને અપરણિત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.-4.46ની માહિતીનું પૃથકકરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના લગ્ન દરજ્જાના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સામેલગીરી માટેનું "t" મૂલ્ય 1.55 માલૂમ પડે છે. જે 0.05 કક્ષાએ પણ સાર્થક નથી. તેથી Ho₉₂ નો સ્વીકાર થાય છે. અહીં પરણિત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને અપરણિત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી. અર્થાત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના લગ્ન દરજ્જાની તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર અસર થતી નથી. તેના મધ્યકો અનુક્રમે 59.20 અને 57.76 છે. તેથી કહી શકાય કે પરણિત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને અપરણિત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીમાં ખાસ તફાવત નથી. અર્થાત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી પર તેના લગ્ન દરજ્જાની અસર નથી. સુથાર સમીરા(1995)ના તારણો મળેલા તારણો સાથે સુસંગત નથી.

4.5.2.3 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા અને વ્યવસાય સામેલગીરીની "t" કસોટી.

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના કુટુંબની સભ્ય સંખ્યાના પ્રમાણની તેની સામેલગીરી ઉપર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₉₃ ચાર કે તેથી ઓછી અને ચારથી વધારે કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.-4.46ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની સામેલગીરી માટેની "t" કિંમત 4.40 માલૂમ પડે છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી Ho₉₃ નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત યાર કે તેથી ઓછી અને ચારથી વધારે કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. ચાર કે તેથી ઓછી અને ચારથી વધારે કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી પર તેના કુટુંબના સભ્યોની સંખ્યાની અસર થાય છે. તેના મધ્યકો અનુક્રમે 59.06 અને 54.79 છે. તેથી કહી શકાય ચાર કે તેથી ચાર કે તેથી ઓછી કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી કરતા ચારથી વધારે સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી ઓછી છે. ચાર કે તેથી ઓછી કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા શિક્ષકોને કૌટુંબિક જવાબદારી ઓછી હોવાના કારણે તેમની વ્યવસાય સામેલગીરી વધારે હોય તેમ માની શકાય. કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા વધારે ધરાવતા શિક્ષકોને કૌટુંબિક જવાબદારી વધારે હોવાના કારણે તેમની વ્યવસાય સામેલગીરી ઓછી હોય તેમ માની શકાય. સુથાર સમીરા(1995)ના તારણો મળેલા તારણો સાથે સુસંગત નથી. જ્યારે જારસાણિયા(2000) ના તારણો મળેલા તારણો સાથે સુસંગત છે.

4.5.2.4 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની શૈક્ષણિક લાયકાત અને વ્યવસાય સામેલગીરીની "t" કસોટી:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની સામેલગીરી પર તેની શૈક્ષણિક લાયકાતની અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₉₄ સ્નાતક અને અનુસ્નાતક બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.-4.46ની માહિતીનું પૃથકકરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની શૈક્ષણિક લાયકાતના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સામેલગીરી માટેનું "t" મૂલ્ય 5.43 માલૂમ પડે છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી HO₉₄નો અસ્વીકાર થાય છે. સ્નાતક બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને અનુસ્નાતક બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. તેથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની શૈક્ષણિક લાયકાતની તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર અસર થાય છે. તેના મધ્યકો અનુક્રમે 44.08 અને 49.56 પણ છે. સ્નાતક બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો કરતા અનુસ્નાતક બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીનો મધ્યક વધારે છે. તેથી કહી શકાય કે સ્નાતક બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો કરતા અનુસ્નાતક બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી વધારે છે. અનુસ્નાતક બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વિષયવસ્તુની સમજ વધારે ઊંડી હોવાના કારણે તેની વ્યવસાય સામેલગીરી વધે છે તેમ માની શકાય. સુથાર સમીરા(1995)ના તારણો મળેલા તારણો સાથે સુસંગત નથી. જ્યારે જારસાણિયા(2000)ના તારણો મળેલા તારણો સાથે સુસંગત છે.

4.5.2.5 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના શૈક્ષણિક અનુભવ અને વ્યવસાય સામેલગીરીની "t"કસોટી:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની સામેલગીરી પર તેના શૈક્ષણિક અનુભવની અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

HO₉₅ 10 વર્ષ સુધી કે 10વર્ષથી વધારે શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.46ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની સામેલગીરી માટેની "t" કિંમત 0.20 માલૂમ પડે છે. જે સાર્થકતા કક્ષા સુધી પહોંચતી નથી. તેથી Ho₉₅નો સ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે 10વર્ષ સુધી કે 10વર્ષથી વધારે શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી. તેના મધ્યકો અનુક્રમે 59.36 અને 59.16 છે. તે પરથી કહી શકાય કે 10 વર્ષ સુધીના શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી અને 10 વર્ષથી વધારે શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો વચ્ચે નહીંવત તફાવત છે. એટલે કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી પર તેના શૈક્ષણિક અનુભવની અસર નથી. સુથાર સમીરા(1995)ના તારણો મળેલા તારણો સાથે સુસંગત નથી.

4.5.2.6 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની માસિક આવક અને વ્યવસાય સામેલગીરીની "t" કસોટી:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની સામેલગીરી પર તેની માસિક આવકની અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₉₆ રૂ. 7,000 થી 11,000 સુધી કે રૂ. 11,000 થી વધારે માસિક આવક ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.46ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની માસિક આવકના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સામેલગીરી માટેનું "t"મૂલ્ય 5.90 માલૂમ પડે છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી Ho₉₆નો અસ્વીકાર થાય છે. રૂ. 7,000 થી 11,000 સુધીની માસિક આવક ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને રૂ.11,000

થી વધારે માસિક આવક ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. તેથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની માસિક આવકની તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર અસર થાય છે. રૂ.7,000 થી 11,000 સુધી અને રૂ.11,000 થી વધારે માસિક આવક ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો તે અનુક્રમે 66.84 અને 59.17 છે. તેથી કહી શકાય કે રૂ.7,000 થી 11,000 સુધીની માસિક આવક ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી રૂ.11,000થી વધારે માસિક આવક બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી કરતા વધારે છે. રૂ. 11,000 થી વધારે માસિક આવક ધરાવતા શિક્ષકો લગભગ 20 વર્ષથી પણ વધારે સમયગાળાથી નોકરી કરતા હોય છે. તેથી તેઓમાં માનસિક તથા શારીરિક થાક વધારે હોય તેવું બની શકે છે. તેઓ માત્ર નોકરી પૂરી કરવા ખાતર જ કામ કરતા હોય તેમ બની શકે. તેના કારણે તેની વ્યવસાય સામેલગીરી ઘટી તેમ તેમ બની શકે. જારસાણિયા(2000) ના તારણો મળેલા તારણો સાથે સુસંગતતા ધરાવતા નથી.

4.5.2.7 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો અધ્યયન/અધ્યાપનના સ્થળ અને વ્યવસાય સામેલગીરીની "t" કસોટી:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની સામેલગીરી પર તેના અધ્યયન/અધ્યાપનના સ્થળની અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₉₇ શહેરી અને અર્ધશહેરી વિસ્તારમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.4.46ની માહિતીનું પૃથકકરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના અધ્યયન/અધ્યાપનના સ્થળના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સામેલગીરી માટેનું "t"મૂલ્ય

0.13 માલૂમ પડે છે. જે 0.05 કક્ષાએ પણ સાર્થક નથી. તેથી Ho₉₇નો અસ્વીકાર થાય છે. શહેરી વિસ્તારમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને અર્ધશહેરી વિસ્તારમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી. બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના અધ્યયન/અધ્યાપનના સ્થળની તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર અસર થતી નથી. તેના મધ્યકો અનુક્રમે 59.25 અને 59.38 છે. તેથી કહી શકાય કે શહેરી વિસ્તારમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને અર્ધશહેરી વિસ્તારમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીમાં ખાસ તફાવત નથી. અર્થાત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી પર તેના અધ્યયન/અધ્યાપનના સ્થળની અસર થતી નથી. સુથાર સમીરા (1995)ના તારણો મળેલા તારણો સાથે સુસંગત નથી.

4.5.2.8 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના શાળા/કોલેજના સંચાલનના પ્રકાર અને વ્યવસાય સામેલગીરીની "t" કસોટી:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની સામેલગીરી પર તેના શાળા/ કોલેજના સંચાલનના પ્રકારની અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₉₈ ખાનગી શાળાના અને સરકારી શાળાના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી

શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.-4.46ની માહિતીનું પૃથકકરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના શાળા/કોલેજના સંચાલનના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સામેલગીરી માટેનું "t" મૂલ્ય 0.25 માલૂમ પડે છે. જે 0.05 કક્ષાએ પણ સાર્થક નથી. તેથી Ho₉₈ નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત્

ખાનગી શાળા/કોલેજમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી અને સરકારી શાળા/કોલેજમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકોમાં ખાસ તફાવત જોવા મળતો નથી. બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના શાળા/કોલેજના સંચાલનના પ્રકારની તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર અસર થતી નથી. તેના મધ્યકો અનુક્રમે 62.03 અને 79.79 છે. તેથી કહી શકાય કે ખાનગી શાળા/કોલેજમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને સરકારી શાળા/કોલેજમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીમાં ખાસ તફાવત નથી. અર્થાત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના શાળા/કોલેજના સંચાલનના પ્રકારની તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર અસર નથી. જારસાણિયા(2000)ના તારણો મળેલા તારણો સાથે સુસંગતતા ધરાવે છે.

4.5.2.9 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના શાળા/કોલેજના પ્રકાર અને વ્યવસાય સામેલગીરીની "t" કસોટી:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના શાળા/કોલેજના પ્રકારની તેની વ્યવસાય સામેલગીરી પર ઉપર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₉₉ કન્યા શાળા/કોલેજના અને કુમાર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.-4.46ની માહિતીનું પૃથકકરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તેના શાળા/કોલેજના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સામેલગીરી માટેનું "t"મૂલ્ય 4.57 માલૂમ પડે છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી Ho₉₉ નો અસ્વીકાર થાય છે. કન્યા શાળા/કોલેજના અને કુમાર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને બી.એડ્.

તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. તેથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી પર તેના શાળા/કોલેજના પ્રકારની અસર થાય છે. કન્યા શાળા/કોલેજના અને કુમાર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો અનુક્રમે 62.56 અને 56.80 છે. તેથી કહી શકાય કે કન્યા શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી કુમાર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી કરતા વધારે છે. કન્યા શાળામાં વિદ્યાર્થીઓના પ્રશ્નો ઓછા હોય છે. વિદ્યાર્થીનીઓ અભ્યાસની દૃષ્ટિએ વિદ્યાર્થીઓ કરતા વધારે રૂચિ ધરાવતી હોય છે. તેમજ વિદ્યાર્થીનીઓના શિસ્તના પ્રશ્નો પણ ઓછા હોય છે. તેથી કન્યા શાળાના શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી વધારે હોય તેમ બની શકે.

Ho100 કન્યા શાળા/કોલેજના અને મિશ્ર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.-4.46ની માહિતીનું પૃથકકરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તેના શાળા/કોલેજના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સામેલગીરી માટેનું "t" મૂલ્ય 2.16 માલૂમ પડે છે. જે 0.05 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી Ho100 નો અસ્વીકાર થાય છે. કન્યા શાળા/કોલેજના અને મિશ્ર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. તેથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી પર તેના શાળા/કોલેજના પ્રકારની અસર થાય છે. કન્યા શાળા/કોલેજના અને મિશ્ર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો અનુક્રમે 62.56 અને 59.30 છે. તેથી કહી શકાય કે કન્યા શાળા/કોલેજના બી.એડ્.

તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી મિશ્ર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી કરતા વધારે છે. કન્યા શાળામાં વિદ્યાર્થીઓના પ્રશ્નો ઓછા હોય છે. મિશ્ર શાળામાં વિદ્યાર્થીઓના પ્રશ્નો વધે છે. તેથી કન્યા શાળાના શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી વધારે હોય તેમ બની શકે.

Ho₁₀₁ કુમાર શાળા/કોલેજના અને મિશ્ર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.-4.46ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની તેના શાળા/કોલેજના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સામેલગીરી માટેનું "t" મૂલ્ય 3.26 માલૂમ પડે છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી Ho₁₀₁નો અસ્વીકાર થાય છે. કુમાર શાળા/કોલેજના અને મિશ્ર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. તેથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી પર તેના શાળા/કોલેજના પ્રકારની અસર થાય છે. કુમાર શાળા/કોલેજના અને મિશ્ર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીના મધ્યકો અનુક્રમે 56.80 અને 59.30 છે. તેથી કહી શકાય કે કુમાર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી મિશ્ર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી કરતા ઓછી છે. કુમાર શાળા કરતા મિશ્ર શાળામાં વિદ્યાર્થીઓના પ્રશ્નો વધે છે. તેથી મિશ્ર શાળામાં શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી ઓછી હોય તેમ બની શકે.

4.5.3 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યો અને વ્યવસાય સંતોષની "t" કસોટી.

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યો – ઉંમર, લગ્ન દરજ્જો, કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા, શૈક્ષણિક લાયકાત, શૈક્ષણિક અનુભવ, માસિક આવક, અધ્યયન/અધ્યાપનનું સ્થળ, શાળા/કોલેજનું સંચાલન અને શાળા/કોલેજનો પ્રકાર—ની તેની વ્યવસાય સંતોષ પર શી અસર થાય છે તે જાણવા માટે "t" કસોટીનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યોની તેની વ્યવસાય સંતોષ પર થતી અસરના સંદર્ભમાં શૂન્ય ઉત્કલ્પનાઓ (101 થી 112) રચવામાં આવી હતી. તેની ચકાસણી માટે ઉપયોગમાં લેવામાં આવેલ "t" કસોટીના પરિણામની વિગતવાર ચર્ચા અહીં કરવામાં આવી છે. "t" કસોટીના પરિણામને કોષ્ટક નં.— 4.47માં દર્શાવવામાં આવેલ છે.

કોષ્ટક નં.- 4.47

બી.એડ. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સામાજિક

પરિવર્ત્યોની અને તેના વ્યવસાય સંતોષની "t" કસોટી

ક્રમ	વિગત	વ્યવસાય મનોભાર			S E D	't' કિંમત	સાર્થકતા કક્ષા
		સંખ્યા (N)	મધ્યક (M)	પ્રમાણિત વિચલન SD			
ઉંમર							
1	૩૦ વર્ષ સુધી	137	56.73	9.5	1.26	0.21	NS
2	૩૦ વર્ષથી વધારે	103	65.47	9.8			
લગ્ન દરજ્જો							
1	પરણિત	119	69.70	9.3	1.26	3.87	0.01
2	અપરણિત	114	64.82	9.9			
કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા							
1	ચાર કે તેથી ઓછી	94	64.37	9.2	1.02	0.17	NS
2	ચારથી વધારે	146	64.54	9.7			
શૈક્ષણિક લાયકાત							
1	સ્નાતક	93	69.64	8.6	1.22	3.27	0.01
2	અનુસ્નાતક	147	65.65	10.1			
શૈક્ષણિક અનુભવ							
1	10 વર્ષ સુધી	151	65.71	9.5	1.22	4.02	0.01
2	10 વર્ષથી વધારે	89	70.62	8.9			
માસિક આવક							
1	7000-11000 સુધી	56	69.50	9.0	1.67	3.82	0.01
2	11000 થી વધારે	64	65.70	9.2			
અધ્યયન/અધ્યાપનનું સ્થળ							
1	શહેરી	150	65.52	9.7	1.35	0.15	NS
2	અર્ધશહેરી	90	62.72	10.5			
શાળા/કોલેજનું સંચાલન							
1	ખાનગી	123	64.47	9.5	1.28	5.53	0.01
2	સરકારી	61.79	70.00	9.12			
શાળા/કોલેજનો પ્રકાર							
1	કન્યા શાળા / કોલેજ	69	70.88	9.1	1.43	4.61	0.01
2	કુમાર શાળા / કોલેજ	40	77.48	5.8			
1	કન્યા શાળા / કોલેજ	69	70.88	9.1	1.36	3.80	0.01
2	મિશ્ર શાળા / કોલેજ	131	65.71	9.1			
1	કુમાર શાળા / કોલેજ	40	77.48	5.8	1.21	9.7	0.01
2	મિશ્ર શાળા / કોલેજ	131	65.71	9.1			

4.5.3.1 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની ઉંમર અને વ્યવસાય સંતોષની "t" કસોટી:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ પર તેની ઉંમરની અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₁₀₂ 30વર્ષ સુધી કે 30વર્ષથી વધારે ઉંમર ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.47ની માહિતીનું પૃથકકરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ માટેની "t" કિંમત 0.21 માલૂમ પડે છે. જે સાર્થકતા કક્ષા સુધી પહોંચતી નથી. તેથી Ho₁₀₂નો સ્વીકાર કરતા કહી શકાય કે 30વર્ષ સુધી કે 30વર્ષથી વધારે ઉંમર ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી. તેના મધ્યકો અનુક્રમે 65.73 અને 65.47 છે. તે પરથી કહી શકાય કે 30વર્ષ સુધીની ઉંમર ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ અને 30 વર્ષથી વધારે ઉંમર ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો વચ્ચે નહીંવત તફાવત છે. એટલે કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ પર તેની ઉંમરની અસર નથી. મળેલા તારણો રેડી(1989), ડી.જે.ભટ્ટ(1994), પટેલ અને પટેલ(1994) સુરેલિયા (1994)ના તારણોને અનુરૂપ નથી.

4.5.2.2 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો લગ્ન દરજ્જો અને વ્યવસાય સંતોષની "t" કસોટી:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના સંતોષ પર તેના લગ્ન દરજ્જાની અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

HO₁₀₃ પરણિત અને અપરણિત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.-4.47ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના લગ્ન દરજ્જાના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સંતોષ માટેનું "t" મૂલ્ય 0.17 માલૂમ પડે છે. જે 0.05 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી HO₁₀₃નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત્ પરણિત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને અપરણિત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના લગ્ન દરજ્જાની તેના વ્યવસાય સંતોષ પર અસર થાય છે. તેના મધ્યકો અનુક્રમે 59.06 અને 54.79 છે. પરણિત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય સંતોષનો મધ્યક અપરણિત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના મધ્યક કરતા ઊંચો જોવા મળે છે. તેથી કહી શકાય કે પરણિત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો કરતા અપરણિત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય સંતોષ ઓછો છે. પરણિત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો કૌટુંબિક તથા સામાજિક રીતે વધારે સ્થિર હોય છે. તેથી તેઓમાં સંતોષનું પ્રમાણ વધારે જોવા મળે છે તેમ માની શકાય. અપરણિત બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોને કૌટુંબિક તથા સામાજિક રીતે સ્થિર થવાની ચિંતા હોવાના કારણે તેમનો વ્યવસાય સંતોષ ઓછો હોય તેમ માની શકાય. સુરેલિયા(1994), ભટ્ટ(1987)મળેલા તારણ સાથે સુસંગત નથી વચારે શર્મા(1981)ના તારણ સાથે સુસંગત છે.

4.5.3.3 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા અને વ્યવસાય સંતોષની "t" કસોટી:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના કુટુંબની સભ્ય સંખ્યાના પ્રમાણની તેની સામેલગીરી ઉપર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₁₀₄ ચાર કે તેથી ઓછી અને ચારથી વધારે કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.-4.4.7ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની સામેલગીરી માટેની "t" કિંમત 3.27 માલૂમ પડે છે. જે 0.01 કક્ષાએ પણ સાર્થક નથી. તેથી Ho₁₀₄નો સ્વીકાર થાય છે. અર્થાત ચાર કે તેથી ઓછી અને ચારથી વધારે કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી. ચાર કે તેથી ઓછી અને ચારથી વધારે કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ પર તેના કુટુંબના સભ્યોની સંખ્યાની અસર થતી નથી. તેના મધ્યકો અનુક્રમે 69.64 અને 65.65 છે. તેથી કહી શકાય કે ચાર કે તેથી ઓછી કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ અને ચારથી વધારે સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ તફાવત નથી. શિક્ષકોના કુટુંબના સભ્યોની સંખ્યાની તેના વ્યવસાય મનોભાર પર અસર થતી નથી. સુરેલિયા(1994) અને સુથાર(1995)ના તારણો મળેલા તારણ સાથે સુસંગત છે. જ્યારે સિંહા અને નાયર(1961) અને જારસાણિયા(2000)ના તારણો મળેલા તારણ સાથે સુસંગત નથી.

4.5.3.4 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્.તાલીમી શિક્ષકોની શૈક્ષણિક લાયકાત અને વ્યવસાય સંતોષની "t" કસોટી:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના સંતોષ પર તેની શૈક્ષણિક લાયકાતની અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₁₀₅ સ્નાતક અને અનુસ્નાતક બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.— 4.47ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની શૈક્ષણિક લાયકાતના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સંતોષ માટેનું "t" મૂલ્ય 3.27 માલૂમ પડે છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી Ho₁₀₅નો અસ્વીકાર થાય છે. સ્નાતક બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને અનુસ્નાતક બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. તેથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની શૈક્ષણિક લાયકાતની તેના વ્યવસાય સંતોષ પર અસર થાય છે. તેના મધ્યકો અનુક્રમે 69.64 અને 65.65 છે. તેથી કહી શકાય કે સ્નાતક બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય સંતોષ અનુસ્નાતક બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ કરતા વધારે છે. અનુસ્નાતક બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો કરતા અનુસ્નાતક બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો વધારે લાયકાત ધરાવતા હોવા છતાં તેઓને સ્નાતક બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો જેટલો જ કાર્યભાર તથા વેતન મળે છે. તેના કારણે તેઓનો વ્યવસાય સંતોષ ઘટે છે તેમ માની શકાય. રેડી(1989)ના તારણો મળેલ પરિણામને અનુરૂપ નથી. સિંઘ અને સિંઘ(1980)ના પરિણામો મળેલ પરિણામને અનુરૂપ છે.

4.5.1.5 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના શૈક્ષણિક અનુભવ અને વ્યવસાય સંતોષની "t" કસોટી:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ પર તેના શૈક્ષણિક અનુભવની અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

HO₁₀₆ 10 વર્ષ સુધીનો અને 10વર્ષથી વધારે શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી

કોષ્ટક નં.— 4.47ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના શૈક્ષણિક અનુભવના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સંતોષ માટેનું "t" મૂલ્ય 4.02 માલૂમ પડે છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી HO₁₀₆ નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત્ 10 વર્ષ સુધીનો શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા અને 10વર્ષથી વધારે શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના શૈક્ષણિક અનુભવની તેના વ્યવસાય સંતોષ પર સાર્થક રીતે અસર થાય છે. તેના મધ્યકો અનુક્રમે 65.71 અને 70.62 છે. 10વર્ષ સુધીનો શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના સંતોષ કરતા 10 વર્ષથી વધારે શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષનો મધ્યક વધારે જોવા મળે છે. તેથી કહી શકાય કે 10વર્ષ સુધીનો શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો કરતા 10વર્ષથી વધારે શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય સંતોષ વધારે છે. 10વર્ષથી ઓછો શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવનારામાં તાલીમી શિક્ષકો કરતા તાલીમાર્થીઓનું પ્રમાણ વધારે છે. પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિમાં તેઓને પોતાના વ્યવસાયમાં સ્થિર થવાની ચિંતા હોય છે. તેથી તેનો વ્યવસાય સંતોષ ઓછો જોવા મળે છે તેમ માની શકાય. 10વર્ષથી વધારે શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા

પોતાના વ્યવસાયમાં સ્થિર થઈ ગયેલા હોય છે. તેથી સ્વાભાવિક રીતે જ તેનો વ્યવસાય સંતોષ વધારે જોવા મળે છે તેમ માની શકાય. રેડ્ડી(1989), સુરેલીયા(1994) અને સમીરા(1995)ના તારણો મળેલા પરિણામ સાથે સુસંગત નથી.

4.5.3.6 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની માસિક આવક અને વ્યવસાય સંતોષની "t" કસોટી:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ પર તેની માસિક આવક ઉપર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₁₀₇ રૂ. 7,000 થી 11,000 સુધી કે રૂ. 11,000થી વધારે માસિક આવક ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.-4.47ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની માસિક આવકના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સંતોષ માટેનું "t" મૂલ્ય 0.15 માલૂમ પડે છે. જે 0.05 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી Ho₁₀₇ નો અસ્વીકાર થાય છે. રૂ. 7,000 થી 11,000 સુધીની માસિક આવક ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને રૂ.11,000થી વધારે માસિક આવક ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. તેથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની માસિક આવકની તેના વ્યવસાય સંતોષ પર અસર થાય છે. રૂ. 7,000 થી 11,000 સુધી અને રૂ.11,000થી વધારે માસિક આવક ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો અનુક્રમે 69.50 અને 65.70 છે. તેથી કહી શકાય કે રૂ. 7,000 થી 11,000 સુધીની માસિક આવક ધરાવતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય સંતોષ રૂ.11,000 થી વધારે માસિક આવક બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી

શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ કરતા વધારે છે. રૂ.11,000 થી વધારે માસિક આવક ધરાવતા શિક્ષકો લગભગ 20 વર્ષથી પણ વધારે સમયગાળાથી નોકરી કરતા હોય છે. તેથી તેઓમાં માનસિક તથા શારીરિક થાક વધારે હોય તેવું બની શકે છે. તેઓ માત્ર નોકરી પુરી કરવા ખાતર જ કામ કરતા હોય તેમ બની શકે. તેના કારણે તેનો વ્યવસાય સંતોષ ઘટે તેમ બની શકે. સમીરા(1995)ના તારણો મળેલા સાથે સુસંગત નથી.

4.5.3.7 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો અધ્યયન/અધ્યાપનના સ્થળ અને વ્યવસાય સંતોષની "t" કસોટી:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ પર તેના અધ્યયન/અધ્યાપનના સ્થળની અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

HO₁₀₈ શહેરી અને અર્ધશહેરી વિસ્તારમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.47 ની માહિતીનું પૃથકકરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના અધ્યયન/અધ્યાપનના સ્થળના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સંતોષ માટેનું "t" મૂલ્ય 0.15 માલૂમ પડે છે. જે 0.05 કક્ષાએ પણ સાર્થક નથી. તેથી HO₁₀₈નો અસ્વીકાર થાય છે. શહેરી વિસ્તારમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને અર્ધશહેરી વિસ્તારમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી. બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના અધ્યયન/અધ્યાપનના સ્થળની તેના વ્યવસાય સંતોષ પર અસર થતી નથી. તેના મધ્યકો અનુક્રમે 65.52 અને 62.72 છે. તેથી કહી શકાય કે શહેરી વિસ્તારમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને અર્ધશહેરી વિસ્તારમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના

વ્યવસાય સંતોષમાં ખાસ તફાવત નથી. અર્થાત્ બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ પર તેના અધ્યયન/અધ્યાપનના સ્થળની અસર થતી નથી. શ્રીવાસ્તવ અને ગુપ્તા(1986) આ તારણ સાથે સુસંગત નથી જ્યારે ભટ્ટ(1986)ના તારણો મળેલા તારણ સાથે સુસંગત છે.

4.5.3.8 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના શાળા/કોલેજના સંચાલનના પ્રકાર અને વ્યવસાય સંતોષની "t" કસોટી:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ પર તેના શાળા/કોલેજના સંચાલનના પ્રકારની અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

HO₁₀₉ ખાનગી શાળાના અને સરકારી શાળાના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.47ની માહિતીનું પૃથકકરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના શાળા/કોલેજના સંચાલનના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સંતોષ માટેનું "t" મૂલ્ય 5.53 માલૂમ પડે છે. જે 0.01 કક્ષાએ પણ સાર્થક છે. તેથી HO₁₀₉નો અસ્વીકાર થાય છે. અર્થાત ખાનગી શાળા/કોલેજમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ અને સરકારી શાળા/કોલેજમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકોમાં તફાવત જોવા મળે છે. બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના શાળા/કોલેજના સંચાલનના પ્રકારની તેના વ્યવસાય સંતોષ પર અસર થાય છે. તેના મધ્યકો અનુક્રમે 64.47 અને 70.00 છે. તેથી કહી શકાય કે ખાનગી શાળા/કોલેજમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ કરતા સરકારી શાળા/કોલેજમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય સંતોષ વધારે છે. ખાનગી શાળા/કોલેજમાં

અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્.તાલીમી શિક્ષકો પર તેઓના ટ્રસ્ટીઓનું સીધું જ નિયંત્રણ હોય છે. ઘણીવાર ટ્રસ્ટીઓની આપખુદશાહીનો ભોગ પણ બનવું પડે છે. સરકારી શાળા/કોલેજમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો પર કોઈનું સીધું નિયંત્રણ હોતું નથી. તેના કારણે સરકારી શાળા/કોલેજમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ કરતા ખાનગી શાળા/કોલેજમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય સંતોષ ઓછો હોય તેમ બની શકે છે. સુથાર સમીરા(1995), ગોપીકુમાર અને અજબા (1993), ચોધરી(1989) અને ભટ્ટ(1986)ના તારણો મળેલા પરિણામ સાથે સુસંગત નથી, જ્યારે શ્રીવાસ્તવ અને ગુપ્તા(1986) ના પરિણામ મળેલા પરિણામ સાથે સુસંગતતા ધરાવે છે.

4.5.3.9 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના શાળા/કોલેજના પ્રકાર અને વ્યવસાય સંતોષની "t" કસોટી:

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના શાળા/કોલેજના પ્રકારની તેના વ્યવસાય સંતોષ પર ઉપર અસર થાય છે કે કેમ તે જાણવા માટે આ મુજબની શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી.

Ho₁₁₀ કન્યા શાળા/કોલેજના અને કુમાર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.47ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તેના શાળા/કોલેજના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સંતોષ માટેનું "t"મૂલ્ય 4.61 માલૂમ પડે છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી Ho₁₁₀નો અસ્વીકાર થાય છે. કન્યા શાળા/કોલેજના અને કુમાર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. તેથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ પર તેના

શાળા/કોલેજના પ્રકારની અસર થાય છે. કન્યા શાળા/કોલેજના અને કુમાર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો અનુક્રમે 77.88 અને 77.48 છે. તેથી કહી શકાય કે કન્યા શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય સંતોષ કુમાર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સંતોષ કરતા ઓછો છે.

Ho₁₁₁ કન્યા શાળા/કોલેજના અને મિશ્ર શાળા/કોલેજના બી.એડ્.તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.-4.47ની માહિતીનું પૃથક્કરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તેના શાળા/કોલેજના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સંતોષ માટેનું "t"મૂલ્ય 3.80 માલૂમ પડે છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી Ho₁₁₁નો અસ્વીકાર થાય છે. કન્યા શાળા/કોલેજના અને મિશ્ર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. તેથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ પર તેના શાળા/કોલેજના પ્રકારની અસર થાય છે. કન્યા શાળા/કોલેજના અને મિશ્ર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો અનુક્રમે 0.88 અને 65.71 છે. તેથી કહી શકાય કે કન્યા શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય સંતોષ મિશ્ર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ કરતા વધારે છે. કન્યા શાળામાં વિદ્યાર્થીઓના પ્રશ્નો ઓછા હોય છે. મિશ્ર શાળામાં વિદ્યાર્થીઓના પ્રશ્નો વધે છે. તેથી કન્યા શાળાના શિક્ષકોનો વ્યવસાય સંતોષ વધારે હોય તેમ બની શકે.

Ho₁₁₂ કુમાર શાળા/કોલેજના અને મિશ્ર શાળા/કોલેજના બી.એડ્.તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

કોષ્ટક નં.—4.47ની માહિતીનું પૃથકકરણ કરતા બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના તેના શાળા/કોલેજના પ્રકારના સંદર્ભમાં વ્યવસાય સંતોષ માટેનું "t" મૂલ્ય 9.7 માલૂમ પડે છે. જે 0.01 કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી H_{0112} નો અસ્વીકાર થાય છે. કુમાર શાળા/કોલેજના અને મિશ્ર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો અને બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. તેથી કહી શકાય કે બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ પર તેના શાળા/કોલેજના પ્રકારની અસર થાય છે. કુમાર શાળા/કોલેજના અને મિશ્ર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષના મધ્યકો અનુક્રમે 77.48 અને 65.71 છે. તેથી કહી શકાય કે કુમાર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનનો વ્યવસાય સંતોષ મિશ્ર શાળા/કોલેજના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ કરતા વધારે છે. કુમાર શાળા કરતા મિશ્ર શાળામાં વિદ્યાર્થીઓના પ્રશ્નો વધારે હોય છે. તેથી મિશ્ર શાળામાં શિક્ષકોનો વ્યવસાય સંતોષ ઓછો હોય તેમ બની શકે.

4.6 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટાડવાના સૂચનો.

1. વ્યવસાય મનોભાર એ વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ સાથે નિષેધક સાર્થક સહસંબંધ ધરાવે છે. તેથી કહી શકાય કે વ્યવસાય મનોભાર ઘટાડવા માટે એવું વાતાવરણ પૂરું પાડવું જોઈએ કે જેમાં તેની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તિઓ ઊંચા જોવા મળે. વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વધવાથી તેના વ્યવસાય મનોભારમાં ચોક્કસ ઘટાડો થશે.
2. શિક્ષકોની તાલીમના સંદર્ભમાં, તાલીમ દરમિયાન જ એવું શૈક્ષણિક તથા સંસ્થાકીય વાતાવરણ પુરું પાડવું જોઈએ કે જેથી તેઓ વાસ્તવિક રીતે વ્યવસાયમાં જોડાય ત્યારે તેની

વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ ઉંચા જોવા મળે. વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વધવાથી તેના વ્યવસાય મનોભારમાં ચોક્કસ ઘટાડો થશે.

3. શિક્ષક તરીકેની પસંદગીમાં સ્ત્રીઓને પુરૂષોની તુલનામાં અગ્રતા ક્રમ આપવો જોઈએ.
4. 30 વર્ષથી ઓછી ઉંમર ધરાવતા અને ઓછો શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા શિક્ષકો પરત્વે વિશેષ ધ્યાન અપવું જોઈએ.
5. શિક્ષક તરીકેની પસંદગીમાં પરણિત ઉમેદવારને અગ્રતા ક્રમ આપવો જોઈએ.
6. મિશ્ર શાળાના શિક્ષકો શિક્ષકો પરત્વે વિશેષ ધ્યાન અપવું જોઈએ.

4.7 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષની અભિવૃદ્ધિ માટેના સૂચનો :

4.7.1 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીની અભિવૃદ્ધિ માટેના સૂચનો :

1. બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય મનોભાર વચ્ચે નિષેધક સાર્થક સંબંધ જોવા મળે છે અને વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે વિધાયક સાર્થક સંબંધ જોવા મળે છે. આમ, એવું શૈક્ષણિક તથા સંસ્થાકીય વાતાવરણ નિર્માણ કરવું જોઈએ કે જેમાં શિક્ષકોનો વ્યવસાય સંતોષ વધે અને વ્યવસાય મનોભાર ઘટે. વ્યવસાય સંતોષ વધવાથી અને વ્યવસાય મનોભાર ઘટવાથી તેની વ્યવસાય સામેલગીરી સાર્થક રીતે વધશે.
2. બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી પર તેના કુટુંબના પ્રકારની અસર થાય છે. વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા શિક્ષકોને પસંદગીમાં અગ્રતા ક્રમ આપવો જોઈએ. સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા શિક્ષકો પ્રત્યે વિશેષ ધ્યાન આપવું જોઈએ.
3. બી.એડ્. કોલેજોમાં જ તાલીમ કાર્યક્રમોનું આયોજન એવી રીતે ગોઠવવું જોઈએ કે જેથી તેની વ્યવસાય સામેલગીરી સાર્થક રીતે વધે.

4. શિક્ષકોની પસંદગીના ગુણાંકનમાં તેની અનુસ્નાતક કક્ષાની શૈક્ષણિક લાયકાતના વિશેષ ગુણ રાખવા જોઈએ.

4.7.2 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષની અભિવૃદ્ધિ માટેના સૂચનો :

1. બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ અને વ્યવસાય મનોભાર વચ્ચે નિષેધક સાર્થક સંબંધ જોવા મળે છે અને વ્યવસાય સંતોષ અને વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે વિધાયક સાર્થક સંબંધ જોવા મળે છે. આમ, એવું શૈક્ષણિક તથા સંસ્થાકીય વાતાવરણ નિર્માણ કરવું જોઈએ કે જેમાં શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટે અને વ્યવસાય સામેલગીરી વધે. વ્યવસાય સામેલગીરી વધવાથી અને વ્યવસાય મનોભાર ઘટવાથી તેની વ્યવસાય સંતોષ સાર્થક રીતે વધશે.
2. શિક્ષક તરીકેની પસંદગીમાં સ્ત્રીઓને પુરૂષોની તુલનામાં અગ્રતા ક્રમ આપવો જોઈએ.
3. મિશ્ર શાળા કરતા કન્યા શાળા અને કુમાર શાળા તરફનો અભિગમ વિકસાવવો જોઈએ.
4. બી.એડ્. કોલેજોમાં જ તાલીમ કાર્યક્રમોના આયોજનમાં પરિવર્તન લાવવું જરૂરી છે. તાલીમાર્થીઓનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટે અને વ્યવસાય સામેલગીરી વધે તેવા આયોજનને અમલી બનાવવું જોઈએ.
5. શિક્ષક તરીકેની પસંદગીમાં પરણિત ઉમેદવારને અગ્રતા ક્રમ આપવો જોઈએ.
6. ખાનગી શાળાના શિક્ષકોને પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ.

4.8 સંશોધનના ફલિતાર્થો :

4.8.1 અધ્યયનના નિષેધક / વિધાયક પરિણામોના આધારે :

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં નમૂના તરીકે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોને લેવામાં આવ્યા હતાં. પ્રસ્તુત સંશોધનના તારણો પરથી જોઈ શકાય છે કે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓનો વ્યવસાય મનોભાર બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની સાપેક્ષમાં વધારે જોવા મળે છે અને વ્યવસાય

સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ ઓછો જોવા મળે છે. તેથી બી.એડ્. કોલેજમાં જ તાલીમાર્થીઓની તાલીમ પ્રત્યે વિશેષ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જોઈએ. તાલીમ કાર્યક્રમનું આયોજન તથા સંસ્થાકીય પર્યાવરણ એવું વિચારવું જોઈએ કે જેથી તાલીમાર્થીઓનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટે તથા વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વધે.

સ્ત્રી શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર પુરૂષ શિક્ષકો કરતાં ઓછો જોવા મળે છે અને વ્યવસાય સામેલગીરી વધારે જોવા મળે છે. આમ, શિક્ષણના વ્યવસાયમાં સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ વધારવું જોઈએ.

કુમાર શાળાના શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર કન્યા શાળાના તથા મિશ્ર શાળાના શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારની તુલનામાં ઊંચો જોવા મળે છે તથા વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ ઊંચો જોવા મળે છે. આમ, કુમારશાળા કરતાં મિશ્ર શાળા તથા કન્યા શાળાને પ્રાધાન્ય આપવું જોઈએ.

સ્નાતક કક્ષાની શૈક્ષણિક લાયકાત ધરાવતા શિક્ષકોની તુલનામાં અનુસ્નાતક કક્ષાની શૈક્ષણિક લાયકાત ધરાવતા શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર ઓછો જોવા મળે છે તથા વ્યવસાય સામેલગીરી વધારે જોવા મળે છે. આ પરથી શિક્ષકોની પસંદગી વખતે તેમની ઉચ્ચ શૈક્ષણિક લાયકાત પરત્વે વિશેષ ધ્યાન આપવું જોઈએ.

લગ્નદરજાની દૃષ્ટિએ જોતા પરણિત શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર અપરણિત શિક્ષકોની તુલનામાં ઓછો જોવા મળે છે. જ્યારે વ્યવસાય સામેલગીરી ઊંચી જોવા મળે છે. શિક્ષકની પસંદગી વખતે આવી સામાન્ય ગણાતી પરંતુ વ્યવસાયની દૃષ્ટિએ અતિ મહત્વની બાબતને ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ.

કુટુંબનો પ્રકાર પણ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ ઉપર અસરકર્તા છે તેથી શિક્ષક પસંદગી વખતે આ બાબતના પણ એકદમ અવગણના કરવી જોઈએ નહીં.

ટૂંકમાં, વ્યક્તિગત સામાજિક પરવિત્યો શિક્ષકના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ પર અસર કરે છે. શિક્ષકોની પસંદગી વખતે નાની-નાની ગણાતી તમામ બાબતોનો ઊંડાણપૂર્વક વિચાર કરીને નીતિ વિષયક વ્યૂહરચનાઓ રાજ્ય સરકાર તેમ શૈક્ષણિક બોર્ડ વિચારીને માર્ગદર્શિકા પૂરી પાડવી જોઈએ.

4.8.2 વિદ્યાર્થીઓના સંદર્ભમાં ફલિતાર્થ :

વિદ્યાર્થીએ શિક્ષણનો મૂળભૂત એકમ છે. આજની શિક્ષણ વ્યવસ્થામાં પણ વિદ્યાર્થીને જ કેન્દ્રસ્થાને રાખવાની વાત ઉપર સતત ભાર મૂકવામાં આવે છે. આજનો વિદ્યાર્થી આવતીકાલનો નાગરિક છે. તેનો સર્વાંગી વિકાસ એ જ કોઈપણ સમાજનું મુખ્ય શૈક્ષણિક ધ્યેય હોય શકે. વિદ્યાર્થીઓ ઉપર સૌથી વધારે અસર તેના શિક્ષકોની હોય છે. જ્ઞાન-વિજ્ઞાનના ઝડપી વિકાસ, સમાજની સંકુલતા, વ્યવસાયોના વિશિષ્ટ કારણ અને વૈવિધ્યના કારણે શિક્ષણ દિન-પ્રતિદિન ઔપચારિક તથા માળખાગત થતું ગયું છે. આવા સંજોગોમાં વિદ્યાર્થીઓના સર્વાંગી વિકાસમાં શિક્ષકની ભૂમિકા અતિ અગત્યના બની રહે છે. શિક્ષક જ જો મનોભાર વધે દબાયેલો હશે, પોતાની કામગીરીમાં ઓતપ્રોત થઈ શકતો નહીં હોય અને પોતાના વ્યવસાયનો સંતોષ મેળવતો નહીં હોય તો તે વિદ્યાર્થીના વિકાસનો આધાર કદી બની શકે નહીં. આમ, વિદ્યાર્થીના સર્વાંગી વિકાસ માટે શિક્ષકો મનોભાર મૂકત, વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ ઊંચો ધરાવતો હોવો જરૂરી છે. આવા શિક્ષકોની પસંદગી માટે, આ માટેનું શાળાકીય પર્યાવરણ બનાવવા માટે પ્રસ્તુત સંશોધનના તારણો માર્ગદર્શક બને છે.

4.8.3 શિક્ષકોના સંદર્ભમાં ફલિતાર્થ :

આજનો યુગ ઔપચારિક શિક્ષણનો યુગ છે. જેમાં શિક્ષક એ એક અતિ અગત્યનું અંગ છે. શિક્ષણનું સ્વરૂપ, શિક્ષણના મૂલ્યો અને શિક્ષણની પદ્ધતિઓ બદલાતી રહી છે. પરંતુ આ તમામ બાબતો વચ્ચે શિક્ષકનું સ્થાન હંમેશા આગવું અને અતિ મહત્વનું રહ્યું છે. શિક્ષણ પ્રત્યેનો અભિગમ, શિક્ષક પ્રત્યે સમાજનો અભિગમ, શિક્ષકનો અભિગમ વગેરે બદલાતા રહ્યાં છે. પરંતુ આ બધાની

વચ્ચે એક બાબત હંમેશા અફર રહી છે કે જો શિક્ષક સતત મનોભાર તળે દબાયેલો નહીં હોય તો જ તે પોતાના વ્યવસાયમાં પૂર્ણ રીતે સામેલ થઈ શકશે અને જો સામેલ થઈ શકશે તો જ વ્યવસાય સંતોષ મેળવી શકશે. પ્રસ્તુત સંશોધનના તારણો પરથી ઓછો વ્યવસાય મનોભાર ધરાવે અને વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ ઊંચો ધરાવે તેવા શિક્ષકોની પસંદગી માટેના માર્ગદર્શક સૂચનો મળે છે.

4.8.4 શૈક્ષણિક સંચાલનના સંદર્ભમાં ફલિતાર્થ :

પ્રસ્તુત સંશોધનના તારણો પરથી કહી શકાય છે કે મિશ્રશાળાના શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર ઊંચો જોવા મળે છે અને વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ ઓછો જોવા મળે છે. આમ, શાળાનો પ્રકાર કેવો રાખવો તેનું માર્ગદર્શન મળે છે. વિદ્યાર્થીઓ તથા શિક્ષકોના સંદર્ભમાં શાળાકીય વાતાવરણ કેવું રાખવું તેનું માર્ગદર્શન મળે છે. પ્રસ્તુત અધ્યયનનું વારંવાર પુનરાવર્તન કરી સમય-સંજોગો મુજબ ફેરફાર આયોજન કરવાની બાબતમાં માર્ગદર્શન મળે છે.

પ્રસ્તુત સંશોધનના પરિણામોના તારણ મુજબ ખાનગી શાળાના શિક્ષકો કરતા સરકારી શાળાના શિક્ષકોનો વ્યવસાય સંતોષ ઊંચો જોવા મળે છે. તે પરથી કહી શકાય કે ખાનગી ટ્રસ્ટના સંચાલન માટે એવા પ્રકારના નીતિ-નિયમો ઘડવા જોઈએ કે જેથી તેના શિક્ષકો પણ ઊંચો વ્યવસાય સંતોષ મેળવી શકે.

4.8.5 શૈક્ષણિક નીતિ વિષયક બાબતના સંદર્ભમાં ફલિતાર્થ :

શિક્ષણ એટલે માત્ર વાંચવું, લખવું અને વિવિધ વિષયોની માહિતી એકઠી કરવું તેવું નથી. શિક્ષણમાં તો ચારિત્ર્યના નિર્માણને, વ્યક્તિત્વ ઘડતરને અતિ મહત્વનું ગણવામાં આવ્યું છે. મહાન શિક્ષકો જ મહાન નાગરિકોનું નિર્માણ કરે છે અને તે રીતે શિક્ષક રાષ્ટ્ર નિર્માણનું કાર્ય કરે છે. આ પરથી શિક્ષક અને શિક્ષણની અગત્યતા સમજી શકાય છે. તેથી શૈક્ષણિક નીતિ વિષયક બાબતો

નક્કી કરવી તે ખૂબ જ કાળજી માંગી લે તેવું કાર્ય છે. આવા અતિ અગત્યના કાર્યમાં પ્રસ્તુત સંશોધનના તારણો દિવાદાંડીરૂપ બને છે.

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં ઘણા પરિવર્તોના સંદર્ભમાં અભ્યાસ કરવામાં આવ્યો છે. જેમાંથી કેટલાક પરીક્ષામાં સાર્થક જોવા મળ્યા છે. જ્યારે કેટલાક પરિણામો સાર્થક જોવા મળ્યા નથી. પરંતુ બાળકો/વિદ્યાર્થીઓના સર્વાંગી વિકાસ માટે આ પરિણામો જુદાં જ પ્રકારનું નીતિવિષયક દર્શન કરાવે છે. પ્રસ્તુત અભ્યાસના તારણ મુજબ કુકમાર શાળાના શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર મિશ્ર શાળા તથા કરવા શાળાના શિક્ષકો કરતા ઊંચો જોવા મળે છે. નવોદિત વિદ્યાલય તથા આશ્રમશાળામાં માત્ર કુમારને જ પ્રવેશ અપાય છે. તો આવા વિવિધ પ્રકારના અભ્યાસોનું પુનરાવર્તન કરી આવી નીતિવિષયક બાબતો વિશે ફેર વિચારણા કરી શકાય.

4.8.6 સામાજિક, દૃષ્ટિએ ફલિતાર્થ :

શિક્ષણ એ કોઈપણ સમાજની પાથમિક જરૂરિયાત છે. યોગ્ય શિક્ષણના અભાવમાં કોઈપણ સમાજનો વિકાસ સંભવ નથી. માનવ સભ્યતાના ચારેયાર તબક્કાઓમાં શિક્ષણ અગત્યનો ભાગ ભજવતું રહ્યું છે. શિક્ષક એ શિક્ષણમાં અતિ મહત્ત્વનું અંગ છે. શિક્ષક એ સમાજની કરોડરજજુ છે. શિક્ષક એ સમાજ ઘડતરનું અતિ અગત્યનું કાર્ય કરે છે. આજનો વિદ્યાર્થી એ આવતી કાલનો નાગરિક છે. તેના સુદૃઢ અને સુસંસ્કારી વ્યક્તિત્વના વિકાસનો મુખ્ય આધાર તેના શિક્ષકોના સ્વસ્થ વર્તન ઉપર રહેલો છે. જો શિક્ષક જ પોતાની જવાબદારીથી સ્વસ્થતાથી નિભાવી શકતો નહીં હોય તો વળતરરૂપે સમાજને બેદરકાર, બેજવાબદાર, નાગરિકો જ મળે તે સ્વાભાવિક છે. આમ, શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટે અને વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વધે તે અંતે સમાજ માટે પણ લાભદાયક બને છે. આ દૃષ્ટિએ જોતા પ્રસ્તુત સંશોધનનો સામાજિક દૃષ્ટિએ દર્શાવી શકાય.

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓને પણ સમાવવામાં આવ્યા છે. બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓએ ભવિષ્યના શિક્ષકો છે. તેના માટે સંસ્થાકીય વાતાવરણ કેવું બનાવવું જોઈએ, કેવા પ્રકારની તાલીમને વધારે અસરકારક બનાવી શકાય વગેરે બાબતો માટે સંશોધનના પરિણામો માર્ગદર્શકોરૂપ બની રહે છે. પ્રસ્તુત સંશોધનના પરિણામ મુજબ બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓનો વ્યવસાય મનોભાર વધારે જોવા મળે છે. તેનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટે તે મુજબ તાલીમ દરમ્યાનના કાર્યક્રમોનું આયોજન થવું જોઈએ. જેથી સમાજને સ્વસ્થ, ઉચ્ચ ગુણવત્તા ધરાવતા શિક્ષકો મળી શકે.

4.8.7 રાજકીય દૃષ્ટિએ ફલિતાર્થ :

શિક્ષણ જ વ્યક્તિનું ઘડતર કરે છે. શિક્ષણ દ્વારા જ સાચા સંસ્કારોનું સિંચન થાય છે. તેથી શિક્ષણ પ્રક્રિયામાં પાયારૂપ શિક્ષકોના સ્વસ્થ વર્તનની બાબતમાં જરા પણ બેદરકારી ચલાવી શકાય નહીં. શિક્ષકો જ ભાવિ નાગરિકોનું ઘડતર કરે છે. તેથી શિક્ષકો મનોભારથી મુક્ત, પોતાના વ્યવસાયને જીવનનો એક ભાગ જ ગણનાર તથા વ્યવસાયનો સંતોષ અનુભવતા હોય તે અત્યંત આવશ્યક બાબત છે. આવા શિક્ષકો જ સારા નેતાને જન્મ આપે છે. શિક્ષકો દ્વારા જ વિદ્યાર્થી જીવનથી જ નેતાના ગુણોનો વિકાસ વ્યક્તિમાં થતો હોય છે. આમ, રાજકીય ક્ષેત્રે પણ નીતિમતા, સેવાભાવના, સમર્પણ ભાવના વગેરેના બીજ વિદ્યાર્થી જીવનથી જ રોપાય છે અને આ અતિ જવાબદારીભર્યું કાર્ય શિક્ષકો કરે છે. પ્રસ્તુત સંશોધનનું સમયાંતરે પુનરાવર્તન કરીને સારા શિક્ષકો—સારી શિક્ષણ વ્યવસ્થા ગોઠવી શકાય.

ભારત સરકાર દ્વારા વિવિધ સમયે જુદા જુદા પ્રકારના શૈક્ષણિક પંચોની નિમણૂક કરીને શિક્ષકની ગુણવત્તા સુધારવાના અથાગ પ્રયત્નો સતત ચાલુ રહ્યાં છે. છેલ્લે ૧૯૮૬માં રાજીવ ગાંધીની સરકારે નવી શિક્ષણનીતિ (New Education Policy) કરી હતી. જેના સંદર્ભમાં વિશેષ પ્રાધાન્ય માનવબળ તરીકે શિક્ષક પ્રત્યે કેન્દ્રિત કરાયું હતું. આ સંદર્ભમાં રાજ્ય સરકારોએ પોતાની પ્રજાની સુખાકારી માટે જ નવી શિક્ષણનીતિ ઘડવાની હોય છે તેના માટે જુદાં જુદાં કમિશનો

નીમે છે. આવા કમિશનોને આ અધ્યયનના પરિણામો વિશેષ ઉપયોગી બની રહેશે. જેથી શિક્ષણ ક્ષેત્રે "સ્વસ્થ શિક્ષક – સ્વસ્થ વિદ્યાર્થીનું સૂત્ર આપી શકાય.

4.8.8 શિક્ષકોની સુખાકારીના સંદર્ભમાં :

શિક્ષક શિક્ષણકાર્ય ઉપરાંત પણ ઘણીધી જવાબદારીઓ એક સામાજિક નાગરિક તરીકે નિભાવે છે. શિક્ષકના વ્યક્તિગત જીવનમાં, કૌટુંબિક જીવનમાં તથા સામાજિક ક્ષેત્રે તેના વ્યવસાયના વાતાવરણની અસર પડે જ છે. જો વ્યવસાયથી કંટાળેલા હોય, પોતાના વ્યવસાયમાં સામેલ નહીં હોય તો તેની અસર તેની વ્યક્તિગત સુખાકારી પર પણ ચોક્કસ પડે છે. જો શિક્ષક મનોભારહીન હશે, પોતાના વ્યવસાયમાં સામેલ થઈ શકતો હશે, વ્યવસાય સંતોષ મેળવી શકતો હશે તો તે પોતાના કુટુંબના સભ્યો સાથે પણ સ્વસ્થ રીતે વર્તન કરી શકશે તથા પોતાની સામાજિક જવાબદારીઓ પણ સ્વસ્થતાથી નિભાવી શકશે. જેના કારણે તેનું જીવન સમગ્રયતા પ્રસન્ન રહેશે. આમ, પ્રસ્તુત સંશોધનોના તારણ શિક્ષકોની વ્યક્તિગત સુખાકારીના સંદર્ભમાં પણ ઉપયોગી નિવડે છે.

4.8.9 વિદ્યાર્થીઓની સુખાકારીના સંદર્ભમાં :

ગુજરાતી ભાષાના સુપ્રસિદ્ધ કવિ ઉમાશંકર જોશીએ જણાવ્યું છે કે વર્ગ એ સ્વર્ગ છે. આ ઉકિતને વર્તમાન સમયમાં શિક્ષકની દૃષ્ટિએ અને વિદ્યાર્થીની દૃષ્ટિએ વિચારવાનો મુદ્દો છે. શું આપણા વિદ્યાર્થીઓ ખરેખર વર્ગમાં સ્વર્ગની અનુભૂતિ કરે છે ? તેનો સ્પષ્ટ જવાબ એ છે કે આજે વિદ્યાર્થીઓ શાળા કરતાં કોચિંગ ક્લાસમાં ઊંચી ફી આપીને અધ્યયન કરે છે. અહીં એવું પ્રતિત થાય છે કે વિદ્યાર્થીને વર્ગમાં જે જોઈએ છે તે પ્રાપ્ત થતું નથી. જે અન્ય જગ્યાએ શોધવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આ દૃષ્ટિએ પ્રસ્તુત અધ્યયનના તારણો વિદ્યાર્થીના હિતમાં એ રીતે છે કે શિક્ષક પર્યાવરણ આ ઘટકોને ધ્યાનમાં રાખીને અધ્યયન કરવામાં આવ્યું છે. જો ખરેખર શિક્ષક હસમુખો, માયાળું, સમજશીલ, ઉચ્ચ અભિવ્યક્તિ શૈલી તેમજ લોકશાહી સ્વભાવનો હશે તો વિદ્યાર્થીને શિખવા માટેનું પર્યાવરણ ઉત્પન્ન કરી શકશે. વિદ્યાર્થીની સુખાકારી એટલે મા સુખની અનુભૂતિ નહીં પરંતુ શિક્ષક

દ્વારા ઉચિત જીવન પાથેય પ્રાપ્ત થાય તે રહ્યું છે. આવું કર્તવ્ય પણ મનોભારહીન, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ મેળવતો શિક્ષક જ કરી શકે છે.

ટૂંકમાં, પ્રસ્તુત અભ્યાસના તારણો શાળા, કોલેજ, માતા—પિતા, વાલી, શૈક્ષણિક કાર્યકરો, સામાજિક કાર્યકરો, શૈક્ષણિક પ્રકાશકો, શિક્ષણ નિષ્ણાતો, મનોચિકિત્સકો, વ્યવસાય માર્ગદર્શન બ્યુરો, અભ્યાસ રચયિતાઓ, રાજ્ય સરકાર અને કેન્દ્ર સરકારના શિક્ષણ ખાતાને (નીતિ વિષયક નિર્ણયો લેવા માટે) અને સ્વયં શૈક્ષણિક સંસ્થા, શિક્ષકો તેમજ વિદ્યાર્થીને ઉપયોગી થઈ શકે તેમ છે.

પ્રકરણ : ૫

૫.૦ પ્રસ્તાવના

૫.૧ સંશોધન સારાંશ.

૫.૨ સંશોધનના તારણો.

૫.૨.૧. ગુણાત્મક માહિતીના તારણો

૫.૨.૧.૧ શિક્ષકોની ઉંમર પ્રમાણેની ટકાવારી મુજબ માહિતી.

૫.૨.૧.૨ શિક્ષકોની લગ્ન દરજ્જા પ્રમાણેની ટકાવારી મુજબ માહિતી.

૫.૨.૧.૩ શિક્ષકોના કુટુંબની સંખ્યા પ્રમાણેની ટકાવારી મુજબ માહિતી.

૫.૨.૧.૪ શિક્ષકોની શૈક્ષણિક લાયકાત પ્રમાણેની ટકાવારી મુજબ માહિતી.

૫.૨.૧.૫ શિક્ષકોના શૈક્ષણિક અનુભવ પ્રમાણેની ટકાવારી મુજબ માહિતી.

૫.૨.૧.૬ શિક્ષકોની માસિક આવક પ્રમાણેની ટકાવારી મુજબ માહિતી.

૫.૨.૧.૭ શિક્ષકોના અધ્યયન/અધ્યાપનના વિસ્તાર પ્રમાણેની ટકાવારી મુજબ માહિતી.

૫.૨.૧.૮ શિક્ષકોના શાળા/કોલેજના સંચાલનના પ્રકાર પ્રમાણેની ટકાવારી મુજબ માહિતી.

૫.૨.૧.૯ શિક્ષકોના શાળા/કોલેજના પ્રકાર પ્રમાણેની ટકાવારી મુજબ માહિતી.

૫.૨.૨ સંખ્યાત્મક માહિતીના તારણો

૫.૨.૨.૧ સહસંબંધના આધારે મળેલા તારણો

૫.૨.૨.૨. આંશિક સહસંબંધના આધારે મળેલા તારણો

૫.૨.૨.૩. વિચરણ પૃથક્કરણના આધારે મળેલા તારણો

૫.૨.૨.૪. 't' કસોટીના આધારે મળેલા તારણો

૫.૩ શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટાડવા માટેના સૂચનો.

૫.૪ શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વધારવા માટેના સૂચનો.

૫.૫ ભાવિસંશોધન માટેના સૂચનો.

પ્રકરણ : ૫

૫.૦ પ્રસ્તાવના :

સંશોધન કાર્યમાં સંશોધન અહેવાલનું આગવું અને વિશિષ્ટ મહત્વ છે. સંશોધન અહેવાલના અંતમાં ટૂંકો સારાંશ આપવામાં આવે છે. સંશોધન અહેવાલમાં સામાન્ય રીતે પાંચ પ્રકરણોનું આયોજન કરવામાં આવે છે. સંશોધન અહેવાલના એકથી ચાર પ્રકરણોનું જેટલું મહત્વ છે તેટલું જ મહત્વ આ અંતિમ પ્રકરણનું છે. સંશોધન સારાંશમાં સંશોધન સમસ્યાનો ખ્યાલ, સંશોધનની કાર્યવાહી, વિવિધ પ્રયુક્તિનો ઉપયોગ, મુખ્ય તારણો વગેરેને ખૂબ જ ટૂંકમાં રજૂ કરવામાં આવે છે. આમ, સંશોધન સારાંશમાં સમસ્યા કથનથી માંડીને તારણો સુધીનો સ્પષ્ટ ચિતાર સારાંશ સ્વરૂપે રજૂ કરવામાં આવે છે. તેમાં મુખ્યત્વે સંશોધનના તારણો, તેના સૂચિતાર્થો અને ભાવિસંશોધનો માટેના માર્ગદર્શન સૂચનો ઉપર સવિશેષ ભાર મૂકવામાં આવે છે.

પ્રસ્તુત સંશોધનનો મુખ્ય હેતુ બી.એડ.તાલીમાર્થી તથા બી.એડ.તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષનો અભ્યાસ કરવાનો હતો. આ ઉપરાંત કેટલાક ગૌણ હેતુઓ પણ નક્કી કરવામાં આવ્યા હતાં. પ્રસ્તુત અધ્યયનના હેતુઓને ધ્યાનમાં રાખીને કુલ ૨૪૦ નો નમૂનો પસંદ કરવામાં આવેલ હતો. જેમાં ૧૨૦ બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ તથા ૧૨૦ બી.એડ.તાલીમી શિક્ષકો પસંદ કરવામાં આવેલા હતાં.

કોઈપણ સંશોધનમાં મળેલી માહિતીનું પૃથક્કરણ તથા અર્થઘટન કરવાનું કાર્ય સૌથી અગત્યનું છે. પ્રસ્તુત સંશોધનના હેતુને ધ્યાનમાં રાખીને મળેલી માહિતીનું વિશ્લેષણ અને અર્થઘટન કરવા માટે $2 \times 2 \times 2$ આવયવિક યોજના પસંદ કરવામાં આવી હતી અને ‘F’-મૂલ્ય શોધવામાં આવ્યા હતાં. ઉપરાંત, કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક r , આંશિક સહસંબંધાંક અને t – મૂલ્ય શોધવામાં આવ્યા હતાં. તેની વિગતવાર રજૂઆત આગળના પ્રકરણમાં કરવામાં આવી છે. તેના પરથી વિવિધ તારણો તારવવામાં આવ્યા હતાં.

ઉપરોક્ત તમામ બાબતોને ધ્યાનમાં રાખીને પ્રસ્તુત પ્રકરણને ચાર વિભાગમાં વહેંચવામાં આવ્યું છે. જે આ મુજબ છે.

૫.૧ સંશોધન સારાંશ.

૫.૨ સંશોધનના તારણો.

૫.૩ શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટાડવા માટેના સૂચનો.

૫.૪ શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વધારવા માટેના સૂચનો.

૫.૫ ભાવિસંશોધન માટેના સૂચનો.

૫.૧ સંશોધન સારાંશ :

બી.એડ.તાલીમાર્થી તથા બી.એડ.તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષના સંદર્ભમાં આ મુજબની સંશોધન સમસ્યા લેવામાં આવી હતી.

“ગુજરાત રાજ્યના સૌરાષ્ટ્ર પ્રદેશના બી.એડ.તાલીમાર્થી તથા બી.એડ.તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષનો તુલનાત્મક અભ્યાસ”

“A COMPARATIVE STUDY OF JOB STRESS, JOB INVOLVEMENT AND JOB SATISFACTION OF B.ED. TRAINEE AND B.ED. TRAINED TEACHERS OF GUJARAT STATE”

પ્રસ્તુત સંશોધનનો મુખ્ય હેતુ બી.એડ.તાલીમાર્થી તથા બી.એડ.તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષનો અભ્યાસ કરવાનો હતો. આ ઉપરાંત કેટલાક ગૌણ હેતુઓ પણ નક્કી કરવામાં આવ્યા હતાં. બી.એડ.તાલીમાર્થી તથા બી.એડ.તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષનો પરસ્પરનો સહસંબંધ તથા આંશિક સહસંબંધ જાણવાનો એક ગૌણ હેતુ હતો. બી.એડ.તાલીમાર્થી તથા બી.એડ.તાલીમી શિક્ષકોના સામાજિક વ્યક્તિગત પરિવર્ત્યોની તેના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ પર શી અસર થાય છે તે જાણવાનો પણ એક ગૌણ હેતુ હતો.

પ્રસ્તુત અધ્યયનના હેતુઓને ધ્યાનમાં રાખીને કુલ ૨૪૦ના નિદર્શને સાદા યાદચ્છ રીતે પસંદ કરવામાં આવેલ હતો. જેમાં ૧૨૦ બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ તથા તે જ વિસ્તારની માધ્યમિક શાળાઓના ૧૨૦ બી.એડ.તાલીમી શિક્ષકો પસંદ કરવામાં આવેલા હતાં. ૧૨૦ બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ પૈકી ૬૦ સ્ત્રીઓ તથા ૬૦ પુરૂષોને પસંદ કરવામાં આવ્યા હતાં. ૬૦ સ્ત્રીઓ તથા ૬૦ પુરૂષોમાં ૩૦ સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવનારા તથા ૩૦ વિભક્ત કુટુંબ ધરાવનારા તાલીમાર્થીઓ હતાં. આ જ પ્રમાણે ૧૨૦ બી.એડ.તાલીમી શિક્ષકો પૈકી ૬૦ સ્ત્રીઓ તથા ૬૦ પુરૂષોને પસંદ કરવામાં આવ્યા હતાં. ૬૦ સ્ત્રીઓ તથા ૬૦ પુરૂષોમાં ૩૦ સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવનારા તથા ૩૦ વિભક્ત કુટુંબ ધરાવનારા તાલીમી શિક્ષકો હતાં. આમ, પ્રત્યેક જૂથમાં ૩૦ શિક્ષકોનો સમાવેશ કરતાં કુલ આઠ જૂથ (કુલ $30 \times 8 = 240$) ના નિદર્શને પસંદ કરવામાં આવ્યો હતો.

અધ્યયનના હેતુઓને અનુરૂપ માહિતી એકત્ર કરવા માટે વ્યક્તિગત માહિતી પત્રક, વ્યવસાય મનોભાર સૂચિ(ડી.જે.ભટ રચિત ૧૯૮૨), વ્યવસાય સામેલગીરી તુલા(લોધાલ અને કેજનર ૧૯૬૫) અને વ્યવસાય સંતોષ તુલા (બ્રોફિલ્ડ રોથ ૧૯૮૫-ગુજરાતી રૂપાંતરણ, પ્રમાણિકરણ સૂરેલીયા ૧૯૮૪) જેવા માપદંડોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. ઉપરોક્ત ત્રણેય સાધનો— વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી તુલા અને વ્યવસાય સંતોષ તુલાનો વ્યાપક પ્રમાણમાં વિવિધ સંશોધનોમાં ઉપયોગ થયો છે. તેમ છતાં તેમની વિશ્વસનીયતા અને યથાર્થતાની પૂરતી ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

સંશોધનની માહિતી પ્રમાણભૂત સાધનો દ્વારા એકત્રિત કર્યા બાદ પરિણામોને વ્યવસ્થિત રીતે રજૂ કરવા માટે કોષ્ટકોનો ઉપયોગ કર્યો હતો. સંશોધનના જુદા-જુદા હેતુઓ અને શૂન્ય ઉત્કલ્પનાની ચકાસણી કરવા માટે કાર્લ પિયર્સન ‘f’ પ્રયુક્તિ, આંશિક સહસંબંધ પ્રયુક્તિ, ‘ANOVA – F test’ અને ‘t - test’ વિનિયોગ કરીને તારણો તારવવામાં આવ્યા હતાં. પ્રસ્તુત અધ્યયનના હેતુઓને ધ્યાનમાં રાખીને અભ્યાસ કરવા માટે $2 \times 2 \times 2$ આવયવિક યોજના નક્કી કરવામાં આવી હતી. જેમાં શિક્ષકોની તાલીમનો પ્રકાર, જાતિયતા તથા કુટુંબના પ્રકારને સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યો તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યા હતાં. વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી

અને વ્યવસાય સંતોષ—આ ત્રણેય પરતંત્ર પરિવર્ત્યો હતાં. ત્રણ સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યો પર ત્રણ પરતંત્ર પરિવર્ત્યોની કેવી અસર થાય છે તે જાણવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો. વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ—આ ત્રણેય પરતંત્ર પરિવર્ત્યોના પરસ્પરના સહસંબંધો માપવા માટે પરિબળ ગુણાકાર સહસંબંધ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધ શોધવા માટે આંશિક સહસંબંધ શોધવાની પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યોની તેના પરતંત્ર પરિવર્ત્યો—વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ પર શી અસર થાય છે તે ચકાસવા માટે 'ટી' કસોટીના ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

યાદચ્છ રીતે પસંદ કરાયેલા નિદર્શના ઘટકો દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલી માહિતીનું વર્ગીકરણ કરી તેની ગુણાત્મક માહિતીને અહીં સામાન્ય ટકાવારીમાં દર્શાવવામાં આવી છે. સંખ્યાત્મક માહિતીનું પૃથક્કરણ અને વિશ્લેષણ કરીને મેળવેલા પરિણામોના તારણોને અહીં વિગતવાર રજૂ કરવામાં આવ્યા છે.

પ.૨ સંશોધનના તારણો :

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં મેળવેલી માહિતીના આધારે આંકડાશાસ્ત્રીય ગણતરી કરીને તેના પરથી આવેલા પરિણામોની ચર્ચા તથા અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું હતું. આધારે તારવવામાં તેના તારણોને બે વિભાગમાં રજૂ કરવામાં આવ્યા છે.

૧. ગુણાત્મક માહિતીના તારણો

૨. સંખ્યાત્મક માહિતીના તારણો

પ.૨.૧ ગુણાત્મક માહિતીના તારણો :

પ્રસ્તુત સંશોધનના કુલ ૮(નવ) સામાજિક વ્યક્તિગત પરિવર્ત્યોની માહિતી ટકાવારીમાં આ મુજબ હતી.

પ.૨.૧.૧ શિક્ષકોની ઉંમર પ્રમાણેની ટકાવારી આ મુજબ હતી.

૩૦ વર્ષ સુધીની ઉંમર ધરાવતા : 57.08 %

૩૦ વર્ષથી વધારે ઉંમર ધરાવતા : 42.92 %

પ.૨.૧.૨ શિક્ષકોની લગ્ન દરજ્જા પ્રમાણેની ટકાવારી આ મુજબ હતી.

પરણિત : 49.58 %

અપરણિત : 49.58 %

વિધવા : 02.92 %

વિધુર : 00.00 %

પ.૨.૧.૩ શિક્ષકોના કુટુંબની સંખ્યા પ્રમાણેની ટકાવારી આ મુજબ હતી.

ચાર કે તેથી ઓછી સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા : 39.17 %

ચારથી વધારે સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા : 60.83 %

- પ.ર.૧.૪ શિક્ષકોની શૈક્ષણિક લાયકાત પ્રમાણેની ટકાવારી આ મુજબ હતી.
સ્નાતક : 38.75 %
અનુસ્નાતક : 60.83 %
- પ.ર.૧.૫ શિક્ષકોના શૈક્ષણિક અનુભવ પ્રમાણેની ટકાવારી આ મુજબ હતી.
૧૦ વર્ષ સુધી : 62.92 %
૧૦ વર્ષથી વધારે : 37.08 %
- પ.ર.૧.૬ શિક્ષકોની માસિક આવક પ્રમાણેની ટકાવારી આ મુજબ હતી.
રૂ. ૧૧૦૦૦ સુધી : 46.67 %
રૂ. ૧૧૦૦૦થી વધારે : 53.33 %
- પ.ર.૧.૭ શિક્ષકોના અધ્યયન/અધ્યાપનના વિસ્તાર પ્રમાણેની ટકાવારી આ મુજબ હતી.
શહેરી : 62.50 %
અર્ધશહેરી : 37.50 %
- પ.ર.૧.૮ શિક્ષકોના શાળા/કોલેજના સંચાલનના પ્રકાર પ્રમાણેની ટકાવારી આ મુજબ હતી.
ખાનગી : 51.25 %
સરકારી : 37.50 %
નગરપાલિકા સંચાલિત : 07.50 %
સ્વનિર્ભર : 03.75 %
- પ.ર.૧.૯ શિક્ષકોના શાળા/કોલેજના પ્રકાર પ્રમાણેની ટકાવારી આ મુજબ હતી.
કન્યા શાળા/કોલેજ : 28.75 %
કુમાર શાળા/કોલેજ : 16.67 %
મિશ્ર શાળા/કોલેજ : 54.59 %

પ.ર.૨ સંખ્યાત્મક માહિતીના તારણો :

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સંખ્યાત્મક માહિતીના તારણોને મુખ્ય ચાર વિભાગમાં રજૂ કરવામાં આવ્યા છે.

૧. સહસંબંધના આધારે મળેલા તારણો
૨. આંશિક સહસંબંધના આધારે મળેલા તારણો
૩. વિચરણ પૃથક્કરણના આધારે મળેલા તારણો
૪. 't' કસોટીના આધારે મળેલા તારણો

પ.ર.૨.૧. સહસંબંધના આધારે મળેલા તારણો :

- (૧) બી.એડ.તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે નિષેધક સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)
- (૨) બી.એડ.તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળતો નથી. (N = 120)

- (૩) બી.એડ.તાલીમાર્થીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે વિધાયક સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)
- (૪) બી.એડ.તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે નિષેધક સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળે છે.
- (૫) બી.એડ.તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે નિષેધક સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)
- (૬) બી.એડ.તાલીમાર્થીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે વિધાયક સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)
- (૭) સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળતો નથી. (N = 120)
- (૮) સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે નિષેધક સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)
- (૯) સ્ત્રી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે વિધાયક સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)
- (૧૦) પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે નિષેધક સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)
- (૧૧) પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે નિષેધક સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)
- (૧૨) પુરૂષ શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે વિધાયક સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)
- (૧૩) બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે નિષેધક સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 240)
- (૧૪) બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે નિષેધક સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 240)
- (૧૫) બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમાર્થીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે વિધાયક સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 240)

૫.૨.૨.૨ આંશિક સહસંબંધના આધારે મળેલા તારણો :

- (૧૬) જ્યારે બી.એડ.તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય સંતોષને અચળ/સ્થિર રાખવામાં આવે છે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે નિષેધક સાર્થક આંશિક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)
- (૧૭) જ્યારે બી.એડ.તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભારને અચળ/સ્થિર રાખવામાં આવે છે ત્યારે તેની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે વિધાયક સાર્થક આંશિક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)

- 258

- (૨૯) બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓની વ્યવસાય મનોભારને અચળ/સ્થિર રાખવામાં આવે છે ત્યારે તેની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે વિધાયક સાર્થક આંશિક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 240)
- (૩૦) જ્યારે બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓના વ્યવસાય સામેલગીરીને અચળ/સ્થિર રાખવામાં આવે છે ત્યારે વ્યવસાય સંતોષ અને વ્યવસાય મનોભાર વચ્ચે નિષેધાત્મક આંશિક સહસંબંધ જોવા મળે છે પરંતુ તે સાર્થકતા કક્ષા સુધી પહોંચતો નથી. (N = 240)

૫.૨.૨.૩ વિચરણ પૃથકકરણના આધારે મળેલા તારણો :

- (૩૧) બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ કરતા બી.એડ.તાલીમી શિક્ષકોમાં વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના પ્રથમ ઘટક)નું પ્રમાણ ઓછું જોવા મળ્યું.
- (૩૨) સ્ત્રી શિક્ષકો કરતા પુરૂષ શિક્ષકોમાં વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના પ્રથમ ઘટક)નું પ્રમાણ વધારે જોવા મળ્યું.
- (૩૩) સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા શિક્ષકો અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા શિક્ષકોના વિદ્યાર્થીઓ વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના પ્રથમ ઘટક)ના પ્રપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (૩૪) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર તેના વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના પ્રથમ ઘટક) પર થાય છે.
- (૩૫) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર તથા તેના કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર તેના વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના પ્રથમ ઘટક)ના પ્રપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (૩૬) શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર અને તેના વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના પ્રથમ ઘટક)ના પ્રપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (૩૭) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, તેના કુટુંબના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર તેના વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના પ્રથમ ઘટક) પર થાય છે.
- (૩૮) બી.એડ.તાલીમાર્થી કરતા બી.એડ.તાલીમી શિક્ષકોનો શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક)ના ઓછો છે.
- (૩૯) સ્ત્રી શિક્ષકો કરતા પુરૂષ શિક્ષકોનો શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક) વધારે જોવા મળે છે.
- (૪૦) સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા શિક્ષકો કરતા વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા શિક્ષકોનો શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક) ઓછો છે.

- [illegible]

- (૫૫) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર તેના પરીક્ષા કાર્યો અને અન્ય પરિસ્થિતિજન્ય પરિવર્ત્યો સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક) પર થાય છે.
- (૫૬) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર તથા તેના કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર તેના પરીક્ષા કાર્યો અને અન્ય પરિસ્થિતિજન્ય પરિવર્ત્યો સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક) પર થાય છે.
- (૫૭) શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર તેના પરીક્ષા કાર્યો અને અન્ય પરિસ્થિતિજન્ય પરિવર્ત્યો સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક) પર થાય છે.
- (૫૮) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, તેના કુટુંબના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર અને તેના પરીક્ષા કાર્યો અને અન્ય પરિસ્થિતિજન્ય પરિવર્ત્યો સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક) પર થાય છે.
- (૫૯) બી.એડ.તાલીમાર્થી કરતા બી.એડ.તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર ઓછો જોવા મળે છે.
- (૬૦) સ્ત્રી શિક્ષકો કરતા પુરૂષ શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર વધારે જોવા મળે છે.
- (૬૧) સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના કુલ પ્રપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (૬૨) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર તેના વ્યવસાય મનોભાર પર થાય છે.
- (૬૩) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર તથા તેના કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર તેના વ્યવસાય મનોભાર પર થાય છે.
- (૬૪) શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર તેના વ્યવસાય મનોભાર પર થાય છે.
- (૬૫) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, તેના કુટુંબના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર તેના વ્યવસાય મનોભાર પર થાય છે.
- (૬૬) બી.એડ.તાલીમાર્થી કરતા બી.એડ.તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી વધારે છે.
- (૬૭) સ્ત્રી શિક્ષકો અને પુરૂષ શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી પર તેની જાતિયતાની અસર થતી નથી.
- (૬૮) સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા શિક્ષકો કરતા વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી વધારે છે.
- (૬૯) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર અને તેની વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.

- (૭૦) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર તથા તેના કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર અને તેની વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (૭૧) શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર અને તેની વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (૭૨) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, તેના કુટુંબના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર અને તેની વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (૭૩) બી.એડ.તાલીમાર્થી કરતા બી.એડ.તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય સંતોષ ઉંચો જોવા મળે છે.
- (૭૪) બી.એડ.તાલીમાર્થી અને બી.એડ.તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ પર તેની જાતિયતાની સાર્થક અસર થતી નથી.
- (૭૫) બી.એડ.તાલીમાર્થી અને બી.એડ.તાલીમી શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકારની તેના વ્યવસાય સંતોષના પ્રમાણ પર સાર્થક અસર થતી નથી.
- (૭૬) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય સંતોષના પ્રપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (૭૭) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર તથા તેના કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય સંતોષના પ્રપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (૭૮) શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય સંતોષના પ્રપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (૭૯) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, તેના કુટુંબના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર તેના વ્યવસાય સંતોષ પર થાય છે.

પ.ર.રજ. ‘૧’ કસોટીના આધારે મળેલા તારણો :

- (૮૦) ૩૦ વર્ષ સુધીની ઉંમર ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ. તાલીમીઓ) કરતા ૩૦ વર્ષથી વધારે ઉંમર ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)નો વ્યવસાય મનોભાર ઓછો જોવા મળે છે.
- (૮૧) પરણિત શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ) કરતા અપરણિત શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)નો વ્યવસાય મનોભાર ઉંચો જોવા મળે છે.
- (૮૨) ચાર કે તેથી ઓછી કુટુંબના સભ્યની સંખ્યા ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ) કરતા ચારથી વધારે કુટુંબના સભ્યની સંખ્યા ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)નો વ્યવસાય મનોભાર સાર્થક રીતે ઉંચો જોવા મળે છે.

- (૮૩) સ્નાતક કક્ષાની અને અનુસ્નાતક કક્ષાની શૈક્ષણિક લાયકાત ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)ના વ્યવસાય મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (૮૪) ૧૦ વર્ષ સુધીનો શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ) કરતા ૧૦ વર્ષથી વધારે શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)નો વ્યવસાય મનોભાર ઓછો જોવા મળે છે.
- (૮૫) રૂ.૧૧૦૦૦ સુધીની માસિક આવક ધરાવતા શિક્ષકો (માત્ર બી.એડ.તાલીમીઓ) કરતા રૂ. ૧૧૦૦૦ થી વધારે માસિક આવક ધરાવતા શિક્ષકો (માત્ર બી.એડ.તાલીમીઓ)નો વ્યવસાય મનોભાર સાર્થક રીતે ઉંચો જોવા મળે છે.
- (૮૬) શહેરી વિસ્તારમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)નો વ્યવસાય મનોભાર અર્ધશહેરી વિસ્તારમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ) કરતા સાર્થક રીતે ઉંચો જોવા મળે છે.
- (૮૭) ખાનગી શાળાના અને સરકારી શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)ના વ્યવસાય મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (૮૮) કન્યા શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)નો વ્યવસાય મનોભાર કુમાર શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ) કરતા સાર્થક રીતે ઉંચો જોવા મળે છે.
- (૮૯) કન્યા શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)કરતા મિશ્ર શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)નો વ્યવસાય મનોભાર સાર્થક રીતે ઉંચો જોવા મળે છે.
- (૯૦) કુમાર શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ) કરતા મિશ્ર શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)નો વ્યવસાય મનોભાર સાર્થક રીતે ઉંચો જોવા મળે છે.
- (૯૧) ૩૦ વર્ષ સુધી અને ૩૦ વર્ષથી વધારે ઉંમર ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)ની વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (૯૨) પરણિત અને અપરણિત શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)ના વ્યવસાય સામેલગીરીની પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે જોવા મળતો સાર્થક તફાવત નથી.

- (૯૩) ચાર કે તેથી ઓછી કુટુંબના સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ) કરતા ચારથી વધારે કુટુંબના સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)ની વ્યવસાય સામેલગીરી ઓછી છે.
- (૯૪) સ્નાતક કક્ષાની શૈક્ષણિક લાયકાત ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ) કરતા અનુસ્નાતક કક્ષાની શૈક્ષણિક લાયકાત ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)ની વ્યવસાય સામેલગીરી સાર્થક રીતે ઉચી જોવા મળે છે.
- (૯૫) ૧૦ વર્ષ સુધીનો અને ૧૦ વર્ષથી વધારે શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)ની વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (૯૬) રૂ.૧૧૦૦૦ સુધીની માસિક આવક ધરાવતા શિક્ષકો (માત્ર બી.એડ.તાલીમીઓ)ની વ્યવસાય સામેલગીરી રૂ. ૧૧૦૦૦ થી વધારે માસિક આવક ધરાવતા શિક્ષકો (માત્ર બી.એડ.તાલીમીઓ)ની વ્યવસાય સામેલગીરી કરતા સાર્થક રીતે ઉચી જોવા મળે છે.
- (૯૭) શહેરી વિસ્તારમાં અને અર્ધશહેરી વિસ્તારમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)ની વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (૯૮) ખાનગી શાળાના અને સરકારી શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)ની વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (૯૯) કન્યા શાળાના (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ) શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી કુમાર શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)ની વ્યવસાય સામેલગીરી કરતા સાર્થક રીતે ઉચી જોવા મળે છે.
- (૧૦૦) કન્યા શાળાના (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ) શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી મિશ્ર શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)ની વ્યવસાય સામેલગીરી કરતા સાર્થક રીતે ઉચી જોવા મળે છે.
- (૧૦૧) કુમાર શાળાના (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ) શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી કરતા મિશ્ર શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)ની વ્યવસાય સામેલગીરી સાર્થક રીતે ઉચી જોવા મળે છે.
- (૧૦૨) ૩૦ વર્ષ સુધી અને ૩૦ વર્ષથી વધારે ઉંમર ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)ના વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.

- (૧૦૩) પરણિત (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)નો વ્યવસાય સંતોષ અપરણિત શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)ના વ્યવસાય સંતોષ કરતા સાર્થક રીતે ઉચો જોવા મળે છે.
- (૧૦૪) ચાર કે તેથી ઓછી અને ચારથી વધારે સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)ના વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (૧૦૫) સ્નાતક કક્ષાની શૈક્ષણિક લાયકાત ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)નો વ્યવસાય સંતોષ અનુસ્નાતક કક્ષાની શૈક્ષણિક લાયકાત ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)ના વ્યવસાય સંતોષ કરતા સાર્થક રીતે ઉચો જોવા મળે છે.
- (૧૦૬) ૧૦ વર્ષ સુધીનો શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)નો વ્યવસાય સંતોષ ૧૦ વર્ષથી વધારે શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)ના વ્યવસાય સંતોષ કરતા સાર્થક રીતે ઓછો જોવા મળે છે.
- (૧૦૭) રૂ.૧૧૦૦૦ સુધીની માસિક આવક ધરાવતા શિક્ષકો (માત્ર બી.એડ.તાલીમીઓના)નો વ્યવસાય સંતોષ રૂ. ૧૧૦૦૦ થી વધારે માસિક આવક ધરાવતા શિક્ષકો (માત્ર બી.એડ.તાલીમીઓના)ના વ્યવસાય સંતોષ કરતા સાર્થક રીતે ઉચો જોવા મળે છે.
- (૧૦૮) શહેરી વિસ્તારમાં અને અર્ધશહેરી વિસ્તારમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓના)ના વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (૧૦૯) ખાનગી શાળા શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓના)ના વ્યવસાય સંતોષ કરતા સરકારી શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓના)નો વ્યવસાય સંતોષ સાર્થક રીતે ઉચો જોવા મળે છે.
- (૧૧૦) કન્યા શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓના)ના વ્યવસાય સંતોષ કરતા કુમાર શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ. તાલીમીઓ) નો વ્યવસાય સંતોષ સાર્થક રીતે ઉચો જોવા મળે છે.
- (૧૧૧) કન્યા શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓના)નો વ્યવસાય સંતોષ મિશ્ર શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓ)ના વ્યવસાય સંતોષ કરતા સાર્થક રીતે ઉચો જોવા મળે છે.
- (૧૧૨) કુમાર શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓના)નો વ્યવસાય સંતોષ મિશ્ર શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ.તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ.તાલીમીઓના)ના વ્યવસાય સંતોષના કરતા સાર્થક રીતે ઉચો જોવા મળે છે.

પ.૩ શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટાડવા માટેના સૂચનો :

૧. બી.એડ.તાલીમાર્થીઓને તેની તાલીમ દરમિયાન જ એવું શૈક્ષણિક વાતાવરણ પુરું પાડવું જોઈએ કે જેથી તેનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટે.
૨. ૩૦ વર્ષથી ઓછી ઉંમર ધરાવતા શિક્ષકો પ્રત્યે વધારે ધ્યાન આપવું જોઈએ.
૩. અપરણિત શિક્ષકોની ઓછી પસંદગી કરવી જોઈએ.
૪. સરકારી શાળાના શિક્ષકોને વધારે પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ.
૫. વિભક્ત કુટુંબમાં રહેતા શિક્ષકોને પસંદગીમાં અગ્રતા આપવી જોઈએ.
૬. પુરૂષ શિક્ષકો કરતા સ્ત્રી શિક્ષકોને પસંદગીમાં અગ્રતા આપવી જોઈએ.
૭. મિશ્ર શાળા કરતા કન્યા શાળા અને કુમાર શાળાને પ્રાધાન્ય આપવું જોઈએ.
૮. ઓછો શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા શિક્ષકો પ્રત્યે વધારે ધ્યાન આપવું જોઈએ.

પ.૪ શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ અભિવૃદ્ધિ માટેના સૂચનો :

૧. અનુસ્નાતક કક્ષાની શૈક્ષણિક લાયકાત ધરાવતા શિક્ષકોને પસંદગીમાં અગ્રતા આપવી જોઈએ.
૨. શિક્ષકોની પસંદગીમાં પરણિત શિક્ષકોને પ્રાધાન્ય આપવું જોઈએ.
૩. ઓછો શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા શિક્ષકો પ્રત્યે વધારે ધ્યાન આપવું જોઈએ.
૪. કન્યા શાળા તથા કુમાર શાળાને મિશ્ર શાળાની તુલનામાં અગ્રતા આપવી જોઈએ.
૫. તાલીમ લેતા શિક્ષકો પ્રત્યે વિશેષ ધ્યાન આપવું જોઈએ.
૬. શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે વિધેયાત્મક સંબંધ છે. તેથી શાળા/કોલેજમાં એવું વાતાવરણ પુરું પાડવું જોઈએ કે જેથી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી વધે.
૭. તાલીમ લેતા શિક્ષકોમાં વધારેમાં વધારે રસ, રૂચિ અને ઉત્સાહ કેળવાય તે પ્રમાણેના તાલીમ કાર્યક્રમોનું આયોજન કરવું જોઈએ.
૮. સંસ્થાકીય પર્યાવરણ એવું તૈયાર કરવું જોઈએ કે જેમાં શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર હળવો થાય અને શિક્ષકો સ્વસ્થ રીતે પોતાનું કાર્ય કરી શકે.

પ.૫ ભાવિસંશોધન માટેના સૂચનો :

પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં સૌરાષ્ટ્ર વિસ્તારની બી.એડ. કોલેજના તાલીમાર્થીઓ અને તે જ વિસ્તારની માધ્યમિક શાળાના બી.એડ.તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરવામાં આવ્યો છે. આ જ દિશામાં સંશોધન કાર્ય કરવા માટે આ પ્રમાણેના અધ્યયનો હાથ ધરી શકાય.

૧. માત્ર સૌરાષ્ટ્ર વિસ્તારના બદલે તેના કરતા બહોળા વિસ્તારનો નિર્દર્શ પસંદ કરીને અભ્યાસ કરી શકાય.

૨. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં લીધેલા સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યો સિવાયના પરિવર્ત્યોને ધ્યાનમાં લઈને અભ્યાસ હાથ ધરી શકાય છે.
૩. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં લીધેલા ત્રણ પરતંત્ર પરિવર્ત્યો ઉપરાંત શિક્ષક અસરકારકતાના સંદર્ભમાં પણ અભ્યાસ હાથ ધરી શકાય છે.
૪. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં લીધેલા વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યો સિવાયના પરિવર્ત્યોને ધ્યાનમાં લઈને અભ્યાસ હાથ ધરી શકાય છે.
૫. માત્ર બી.એડ. તાલીમાર્થીઓ માટેનો અભ્યાસ હાથ ધરીને તાલીમ કાર્યક્રમ માટેના માર્ગદર્શક સૂચનો આપવા માટે સંશોધન હાથ ધરી શકાય.
૬. માધ્યમિક શાળાના શિક્ષણ સહાયકો માટે આ પ્રકારનો અભ્યાસ કરી શકાય.
૭. માધ્યમિક શાળાના શિક્ષણ સહાયકો અને અન્ય કાયમી શિક્ષકો માટે આ પ્રકારનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરી શકાય.
૮. માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકો અને ઉચ્ચ માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકો માટે આ પ્રકારનો તુલનાત્મક અભ્યાસ હાથ ધરી શકાય.
૯. પ્રાથમિક શાળાના, માધ્યમિક શાળાના અને કોલેજના શિક્ષકો માટે વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષનો તુલનાત્મક અભ્યાસ અભ્યાસ હાથ ધરી શકાય.
૧૦. પ્રસ્તુત અભ્યાસના તારણોની ચકાસણી કરવા માટે સમયાંતરે આ જ અધ્યયનનું પુનરાવર્તન કરી શકાય.

.....

ક્રમ	વિગત
૪.૧	પ્રત્યુત્તર દાતાની સામાન્ય માહિતી ઉમર પ્રમાણેની ટકાવારીમાં
૪.૨	પ્રત્યુત્તર દાતાની સામાન્ય માહિતી લગ્ન દરજ્જા પ્રમાણેની ટકાવારીમાં
૪.૩	પ્રત્યુત્તર દાતાના સામાન્ય માહિતી કુટુંબની સંખ્યા પ્રમાણેની ટકાવારીમાં
૪.૪	પ્રત્યુત્તર દાતાની સામાન્ય માહિતી શૈક્ષણિક લાયકાત પ્રમાણેની ટકાવારીમાં
૪.૫	પ્રત્યુત્તર દાતાની સામાન્ય માહિતી શૈક્ષણિક અનુભવ પ્રમાણેની ટકાવારીમાં
૪.૬	પ્રત્યુત્તર દાતાની સામાન્ય માહિતી માસિક આવક પ્રમાણેની ટકાવારીમાં
૪.૭	પ્રત્યુત્તર દાતાની સામાન્ય માહિતી અધ્યયન/અધ્યાપનના વિસ્તાર પ્રમાણેની ટકાવારીમાં
૪.૮	પ્રત્યુત્તરદાતાની સામાન્ય માહિતી શાળા/કોલેજના સંચાલનના પ્રકાર પ્રમાણેની ટકાવારીમાં

	<p>૪.૯ પ્રત્યુત્તર દાતાના શાળા/કોલેજના પ્રકાર પ્રમાણેની ટકાવારીમાં</p> <p>૪.૧૦ બી.એડ. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધ</p>
--	---

પ્રકરણ –4

સંશોધનનું પૃથકકરણ, અર્થઘટન અને પરિણામ ચર્ચા

- 4.0 પ્રસ્તાવના
- 4.1 પ્રત્યુત્તરદાતાની સામાન્ય માહિતી ટકાવારીમાં.
- 4.2 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે કાર્લપિયર્સન પ્રયુક્તિ દ્વારા મેળવેલ સહસંબંધની રજૂઆત.
- 4.3 બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેના આંશિક સહસંબંધની રજૂઆત.
- 4.4 $2 \times 2 \times 2$ આવયવિક યોજનાની ANOVA સારણી દ્વારા રજૂઆત.
 - 4.4.1 વ્યવસાય મનોભાર સૂચિના પ્રથમ ઘટકની ANOVA સારણી દ્વારા રજૂઆત.
 - 4.4.2 વ્યવસાય મનોભાર સૂચિના બીજા ઘટકની ANOVA સારણી દ્વારા રજૂઆત.
 - 4.4.3 વ્યવસાય મનોભાર સૂચિના ત્રીજા ઘટકની ANOVA સારણી દ્વારા રજૂઆત.
 - 4.4.4 વ્યવસાય મનોભાર સૂચિના ચોથા ઘટકની ANOVA સારણી દ્વારા રજૂઆત.
 - 4.4.5 વ્યવસાય મનોભારની ANOVA સારણી દ્વારા રજૂઆત.
 - 4.4.6 વ્યવસાય સામેલગીરીની ANOVA સારણી દ્વારા રજૂઆત.
 - 4.4.7 વ્યવસાય સંતોષની ANOVA સારણી દ્વારા રજૂઆત.
- 4.5 બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યો અને પરતંત્ર પરિવર્ત્યોની 't' કસોટીની રજૂઆત.
- 4.6 બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટાડવા માટેના સૂચનો.

- 4.7 બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી
અને વ્યવસાય સંતોષ સુધારણા માટેના સૂચનો.
- 4.8 શૈક્ષણિક ફલિતાર્થો.

પ્રકરણ – 5

સંશોધન સારાંશ, તારણો અને સૂચનો

5.0 પ્રસ્તાવના

5.0 સંશોધન સારાંશ.

5.0 સંશોધનના તારણો.

5.2.1 ગુણાત્મક માહિતીના તારણો

5.2.1.1 શિક્ષકોની ઉંમર પ્રમાણેની ટકાવારી મુજબ માહિતી.

5.2.1.2 શિક્ષકોની લગ્ન દરજ્જા પ્રમાણેની ટકાવારી મુજબ માહિતી.

5.2.1.3 શિક્ષકોના કુટુંબની સંખ્યા પ્રમાણેની ટકાવારી મુજબ માહિતી.

5.2.1.4 શિક્ષકોની શૈક્ષણિક લાયકાત પ્રમાણેની ટકાવારી મુજબ માહિતી.

5.2.1.5 શિક્ષકોના શૈક્ષણિક અનુભવ પ્રમાણેની ટકાવારી મુજબ માહિતી.

5.2.1.6 શિક્ષકોની માસિક આવક પ્રમાણેની ટકાવારી મુજબ માહિતી.

5.2.1.7 શિક્ષકોના અધ્યયન/અધ્યાપનના વિસ્તાર પ્રમાણેની ટકાવારી મુજબ માહિતી.

5.2.1.8 શિક્ષકોના શાળા/કોલેજના સંચાલનના પ્રકાર પ્રમાણેની ટકાવારી મુજબ માહિતી.

5.2.1.9 શિક્ષકોના શાળા/કોલેજના પ્રકાર પ્રમાણેની ટકાવારી મુજબ માહિતી.

5.2.2 સંખ્યાત્મક માહિતીના તારણો

5.2.2.1 સહસંબંધના આધારે મળેલા તારણો

5.2.2.2 આંશિક સહસંબંધના આધારે મળેલા તારણો

5.2.2.3 વિચરણ પૃથક્કરણના આધારે મળેલા તારણો

5.2.2.4 ‘t’ કસોટીના આધારે મળેલા તારણો

- 5.3 શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટાડવા માટેના સૂચનો.
- 5.4 શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વધારવા માટેના સૂચનો.
- 5.5 ભાવિસંશોધન માટેના સૂચનો.
- 5.6 સંશોધન સારાંશ, તારણો અને સૂચનો.

સંશોધન સારાંશ, તારણો અને સૂચનો

5.0 પ્રસ્તાવના :

સંશોધન કાર્યમાં સંશોધન અહેવાલનું આગવું અને વિશિષ્ટ મહત્ત્વ છે. સંશોધન અહેવાલના અંતમાં ટૂંકો સારાંશ આપવામાં આવે છે. સંશોધન અહેવાલમાં સામાન્ય રીતે પાંચ પ્રકરણોનું આયોજન કરવામાં આવે છે. સંશોધન અહેવાલના એકથી ચાર પ્રકરણોનું જેટલું મહત્ત્વ છે તેટલું જ મહત્ત્વ આ અંતિમ પ્રકરણનું છે. સંશોધન સારાંશમાં સંશોધન સમસ્યાનો ખ્યાલ, સંશોધનની કાર્યવાહી, વિવિધ પ્રયુક્તિનો ઉપયોગ, મુખ્ય તારણો વગેરેને ખૂબ જ ટૂંકમાં રજૂ કરવામાં આવે છે. આમ, સંશોધન સારાંશમાં સમસ્યા કથનથી માંડીને તારણો સુધીનો સ્પષ્ટ ચિતાર સારાંશ સ્વરૂપે રજૂ કરવામાં આવે છે. તેમાં મુખ્યત્વે સંશોધનના તારણો, તેના સૂચિતાર્થો અને ભાવિસંશોધનો માટેના માર્ગદર્શન સૂચનો ઉપર સવિશેષ ભાર મૂકવામાં આવે છે.

પ્રસ્તુત સંશોધનનો મુખ્ય હેતુ બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષનો અભ્યાસ કરવાનો હતો. આ ઉપરાંત કેટલાક ગૌણ હેતુઓ પણ નક્કી કરવામાં આવ્યા હતાં. પ્રસ્તુત અધ્યયનના હેતુઓને ધ્યાનમાં રાખીને કુલ 240 નો નમૂનો પસંદ કરવામાં આવેલ હતો. જેમાં 120 બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા 120 બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો પસંદ કરવામાં આવેલા હતાં.

કોઈપણ સંશોધનમાં મળેલી માહિતીનું પૃથક્કરણ તથા અર્થઘટન કરવાનું કાર્ય સૌથી અગત્યનું છે. પ્રસ્તુત સંશોધનના હેતુને ધ્યાનમાં રાખીને મળેલી માહિતીનું વિશ્લેષણ અને અર્થઘટન કરવા માટે 2x2x2 આવયવિક યોજના પસંદ કરવામાં આવી હતી અને ‘F’-મૂલ્ય શોધવામાં આવ્યા હતાં. ઉપરાંત, કાર્લ પિયર્સન સહસંબંધાંક r , આંશિક સહસંબંધાંક અને t – મૂલ્ય શોધવામાં આવ્યા હતાં. તેની વિગતવાર રજૂઆત આગળના પ્રકરણમાં કરવામાં આવી છે. તેના પરથી વિવિધ તારણો તારવવામાં આવ્યા હતાં.

ઉપરોક્ત તમામ બાબતોને ધ્યાનમાં રાખીને પ્રસ્તુત પ્રકરણને ચાર વિભાગમાં વહેંચવામાં આવ્યું છે. જે આ મુજબ છે.

5.1 સંશોધન સારાંશ.

5.2 સંશોધનના તારણો.

5.3 શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટાડવા માટેના સૂચનો.

5.4. શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વધારવા માટેના સૂચનો.

5.5 ભાવિસંશોધન માટેના સૂચનો.

5.1 સંશોધન સારાંશ :

બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષના સંદર્ભમાં આ મુજબની સંશોધન સમસ્યા લેવામાં આવી હતી.

“ગુજરાત રાજ્યના સૌરાષ્ટ્ર પ્રદેશના બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષનો તુલનાત્મક અભ્યાસ”

“A COMPARATIVE STUDY OF JOB STRESS, JOB INVOLVEMENT AND JOB SATISFACTION OF B.ED. TRAINEE AND B.ED. TRAINED TEACHERS OF GUJARAT STATE”

પ્રસ્તુત સંશોધનનો મુખ્ય હેતુ બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષનો અભ્યાસ કરવાનો હતો. આ ઉપરાંત કેટલાક ગૌણ હેતુઓ પણ નક્કી કરવામાં આવ્યા હતાં. બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષનો પરસ્પરનો સહસંબંધ તથા આંશિક સહસંબંધ જાણવાનો એક ગૌણ હેતુ હતો. બી.એડ્. તાલીમાર્થી તથા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના સામાજિક વ્યક્તિગત પરિવર્ત્યોની તેના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ પર શી અસર થાય છે તે જાણવાનો પણ એક ગૌણ હેતુ હતો.

પ્રસ્તુત અધ્યયનના હેતુઓને ધ્યાનમાં રાખીને કુલ 240ના નિદર્શને સાદા યદ્યચ્છ રીતે પસંદ કરવામાં આવેલ હતો. જેમાં 120 બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ તથા તે જ વિસ્તારની માધ્યમિક શાળાઓના 120 બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો પસંદ કરવામાં આવેલા હતાં. 120 બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ પૈકી 60 સ્ત્રીઓ તથા 60 પુરૂષોને પસંદ કરવામાં આવ્યા હતાં. 60 સ્ત્રીઓ તથા 60 પુરૂષોમાં 30 સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવનારા તથા 30 વિભક્ત કુટુંબ ધરાવનારા તાલીમાર્થીઓ હતાં. આ જ પ્રમાણે 120 બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકો પૈકી 60 સ્ત્રીઓ તથા 60 પુરૂષોને પસંદ કરવામાં આવ્યા હતાં. 60 સ્ત્રીઓ તથા 60 પુરૂષોમાં 30 સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવનારા તથા 30 વિભક્ત કુટુંબ ધરાવનારા તાલીમી શિક્ષકો હતાં. આમ, પ્રત્યેક જૂથમાં 30 શિક્ષકોનો સમાવેશ કરતાં કુલ આઠ જૂથ (કુલ $30 \times 8 = 240$) ના નિદર્શને પસંદ કરવામાં આવ્યો હતો.

અધ્યયનના હેતુઓને અનુરૂપ માહિતી એકત્ર કરવા માટે વ્યક્તિગત માહિતી પત્રક, વ્યવસાય મનોભારસૂચિ (ડી. જે. ભટ્ટરચિત 1992), વ્યવસાય સામેલગીરી તુલા (લોધાલ અને કેજનર 1965) અને વ્યવસાય સંતોષ તુલા (બ્રોફિલ્ડ રોથ 1985—ગુજરાતી રૂપાંતરણ, પ્રમાણિકરણ સૂરેલીયા 1984) જેવા માપદંડોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. ઉપરોક્ત ત્રણેય સાધનો— વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી તુલા અને વ્યવસાય સંતોષ તુલાનો વ્યાપક પ્રમાણમાં વિવિધ સંશોધનોમાં ઉપયોગ થયો છે. તેમ છતાં તેમની વિશ્વસનીયતા અને યથાર્થતાની પૂરતી ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

સંશોધનની માહિતી પ્રમાણભૂત સાધનો દ્વારા એકત્રિત કર્યા બાદ પરિણામોને વ્યવસ્થિત રીતે રજૂ કરવા માટે કોષ્ટકોનો ઉપયોગ કર્યો હતો. સંશોધનના જુદા-જુદા હેતુઓ અને શૂન્ય ઉત્કલ્પનાની ચકાસણી કરવા માટે કાર્લ પિયર્સન 't' પ્રયુક્તિ, આંશિક સહસંબંધ પ્રયુક્તિ, 'ANOVA – F- test' અને 't - test' વિનિયોગ કરીને તારણો તારવવામાં આવ્યા હતાં. પ્રસ્તુત અધ્યયનના હેતુઓને ધ્યાનમાં રાખીને અભ્યાસ કરવા માટે $2 \times 2 \times 2$ આવયવિક યોજના નક્કી કરવામાં આવી હતી. જેમાં શિક્ષકોની તાલીમનો પ્રકાર, જાતિયતા તથા કુટુંબના પ્રકારને સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યો તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યા હતાં. વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ—આ ત્રણેય પરતંત્ર પરિવર્ત્યો હતાં. ત્રણ સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યો પર ત્રણ પરતંત્ર પરિવર્ત્યોની કેવી અસર

થાય છે તે જાણવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો. વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ—આ ત્રણેય પરતંત્ર પરિવર્ત્યોના પરસ્પરના સહસંબંધો માપવા માટે પરિબળ ગુણાકાર સહસંબંધ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચેનો આંશિક સહસંબંધ શોધવા માટે આંશિક સહસંબંધ શોધવાની પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યોની તેના પરતંત્ર પરિવર્ત્યો—વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ પર શી અસર થાય છે તે ચકાસવા માટે 't' કસોટીના ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

યદ્યપ્ત રીતે પસંદ કરાયેલા નિદર્શના ઘટકો દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલી માહિતીનું વર્ગીકરણ કરી તેની ગુણાત્મક માહિતીને અહીં સામાન્ય ટકાવારીમાં દર્શાવવામાં આવી છે. સંખ્યાત્મક માહિતીનું પૃથક્કરણ અને વિશ્લેષણ કરીને મેળવેલા પરિણામોના તારણોને અહીં વિગતવાર રજૂ કરવામાં આવ્યા છે.

5.2 સંશોધનના તારણો :

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં મેળવેલી માહિતીના આધારે આંકડાશાસ્ત્રીય ગણતરી કરીને તેના પરથી આવેલા પરિણામોની ચર્ચા તથા અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું હતું. આધારે તારવવામાં તેના તારણોને બે વિભાગમાં રજૂ કરવામાં આવ્યા છે.

1. ગુણાત્મક માહિતીના તારણો
2. સંખ્યાત્મક માહિતીના તારણો

5.2.1. ગુણાત્મક માહિતીના તારણો :

પ્રસ્તુત સંશોધનના કુલ 9(નવ) સામાજિક વ્યક્તિગત પરિવર્ત્યોની માહિતી ટકાવારીમાં આ મુજબ હતી.

5.2.1.1 શિક્ષકોની ઉંમર પ્રમાણેની ટકાવારી આ મુજબ હતી.

30 વર્ષ સુધીની ઉંમર ધરાવતા : 57.08 %

30 વર્ષથી વધારે ઉંમર ધરાવતા : 42.92 %

5.2.1.2 શિક્ષકોની લગ્ન દરજ્જા પ્રમાણેની ટકાવારી આ મુજબ હતી.

પરણિત : 49.58 %

અપરણિત : 49.58 %

વિધવા : 02.92 %

વિધુર : 00.00 %

5.2.1.3 શિક્ષકોના કુટુંબની સંખ્યા પ્રમાણેની ટકાવારી આ મુજબ હતી.

ચાર કે તેથી ઓછી સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા : 39.17 %

ચારથી વધારે સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા : 60.83 %

5.2.1.4 શિક્ષકોની શૈક્ષણિક લાયકાત પ્રમાણેની ટકાવારી આ મુજબ હતી.

સ્નાતક : 38.75 %

અનુસ્નાતક : 60.83 %

5.2.1.5 શિક્ષકોના શૈક્ષણિક અનુભવ પ્રમાણેની ટકાવારી આ મુજબ હતી.

10 વર્ષ સુધી : 62.92 %

10 વર્ષથી વધારે : 37.08 %

5.2.1.6 શિક્ષકોની માસિક આવક પ્રમાણેની ટકાવારી આ મુજબ હતી.

રૂ. 11,000 સુધી : 46.67 %

રૂ. 11,000 થી વધારે : 53.33 %

5.2.1.7 શિક્ષકોના અધ્યયન/અધ્યાપનના વિસ્તાર પ્રમાણેની ટકાવારી આ મુજબ હતી.

શહેરી : 62.50 %

અર્ધશહેરી : 37.50 %

5.2.1.8 શિક્ષકોના શાળા/કોલેજના સંચાલનના પ્રકાર પ્રમાણેની ટકાવારી આ મુજબ હતી.

ખાનગી : 51.25 %

સરકારી : 37.50 %

નગરપાલિકા સંચાલિત : 07.50 %

સ્વનિર્ભર : 03.75 %

5.2.1.9 શિક્ષકોના શાળા/કોલેજના પ્રકાર પ્રમાણેની ટકાવારી આ મુજબ હતી.

કન્યા શાળા/કોલેજ : 28.75 %

કુમાર શાળા/કોલેજ : 16.67 %

મિશ્ર શાળા/કોલેજ : 54.59 %

5.2.2 સંખ્યાત્મક માહિતીના તારણો :

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સંખ્યાત્મક માહિતીના તારણોને મુખ્ય ચાર વિભાગમાં રજૂ કરવામાં આવ્યા છે.

1. સહસંબંધના આધારે મળેલા તારણો
2. આંશિક સહસંબંધના આધારે મળેલા તારણો
3. વિચરણ પૃથક્કરણના આધારે મળેલા તારણો
4. 't' કસોટીના આધારે મળેલા તારણો

5.2.2.1 સહસંબંધના આધારે મળેલા તારણો :

- (1) બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે નિષેધક સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)
- (2) બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળતો નથી. (N = 120)
- (3) બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે વિધાયક સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)
- (4) બી.એડ્. તાલીમીઓના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે નિષેધક સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળે છે.
- (5) બી.એડ્. તાલીમીઓના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે નિષેધક સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)

- (6) બી.એડ્. તાલીમીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે વિધાયક સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)
- (7) સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળતો નથી. (N = 120)
- (8) સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે નિષેધક સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)
- (9) સ્ત્રી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે વિધાયક સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)
- (10) પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે નિષેધક સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)
- (11) પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે નિષેધક સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)
- (12) પુરૂષ શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે વિધાયક સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)
- (13) બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે નિષેધક સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 240)
- (14) બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે નિષેધક સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 240)
- (15) બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે વિધાયક સાર્થક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 240)

5.2.2.2 આંશિક સહસંબંધના આધારે મળેલા તારણો :

- (16) જ્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય સંતોષને અચળ/સ્થિર રાખવામાં આવે છે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે નિષેધક સાર્થક આંશિક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)

- (17) જ્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓના વ્યવસાય મનોભારને અચળ/સ્થિર રાખવામાં આવે છે ત્યારે તેની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે વિધાયક સાર્થક આંશિક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)
- (18) જ્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓની વ્યવસાય સામેલગીરીને અચળ/સ્થિર રાખવામાં આવે છે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ જોવા મળતો નથી. (N = 120)
- (19) જ્યારે બી.એડ્.તાલીમીઓના વ્યવસાય સંતોષને અચળ/સ્થિર રાખવામાં આવે છે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ જોવા મળતો નથી. (N = 120)
- (20) જ્યારે બી.એડ્. તાલીમીઓની વ્યવસાય મનોભારને અચળ/સ્થિર રાખવામાં આવે છે ત્યારે તેની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક વિધાયક આંશિક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)
- (21) જ્યારે બી.એડ્. તાલીમીઓના વ્યવસાય સામેલગીરીને અચળ/સ્થિર રાખવામાં આવે છે ત્યારે વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક નિષેધક આંશિક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)
- (22) સ્ત્રી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષને અચળ/સ્થિર રાખવામાં આવે છે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે સાર્થક આંશિક સહસંબંધ જોવા મળતો નથી. (N = 120)
- (23) જ્યારે સ્ત્રી શિક્ષકોની વ્યવસાય મનોભારને અચળ/સ્થિર રાખવામાં આવે છે ત્યારે તેની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે વિધાયક સાર્થક આંશિક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)
- (24) જ્યારે સ્ત્રી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરીને અચળ/સ્થિર રાખવામાં આવે છે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે નિષેધક સાર્થક આંશિક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)

- (25) જ્યારે પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષને અચળ/સ્થિર રાખવામાં આવે છે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે નિષેધક સાર્થક આંશિક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)
- (26) જ્યારે પુરૂષ શિક્ષકોની વ્યવસાય મનોભારને અચળ/સ્થિર રાખવામાં આવે છે ત્યારે તેની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે સાર્થક વિધાયક આંશિક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 120)
- (27) જ્યારે પુરૂષ શિક્ષકોના વ્યવસાય સામેલગીરીને અચળ/સ્થિર રાખવામાં આવે છે ત્યારે વ્યવસાય સંતોષ અને વ્યવસાય મનોભાર વચ્ચે નિષેધક આંશિક સહસંબંધ જોવા મળે છે પરંતુ તે સાર્થકતા કક્ષા સુધી પહોંચતો નથી. (N = 120)
- (28) જ્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓના વ્યવસાય સંતોષને અચળ/સ્થિર રાખવામાં આવે છે ત્યારે તેના વ્યવસાય મનોભાર અને વ્યવસાય સામેલગીરી વચ્ચે નિષેધક સાર્થક આંશિક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 240)
- (29) બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓની વ્યવસાય મનોભારને અચળ/સ્થિર રાખવામાં આવે છે ત્યારે તેની વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે વિધાયક સાર્થક આંશિક સહસંબંધ જોવા મળે છે. (N = 240)
- (30) જ્યારે બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓના વ્યવસાય સામેલગીરીને અચળ/સ્થિર રાખવામાં આવે છે ત્યારે વ્યવસાય સંતોષ અને વ્યવસાય મનોભાર વચ્ચે નિષેધાત્મક આંશિક સહસંબંધ જોવા મળે છે પરંતુ તે સાર્થકતા કક્ષા સુધી પહોંચતો નથી. (N = 240)

5.2.2.3 વિચરણ પૃથકકરણના આધારે મળેલા તારણો :

- (31) બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ કરતા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોમાં વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના પ્રથમ ઘટક)નું પ્રમાણ ઓછું જોવા મળ્યું.
- (32) સ્ત્રી શિક્ષકો કરતા પુરૂષ શિક્ષકોમાં વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના પ્રથમ ઘટક)નું પ્રમાણ વધારે જોવા મળ્યું.

- (33) સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા શિક્ષકો અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા શિક્ષકોના વિદ્યાર્થીઓ વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના પ્રથમ ઘટક)ના પ્રાપ્તિકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (34) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર તેના વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના પ્રથમ ઘટક) પર થાય છે.
- (35) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર તથા તેના કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર તેના વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના પ્રથમ ઘટક)ના પ્રાપ્તિકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (36) શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર અને તેના વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના પ્રથમ ઘટક)ના પ્રાપ્તિકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (37) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, તેના કુટુંબના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર તેના વિદ્યાર્થીઓના વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના પ્રથમ ઘટક) પર થાય છે.
- (38) બી.એડ્. તાલીમાર્થી કરતા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક)ના ઓછો છે.
- (39) સ્ત્રી શિક્ષકો કરતા પુરુષ શિક્ષકોનો શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક) વધારે જોવા મળે છે.
- (40) સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા શિક્ષકો કરતા વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા શિક્ષકોનો શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક) ઓછો છે.
- (41) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર તેના શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક) પર થાય છે.
- (42) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર તથા તેના કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર તેના શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક) પર થાય છે.

- (43) શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર તેના શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક) પર થાય છે.
- (44) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, તેના કુટુંબના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર તેના શિક્ષકોના વર્તન સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર (વ્યવસાય મનોભારના બીજા ઘટક) પર થાય છે.
- (45) બી.એડ્. તાલીમાર્થી કરતા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક) ઓછો છે.
- (46) સ્ત્રી શિક્ષકો કરતા પુરૂષ શિક્ષકોનો શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક) વધારે છે.
- (47) સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા શિક્ષકોના શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક)ના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (48) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર તેના શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક) પર થાય છે.
- (49) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર તથા તેના કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર તેના શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક) પર થાય છે.
- (50) શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર તેના શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક) પર થાય છે.
- (51) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, તેના કુટુંબના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર અને તેના શૈક્ષણિક વાતાવરણ સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના ત્રીજા ઘટક)ના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (52) બી.એડ્. તાલીમાર્થી કરતા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો પરીક્ષા કાર્યો અને અન્ય પરિસ્થિતિજન્ય પરિવર્ત્યો સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક)ઓછો જોવા મળે છે.

- (53) સ્ત્રી શિક્ષકો કરતા પુરૂષ શિક્ષકોનો પરીક્ષા કાર્યો અને અન્ય પરિસ્થિતિજન્ય પરિવર્ત્યો સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક) વધારે જોવા મળે છે.
- (54) સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા શિક્ષકોના પરીક્ષા કાર્યો અને અન્ય પરિસ્થિતિજન્ય પરિવર્ત્યો સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક)ના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (55) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર તેના પરીક્ષા કાર્યો અને અન્ય પરિસ્થિતિજન્ય પરિવર્ત્યો સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક) પર થાય છે.
- (56) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર તથા તેના કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર તેના પરીક્ષા કાર્યો અને અન્ય પરિસ્થિતિજન્ય પરિવર્ત્યો સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક) પર થાય છે.
- (57) શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર તેના પરીક્ષા કાર્યો અને અન્ય પરિસ્થિતિજન્ય પરિવર્ત્યો સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક) પર થાય છે.
- (58) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, તેના કુટુંબના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર અને તેના પરીક્ષા કાર્યો અને અન્ય પરિસ્થિતિજન્ય પરિવર્ત્યો સંલગ્ન વ્યવસાય મનોભાર(વ્યવસાય મનોભારના ચોથા ઘટક) પર થાય છે.
- (59) બી.એડ.તાલીમાર્થી કરતા બી.એડ.તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર ઓછો જોવા મળે છે
- (60) સ્ત્રી શિક્ષકો કરતા પુરૂષ શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર વધારે જોવા મળે છે.
- (61) સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા અને વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભારના કુલ પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (62) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર તેના વ્યવસાય મનોભાર પર થાય છે.

- (63) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર તથા તેના કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર તેના વ્યવસાય મનોભાર પર થાય છે.
- (64) શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર તેના વ્યવસાય મનોભાર પર થાય છે.
- (65) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, તેના કુટુંબના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર તેના વ્યવસાય મનોભાર પર થાય છે.
- (66) બી.એડ્. તાલીમાર્થી કરતા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી વધારે છે.
- (67) સ્ત્રી શિક્ષકો અને પુરૂષ શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી પર તેની જાતિયતાની અસર થતી નથી.
- (68) સંયુક્ત કુટુંબ ધરાવતા શિક્ષકો કરતા વિભક્ત કુટુંબ ધરાવતા શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી વધારે છે.
- (69) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર અને તેની વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (70) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર તથા તેના કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર અને તેની વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (71) શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર અને તેની વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (72) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, તેના કુટુંબના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર અને તેની વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (73) બી.એડ્. તાલીમાર્થી કરતા બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોનો વ્યવસાય સંતોષ ઊંચો જોવા મળે છે.
- (74) બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય સંતોષ પર તેની જાતિયતાની સાર્થક અસર થતી નથી.

- (75) બી.એડ્. તાલીમાર્થી અને બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકારની તેના વ્યવસાય સંતોષના પ્રમાણ પર સાર્થક અસર થતી નથી.
- (76) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (77) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર તથા તેના કુટુંબના પ્રકારની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (78) શિક્ષકોના કુટુંબના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર અને તેના વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (79) શિક્ષકોની તાલીમના પ્રકાર, તેના કુટુંબના પ્રકાર તથા તેની જાતિયતાની સંયુક્ત અસર તેના વ્યવસાય સંતોષ પર થાય છે.

5.2.2.4 ‘t’ કસોટીના આધારે મળેલા તારણો :

- (80) 30 વર્ષ સુધીની ઉંમર ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ) કરતા 30 વર્ષથી વધારે ઉંમર ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)નો વ્યવસાય મનોભાર ઓછો જોવા મળે છે.
- (81) પરણિત શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ) કરતા અપરણિત શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)નો વ્યવસાય મનોભાર ઉંચો જોવા મળે છે.
- (82) ચાર કે તેથી ઓછી કુટુંબના સભ્યની સંખ્યા ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ) કરતા ચારથી વધારે કુટુંબના સભ્યની સંખ્યા ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)નો વ્યવસાય મનોભાર સાર્થક રીતે ઊંચો જોવા મળે છે.
- (83) સ્નાતક કક્ષાની અને અનુસ્નાતક કક્ષાની શૈક્ષણિક લાયકાત ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)ના વ્યવસાય મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.

- (84) 10વર્ષ સુધીનો શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ) કરતા 10 વર્ષથી વધારે શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)નો વ્યવસાય મનોભાર ઓછો જોવા મળે છે.
- (85) રૂા. 11,000 સુધીની માસિક આવક ધરાવતા શિક્ષકો (માત્ર બી.એડ્. તાલીમીઓ) કરતા રૂા. 11,000 થી વધારે માસિક આવક ધરાવતા શિક્ષકો (માત્ર બી.એડ્. તાલીમીઓ)નો વ્યવસાય મનોભાર સાર્થક રીતે ઊંચો જોવા મળે છે.
- (86) શહેરી વિસ્તારમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)નો વ્યવસાય મનોભાર અર્ધશહેરી વિસ્તારમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ) કરતા સાર્થક રીતે ઊંચો જોવા મળે છે.
- (87) ખાનગી શાળાના અને સરકારી શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)ના વ્યવસાય મનોભારના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (88) કન્યા શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)નો વ્યવસાય મનોભાર કુમાર શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ) કરતા સાર્થક રીતે ઊંચો જોવા મળે છે.
- (89) કન્યા શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)કરતા મિશ્ર શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)નો વ્યવસાય મનોભાર સાર્થક રીતે ઊંચો જોવા મળે છે.
- (90) કુમાર શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ) કરતા મિશ્ર શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)નો વ્યવસાય મનોભાર સાર્થક રીતે ઊંચો જોવા મળે છે.

- (91) 30વર્ષ સુધી અને 30વર્ષથી વધારે ઉંમર ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)ની વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (92) પરણિત અને અપરણિત શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)ના વ્યવસાય સામેલગીરીની પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે જોવા મળતો સાર્થક તફાવત નથી.
- (93) ચાર કે તેથી ઓછી કુટુંબના સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ) કરતા ચારથી વધારે કુટુંબના સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)ની વ્યવસાય સામેલગીરી ઓછી છે.
- (94) સ્નાતક કક્ષાની શૈક્ષણિક લાયકાત ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ) કરતા અનુસ્નાતક કક્ષાની શૈક્ષણિક લાયકાત ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)ની વ્યવસાય સામેલગીરી સાર્થક રીતે ઊંચી જોવા મળે છે.
- (95) 10વર્ષ સુધીનો અને 10વર્ષથી વધારે શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)ની વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (96) રૂ. 11,000 સુધીની માસિક આવક ધરાવતા શિક્ષકો (માત્ર બી.એડ્. તાલીમીઓ)ની વ્યવસાય સામેલગીરી રૂ. 11,000 થી વધારે માસિક આવક ધરાવતા શિક્ષકો (માત્ર બી.એડ્. તાલીમીઓ)ની વ્યવસાય સામેલગીરી કરતા સાર્થક રીતે ઊંચી જોવા મળે છે.
- (97) શહેરી વિસ્તારમાં અને અર્ધશહેરી વિસ્તારમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)ની વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (98) ખાનગી શાળાના અને સરકારી શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)ની વ્યવસાય સામેલગીરીના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.

- (99) કન્યા શાળાના (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ) શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી કુમાર શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)ની વ્યવસાય સામેલગીરી કરતા સાર્થક રીતે ઊંચી જોવા મળે છે.
- (100) કન્યા શાળાના (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ) શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી મિશ્ર શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)ની વ્યવસાય સામેલગીરી કરતા સાર્થક રીતે ઊંચી જોવા મળે છે.
- (101) કુમાર શાળાના (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ) શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી કરતા મિશ્ર શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)ની વ્યવસાય સામેલગીરી સાર્થક રીતે ઊંચી જોવા મળે છે.
- (102) 30વર્ષ સુધી અને 30વર્ષથી વધારે ઉંમર ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)ના વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (103) પરણિત (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)નો વ્યવસાય સંતોષ અપરણિત શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)ના વ્યવસાય સંતોષ કરતા સાર્થક રીતે ઊંચો જોવા મળે છે.
- (104) ચાર કે તેથી ઓછી અને ચારથી વધારે સભ્ય સંખ્યા ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)ના વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તાંકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (105) સ્નાતક કક્ષાની શૈક્ષણિક લાયકાત ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)નો વ્યવસાય સંતોષ અનુસ્નાતક કક્ષાની શૈક્ષણિક લાયકાત ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)ના વ્યવસાય સંતોષ કરતા સાર્થક રીતે ઊંચો જોવા મળે છે.
- (106) 10વર્ષ સુધીનો શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)નો વ્યવસાય સંતોષ 10વર્ષથી વધારે શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા શિક્ષકો

(બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)ના વ્યવસાય સંતોષ કરતા સાર્થક રીતે ઓછો જોવા મળે છે.

- (107) રૂ. 11,000 સુધીની માસિક આવક ધરાવતા શિક્ષકો (માત્ર બી.એડ્. તાલીમીઓના)નો વ્યવસાય સંતોષ રૂ. 11,000 થી વધારે માસિક આવક ધરાવતા શિક્ષકો (માત્ર બી.એડ્. તાલીમીઓના)ના વ્યવસાય સંતોષ કરતા સાર્થક રીતે ઊંચો જોવા મળે છે.
- (108) શહેરી વિસ્તારમાં અને અર્ધશહેરી વિસ્તારમાં અધ્યયન/અધ્યાપન કાર્ય કરતા શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓના)ના વ્યવસાય સંતોષના પ્રાપ્તિકોના મધ્યકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
- (109) ખાનગી શાળા શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓના)ના વ્યવસાય સંતોષ કરતા સરકારી શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓના)નો વ્યવસાય સંતોષ સાર્થક રીતે ઊંચો જોવા મળે છે.
- (110) કન્યા શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓના)ના વ્યવસાય સંતોષ કરતા કુમાર શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ) નો વ્યવસાય સંતોષ સાર્થક રીતે ઊંચો જોવા મળે છે.
- (111) કન્યા શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓના)નો વ્યવસાય સંતોષ મિશ્ર શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓ)ના વ્યવસાય સંતોષ કરતા સાર્થક રીતે ઊંચો જોવા મળે છે.
- (112) કુમાર શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓના)નો વ્યવસાય સંતોષ મિશ્ર શાળાના શિક્ષકો (બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ અને બી.એડ્. તાલીમીઓના)ના વ્યવસાય સંતોષના કરતા સાર્થક રીતે ઊંચો જોવા મળે છે.

5.3 શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટાડવા માટેના સૂચનો :

1. બી.એડ્.તાલીમાર્થીઓને તેની તાલીમ દરમિયાન જ એવું શૈક્ષણિક વાતાવરણ પુરું પાડવું જોઈએ કે જેથી તેનો વ્યવસાય મનોભાર ઘટે.

2. 30વર્ષથી ઓછી ઉંમર ધરાવતા શિક્ષકો પ્રત્યે વધારે ધ્યાન આપવું જોઈએ.
3. અપરણિત શિક્ષકોની ઓછી પસંદગી કરવી જોઈએ.
4. સરકારી શાળાના શિક્ષકોને વધારે પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ.
5. વિભક્ત કુટુંબમાં રહેતા શિક્ષકોને પસંદગીમાં અગ્રતા આપવી જોઈએ.
6. પુરૂષ શિક્ષકો કરતા સ્ત્રી શિક્ષકોને પસંદગીમાં અગ્રતા આપવી જોઈએ.
7. મિશ્ર શાળા કરતા કન્યા શાળા અને કુમાર શાળાને પ્રાધાન્ય આપવું જોઈએ.
8. ઓછો શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા શિક્ષકો પ્રત્યે વધારે ધ્યાન આપવું જોઈએ.

5.4 શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ અભિવૃદ્ધિ માટેના સૂચનો :

1. અનુસ્નાતક કક્ષાની શૈક્ષણિક લાયકાત ધરાવતા શિક્ષકોને પસંદગીમાં અગ્રતા આપવી જોઈએ.
2. શિક્ષકોની પસંદગીમાં પરણિત શિક્ષકોને પ્રાધાન્ય આપવું જોઈએ.
3. ઓછો શૈક્ષણિક અનુભવ ધરાવતા શિક્ષકો પ્રત્યે વધારે ધ્યાન આપવું જોઈએ.
4. કન્યા શાળા તથા કુમાર શાળાને મિશ્ર શાળાની તુલનામાં અગ્રતા આપવી જોઈએ.
5. તાલીમ લેતા શિક્ષકો પ્રત્યે વિશેષ ધ્યાન આપવું જોઈએ.
6. શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી તથા વ્યવસાય સંતોષ વચ્ચે વિધેયાત્મક સંબંધ છે. તેથી શાળા/કોલેજમાં એવું વાતાવરણ પુરું પાડવું જોઈએ કે જેથી શિક્ષકોની વ્યવસાય સામેલગીરી વધે.
7. તાલીમ લેતા શિક્ષકોમાં વધારેમાં વધારે રસ, રૂચિ અને ઉત્સાહ કેળવાય તે પ્રમાણેના તાલીમ કાર્યક્રમોનું આયોજન કરવું જોઈએ.
8. સંસ્થાકીય પર્યાવરણ એવું તૈયાર કરવું જોઈએ કે જેમાં શિક્ષકોનો વ્યવસાય મનોભાર હળવો થાય અને શિક્ષકો સ્વસ્થ રીતે પોતાનું કાર્ય કરી શકે.

5.5 ભાવિસંશોધન માટેના સૂચનો :

પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં સૌરાષ્ટ્ર વિસ્તારની બી.એડ્. કોલેજના તાલીમાર્થીઓ અને તે જ વિસ્તારની માધ્યમિક શાળાના બી.એડ્. તાલીમી શિક્ષકોના વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરવામાં આવ્યો છે. આ જ દિશામાં સંશોધન કાર્ય કરવા માટે આ પ્રમાણેના અધ્યયનો હાથ ધરી શકાય.

1. માત્ર સૌરાષ્ટ્ર વિસ્તારના બદલે તેના કરતા બહોળા વિસ્તારનો નિદર્શ પસંદ કરીને અભ્યાસ કરી શકાય.
2. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં લીધેલા સ્વતંત્ર પરિવર્ત્યો સિવાયના પરિવર્ત્યોને ધ્યાનમાં લઈને અભ્યાસ હાથ ધરી શકાય છે.
3. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં લીધેલા ત્રણ પરતંત્ર પરિવર્ત્યો ઉપરાંત શિક્ષક અસરકારકતાના સંદર્ભમાં પણ અભ્યાસ હાથ ધરી શકાય છે.
4. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં લીધેલા વ્યક્તિગત સામાજિક પરિવર્ત્યો સિવાયના પરિવર્ત્યોને ધ્યાનમાં લઈને અભ્યાસ હાથ ધરી શકાય છે.
5. માત્ર બી.એડ્. તાલીમાર્થીઓ માટેનો અભ્યાસ હાથ ધરીને તાલીમ કાર્યક્રમ માટેના માર્ગદર્શક સૂચનો આપવા માટે સંશોધન હાથ ધરી શકાય.
6. માધ્યમિક શાળાના શિક્ષણ સહાયકો માટે આ પ્રકારનો અભ્યાસ કરી શકાય.
7. માધ્યમિક શાળાના શિક્ષણ સહાયકો અને અન્ય કાયમી શિક્ષકો માટે આ પ્રકારનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરી શકાય.
8. માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકો અને ઉચ્ચ માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકો માટે આ પ્રકારનો તુલનાત્મક અભ્યાસ હાથ ધરી શકાય.
9. પ્રાથમિક શાળાના, માધ્યમિક શાળાના અને કોલેજના શિક્ષકો માટે વ્યવસાય મનોભાર, વ્યવસાય સામેલગીરી અને વ્યવસાય સંતોષનો તુલનાત્મક અભ્યાસ અભ્યાસ હાથ ધરી શકાય.

10. પ્રસ્તુત અભ્યાસના તારણોની ચકાસણી કરવા માટે સમયાંતરે આ જ અધ્યયનનું પુનરાવર્તન કરી શકાય.

5.6 સંશોધનના ફલિતાર્થો :

પ્રસ્તુત સંશોધનના ફલિતાર્થો વિવિધ ક્ષેત્રે આ મુજબ દર્શાવી શકાય.

1. અધ્યયનના નિષેધક / વિધાયક પરિણામોના આધારે ફલિતાર્થ.
2. વિદ્યાર્થીઓના સંદર્ભમાં ફલિતાર્થ.
3. શિક્ષકોના સંદર્ભમાં ફલિતાર્થ.
4. શૈક્ષણિક સંચાલનના સંદર્ભમાં ફલિતાર્થ.
5. શૈક્ષણિક નીતિ વિષયક બાબતના સંદર્ભમાં ફલિતાર્થ.
6. સામાજિક દ્રષ્ટિએ ફલિતાર્થ.
7. રાજકીય દ્રષ્ટિએ ફલિતાર્થ.
8. શિક્ષકોની સુખાકારીના સંદર્ભમાં ફલિતાર્થ.
9. વિદ્યાર્થીઓની સુખાકારીના સંદર્ભમાં ફલિતાર્થ.

ઉપરાંત, વ્યવસાય માર્ગદર્શન કેન્દ્ર માટે, મનોચિકિત્સકો માટે, સામાજિક-રાજકીય કાર્યકરો માટે, અભ્યાસક્રમ રચયિતા માટે, N.C.E.R.T. કેન્દ્ર સરકાર – રાજ્ય સરકાર માટે, ખાનગી ટ્રસ્ટો વગેરે માટે પ્રસ્તુત સંશોધનના ફલિતાર્થો દર્શાવી શકાય.

BIBLIOGRAPHY

BOOKS

- Best, J. W. (1986). *Research in Education* (5th Ed.) New Delhi : Prentice Hall of India Pvt. Ltd.
- Borg, W. R. & Gall, M. D. (1983). *Educational Research: An Introduction* (4th Ed.) New York: London.
- Buch, M.B. (1974). *A Survey of Research in Education*. Baroda: C.A.S.E.
- _____ (1979). *Second Survey of Research in Education*. Baroda: C.A.S.E.
- _____ (1988). *Fourth Survey of Research in Education*. Vol.-I. New Delhi : N.C.E.R.T.
- _____ (1987). *Third Survey of Research in Education*. New Delhi: N.C.E.R.T.
- _____ (1992). *Fourth Survey of Research in Education*. Vol.-II. New Delhi : N.C.E.R.T.
- Campbell, W.G. (1969). *Form and Style in Thesis Writing*. Boston : Houghton Mifflin Co.
- Chander, Harish (1993). *Contract of Employment and Management Prerogatives*. New Delhi : Vijaya Publications.
- Desai, H.G. (1979). *Style Manual for Dissertation /Theses*. Rajkot : Saurashtra University.
- Dickinson, Gail Krepps (2000). *Job satisfaction and Teacher Union Membership*. University of Verginia.
- Goel, J.C. *The Indian Teacher Education*. Agra : H.P. Bhargava Book House.
- Good, C. B. & Douglas, Scates (1954). *Methods of Research: Educational, Psychological, Sociological*. New York: Appleton Century Crafts, Inc.

- McKinney, F.(1960). *Psychology of Personal Adjustment*. 3rd Edition. New York : John Wiley & Sons, Inc.
- Passi, B.K., Goel & Biswal. *Selection of Teacher Trainees*. Agra: H.P. Bhargava Book House.
- Rao, V.K. *Encyclopaedia of Education Development*. 5-Vols. Agra : H.P. Bhargava Book House.
- Sharma, B.M. & Sharma, A.S. *Dictionary of Education*. Agra : H.P. Bhargava Book House.
- _____ *Encyclopaedia of Education in 21st Century*. 8-Vols. Agra: H.P. Bhargava Book House.
- Singh, H.K. *Teacher Education*. Agra : H.P. Bhargava Book House.
- Singh, R.P. (1969). *The Indian Teacher*. 1st ed., New Delhi : National Publishing House.
- Sinha, G. S. & Rao, V.K. *Encyclopaedia of Education Administration*. 4-Vols. Agra : H.P. Bhargava Book House.
- Srivastava, A.K. (1984). *Job Motivation*. New Delhi : Deep & Deep Publications.
- Vroom, V. H. (1978). *Work and Motivation*. New Delhi : Willey Eastern Ltd.

JOURNALS

- Ahmed, Sofia & Khanna, Poona (1992). "Job stress and job satisfaction of middle level hotel employees. Special series II : Stress, adjustment and death anxiety." *Journal of Personality and Clinical Studies*. Mar. Sep. Vol. 8 (1-2), pp. 51-56.
- Akhilesh, K.B. & Mathew, Mary (1991). "A study of Bank Job in Relation to Work Motivation Job and Work Involvement" *I.J.I.R.* Vol. 26 No.3.

- Anand, S.P. (1972). "School Teachers & Job satisfaction." *Teacher Education*. 7(1), pp. 13-16.
- Anantharaman, R.N. & Devasenpaty, P.(1980). "Job Involvement among managers, supervisors and workers." *Indian Journal of Applied Psychology*. Vol. 17, No.2, pp. 77-79.
- Ananthraman (1982). "Job Involvement and Its Correlates." *Psychological Studies*. No. 27, pp. 80-82.
- Arora, K.(1980). "Difference between Effective and Ineffective Teachers." *Third Survey of Research in Education*. p. 790.
- Berger, George T. (1992). "Job Satisfaction of Police Psychologists, Special Issue : Psychology of Policing." *Criminal Justice and Behaviour*. Vol. 19(3), pp. 314-329.
- Bhatt, D. J. (1994). "A comparative study of Job satisfaction of College Teachers". *The Indian Academy of Applied Psychology*. xxxi National Conference.
- _____(1993). "Job Satisfaction of College Teacher." *Indian Journal of Psychology*. Vol. 17, No.4, pp. 5-13.
- _____(1994). "A Study of Stress and Job Satisfaction of the Nurse." *Advance Abstract J.C.S. Jaipur*. p. 25.
- _____(1995). "A Study of Distress and Job Satisfaction of Nurses." *Procedures of 82nd Session of the Indian Science Congress, Calcutta*.
- Buch, M. B.(1959). "The Measurement of Attitudes of Secondary School Teachers towards the Teaching Profession." *Journal of Education and Psychology*. 17(3).

- Chatterjee, T. K. & Shah, V.(1981). "A study of relationship between adjustment and perceived parental behaviour among the male and female college students," *Our Education*. July Vol. 2, pp. 45-49.
- Chaudhary (1989). "Occupational Level and Job Satisfaction: A Comparative Study of Public and Private Sector Organisation." *Indian Journal of Applied Psychology*. Vol. 26(2), pp. 1-5.
- David, Nevo (1983). "The conceptualization of Educational Evaluation: An Analytic Review of Literature." *Reviews of Educational Research*. 53. pp. 117-128.
- Frazier, Patricia A. & Schauben, Laura J. (1994). "Stressful life events and psychological adjustment among female college students." *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*. April Vol. 27(1), pp. 280-292.
- Gopikumar, K. & Achamemba, B.(1993). "A comparative Study of Job Satisfaction and Job Involvement among Public and Private Sector Employees." *Psychological Studies*. Vol. 38(2), pp. 69-72.
- Gupta, S.P. & Srivastava, J.P. (1980). "A study of Relationship between Job satisfaction and Personality Maturity among Secondary Teachers." *Journal of Education and Psychology*. Vol. 38(1). pp. 28-32.
- Gupta, U. (1983). "Job Involvement and Need Patterns of Primary School Teachers in Relation to Teaching Effectiveness." *Third Survey of Research in Education 1978-1983*. p. 810.
- Ittyerah, Miriam & Rani, Vibha (1990). "Manual dexterity, Job Satisfaction and Job Involvement in the Visually Handicapped." *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*. Jul. Vol. 16(2), pp.1-5.
- Kasinath, H.M. (1997). "Writing a Research Report". *University News*. 35(47), pp. 3-5.

- Koeske, Gary F. & Kelly, Thomas (1995). "The Impact of Over-involvement of Burnout and Job Satisfaction." *American journal of Orthopsychiatry*. Apr. Vol. 65(2), pp. 282-292.
- Kontos, Susan & Riessen, Joan (1993). "Predictors of Job Satisfaction, Job Stress and Job Commitment in Family Day Care." *Journal of Applied Developmental Psychology*. Jul. Sept. Vol. 14(3), pp. 427-447.
- Kumar, Pramod & Bohra, Chandrakala (1979). "Job satisfaction and Perceived Organizational Climate." *The Indian Journal of Social Work*. 40(1), pp. 23-26.
- Kumarraju, Meera (1981_). "Job Involvement, Job satisfaction and Intrinsic Motivation." *Indian Journal of Applied Psychology*. 18(2), pp. 71-76.
- Kundu, Ramnath & Aich, Jharna(1972). "Personality adjustment Pattern of post-graduate female students." *Behaviourometric*. Vol. 2(2) pp. 65-69.
- Lambert, Susan J. (1991). "The Combined study of Job and Family Characteristics on the Job Satisfaction, Job Involvement and Intrinsic Motivation of Men and Women Workers." *Journal of Organizational Behaviour*. Jul. Vol. 12(4), pp. 341-363.
- Lazer, Alfred L., Strodden, Robert L. & Sullivan, Neil V. (1976). "A comparison of attitudes held by male and female future school administrators toward instructional goals, personal adjustment and the handicapped." *Rehabilitational Literature*. July Vol.37(7), pp. 198-201.
- Lodhal & Kejner(1965)."The Definition and Measurement of Job Involvement." *Journal of Applied Psychology*. No. 49, pp. 24-33.
- Maheshwari, V.A.(1983). "A Study into the Class Room Interaction Pattern of Effective and Ineffective Teachers." *Second Survey of Research in Education, 1971-1977*. New Delhi: N.C.E.R.T., p. 403.

- Miller, Dyane I. & Ismail, Shahuren(1993). "Ecological Dissonance in Decision Making Participation Systems as a Predictor of Job Satisfaction, Involvement, Alienation & Formalization". *Bulletin of the Psychonomic Society*. Mar. Vol. 31(2), pp.146-148.
- Mishra, P.C.(1991)."Powerlessness Stress or as a Moderator Variable of the Job Involvement-Job Satisfaction Relationship." *Psychological Studies*. Mar. Vol. 36(1), pp.47-51.
- Mukthamath, G.C.& Khadi, Pushpa B.(1991). "Factors influencing Job Involvement and Job Satisfaction among Women Teachers." *Indian Journals of Behaviour*. Vol. 15(3), pp. 40-48.
- Mutha (1980). "An Attitudinal and Personality Study of Effective Teachers." *Third Survey of Research in Education, 1978-1983*. New Delhi: N.C.E.R.T., p. 824.
- Noop, Robert(1995). "Relationship among Job Involvement, Job Satisfaction and Organizational Commitment for Nurses." *Journal of Psychology*. Nov. Vol. 129(6), pp. 643-649.
- Orpen, Christopher (1995). "The Effect of Perset Business School, Bournemouth Dorset, England." *A Journal of Human Behaviour*. Vol. 32(3-4), pp. 55-56
- Patel, M. K.(1995). "Job Satisfaction and Job Involvement among Nurses". *Journal of The Indian Academy of Applied Psychology*. Vol. 21(2), pp. 119-125.
- Pramodkumar & Mutha, D.N.(1985). "Teachers Effectiveness as Related with Intelligence, Anxiety and Ascondance Submission." *Journal of Psychological Researches*. pp. 23-29.
- Prasad, P. C. & Bhusan, L. I.(1986). "Administration adjustment" *Psychological Researches*. Vol. A(1), pp. 36-39.

- Rajsekhar & Reddy (1997). " Job Satisfaction of Men and Women." *Indian Journal of Applied Psychology*. Vol. 29(2), pp. 92-96.
- Rani, E. Kalpana & Reddy, K.Sivasankara(1989). "Impact of Locus of Control and Adjustment of Males in single and Dual-Working Families in Job Satisfaction, Job Involvement and Work Involvement." *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*. Jan. Vol. 15(1), pp. 9-17.
- Reddy, K. Sivasankara(1984). "Effect of Age, Sex, Work, Experience and Locus of Control on Job Satisfaction, Job Involvement and Work Involvement". *Advance Industrial Organisation Psychology*.pp.182-200.
- Reddy, V. K. and Reddy, N. K. "Job satisfaction of Teachers Working under different Managements." *The Education Quarterly*. 30(3), pp. 28-29.
- Saini, Anjali & Das, Ira (1999). "Teachers' Stress in Personal & Occupational Life." *Indian Journal of Psychometry & Education*. Vol. 30(2), pp. 115-118.
- Sharma & Kapoor (1978). "A Study of Job Involvement in Relation to Certain Demographic Variables among White Collar Workers." *Indian Psychological Review*. Vol. 16 (1).
- Sharma, Hemant K. & Mehata, Meena(1994). "Study of the relationship between work environment and job satisfaction." *The Indian Academy of Applied Psychology*. December.
- Singh, A. P. & Patiraj (1988). "A Study of Individual Need Strength, Motivation and Job Involvement in Relation to Job Satisfaction, Productivity and Absenteeism." *Managerial Psychology*. Vol. 1-2, pp. 24-42.
- Singh, Arun Kumar & Singh, Ashish Kumar (2002). "Job satisfaction as a function of Extrinsic factors of Job." *Indian Journal of Psychometry & Education*. Vol. 33, No.1. pp. 7377.

- Singh, Mira & Pestonjee, D.M.(1990). "Job Satisfaction, Job Involvement and Participation amongst different Categories of Bank Employees." *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*. Jul. Vol. 16(2), pp. 37-43.
- _____(1995): "On the Job Areas of Job Satisfaction in Relation to Job Involvement and Participation." *Journal of the Indian Academy of Applied-Psychology*. Jan. Vol. 21(1), pp. 77-82.
- Singh, Parshuram & Pol, S. C.(2002). "A study of Impact of Age on job involvement and organizational Commitment of Government School Teachers & Public School Teachers." *I.S.C.S.* xiv, p.10.
- Sofia, A. & Khanna, Pooja (1992). "Job Stress and Job Satisfaction of Middle Level Hotel Employees." *Journal of Personality and Clinical Studies*. Vol. 8(1-2), pp. 51-56.
- Turki, Mustafa A.(1993). "Adjustment of University female students to the Kuwait crisis during the Gulf War." *Derasat-Nafseyah*. July Vol. 3(3), pp. 237-267.
- Wango, N. L.(1986). "Teachers Personality Correlator Scholastic Competence Relates to Teachers Effectiveness." *Indian Educational Review*. p. 21.

UNPUBLISHED PAPERS

- Bhatt, D. J. (2004). "A comparative study of Job stress of Teachers." *Advance Abstract*. (Ist session of Indian Science Congress, Chandigarh).pp. 98-99.
- Kotak,B.M.(1993)."A Study of Stress in the Nurses in Rajkot City."*Psychology*.
- Likert (1961). "New Patterns of Management." New York: Megrow Hill.
- Patel, R.M. & Patel(1987). "A Study of Teachers Effectiveness in the Context of Job-Satisfaction of Secondary School Teachers."

- Sharma & Bhatt(1984-85). "A Study of Teachers Attitude and its Relationship with Job Satisfaction and Organisational Climate."
- Smith and Kendall(1963). "Cornell Studies of Job Satisfaction Vin Plication for the Future."
- Virda and Virda(1990-91)."A Study of the Job Satisfaction of Secondary School Teachers of Baroda District in Relation to Certain Variables."
- Uchat, D.A. & Ghetiya, S.M.(2004). "Researches Conducted at M.Ed. and Ph.D. level in the Department of Education, Saurashtra University, during Twenty five years since establishment"*Souvenir*.(17th Annual Conference of All Indo Association for Educational on Fourth Wave Education, Jan. 10,12 2004). pp. 06-20.

PH.D. THESIS

- Bhatt, D. J.(1987). "Personality Determinates of Job Satisfaction of College Teachers in Saurashtra Region of Gujarat State." Unpublished Ph.D. Thesis in Psychology, Bhavnagar University, Bhavnagar.
- Biziorek, Mary K. (1999). "School based Decision-making: The Relationship between Teachers' Decision Involvement and their job satisfaction". Unpublished Ph.D. Thesis, Michigan State University.
- Colson, Harold Myron (1998). "Perceived job stress of Secondary Teachers and Teacher coaches." Unpublished Ph.D. Thesis, Texas A & M University.
- Dadhaniya, D.A.(1998)."A Study of Occupational Stress Organizational Health Organization Commitment and Job Involvement of Public and Private Sector Employees." Unpublished Ph.D.Thesis in Psychology, Saurashtra University, Rajkot.

- Eaton, Dawn Glaza (1998). "Effects of Organizational Climate on Faculty Job satisfaction and Job Stress in a Texas Community College District." Unpublished Ph.D. Thesis, University of Houston.
- Kornet, Eva (1998). "The Relationship among Middle-school Teacher Burnout, Stress, Job satisfaction and coping styles." Unpublished Ph.D. Thesis, Wayne State University.
- Lavingia, K.U. (1974). "A study of Job satisfaction among School Teachers." Unpublished Ph.D. Thesis in Education, Gujarat University, **Ahmedabad**.
- Patel, K. A.(1983). "An Investment into the Teachers Effectiveness of the Secondary Schools in the Context of Organization of Health and certain other Variables." Unpublished Ph.D. Thesis, S.P. Univ., V V Nagar.
- Patel, K. R.(1983)."An Investigation into Teacher Effectiveness of the Secondary Schools in the Context of Organizational Health and certain Other Variables." Unpublished Ph.D. Thesis, S. P. Univ., V V Nagar.
- Patel, M. K.(1993). "A Study of Organizational Health, Job Satisfaction and Work Values among Bank Employees." Unpublished Ph.D. Thesis, S.P. Univ., V V Nagar.
- Shearin, Erika Verling (1997). "Patterns of Stress among Classroom Teachers." Unpublished Ph.D. Thesis, The University of North Carolina.

M. PHIL. THESES

- Gajera, Bhavna L.(1997)."A Study of Impact of Locus of Control on Organizational Commitment and Job Involvement of Government and Non-Government Bank Employees." Unpublished M.Phil. Thesis, Saurashtra University, Rajkot.

Jadeja, I. R.(1995). "Teachers Effectiveness: A Study in the Context of Perceived Organizational Health and Certain Other Variables." Unpublished M.Phil. Thesis, Saurashtra Universty, Rajkot.

Pomal, P. D.(1995)."Teachers Effectiveness: A Study in Relation to Job Stress and Mental Health." Unpublished M.Phil. Thesis, Saurashtra University, Rajkot.

M. A. DISSERTATIONS

Kotak, B. M.(1992). "A Study of Stress in the Nurse in Rajkot City." Unpublished M.A. Dissertation, Dept. of Psychology, Saurashtra University, Rajkot.

Raval, N.D.(1994)."A Study of Job Satisfaction and Organization Commitment Among Employees of Joint and Private Sector Organization." Unpublished M.A. Dissertation, Dept. of Psychology, Saurashtra University, Rajkot.

Surelia, J. D.(1994). "A Study of Socio-Economic Status, Stress and Job Satisfaction of College Teacher." Unpublished M.A. Dissertation, Dept. of Psychology, Saurashtra University, Rajkot.

Suthar, Sanira(1995). "A Study of Primary Teachers' Job Stress, Job Involvement and Job Satisfaction." Unpublished M.A. Dissertation, Dept. of Psychology, Saurashtra University, Rajkot.
